Hamilton, James Russell

Budacı iyi kalpli ve kötü kalpli prens masalının uygurcası: Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesi / James Russell Hamilton; çevirenler: Ş. Ece Korkut, İsmet Birkan.–Ankara: Türk Dil Kurumu, 2020.

228 s.; 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1349, Eski Uygurca Kütüphanesi: 15)

Sözlük var.

Kaynakça: 219-227 ss.

ISBN 978-975-17-4623-8

1. Uygur Edebiyatı 2. Masallar, Uygur I. Korkut, Ece (haz.) II. Birkan, İsmet (haz.) III. e.a

813.1

Türk Dil Kurumu Yayınları

James Russell HAMILTON

BUDACI İYİ KALPLİ VE KÖTÜ KALPLİ PRENS MASALININ UYGURCASI

PRENS KALYĀṆAṂKARA VE PĀPAṂKARA HİKÂYESİ

Çevirenler
Ece KORKUT
İsmet BİRKAN

Ankara, 2020

CamScanner ile tarandı

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1349
Eski Uygurca Kütüphanesi: 15

Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens
Masalının Uygurcası
PRENS KALYĀṆAṂKARA VE
PĀPAṂKARA HİKÂYESİ

James Russell HAMILTON

Çevirenler:
Prof. Dr. Ş. Ece KORKUT
İsmet BİRKAN

*

İnceleyiciler:
Doç. Dr. Murat ELMALI
Doç. Dr. Özlem AYAZLI

*

Metin denetimi:
TDK - Kübra KICIR

*

Sayfa ve kapak tasarımı:
TDK - Dilek ŞERBETÇİ

*

Baskı:
Sarıyıldız Ofset Ltd. Şti.
İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Sitesi
1358. Sokak, No: 31
06374 Ostim / ANKARA
Telefon: +90 (312) 395 99 94-95
Belgegeçer: +90 (312) 394 77 49

*

Birinci baskı: Ankara, 2020 Kasım
Baskı sayısı: 3.000 adet
ISBN: 978-975-17-4623-8

*

Dağıtım:
Türk Dil Kurumu
Atatürk Bulvarı No: 217
06680 Kavaklıdere / ANKARA
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel ağ: http://tdk.gov.tr

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İçindekiler

SUNUŞ • 7
TÜRKÇE BASKIYI YAYIMA HAZIRLAYANIN AÇIKLAMASI • 9
TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ • 13
ÖN SÖZ • 17
GİRİŞ • 23
ÖNCEKİ YAYIMLAR • 23
DİĞER YAYIMLAR • 24
PELLIOT CHINOIS 3509 YAZMASININ TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARINDAKİ ÖNEMİ • 25
BANG VE VON GABAIN'İN NOTLARI İLE PELLIOT'NUN NOTLARI • 26
PELLIOT CHINOIS 3509 YAZMASININ YENİDEN KURULMASI • 26
SAYFA KENARINDAKİ METİN DIŞI YAZILAR • 27
PELLIOT CHINOIS 3509'UN TARİHLENDİRİLMESİ • 27
A PARÇASI • 29
HARF ÇEVİRİMİ VE YAZI ÇEVİRİMİ • 29
METİNDIŞI, SAYFA KENARI YAZILARI • 71
AÇIKLAMALAR • 77
SAYFA KENARLARINDAKİ METİN DIŞI YAZILARA AİT AÇIKLAMALAR • 137
A PARÇASI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR • 139
SÖZLÜK • 143
HARF ÇEVİRİMLERİNİN KARŞILIKLARI ÇİZELGESİ • 194
KAYNAKLAR • 209
TIPKIBASIM • 216

CamScanner ile tarandı

SUNUŞ

Eski Uygurca Kütüphanesi

Günümüzden 110 yıl evvel Eski Uygurca metinlerin Turfan, Hoço, Kızıl, Miran, Dunhuang ve çevresinde bulunmaya başlanmasıyla birlikte kısa bir süre içerisinde bu metinlerin yayımı başlamıştır. Uygurca üzerine yapılan ilk yayımlar aynı zamanda ilk makale ve kitap dizileridir. Bunların başında çoğunluğu Budist ve az bir kısmı da Hristiyan Uygurlara ait olan *Uigurica* dizisi gelir. İlk kitabı 1908'de yayımlanan dizide Hristiyan Uygurlardan kalma bir metin parçası ile *Altun Yaruk Sudur*'a ait fragmanlar ele alınmıştır. Bu yayımı 1910, 1920 ve 1931'deki ciltler izlemiştir. Gerçekte bu ciltler akademi dergilerinin sayfaları arasında çıkmış, ayrıca müstakil birer kitap gibi ayrı sayfa numarasıyla da yayımlanmışlardır. Friedrich Wilhelm Karl Müller'in yayımladığı bu diziye paralel olarak Albert von Le Coq da 1911-1922 yılları arasında üç sayı hâlinde çıkan *Türkische Manichaica aus Chotscho* adlı dizide, dizinin adından da anlaşılacağı üzere Hoço ve çevresinde bulunan Manihaist Uygurca metinleri değerlendirmiştir. Bu diziyi W. Bang ile A. von Gabain'in başlattığı, sonraları iki cildine G. Rachmati'nin de (R.R. Arat) katıldığı 10 ciltlik *Türkische Turfan-Texte* dizisi izlemiştir (1929-1959).

Uygurca üzerine olan yayımlar bütün dünyada yukarıda adı geçen dizilerle tanınmış, anılır olmuştur. Tabii bu diziler dışında Almanya, Rusya, Japonya, Fransa, Macaristan, Çin ve Türkiye'de çeşitli dergilerde ve dizilerde de çok sayıda metin yayınlanmıştır.

Ancak anılması gereken en önemli dizi *Berliner Turfantexte* dizisidir; 2018 yılının sonuna kadar dizi içerisinde 42 kitap yayımlanmış olup söz konusu kitapların 20'si Eski Uygurca üzerine, öteküler ise Moğolca, Soğdca, Orta İran dilleri, Süryanice ve benzer İpek Yolu dillerine aittir. Yine bu diziye paralel olarak *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica* içerisinde de Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi'ne ait çalışmalar dizi hâlinde yayımlanmıştır. Türk Dil Kurumunun Eski Uygurca üzerine başlatmış olduğu bu dizi, *Berliner Turfantexte* ile *Xuanzang* dizilerinden sonra üçüncüsü olup esas olarak alana ilişkin metin yayımlarını ve yeri geldikçe konuya ilişkin inceleme çalışmalarını içerecektir.

CamScanner ile tarandı

Müteveffa Türkolog James R. Hamilton'u 1996 Şubat ayında hocam Talat Tekin ile birlikte Paris'te evinde ziyaret etmiş ve bu esnada da kitabının Türkçe çevirisi ve yayını için sözlü izin rica etmiştim. Ayrıca daha önce kendisinden faks ile rica ettiğim izin isteğimi, yine faks ile 12.01.1996 tarihinde de cevaplamıştı. J. R. Hamilton; 1971'de yayımlanan kitabının hazırlık sürecinde 1969 *Drevnetyurkskiy Slovar'ı* görememiş, dolayısıyla bu eserden yararlanamamıştı. Çalışmayı bu çerçevede değerlendirmek gerekir. İzleyen yıllarda P. Zieme ile S. Tezcan'ın çalışma üzerine çok önemli katkıları, düzeltileri oldu. Türkçe baskıda James R. Hamilton'un uygun gördüğü değişiklikler çalışmaya yansıtılmıştır. Bunun için izleyen sayfalarda kendisinin Türkçe baskı için hazırladığı ön söze bakınız.

Türkçe çevirinin yayımından bugüne, en başta *Uigurisches Wörterbuch, neubearbeitung*'da (2010-2020), ondan önce 1991'de Old Turkic Word Formation'da yine konuyla ilgili önemli öneriler, düzeltiler yapıldı. Çalışmanın bu çerçevede değerlendirilmesini rica edeceğim.

Bu cildi Eski Uygurcaya ait öteki kitapların izleyeceğini belirtmek isterim. Dizinin elinizdeki on birinci kitabının Türkoloji ve dolayısıyla Eski Uygurca çalışmalarına katkıda bulunacağına inanıyor, diziyi yayımları arasına alması dolayısıyla TDK yönetimine şükranlarımı iletmek istiyorum.

Kutlug bolzun!

Mehmet ÖLMEZ

TÜRKÇE BASKIYI YAYIMA HAZIRLAYANIN AÇIKLAMASI

Hüseyin Namık Orkun'un 1940'taki yayımından beri ülkemizde "Prens Kalyâṇaṃkara ve Pâpaṃkara Hikâyesi" olarak bilinen elinizdeki Uygurca metin; -J. R. Hamilton'un da belirttiği gibi- bulunuşundan kısa bir süre sonra 1914'te Fransa'da iki kez yayımlanmış, *Alttürkische Grammatik*'in her üç baskısında da masalın bir bölümüne yer verilmiştir. Kitapta; birisi "iyi" öbürü "kötü" kalpli iki kardeşin, esas olarak da "iyi" kalplinin öyküsü ele alınmaktadır. Öykudeki "İyi Düşünceli Prens"; Buddhacı inanışa göre Buddhalık aşamasına yaklaşmış, Buddha adayı yani *bodhisattva*'dır. Bodhisattva sözüne gelince Sanskrit *budh* बुध् "tanımak, bilmek, uyanmak, aydınlanmak" eyleminin geniş zaman biçimi olan *bodhi* बोधि sözüyle *sattva* सत्त्व "canlı, mahluk" sözü eklenerek kurulmuştur. Aynı kökten yine "uyanmış, uyanık, aydınlanmış" anlamlarına gelen, bir tür ortaç ekli *Buddha* sözü de çıkmıştır.

J. R. Hamilton'un yeni baştan ele aldığı, geniş açıklamalar ve yorumlarla hazırladığı çalışma 1971'de yayımlanmıştır. Bu titiz çalışma, çalışmaya yakışır bir şekilde mükemmel bir baskı tekniğiyle, sonunda metnin tıpkıbasımı ile yayımlanmıştır. Hamilton'un yayınında, öncekilerden farklı olarak Londra'da Stein koleksiyonunda yer alan ve bu metne ait olan bir parça da yer alır. Sonraki yıllar metne bağlı bir başka parça da Berlin'deki Turfan koleksiyonunda Peter Zieme'ce bulunmuş ve yayımlanmıştır (bk. A Parçası, 10. satırla ilgili düzelti). Yazarın Türkçe baskıya yazdığı ön sözde değindiği, Fransızca yayımla ilgili tanıtma ve değerlendirmelere N. Poppe'nin *CAJ*'ın 18. cildinde yer alan kısa tanıtmasını da eklemeliyiz (1974: 77-78).

Uygurca bu güzel öykünün J. R. Hamilton'ca hazırlanan yayımını S. Tezcan'ın hazırladığı tanıtmayı okumamdan beri istemekteydim (*TDAY-Belleten, 1975-1976*: 239-243). Fransızca kitabın Türkçeye çevirisini rica ettiğim arkadaşım E. Korkut'un üniversitedeki dersleri, benim yurtdışında oluşum, çevirinin tamamlanmasını geciktirdi. Tam da bu sırada imdadımıza hocamız İsmet Birkan yetişti ve çeviri tamamlandı. Her iki çevirmene de bu zahmetli iş için burada ayrı ayrı teşekkür ederim. Çeviri sırasında Türkçe yayım için kendisinden izin istediğim sayın J. R. Hamilton, büyük bir incelikle Türkçe yayıma izin verdi. Bu arada kitabın Çin Halk Cumhuriyeti'nde de Çinceye çevirilip yayımlandığını belirtti. Kendisinden ricamız üzerine, kitabı hakkında

CamScanner ile tarandı

yapılan yazılı ve sözlü değerlendirmeleri göz önüne alarak Türkçe baskı için bir düzeltiler listesi de gönderdi. Bunun için kendisine ayrıca teşekkür borçlu olduğumu da belirtmek istiyorum. 15 Mart, 15 Eylül ve 19 Eylül 1996 tarihli mektuplarıyla Sayın Hamilton düzeltileri bana iletti. Son olarak bir telefon görüşmesiyle bildirdiğine göre elinizdeki çeviri için hazırladığı düzelti ve sunuş yazısını eldeki çeviri ile aynı anda hazırlanan bir başka çeviriye de istek üzerine göndermiştir.

Kitabın yayımından bugüne Eski Türkçe konusunda çok önemli sözlük ve metin çalışmaları yayımlanmıştır: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Sir Gerard Clasun, Oxford 1972), *Uigurisches Wörterbuch* (Klaus Röhrborn, Wiesbaden 1977 →), *Old Turkic Word Formation*, I-II (Marcel Erdal, Wiesbaden 1991) ve *Berliner Turfantexte* kitap dizisi (dizideki kitapların çoğunluğunu Eski Uygurca metin yayımları kapsamaktadır). Dolayısıyla bugün için Türk dil bilimindeki yeni bilgiler ve ilerlemelerden dolayı kimi açıklamalarda farklı düşünebiliriz. Ancak bunlar; J. R. Hamilton'ın çeviri yazısı, yorumu ve çevirisinin değişmez bir başvuru kaynağı oluşunu değiştirmez.

Türkçe yayımın çevirisinde, doğal olarak hazırlayanın Fransızca çevirisi esas alınmıştır. Başka türlü, Uygurca metin esas alınsaydı üslup olarak çeviri biraz daha farklı olabilirdi. Ancak kendimde bu yetkiyi görmedim.

Çevirinin adına, başlığına gelince -anlatılanlara edebiyat ürünü olarak öykü sözü uygun düşse de- anlatının bütünü ele alınarak Fransızca *conte* sözünün öbür anlamı "masal" yeğlenmiştir.

Bir diğer söz, Budacı ise "Buddhacı" yerine Türkçe söylenişe daha yakın olmasından dolayı yalnızca kapak için yeğlenmiş, terim niteliğinden ve "Buddha" sözündeki *d* ile *dh* seslerinin iki ayrı ses birim olmalarından dolayı kitabın bütününde *Buddhacı* kullanılmıştır.

Çeviri bölümünde ara sıra yer verilen Sanskrit asıllı sözcükler ise bu dile ait metinlerin yazı çeviriminde kullanılan, ilgili bilim çevrelerinin işaretleriyle karşılanmıştır: *Jambudvīpa*, *cintāmaṇi* gibi. Gerçekte bu sözcüklerin Türk alfabesiyle yazımı (sırasıyla) *cambudvīpa* ve *çintāmaṇi* biçiminde olacaktır.

Harf çeviriminde yayımcının kullandığı *β* ve *Š* harfleri yerine, Türk alfabesindeki *V* ve *Ş* harfleri; yazı çeviriminde de benzer şekilde yayımcının *ï, c, š, γ, q, β, x* harfleri yerine, Türkiye'de bu tip çalışmalarda kullanılan *ı, ç, ş, g, k, v, h* harfleri yeğlenmiştir.

Sayın J. R. Hamilton'ın uygun bulduğu düzeltiler, metin ve çeviri bölümlerine aktarılmış; bu hâliyle de çeviri, Fransızca yayıma göre düzeltilmiş bir baskı kimliğini kazanmıştır.

Çince sözcüklerin yazı çeviriminde, Fransızca söylenişlerine uygun eski yazım biçimi yerine bugünkü Pinyin yazımı vurgularıyla birlikte gösterilmiştir. Çince ideogramların yazımında ise bugünkü basitleştirilmiş biçimler yerine, kitabın aslında olduğu gibi klasik, eski biçim kullanılmıştır. Örneğin bugünkü *luó* 罗 yerine, eski biçimi 羅'nun kullanılması gibi.

Açıklamalar bölümünde; Türkçe baskıya yansıtılan düzeltiler dolayısıyla artık açıklaması gereksiz duruma gelen maddeler, içerisinde yer alan uzun açıklamalar ve kitabın aslından ayrılmamak gayesiyle ayrıca yazarının izni alınmadığı için olduğu gibi bırakılmıştır. Ancak ilgili açıklamada yer verilen sözcüğün metin bölümünde değiştiğini göstermek amacıyla o maddenin başına bir yıldız (*) işareti konmuştur: ***I.5** SWQ'R örneğinde olduğu gibi.

Sözlük bölümünde; yazarın metinde yaptığı düzeltiler göz önünde bulundurulmuş, eski okuyuşlar alt maddelerden atılmış, yeni biçimler madde başı yapılmıştır. Örneğin XIII.3'te daha önce *kärgäk* okunan sözcük; *kärgäk* maddesinden silinmiş, *kim* maddesine aktarılmıştır. Eğer eski okuyuş madde başı ise *-bertät-* maddesinde olduğu gibi- ilgili sözcüğün başına † işareti konmuş, alt madde ise yeni maddeye, *batatu*'ya taşınmıştır. Yine sözlük bölümü kitabın Fransızcasında olduğu gibi *a, ā, e, i, ı, o, ö, u, ū, v, b, ç, d, g, ḫ, k, g, k, l* ... sırasıyla değil de Türk alfabe sırasına uygun olarak *a, ā, b, ç, d, g/ğ, ḫ, k/ḳ* ... sırasıyla düzenlenmiştir. Sıralamada ise *g/ğ, k/ḳ* seslerinin aynı sesin değişken biçimleri oldukları düşüncesinden hareketle aynı sıraya konmuştur.

Harf çevirimi dizininde de yine yukarıda anılan alfabe sırasına uyulmuş, eski okuyuşlar atılarak yazarın yeni önerileri alınmıştır. Örneğin 'YT' = *ıta*, 'Y = *äy* biçimleri atılmış, doğru biçimler olan *inçā* ve *är* daha önce var olduğundan bu düzeltiler için herhangi bir ekleme söz konusu olmamıştır. Yeni olan maddeler ise *yorı-* yerine, YWLY- = *yulı-* gibi biçimlerdir.

Kaynakça bölümünde yer verilen kitaplardan yalnızca bir tanesinin hazırlayanının (WOU K'i-yu) ve adının Pinyin yazımı tesbit edilememiş, dolayısıyla bu kaynağın adı Fransızca yayımda olduğu gibi bırakılmıştır.

Girişte; 17. sayfanın sonunda yer alan "yani toplam dört sayfa eksiktir" ifadesi, eğer başka bir açıklama yok ise "yani toplam üç sayfa eksiktir" olacaktır.

Mehmet ÖLMEZ

CamScanner ile tarandı

TÜRKÇE BASKIYA ÖN SÖZ

Benim yayımladığım *Le Conte bouddhique du Bon et du Mauvais Prince en version ouïgoure*'un Türkçe çevirisi; elinizde olan el yazması, 11. yüzyılda Dunhuang'da bir mağaraya kapatılmış ve 1900'lerde kapalı oldukları mağaranın bulunup açılmasıyla ortaya çıkan on binlerce el yazması arasından Paul Pelliot tarafından 1908'de bulunmuş, oradan da Paris'e getirilmiştir. 10. yüzyıla ait bu el yazması, belki de yazarının yazı alıştırması ya da deneme olarak çalıştığı ancak bitirmeden bıraktığı Buddhacı bir metindi; bu tür on binlerce kutsal yazmayla birlikte, yok edilmelerini önlemek, bu yolla da günaha girmemek için 11. yüzyılın başlarında koruma amacıyla mağaraya kapatılmış olmaları da bunu açıklar.

Bu el yazmasının ilk yayımına Bibliothèque Nationale'e gelmesinden hemen sonra Cl. Huart girişip *Journal Asiatique*'in Ocak-Şubat 1914'teki sayısında yayımladı. Huart'ın okuyuşlarıyla yorumlarının pek çoğuna katılmayan Paul Pelliot, "Türkoloji çalışmalarına yanlış olduğunu düşündüğüm biçimler girmesin" diye hemen yeni bir yayım hazırlayarak *T'oung Pao*'nun XV. Mayıs 1914'teki cildinde yayımladı. Altmışlarda, Bibliothèque Nationale'de bu metne rastlayınca önceki yayımlardaki pek çok okuyuşun, yorumun yine hatalı oluşu ve düzeltilmesi gerekli oluşuyla dikkatimi çekti. Böylece bu çalışmayı, Mayıs 1968'de biraz da gizlice Sorbonne'da "üçüncü dönem" doktora tezi olarak sundum; 1971'de de çeşitli eklerle destekleyerek yayımladım. Şimdi pek çok yıl geçip gitti, yine Paul Pelliot'nun 1914'teki yayımında olduğu gibi benim 1968 yayımımda da bu el yazması yayımımın Türkçesinde de "Türkoloji çalışmalarında yanlış olduğunu düşündüğüm biçimler girmesin" diye bir kez daha bir dizi okuyuş ve yorumun düzeltilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu düzeltmelerin çoğu; aslında başkalarınca özellikle de 1976'daki tanıtmasında Semih Tezcan tarafından, bir de konuşmalarımız sırasında Peter Zieme tarafından önerilmiş olup pek çoğu da *Manuscrits ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-houang*'ın (Paris 1986) ikinci cildindeki sözlükte aşağıdaki şekilde yer almıştır:

I. sayfa, 5. satır: L harfinin çengelinin düştüğü, atıldığı düşüncesinden hareketle *yorıyur* "yürür" okuyuşu yerine *sukar* "sokar, batırır, gagalar"ın

CamScanner ile tarandı

eş anlamlısı olan *yulıyur* "çeker, koparır" biçiminde okumak gerekir. Peter Zieme'nin önerisi.

II.4 : PRT'TP *bertätıp* "vurarak sıkıştırmak" yerine *batatu* "pamuklu kumaş/giysi" okunacak. Krş. Tezcan'ın tanıtması, s. 241.

IX.7 : Yıpranmış bir biçim olan *barçakı* yerine *başçısı* "baş, başkan, şef (hazinedar)" okunacak. Peter Zieme'nin önerisi.

X.2 : *anta ötürü kiyä* yerine *anta ötürü ken* "bundan sonra, bunu takiben" okunacak. Peter Zieme'nin önerisi.

XI.3 : *közünür 'ät burxan* yerine *közünür at burxan* "şu anki Buddha'nın adı". Peter Zieme'nin önerisi.

XIII.3 : *kärgäk* yerine *kim* "birisi" okunacak. Peter Zieme'nin önerisi.

XVII.5 : *kemi susup sınur* yerine *kemi sụsüp sınur* "gemi çarpar ve parçalanır". *sụsüp* okuyuşu, Tezcan'ın tanıtmasında önerilmiştir.

XVIII.1-2 : *suv egrikşälür-äyür soḳuşur* yerine *suv egr(ä)kş(ä)lür urusḳuşur* "su dalgalanır ve (gemi) parçalanır". Tezcan'ın tanıtması 241. sayfaya göre. Sözcüklerin 'YKRKŞLWR-YWR SWXWŞWR biçiminde harf çeviriminin yapılışı, ilk eylemin sonundaki R'den sonra ' yerine Y'yi andıran bir harfin bulunmasındandır. Bu da müstensihin bu bölümü anlamadığını gösteriyor olabilir.

XVIII.2 : *täŋri topınar* yerine *täŋri tụpirär* "gök rüzgârlanır". Krş. Tezcan'ın tanıtması, 242. s.

XIX.6. : 'YT' *ıta* yerine *'YNC' inçä* "böyle". Tezcan ve Zieme'nin her ikisi de bu şekilde düzeltmiştir.

XXII.2 : Harf çeviriminin doğru biçimi 'WXLWN değil de 'WXLWM *oġlum* olacak.

XXV.7 : *avıçḳa āy* yerine *avıçḳa är* "yaşlı, yaşlı kişi" okunacak. Zieme tarafından düzeltilmiştir.

XXX.2-3 : *ädgü yavlaḳ bulsar birlä bulalım* yerine *ädgü yavlaḳ bolsar birlä bolalım* "iyi de olsak kötü de olsak birlikte olalım". Tezcan'ın 242. sayfada önerdiği bu düzelti, bana mümkünmüş gibi görünüyorsa da doğruluğundan emin değilim.

LVII.3-4 : Bu cümlede, Tezcan'ın tanıtmasında 242-243. sayfalarda önerdiği *ıtta sansız* "köpekten daha itibarsız" yorumunun biraz daha araştırılması gerekiyor.

LXX.1, LXXI.1, ve LXVIII. iç 1-2. satırlar arası: *atız-* yerine *ätız-* ya da *etiz-* okunması gerektiği, hem Tezcan'ca önerilmiş hem de kimi bazı yeni örneklerle desteklenmiştir.

LXXVII.4 : *entürmiş* yerine *itürmiş* "kaybolmuş" okunacak. *Manuscrits ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-houang* yayımının II. cildi, sözlük bölümü, 218. sayfada *itür-* üzerine yazılan not ile krş.

LVIII iç. : *amraḳ täŋri maxayana kut bulzun* yerine *amrak täŋri mşyh 'kut berzün* okunacak. Orta Farsça ya da Soğdca *mşyh'* sözü, Mesih ya da İsa için kullanılır. Bu düzelti Zieme ve onu takiben *CAJ* 24, 1980, 154. sayfada K. Röhrborn tarafından önerilmiştir.

Parça A.2 : *ança aŋ* yerine, *änäçänük* okunacaktır; bu da *änäçlänük* (*änäç<l>änük*) "(gözü) perdelenmiş, kataraktlı, kör" sözünün L'li ya da L'nin çengelinin atılmış biçimidir. Krş. Tezcan'ın tanıtması 243. sayfa.

Parça A.10 : *(äk)şimatin* yerine *(yar)sımatın* "bozulmadan, çürümeden" okunacak. Krş. P. Zieme, "Ein uigurisches Turfanfragment der Erzählung vom guten und vom bösen Prinzen", *Acta Orient. Hung.*, XXVIII, s. 268.

James Russel HAMILTON

CamScanner ile tarandı

ÖN SÖZ

1967'de tamamlanmış olan bu çalışma, Mart 1968'de "École Pratique des Hautes Études"e teslim edilmiş ve aynı yıl 22 Mayıs'ta Türk Filolojisinde Üçüncü Dönem Doktora tezi olarak Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Paris'de (Paris Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi) savunulmuştur. Teşvik ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen Enstitü üyesi, büyük Çin bilimci, Budizmin seçkin bilgini, kusursuz bilgin, hocam Paul Démiéville'i bir kez daha saygıyla anmak istiyorum. Aynı zamanda, çalışmamla ilgilenip düşünceleriyle katkıda bulunmayı büyük nezaketle kabul eden Profesör Jacques Gernet'ye minnettarlığımı belirtmeliyim. Son olarak Profesör Louis Bazin'e ve Section de l'École Pratique des Hautes Études'ün IV. Bölümü'nde Türk Tarihi ve Filolojisi konusundaki konferansların dinleyicilerine çok şey borçlu olduğumu belirtmek istiyorum. Gerçekten de burada sunduğum metinlerde ortaya çıkan sayısız soruna getirilen çözümler, bu konferanslara katılan çeşitli uzmanlar arasında ortaya çıkan sürekli tartışmalardan doğmuştur.

CamScanner ile tarandı

KISALTMALAR

Açıklamalarda, sayfa numaralarının önüne *s.* konulmuştur, önüne *s.* konulmamış olan numaralar, ya paragraflar ya sütunlar ya da satırlar ile ilgilidir. Öte yandan, bir sayfa numarasından sonraki nokta (.) ise arkasındaki numaranın ilgili satırı gösterdiğini belirtir: s. 289.17 = 289. sayfa, 17. satır.

ADAW = *Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst.

AG = A. von GABAIN, *Alttürkische Grammatik*.

Altun Yaruk = Saadet ÇAĞATAY, *Altun Yaruktan iki parça*.

AnnBG = W. BANG ile A. von GABAIN'ın notları (krş. Giriş'in s. 6-7'si).

AnnP = PELLIOT'nun notları (krş. Giriş'in s. 6-7'si).

AO(H) = *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest.

APAW = *Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften*, Phil.-hist. Klasse.

Atebetü = R. R. ARAT, *Atebetü'l-Hakayık*.

Bang, tanıtma = Paul PELLIOT'nun "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara" adlı makalesi hakkında W. BANG'ın *Keleti Szemle*, XVII, 1916, s. 195-199'da yayımlanan tanıtması.

BBB = W. B. HENNING, *Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch*.

"BeitrWortfor" = W, BANG, "Beiträge zur türkischen Wortforschung".

"BioHts" = A. von GABAIN, "Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs".

Br. = Brahmi = Annemarie von GABAIN, *Türkische Turfan-Texte VIII*.

"BrHts" = Annemarie von GABAIN, "Briefe der uigurischen Hüen-tsang Biographie".

BSOAS (BSOS) = *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Londra Üniversitesi.

Byzantinoturcica, *I* ve *II* = Gyula MORAVCSIK, *Byzantinoturcica: I, Die byzantinischen Quellen* ve *II, Sprachreste*.

CAJ = *Central Asiatic Journal*.

CC = *Codex Cumanicus*, K. GRØNBECH'in *Komanisches Wörterbuch*'una göre.

CamScanner ile tarandı

Chavannes, tr. = Éd. CHAVANNES, "Une Version chinoise du conte bouddhique de Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara".

Dà fāng biàn = Çince sutra olan *Dà fāng biàn fó bào ēn jīng*.

Dai Kan-Wa Jiten = MOROHASHI Tetsujirō, *Dai Kan-Wa Jiten*.

Deny, *Grammaire* = J. DENY, *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*.

Eski = R. R. ARAT, *Eski Türk Şiiri*.

ETY = H. N. ORKUN, *Eski Türk Yazıtları*.

Fundamenta I = *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Tomus Primus.

GRM = I. GERSHEVITCH, *A Grammar of Manichean Sogdian*.

H I ve *II* = Dr. G. R. RACHMATI, "Zur Heilkunde der Uiguren", *I* ve *II*.

Handschriftenreste = H. REICHELT, *Die soghdischen Handschriftenreste des Britischen Museums*, *I* ve *II*.

Huart, éd. = Cl. HUART, "Le Conte bouddhique des deux frères, en langue turque et en caractères ouïgours".

Inscr. Orkhon = V. THOMSEN, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*.

JA = *Journal Asiatique*, Paris.

JRAS = *Journal of the Royal Asiatic Society*.

JSFO = *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, Helsinki.

K veya Käşgarî = B. ATALAY'ın *Divanü lûgat-it-türk* baskısına göre M. Käşgarî'nin Türkçe Sözlüğü.

Karlgren, Anc. * = B. KARLGREN'in *Grammata Serica Recensa*'sına göre M.S. 600 yılı civarındaki Çince söyleniş.

KB = R. R. ARAT'ın *Kutadgu Bilig* baskısına göre *Kutadgu Bilig*.

Khuastuanift = A. von LE COQ, "Dr. Stein's Turkish Khuastuanift".

KomWört = K. GRØNBECH, *Komanisches Wörterbuch*.

"K-Osm I-IV" = W. BANG, "Vom Köktürkischen zum Osmanischen", I ~ IV.

LeksTefs = A. K. BOROVKOV, *Leksika sredneaziatskogo Tefsira, XII-XIII vv.*

M * = E. G. PULLEYBLANK'ın "The Consonantal System of old Chinese" I ve II çalışmasına göre (aşağı yukarı M.S. 600 yılındaki) Orta Çince.

M I, II ve *III* = A. von LE COQ, *Türkische Manichaica aus Chotscho, I, II* ve *III*.

Maḫrnâmag = F. W. K. MÜLLER, *Ein Doppelblatt aus einen manichäischen Hymnenbuch (Maḫrnâmag)*.

"ManBeicht" = W. BANG, "Manichaeische Laien-Beichtspiegel".

"ManErz" = W. BANG, "Manichäische Erzähler".

"ManHymn" = W. BANG, "Manichaeische Hymnen".

MatLaut = M. RÄSÄNEN, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*.

MatMorph = M. RÄSÄNEN, *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*.

MSFOu = *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, Helsinki.

MSOS = *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin*.

"MT Long Vowels" = T. TEKİN, "Determination of Middle-Turkic Long Vowels".

"NegVerb" = W. BANG, "Das negative Verbum der Türksprachen".

"Neuf Notes" = Paul PELLIOT, "Neuf Notes sur des questions d'Asie Centrale".

Notes Horde d'Or / noms turcs = Paul PELLIOT, *Notes sur l'Histoire de la Horde d'Or* ki bu kısım *Quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en "ar"*'ı izler.

Les Ouïghours ..., = J. HAMILTON, *Les Ouïghours à l'époque des Cinq Dynasties*.

P. de C., *Dict.* = Pavet DE COURTEILLE, Dictionnaire turk-oriental.

Pelliot, éd. = Paul PELLIOT, "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara".

Ru. = Runik yazılı Türkçe.

SözDDer = *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*.

SPAW = *Sitzungsberichten der preussischen Akademie der Wissenschaften*, Phil.-hist. Klasse, Berlin.

"SteinMssRunic" = V. THOMSEN, "Dr. M. A. Stein's Manuscripts in Turkish 'Runic' Script from Miran and Tun-huang".

StOr = Studia Orientalia, Helsinki.

"Studien I, II, III" = W. BANG, "Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen".

Suv. = V. V. RADLOV ve S. Ye. MALOV, *Suvarṇaprabhāsa*.

TarSöz = *Tarama Sözlüğü*, I (A-B) ve II (C-D), Ankara 1963 ve 1965.

TLTa = Gerhard DOERFER, *Türkische Lehnwörter im Tadschikischen*.

TMEN I, II, III = G. DOERFER, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Cilt I, II ve III.

TochEl I = W. KRAUSE ve W. THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch, I, Grammatik*.

TochEl II = W. THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch, II, Texte und Glossar*.

Toh. A = Pavel POUCHA, *Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*.

TP = *T'oung Pao*, Leiden.

Trkm. = Türkmence: krş. özellikle M. Ya. HAMZAYEV, *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*.

TS = É. BENVENISTE, *Textes Sogdiens*.

CamScanner ile tarandı

TT AIndex = W. BANG ve A. von GABAIN, "Türkische Turfan-Texte", *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der TTT.*

TT I, II, III, IV, V = W. BANG ve A. von GABAIN, "Türkische Turfan-Texte", I-V.

TT VI = W. BANG, A. von GABAIN ve G. R. RACHMATI, "Türkische Turfantexte VI. Das buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk".

TT VII = G. R. RACHMATI, *Türkische Turfan-Texte VII.*

TT VIII = Annemarie von GABAIN, *Türkische Turfan-Texte VIII.*

TT IX = A. von GABAIN ve W. WINTER, *Türkische Turfantexte IX.*

TT X = A. von GABAIN, *Türkische Turfantexte X.*

TTarSöz I, II, III = *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü*, I-III.

"TurkBr I-VII" = W. BANG, "Turkologische Briefe aus den Berliner Ungarischen Institut", I-VII.

"TüMisz" = M. RÄSÄNEN, "Türkische Miszellen".

"TürkGeorgs" = W. BANG, "Türkische Bruchstücke einer nestorianischen Georgspassion".

Türkmen Diliniŋ Sözlügi: krş. M. Ya. Hamzayev.

U I, II, III, IV = F. W. K. MÜLLER, *Uigurica I-IV.*

UAJ = *Ungarische Jahrbücher*'in devamı olan *Ural-Altaische Jahrbücher.*

"UigSt" = W. BANG ve A. von GABAIN, "Uigurische Studien".

UJb = *Ungarische Jahrbücher*, Berlin ve Leipzig.

USp = W. RADLOFF, *Uigurische Sprachdenkmäler.*

UygSöz = A. CAFEROĞLU, *Uygur Sözlüğü.*

"UzVok" = O. N. TUNA, "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller".

Vergl. Gram., I = N. POPPE, *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen, Teil I, Vergleichende Lautlehre.*

"VoyLong" = L. LIGETI, "Les Voyelles longues en turc".

Wb = W. RADLOFF, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, cilt I-IV.

Der Weise und der Thor = I. J. SCHMIDT, *'Jaŋs-blun oder der Weise und der Thor.*

"Windgott" = W. BANG ve A. von GABAIN, "Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott".

ZDMG = *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, Leipzig.

ZweiPfahl = F. W. K. MÜLLER, *Zwei Pfahlinschriften aus den Turfanfunden.*

GİRİŞ

Burada incelediğimiz iki el yazmasından en önemlisi, Paul Pelliot tarafından Dūn-Húang "el yazmaları mağarası"ndan getirilmiş olup Pelliot Chinois 3509* adıyla Paris'te Bibliothèque Nationale'de korunmaktadır. Bu asıl metin, ortasından katlanmış ve deriden bir bağla bağlanmış, genişliği yüksekliğinden fazla, yirmi yapraklı bir defter biçimindedir. Sayfa kenarları yıpranmış olan bu kırk yaprakçığın yaklaşık olarak boyu en fazla 11 cm eninde ve 14 cm uzunluğundadır; sayfa boşluklarında metin dışında yer alan pek çok yazıyla birlikte yazma, uzunlamasına yerleştirilmiş kâh yedi kâh sekiz satırdan oluşan önlü arkalı seksen sayfalık Uygurca metinden ibarettir. Kahverengimsi gri renkteki kâğıt, kalın ve kabadır.[1] Biraz gevşek ve düzensiz olan yazı, VIII. veya IX. yy.ın el yazmalarındaki çok toplu ve yuvarlak biçimler ile Moğolların gelişinden önceki yüzyılda yaygınlaşmış olduğu sanılan çok uzun ve köşeli biçimler arasında yer alan görünümü nedeniyle X. yy.ın özgün niteliğini yansıtır.

ÖNCEKİ YAYIMLAR

Pelliot Chinois 3509'un ilk yayını; *Journal Asiatique*, onbirinci dizi, III. cilt, Ocak-Şubat 1914 tarihinde, 5-57. sayfalarda yayımlanan "Türk Dilinde ve Uygur Yazısıyla İki Kardeşin Buddhacı Masalı" adıyla Cl. Huart'ın yayımıdır. Bundan hemen sonra meslektaşı Huart'ın çalışmasından pek tatmin olmayan ama yine de *T'oung Pao*'nun Mayıs 1914 tarihli XV. cildinin 225-227. sayfalarda "Benim getirdiğim el yazmalarından biri nedeniyle asıl uğraşlarını bırakıp yakından bilemeyeceği bir lehçe ve konularla ilgilendiği için kendisine teşekkür ederim" diyen Paul Pelliot, "Türkçe çalışmalara doğru olmadığını düşündüğüm biçimlerin girmesine izin vermemek için" (bk. Pelliot, yay. s. 225, n. 1) "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara [Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara adlı Prenslerin Masalının Uygur Yorumu]" başlığıyla ikinci bir yayım yaptı. Oysa 1914'teki bu iki yayımı elli yıl

[1] Dūn-Húang el yazmalarının defter biçimleri ve kâğıt çeşitleri konusunda bk. Fujieda Akira, "The Tunhuang Manuscripts", I, s. 22 vd. (Yayımlayanın notu: Aynı konu için Türkiye'de bk. Şinasi Tekin, *Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları*, baskıya haz. R. Tūba Çavdar, Eren Yay., İstanbul 1993.)

CamScanner ile tarandı

kadar sonra yeniden değerlendirince şunları söyleyebiliyorum: Birinci yayımda masalın Çince versiyonlarının kılavuzluğundan yararlanamayan Huart, metni yorumlarken sık sık yanılgıya düşmüşse de çok hızlı çalıştığı anlaşılan Pelliot, -kendi yayımında- Huart'ın okuyuşlarını "düzeltmeden" önce onun yayımını daha yakından incelemiş olsaydı kendisi için daha yararlı olurdu.

DİĞER YAYIMLAR

Yine 1914 yılında Édouard Chavannes; yine *T'oung Pao*'nun XV. cildinin, 469-500. sayfalarında, hem en eski hem de Huart ve Pelliot'nun incelediği Uygur yorumuna en çok benzeyen, iki prensin Buddhacı masalının Çince yorumunun çevirisini yayımladı. Uygurca çeviriyi yayımladıkları sırada Pelliot'nun ve tabii ki Huart'ın da bilmediği bu Çince çeviri, sonraki Han dönemine tarihlenen Çince sütra'nın 4. kitabının (卷 *juàn*), 6. bölümünde 惡友 *è yǒu*, "Kötü Dost" başlığıyla yer alır; söz konusu sütra Buddhacı Çin Kanonu'nun Taishō baskısında III. cildin 142b-147a sayfalarında 156 numara ile kaydedilmiştir. Elbette Chavannes'ın giriş bölümünde (s. 469) belirttiği gibi, 大方便佛報恩經 *Dà fāng biàn fó bào ēn jīng*'in Çince çevirisindeki yolu yakından izleyen Uygurca çeviri, sadece Çince'den yapılmış basit bir çeviri olarak değerlendirilmemelidir. Ancak yine de bizim belki de sadece *sonraki yazmalarından* birini tanıdığımız, ilk Uygurca çeviriyi yapan kişinin serbestçe olsa da temelde doğrudan söz konusu metnin Çince versiyonundan esinlendiği düşünülebilir. Asıl Çince çeviride bulunmayan ama masalın başka çevirileriyle bir bağlantısı olan Uygurca çevirideki birkaç ayrıntının, ya bu başka çevirileri biraz bilen ilk çevirmenden kaynaklandığı ya da art arda yapılan kopyaları çıkartan kişilerden kaynaklanan eklemeler olduğu şeklinde açıklanması gerekir. Nitekim Buddhacı Çin edebiyatında, 惡友 *è yǒu*'nun *Dà fāng biàn fó bào ēn jīng*'deki masalında az çok farklılıklar gösteren benzer bir tema üzerine yazılmış pek çok anlatı vardır.[2] *Xián yú jīng* 賢愚經 veya "Bilgenin ve Delinin Sütrası", bizim çevirimizdeki pek çok unsura yakın olan bu anlatılardan özellikle ikisini içermektedir: *Xián yú jīng*'in (Taishō basımının IV. cildinde s. 410a-415b) dokuzuncu kitabındaki *Shàn shì tài zǐ rù hǎi* 善事太子入海, "İyi İşler Prensi okyanusa gidiyor" ve daha az benzerlik taşıyan, *Xián yú jīng*'in (Taishō basımının IV. cildinde s. 404b-409b) sekizinci kitabındaki *Dà shī shū hǎi* 大施抒海, "Büyük-Cömertlik okyanusu boşaltıyor". Pelliot, Uygurca çeviriyi yayına hazırlarken özellikle *Xián yú jīng*'in bu ilki çevirisini ve diğer taraftan *gēn běn shuō yī qiē yǒu bù pí nài yě pò sēng shì* 根本說一切有部毗奈耶僧事'nin (Taishō basımının XXIV. cildinde s. 178c-18a) on beşinci kitabında (卷 *juàn*) bulunan ve Chavannes'ın *Cinq cents contes et apologues extraits du* Tripiṭaka *chinois*'te *[Çin* chinois'da Tripiṭaka*sından alınma beşyüz masal ve öyküler]* (cilt II, s. 389-397) başlığıyla çevirdiği Mūlasarvāstivādin'lerin *Vinaya*'sından kaynaklanan Çince bir çeviriyi tanıyordu. Aynı şekilde Pelliot, herbiri bu üç Çince çeviriden birine göre yapılmış üç Tibetçe çeviriyi de biliyordu: Bunlardan ilk ikisi "Von Königssohne *Gedon*" *(= Shàn shì tài-zǐ rù hǎi)* ve "Von der Seereise des Dschinpa Tsch'enpo" *(= Dà shī shū hǎi)* adıyla I. J. Schmidt'in Almanca çevirisiyle (s. 261-282'de ve *'Jaṅs-blun oder der Weise und der Thor*'da s. 227-261'de) basılmıştır; Tibetçe'den F. A. von Schiefner tarafından Almancaya çevrilmiş, Almancasından da İngilizceye de W. R. S. Raltson tarafından çevrilmiş olan üçüncüsü, *Vinaya*'daki ise *Tibetan Tales* koleksiyonunun 279-285. sayfalarında "The Two Brothers" başlığıyla yer almaktadır. Tibetçe bu üç çevirinin Almanca ve İngilizce çevirileri, masalın Uygurca çevirisinin ilk yayımını hazırlarken Cl. Huart'ın tek dayanağını oluşturmuştur.

PELLIOT CHINOIS 3509 YAZMASININ TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARINDAKİ ÖNEMİ

Huart'ın ve özellikle de asıl Çince çeviriden Chavannes'ın çevirisiyle tamamlanan Pelliot'nun yayımı, Uygurca Buddhacı iki prens masalı çevirisinin 1914'te yayımlanışından beri Türk ya da Altay dilleri ses bilimi çalışmalarında neredeyse runik yazıtlar kadar önemli, temel bir yere sahip olmuştur. Bunlara gerçekten de çok başvurulmuş ama 1914 yayımlarının ötesinde, hiçbir zaman asıl el yazmasına kadar inilmemiştir. 1914 tarihli *Keleti Szemle*, s. 195-199'da seçkin Alman Türkoloğu W. Bang önemli bir özet vermiştir. Kuşkusuz bu; pek çok konuda metnin incelenmesinde ilerleme sağlamış, ancak aynı şekilde el yazmasından kontrol edilmediği için birçok hatalı biçim ve düşünceyi yerleştirmiş, hatta buna neden olmuştur. Daha sonra, Eski Türkçe üzerine yaptığı pek çok çalışmasında Bang, sık sık Pelliot yayımına başvurmuştur. En seçkinler arasında yer alan başka Eski Türk ya da Altay dilleri uzmanları da yine Pelliot yayımından çokça yararlanmışlar ve buradan, çok öğretici

[2] Hiān-lin DSCHI'nin "Parallelversionen zur tocharischen Rezension des Puṇyavanta-Jātaka", *ZDMG*, C. XCVII, 2. fasikül, Leipzig 1943, s. 311, 1'deki yazısında verdiği bu koşut versiyonların listesine bk. Hiān-lin Dschi, aynı yazının 305-327. sayfalarında *dà zhì dù lùn* 大智度論'nun versiyonu ya da *Mahāprajñāpāramitā*'dan (Taishō, C. XXV, s. 151 a - 152 a) Chavannes'ın daha önce çevirdiği *Dà fāng biàn fó bào ēn jīng* versiyonunun özet çevirilerini de vermiştir. Değişik biçimler için Éd. Chavannes, *Cinq cents contes et apologues*, C. IV, s. 90 ve s. 190'la karşılaştırınız. *Mahāprajñāpāramitā śāstra* çevirisi içinse özellikle Étienne Lamotte, *'Le Traité de la Grande Vertu de Sagesse' de Nāgārjuna (Mahāprajñāpāramitā śāstra)*, Cilt II, Bölüm XVI-XXX *[Bibliothèque du Muséon*, Cilt 18], Louvain 1949, s. 755-762'ye bak. Bu kitabın 755. sayfasında yer alan 1. notta, ayrıca hem bodhisattva "Büyük Cömertlik [Grande-Libéralité]" masalıyla hem de Lamotte'un Kalyāṇakārin ve Pāpakārin adını verdiği iki kardeşin yer aldığı diğer versiyonlara yapılan atıfların yer aldığı *Dà shī shū hǎi* masalıyla *Shàn shì tài-zǐ rù hǎi* masalının değişik biçimlerinin özetleri bulunmaktadır.

CamScanner ile tarandı

gibi görünen, ancak -ne yazık ki- bazıları okuma veya yorumlama hatalarına dayanan örnekler almışlardır. Burada ayrıca masalımızın Hüseyin Namık Orkun tarafından, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası* (Türk Dil Kurumu, İstanbul 1940, 118 sayfa) adıyla Pelliot yayımına göre Türkiye Türkçesine aktarılmış (ayrıca Çince versiyonun Chavannes çevirisinin Türkçe çevirisi ile birlikte) bir yayımından daha söz etmeliyiz.

BANG VE VON GABAIN'İN NOTLARI İLE PELLIOT'NUN NOTLARI

Huart ve Pelliot tarafından eskiden yayımlanmış el yazmasının yeni bir yayımını hazırladığımı öğrendiği zaman Profesör A. von Gabain, büyük bir incelik göstererek W. Bang'a ait olan ve Bang ile kendisinin çok sayıda açıklamalı notlarını da içeren, 1914 tarihli *T'oung Pao*'dan alınmış Pelliot yayımının kendi elindeki bir örneğini ödünç vermeyi önerdi. O sıralarda el yazması üzerine yaptığım incelemenin büyük ölçüde tamamlanmış olmasına karşın, bilim dünyasını bu iki başarılı Türkoloji ustasının düşüncelerinden yoksun bırakmayı göze almayarak onların gözlemleri ışığında çalışmamı gözden geçirmek üzere von Gabain'in cömert davranışından yararlanmam gerektiğini düşündüm. Aynı döneme doğru -ya da kısa bir süre sonra Bibliothèque Nationale'deki doğu el yazmaları bölümünün başkanı bayan M.-R. Guignard'ın lütfu sayesinde bu kez Bibliothèque Nationale'de bulunan ve Pelliot'nun kendi notlarını içeren, Pelliot'nun kendisine ait bir kitabı kullanabildim. Böylece çalışmanın sonunda, titiz bir incelemeyle el yazmamızla ilgilenmenin W. Bang, P. Pelliot ve A. von Gabain'e ilham ettiği ve herbirinin kendine ait Pelliot baskısına özenle not ettikleri düşüncelerin tümüne ulaşmış oldum. Bu açıklamalı notlarda belirtilen düşüncelerin sadece bir kısmını almayı uygun buldum ama kendi çalışmamı düzeltmek veya tamamlamak için bunlara her başvuruşumda, Bang'ın ve von Gabain'in notlarını *AnnBG*, Pelliot'nun kitabındakileri de *AnnP* kısaltması ile belirttim.

PELLIOT CHINOIS 3509 YAZMASININ YENİDEN KURULMASI

Dà fāng biàn fó bào ēn jīng'ın Çince versiyonuna bakılacak olursa Pelliot Chinois 3509 el yazmasının başından 12 sayfa yani 6 yaprak eksik olsa gerektir, ancak bu eksik kısımda büyük olasılıkla temel metinden önce bir ön söz veya ithaf yazısı bulunuyor olabilir. Bugünkü şekliyle defter içinden üç büyük yaprağı (yani 6 küçük yaprak veya 12 sayfa) eksiktir: VI. ve LXXIV. sayfalardan sonra bir yaprak, XX ve LX. sayfalardan sonra bir yaprak ve XL ile XLI arasında bir yaprak yani toplam dört sayfa eksiktir. Uygurca masalı tamamlamak için, yine daha önce belirtilen Çince versiyona göre, Pelliot

Chinois 3509'un kesildiği LXXX. sayfadan sonra yaklaşık 36 sayfalık 18 yaprağın daha olması gerektiği düşünülebilir. Aslında defterimizin LXXX. sayfadan sonra ek olarak 18 yaprak daha içerdiğinden de kuşkuluyum, zira 6 olarak hesaplananın yerine başta 18 yaprak eksik olması gerekirdi. Ben daha ziyade -LXXIII. 2-7 sayılı notta belirtilen nedenlerden dolayı- Pelliot Chinois 3509 yazmasının bozuk bir kopya olduğuna, hatta belki de kopya eden kişinin bitirmek zahmetine katlanmadan yarıda bırakmış olabileceği basit bir karalama olduğuna inanıyorum.

SAYFA KENARINDAKİ METİN DIŞI YAZILAR

Cl. Huart, kendi yayınında Pelliot Chinois 3509'u oluşturan küçük defterin kenar boşluklarına yazılmış metin dışı yazıları sadece ara sıra olarak kaydetmiş; Pelliot ise bunları çalışmasının tamamen dışında bırakmıştır. Bu yazılar herhâlde defter, şu anki biçimiyle ciltlenmeden önce sayfa boşluklarına eklenmiş olmalı çünkü IV ve LXXVII, LIX.iç ve XXII.ıç sayfalarında vs.de olduğu gibi pek çok durumda, bir yaprağın kıvrımının bir tarafında başlanmış bir yazının, kıvrımın diğer tarafında yani elimizdeki cildin tamamen birincisinden ayrıldığı ikinci bir sayfada devam ettiği açıkça görülmektedir. Nihayet bazı durumlarda da sayfaların iç kenarlarında bulunan yazılar, defter şu anki şekliyle ciltliyken buraya yazılmış olduğunu düşünmemize olanak tanımayacak kadar cilde yakındır; hatta bu yazılar bazen cildin iç tarafında kalmıştır. Diğer yandan defterin başka bir biçimde ciltlenmiş olabileceği konusunda, her sayfanın dış kenarının yaklaşık bir santimetre iç tarafında yani her yaprağın dış ve birbirine zıt iki kenarı üzerinde sanki bir dikiş izinden kalmış küçük deliklerin oluşturduğu düz bir çizgi bulunduğunu da belirtmek ilginç olacaktır.

PELLIOT CHINOIS 3509'UN TARİHLENDİRİLMESİ

Pelliot Chinois 3509'un tarihi konusunda kesin konuşmamıza olanak tanıyacak hiçbir şey yok gibi görünse de birkaç etmen yaklaşık bir tarih vermemize yardımcı oluyor. Yazmanın ait olabileceği en eski tarih (*Terminus a quo*) IX. yy.ın ortası, Dūn-Húang'daki Tibet egemenliğinin sonudur; Uygurların Dūn-Húang'a bu dönemden önce yerleşmiş olmalarını düşünmek mantıklı olmaz. Yazmanın ait olabileceği en yeni tarih ise (*Terminus ad quem*) Pelliot Chinois 3509'un saklandığı Dūn-Húang el yazmalar mağarasının mühürlenmesine denk gelmektedir. Genel kabul gören görüşe göre, içinde tavana kadar tomar, tablo, halı vs.den oluşan koca bir yığının istiflenmiş oluşuyla belki de haklı olarak "kutsal atıntılar deposu" diye nitelenen bu mağara XI. yy.'ın başına doğru mühürlenmiştir. Bu geniş koleksiyonun el yazmalarında kaydedilen pek çok tarih arasında, şimdiye dek X. yy.ın sonundan sonraya

CamScanner ile tarandı

ait hiçbir tarihe rastlanmamış oluşu da bir gerçektir. Demek ki el yazması IX. yy.ın ortasından önce de X. yy.ın sonundan sonra da yazılmış olamaz.[1] Zaten bu girişin başında da belirttiğim gibi, en eski Uygur elyazmalarının çok kalın ve tok yazı biçimine benzemeyen, diğer taraftan Moğol Dönemi'nin ince ve uzun biçimlerini de anımsatmayan el yazmasındaki yazı biçimi X. yy. gibi bir ara döneme uygun düşüyor. Son olarak el yazmasının özellikle son sayfalarında (bk. LXXIII, LXXV. 2 ve LXXVI. 3-5 sayılı notlar) yer alan *-ğay* için *-ğa*, *-sar* için *-sa*, *sizlär* ve *kärgäk* için *käräk* gibi klasik Eski Türkçeye göre ses açısından evrim geçirmiş çok sayıda dilsel biçim, IX. yy.ın ortası ile X. yy.ın sonu arasında görece olarak sonraki bir dönemden söz edilebileceğini gösteriyor. Sonuç olarak fazla yanılma tehlikesi olmadan Pelliot Chinois 3509'un X. yy.a, daha da kesin biçimde X. yy.ın ortasından sonraki ilk onyıllara ait olduğunun söylenebileceğini sanıyoruz.

1 krş. Fujeda Akira "The Tunhuang Manuscripts", I, *Zinbun*, Nr. 9, s. 15-16.

A PARÇASI

Asıl el yazması olan Pelliot Chinois 3509 incelemesinin ekine Londra'daki British Museum'un Or 8212 (118) numaralı yazmayı, eski numarası ile Ch. 00291 üzerine olan incelememi de ekledim. A harfi ile belirttiğim bu el yazması, yine Dün-Hüang'daki el yazmalı mağaradan gelmekteyse de herhâlde iki kardeş masalını anlatan Pelliot Chinois 3509'dan başka bir el yazmasına ait olan yayımlanmamış bir Uygur metnidir. Nitekim Pelliot Chinois 3509 ile aynı mağarada bulunmuş olmasına rağmen bu yaprak, hem 16 x 20 cm olan daha büyük formatı hem de daha güzel ve düzgün yazısıyla Pelliot Chinois 3509'dan ayrılır. Burada bizim masalımızda yer alan, Pelliot Chinois 3509'un kesildiği noktadan biraz sonra, asıl Çince versiyonunda geliştiği şekliyle iyi prensle karısının arasında geçen bir bölüm anlatılır.

HARF ÇEVİRİMİ VE YAZI ÇEVİRİMİ

Bu kitapta incelenen Uygur yazılı metinler hem harf çevirisi hem de yazı çevirisi ile sunulmuştur. Harf çevirisi, yazıdaki her harfin tek bir işaretle gösterilmesi gerektiği ilkesine göre yapılmıştır. Benim harf çevirisi sistemimdeki denklikler aşağıdaki gibidir:*

āleph	= ’	*ḫēth*	= X	*rēš*	= R
waw	= W	*ḫēth* üzerinde bir ya da iki		*semkath*	= S
yod	= Y	nokta var	= Q	*šīn*	= Š
bēth	= V**	*kāph*	= K	*taw*	= T
pē	= P	*lāmedh*	= L	*zain*	= Z
ṣādhē	= C	*mēm*	= M	*zain* altta bir ya da iki	
dāleth	= D	*nūn*	= N	nokta ile	= Ẓ veya Ẕ

N ve ’ harflerinden ayırt edilmesi için *zain*'i sonraki harfe bağlamamak Uygur yazısının basit bir kuralı olduğundan *zain*'den sonraki bu boşluğu sözcüğün içinde belirtmiyorum. Uygur yazısında bazı harflerin biçimleri

* Harf adları *elif*, *wav* gibi Türkçeleştirilmeyip kitabın Fransızca aslında olduğu gibi bırakılmıştır (yay.).

** Fransızca yayında β (yay.).

CamScanner ile tarandı

birbirlerine karışabildiği için, harf çevirimlerimize bazı yorumların karıştığını da belirtmek gerek. Örneğin ' ve N, ancak ilk harfte birbirinden ayırt edilebilir; bu ikisi el yazmasında ayrıca R ile de sık sık karışıyor. S ile Ş arasındaki ayrım çok değişken; son olarak V de kimi zaman Y ile karışıyor. Bir biçimin olası iki veya daha çok okunuş şekli arasında tereddüt ettiğimde seçenekleri ayraç içinde belirtiyorum. Örneğin şöyle: S(Ş). Yıpranmış veya okunuşu belirsiz harfler italik olarak yer alıyor: *S*. Okunamayan harfler üç nokta ile belirtiliyor: ... Kâğıdın bozuk olması nedeniyle eksik olan harfler yatık çizgilerle belirtiliyor: ///. Karalanmış harflerin üstünde tarama çizgileri var: K̶R̶K̶'K̶.***

Yazı çevirimi ise metindeki sözcüklerin çıkarılabildiği kadarıyla gerçek okunuşunu göstermek amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla yazı çevirimine geniş ölçüde yorum da girmiştir. Yazıda ne zaman *ä* (') ile *i* (Y) arasında bir tereddüt olsa Runik, Brāhmī veya Latin yazısıyla yazılmış. Bizim iki el yazmamızın dışındaki kaynaklar bana yeterince inandırıcı geldiğinde bile her yerde *e* yani kapalı *e* şeklinde yazdım. Aynı şekilde, bizim iki el yazmamızda Q yani noktalı X ile bir örneği bulunan sözcüklerde bu harfi her zaman *k* şeklinde yazıyorum. Sözcüğün kökeni veya başka yerde belirtilen bir yazım biçimi bunu doğrular gibi gözüktüğünde bazı durumlarda ikiz ünsüzler kullandım (*ellig*, *ekki*, *yetti*, vb.). Bazı köklerin sızıcı *d*'si ile bazı durumlarda sadece *t*'nin ötümlü değişkeni olan patlamalı *d* arasında eskiden telaffuzda kuşkusuz var olan ayrımı yazı çeviriminde vermedim. V ile gösterdiğim ünsüzü ötümlü, sızıcı bir çift dudaksıl sayıyorum. *Zain*'in bazen noktalı (Ẓ veya Ẕ) oluşunun ne anlama geldiğini bilmediğim için, yazı çeviriminde bunu noktasız *zain*'den ayırdetmedim.

Harf çevirisi konusunda daha önce belirtilen işaret ve uzlaşımlardan başka, siyah karakterle yazılmış yerler yazı çeviriminde tamamlanarak düzeltilmiş harfleri belirtmeye yarıyor. Diğer taraftan ( ) ayraçlar sadece seçenekli bir okumayı belirtmek için değil, ayrıca bazen bir düzeltme önermek için de kullanılıyor; oysa çeviride ayraçlar, sadece metnin seçenekli yorumları için değil, anlamları bağlamdan çıkartılan sözcüklerin yorumları için de kullanılabiliyor. Metinde eksik olduğunu sandığım ve benim tamamladığım, önerdiğim şeyleri genelde köşeli ayraç [ ] içine alıdım. Nihayet Uygurca metinde üstü karalanmış sözcükler veya tümceler çeviride gerektiğinde sivri ayraçlar "< >" içinde verilmiştir. Harf çevirisi ve yazı çevirimi biçimlerinden sonraki yıldızlar (*) notlara gönderme yapıldığını gösteriyor.

*** Kitabın Fransızca aslında üstte tarama çizgisi var ancak teknik nedenlerle Türkçe baskıda tarama çizgileri yerine gölgeli harf kullanılmıştır (yay.).

I.

*T'ŞX'RW	'YLYNCWK'	"TL'NTWRDY	[...] Dışarıda eğlenmesi için {prensi} ata bindirmişlerdi. Kentin dışında çiftçiler görüyordu. Onlar kuru toprağı sulayıp nemli toprağı ekerlerken, kuzgun (gibi) kuşlar gelip pek çok sayıda yaratığı gagalayıp öldürüyorlar. Bir taraftan toprak ekilirken kuşçular, geyikçiler, balıkçılar, avcılar, torcular, tuzakçılar da sayısız canlı yaratık bulup
taşğaru	ilinçükä	atlanturdı	
'RTY .. P'LYX	T'ŞTYN	T'RYXCY L'R'X	
erti .. balık	taştın	tarığçı-larağ	
KWYRWR 'RTY	QWRWX	YYRYK SWV'YW	
körür erti	kuruğ	yerig suvayu	
'WYL YYRYK	T'RYYW	XWŞ QWZXWN	
öl yerig	tarıyu	kuş kuzğun	
SWQ'R* YWLYYWR	S'NSYZ	TWYM'N	
sukar yulıyur	sansız	tümän	
'WYẒLWK "WYLWRWR	∴	T'RYX T'RYYW	
özlüg ölürür	∴	tarığ tarıyu	
'M'RY TYNLX	L'RYX XWŞCY	K'YYKC/	
ämäri* tınlığ-larığ	kuşçı*	keyikçi	
P'LYXCY "VCY	TWR(=Z) CY	TWZ'XCY	
balıkçı avçı	tor-çı*	tuzakçı	

II.

PWLWP "YYX	XYLYNC	XYLWR .. TYN	kötü işler yapıyor ve canlıları öldürüyorlar. Pek çok insan çıkrık dönderiyor, yün eğiriyor, kenevir eğiriyor. Bezin dokusunu vurarak sıkıştırıyor ve yün kumaş dokuyorlar. Ayrıca başka zanaatkârlar da kendi zanaatlarını icra ediyorlar. Çeşit çeşit sıkıntılar çekiyorlar. Bundan başka çok sayıda insanın
bulup ayığ	kılınç	kalur .. tın-	
LYX L'R'X 'WYLWRWR	'M'RY	TYNLX	
lığ-larağ ölürür	ämäri	tınlığ-	
L'R CXRY* 'NKYR'R	YWNK	'NKYR'R	
lar çığarı äŋirär	yuŋ	äŋirär	
KYNTYR 'NKYR'R ..	PWZ	P'T'TW Q'RS*	
kentir äŋirär ..	böz	batatu kars	
TWQYWR T'QY YM'	"DRWQ	'WẒL'R	
tokıyur takı	yemä	adruk uzlar	
KNTW KNTW 'WẒ	'YŞYN	'YŞL'YWR ..	
käntü käntü uz	işin	işläyür ..	
//DRWX "DRWQ	'MK'K	'MK'	'MK'NWR
adruk adruk	ämgäk	ämgä	ämgänür
///Y YM'	KWYRDY	'M'RY	TYNLX L'R ...
takı yemä	kördi	ämäri	tınlığ-lar ...

CamScanner ile tarandı

III.

YWNT* 'WD CWX'R XWY
YWNT 'WD
yunt ud çekar koy
yunt ud
L'XẒYN 'WLTY TYNLYX L'RYX
laġzın ulatı* tınlıġ-larıġ
'WYLWRWR T'RYSYN SWR(=Y?)'R*
ölürür tārisin soy(=r?)ar
X'N 'WYKWẒ "XYT'R "TYN X'NYN
ḳan öġüz aḳıtar 'ätin ḳanın
S'T'R "NYN 'WYẒ 'YKYDWR .. YM'
satar anın öz egidür .. yemä
PWDYSVT TYKYNPW 'WLWŞ
bodısavat tegin bu uluş
PWDWN "YX XYLYNCLX(="R?) XYLMYŞYN
bodun ayıġ kılınçlıġ(=lar?) kılmışın
KWRWP 'RTWNKW PWŞWŞ LWX X'DXW LX
körüp ärtünü buşuş*-luġ ḳadġu-luġ

IV.

PWLWP 'YXL'YW P'LYX X' KYRDY ..
bolup ıġlayu balıḳ-ḳa kirdi ..
'WL 'WYDWN MX'RYT* 'YL'K 'DKW
ol ödün maxarıt elläg* ädgü
'WYKLY TYKYNYK PWŞWŞ LWX KWRWP
ögli teginiġ buşuş-luġ körüp
Y'RX
'YNC' TYP Y'RLYX X'DY "MR'X
inçä tep yarlıġ-ḳadı amraḳ
'WXLWM N' 'WYCWN PWŞWŞ LWX
oġlum nä üçün buşuş-luġ
K'LTYNKYZ TYKYN X'NKY Q'NQ'
kältiniz tegin ḳanı ḳanḳa
'YNC' TYP 'WYTWNTY 'YXL'YW PW
inçä tep ötünti ıġlayu bu
N' 'MK'K LYK YYR 'RMYŞ N'KLWK
nä ämgäk-lig yer ermiş näglük

ât ve sığırları başlarına vurarak öldürdüklerini; koyun, domuz ve diğer yaratıkları öldürdüklerini; derilerini yüzdüklerini; kanlarını ırmak gibi akıttıklarını; etlerini ve kanlarını sattıklarını; hayatlarını bu şekilde kazandıklarını gördü.

Bu ülke halkının böyle kötü işler yaptığını gören prens *bodhisatva* son derece üzülüp kaygılanarak ağlar durumda kente girdi. Bu sırada, iyi düşünceli prensin üzgün olduğunu gören kral Maḥā-rıt (= *mahārāja* ?) ona şöyle diyerek seslendi:

"Sevgili oğlum, niçin böyle üzgün döndünüz?"

Prens, babası hana ağlayarak derdini dile getirdi: "Burası ne kadar acı dolu bir ülke imiş! Niçin doğdum ben?"

Babası han ona şöyle sordu: "Neden ağlayarak üzüntülü döndün?"

Prens şöyle konuştu: "Eğlenmek için dışarıya çıktığım sırada, sefalet ve acı içinde olan pek çok yaratık görüp ağladım."

Babası han şunları söyledi: "Sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır. Onları acı çekmekten nasıl kurtaracaksın?"

Prens şöyle konuştu: "Saygıdeğer babacığım, beni seviyor musunuz?"

Babası Kral: "Sevgili yavrucuğum, seni işte şöyle: avcumun içindeki 2 inci boncuk gibi, gözlerdeki ... seviyorum" diye cevap verdi.

V.

TWXDWM MN Q'NKY X'N 'YNC'
toġdum men ḳanı ḳan inçä
TYP "YTY N'K' 'YXL'YW PWŞWŞLWX
tep ayıttı näkä ıġlayu* buşuşluġ
K'LTYNK TYKYN 'YNC' TYP 'WYTWNTY
kältiniz tegin inçä tep ötünti
T'ŞTYN 'YLYNCWK' 'WYNMYŞ
taştın ilinçükä önmiş
'RDYM 'WYKWŞ YWX CYX'Y "MK'KLK
erdim ükü yoḳ çıġay ämgäklig
TYNLYX L'R 'X KWYRWP 'YXL'DM X'NKY
tınlıġ-lar-ag körüp ıġladım ḳanı
X'N 'YNC' TYP Y'RLYX X'DY "MR'X
ḳan inçä tep yarlıġ-ḳadı amraḳ
'WYKWKWM YYR TNKRY TWYRWMYŞT'
ögüküm yer täŋri törümiştä

VI.

P'RW* P'Y YM' P'R YWX CYX'Y YM'
bārī bay yemä bar yoḳ çıġay yemä
P'R X'YW SYNK' "MK'KT' 'WZXWRX'Y
bar ḳayu-sıŋa ämgäktä özgürgay
S'N TYKYN 'YNC' TYP
sen tegin inçä tep
'WYTWTY X'NKYM XWTY MNY S'V'R
ötü[n?]ti ḳanım ḳutı meni sevär
MW SYẒ X'NKY 'YLYK 'YNC' TYP
mü siz ḳanı ellig inçä tep
YRLYX X'DY "MR'X 'WYKWKWM
yarlıġ-ḳadı amraḳ ögüküm
SYNY 'YNC' S'V'R MN "Y(=V)'D'XY
seni inçä sevär men ayadaḳı
YYNCW II MWNCWX T'K KWYẒD'KY
yençü 2 monçuḳ täg közdäki*

[*İki sayfa eksik* ----------]

CamScanner ile tarandı

VII.

KWYNKWLC' PYRDY 'WL 'DKW KW "T
köŋülçä berdı ol ädgü kü at
TWYRT PWLWNK D' Y'DYLTY KWYNYNK'
tört buluŋ-da yadıltı küniŋä*
QWLXWCY L'R 'WYẒWLM'DY T'XY "DYN
kolġuçı-lar üzülmädi takı adın
"XLYX XWLTY YM' PYR DY KWNYNK'
aġlık koltı yemä ber-di küniŋä
"YYNK' MWNCWL'YW PYRYP "XLYX
ayıŋa munçulayu berip aġlık-
T'XY "XY P'RYM "ZXYN' X'LTY ..
takı aġı barım azkına* kaltı ..
'WL 'WYDWN "XYCY 'WLWXY X'NX' 'YNC'
ol ödün aġıçı uluġ kanka inçä
'WYTWNTY TNKRYM "XLYX XWRWX
ötünti täŋrim aġlık kuruġ
PWR(=L?)X'L
bor(=l?)ka/-
YR* "XY P'RYM "LXYN S'. 'WTS..
ır aġı barım alkın-sar uvatsar

[...] Kalbe (kalbine ?) göre verdi.

Bu güzel ün dört bir tarafa yayıldı. Günden güne para isteyenlerin arkası kesilmiyordu. (Prens) bir hazine daha istedi, verildi. Bu şekilde her gün, her ay para vere vere hazinedeki servet azıcık kaldı.

VIII.

Y'ẒWQ' TWYŞ' T'KYNM'K'Y 'RTYMẒ
yazukka tüşä täginmägäy ertimiz
TNKRYM .. YM' X'NKY X'N 'YNC'
täŋrim .. yemä kanı kan inçä
TYP YRLYX'DY Q'NK Q'ẒX'NS'R
tep yarlıġkadı kaŋ kazġansar
'WXLY 'WYCWN TYM'Z MW . KWYNKWLWK*
oġlı üçün temäz mü . köŋülüg
PYRẒWN KWYNKLYN P'RTM'NKL'R 'WYTWRW
berzün köŋlin bertmäŋlär ötürü
KWYNYNK' TYDYXSYẒ PYRDY .. ..
küniŋä tıdıġsız berdi .. ..
'WL 'WYDWN 'YNNC L'RY PWYRWX L'RY
ol ödün ınanç-ları buyruk-ları
'YŞYDYP X'NX' 'YNC' TYP
eşidip kanka inçä tep

Bu sırada hazinecibaşı hana şunları söyledi: "Saygıdeğer hanım, hazine boşalmak üzere. Eğer mal, mülk. para tükenirse, azalırsa

şaşmamak gerekir."
(Prensin) babası han da şöyle buyurdu: ' "Baba para biriktirirse oğlu içindir denmez mi? (Oğlunun) dileğini yerine getirsin! Onun kalbini kırmayın!"
Bunun üzerine (prens) her gün engelsiz para dağıttı.
Bu sırada, durumu öğrenen maiyeti ve bakanları hana şunları söylediler:

IX.

'WYTWNTY L'R TNKRYM 'YLYK TWRWK
ötünti-lär täŋrim elig törüg
"XY P'RYM TWT'R "XY P'RYM "L
ağı barım tutar ağı barım al-
XYNS'R 'YL TWRW N'CWK TWT'R PYZ
kınsar el törü näçük tutar biz
TNKRYM .. .. 'WL 'WYDWN X'NKY
täŋrim .. .. ol ödün kanı
X'N 'YNC' YRLYX X'DY 'MR'Q
kan inçä yarlıġ-kadı amrak
'WYKWKWM KWYNKLYN N'CWK
ögüküm köŋlin näçük
P'RT'YYN MN "XYCY P'ŞÇYSY
bertäyin men aġıçı başçısı*
"XYCY L'R PYR'R 'WYDWN 'WYNKY
aġıçı-lar birär ödün öŋi*

"Haşmetlım, devlet ve kurumlarını zenginlik, servet ayakta tutar. Zenginlik tükenirse devleti ve kurumlarını nasıl sürdürürüz, efendim?"
O zaman (prensin) babası han şöyle buyurdu: "Sevgili yavrucuğumun kalbini nasıl kurarım? Hazinecibaşı ve hazine görevlileri varsa (prens geldiği zamanlar) bir süre başka bir yere

X.

P'RZWN KNTW PYLYNK'Y 'YRYNC
barzun käntü bilingäy erinç
TYP YRLQ'DY "NT' 'WYTWRW
tep yarlıġkadı anta ötürü
KYM XWLTXWCY R'R K'LS'R
kim koltġuçı-r(=l)ar kälsär
PWLMZ 'RTY PWLM'TYN
"XYCYL'LNYN(=') PWLM'DY PYRKW
bulmaz erti bulmatın*
ağıçılal(=r)nın(=-a?) bulmadı bergü
PWRM'TYN
PWLM'DY XWRTXWCYL'R YYXL'YW
burnaka
bulmadı kor(=l)tġuçılar yıglayu
P'RS'R TYKYN YM' 'YXL'YW
barsar tegin yemä ıglayu
X'LYR 'RTY 'WTWRW TYKYN 'YNC'
kalır erti ötürü tegin inçä
TYP S'XYNTY "XYCY 'RS'R
tep sakıntı ağıçı ersär

gitsin. Herhâlde (o bunu) kendiliğinden anlayacaktır."

Bundan bir süre sonra, dilenciler geldiğinde (prens) hazinecilerini bulamaz oluyordu. Bağış istemeye gelenler elleri boş, ağlayarak uzaklaştıkları zaman, prens de oturup ağlıyordu.

Sonra prens şöyle düşündü: "Hazineci (ya da 'hazineciler') ise

CamScanner ile tarandı

XI.

M'NYNK 'WL X'NKYM X'N PWDW/
menin ol* kanım kan bodun
XWTLWX
TYLYNK' XWRXWP 'YNC' YRLYX
kutluġ (*metin dışı*)
tilinä korkup inçä yarlıġ-
X'DY 'RYNC KWYẒWNWR 'T PWRX
kadı erinç közünür at burḫ-
'N 'WYK X'NK TYTYR X'YW
an ög kaŋ tetir kayu
KYŞY 'WYK X'NK KWYNKLYN PRT
kişi ög kaŋ köŋlin bert-
S'R 'WL TYNLYX T'MWLWX PWLWR 'WXWL
sär ol tınlıġ tamuluġ bolur oġul
XYẒQ' S'NM'Ẓ M'N "MTY .. ..
kızka sanmaz men amtı .. ..
'WYK X'NK KWYNKLYN
ög kaŋ köŋlin

('onlar') benimdir. (Demek ki) halkın dilinden (sözlerinden) çekinen babam han, böyle bir emir vermek zorunda kaldı. Şu an görünürdeki Buddha'ya "anne ve baba" deniyor. Babasının veya annesinin kalbini kıran herkes cehennemlik olur. Ona oğul ya da kız evlat denemez. Ben de şimdi babamın veya annemin kalbini

XII.

P'RTM'YYN X'NKYM 'YLYK
bertmäyin kanım ellig
TYLK' KYRM'ẒWN 'WYẒ X'Ẓ
tilkä kirmäzün öz kaz-
X'NCYM 'WYẒ' 'DKW XYLYNC XYL'YYN
gançım üzä ädgü kılınç kılayın
TYP S'XYNTY "NT' 'WYTRW
tep sakıntı anta ötrü
"TLX YWẒLWK K' 'YNC'
atlıġ yüzlüg-kä inçä
TYP "YTY N'CWKYN "XY
tep ayıttı näçükin ağı
P'RYM X'ẒX'NS'R 'WYKWŞ PWLWR
barım kazganşar üküş bulur*
"TLX L'R 'YNC' TYP 'WYTWN
atlıġ-lar inçä tep ötün-

kırmayayım. Babam kral eleştirilere uğramasın ("dillere düşmesin"). Kendi kazancımla iyi şeyler yapayım!" diye düşündü.

Bundan sonra unvanlı ve önemli kişilere şu soruyu sordu: "İnsan zenginlik, mal mülk kazanmak isterse hangi yolla en çoğunu bulur?"
Unvanlı kişiler şu şekilde konuştular:

XIII.

TY 'WYNKY 'WYNKY X'ZX'NC XYLM'X
tı öŋi öŋi kazganç kılmak
"YW PYRDY L'R PYRY "YWR X'ẒX'NC
ayu berdi-lär biri ayur kazganç
N'NK T'RYX T'RYM'XD' 'DKW YWX KYM
näŋ tarıġ tarımakda ädgü yok kim*
PYR T'RYS'R MYNK TWYM'N PWLWR
bir tarısar miŋ tümän bulur
PYRY "YWR XWY YYLXY 'YKYDS'R
biri ayur koy yılkı egidsär
YYLYNK' "Ş(=S)YLWR P'Y PWLWR PYRY
yılıŋa aş(s?)ılur bay bolur biri
"YWR 'WYNKTWN KYDYN S'TYX'
ayur öŋtün kedin* satıġka

Kazanç elde etmesi için ona çeşit çeşit yol gösterdiler. Biri şöyle dedi: "Kazanç konusunda tarlaları ekip biçmekten daha iyi bir yol yoktur, bir tane (tohum) ekince binlercesi, onbinlercesi elde edilir."

Biri şöyle dedi: "Koyun ve büyükbaş hayvan beslenirse yıldan yıla sayıları artar ve insan zengin olur."
Biri dedi ki: "Ticaret yapmak için Doğu'ya ve Batı'ya

XIV.

YWLWX' P'RS'R P'Y PWLWR
yulugka barsar bay bolur
YM' PYR PYLK' NWM
yemä bir bilgä nom
PYLYR 'R 'YNC' TYP TYDY T'VR
bilir är inçä tep tedi tavar
X'ẒX'NM'X N'NK TWLWY 'WYKWẒ
kazganmak näŋ toluy ögüz-
K' KYRYP KWNKWL T'KY KWYS
kä kirip* köŋül-täki küs-
WŞYN X'NTWR X'LY S'XYNS'R
üşin kantur-galı sakınsar
PWLWNCWSWZ CYT'M'NY 'RDYNY
bulunçusuz* çi[n?]tämäni ärdini
PWLS'R X'M'X YYRTWNCWD'KY
bulsar kamag yertünçüdäki*

giderse insan zengin olur."

Ayrıca bilge ve yasaları bilen bir adam şöyle dedi: "mal mülk edinme konusunda, insan *okyanus* ırmağına giderek gönlündeki arzuları yerine getirmeyi düşünürse ve burada eşi bulunmaz mücevher *cintāmaṇi*'yi bulursa bu dünyadaki tüm

CamScanner ile tarandı

XV.

TYNLYX L'RNYNK KWYSWŞYN 'YNCYP
tınlığ-larnıŋ küsüşin inçip*
TYKYN "LXWNY T'PL'M'DY T'K
tegin alkunı taplamadı täk*
T'LWY 'WYKWZK' KYRMYŞYK
taluy öğüzkä kirmişig
'YCK'RW
T'PL'DY 'WYTWRW X'NKY 'YLYK'
içgärü*
tapladı ötürü karşı elligkä
'WYTWK PYRDY T'LW 'WYKWZK'
ötüg berdi talu öğüzkä
KYR'YN TYP 'WL 'WYDWN X'NKY
kirāyin tep ol ödün karşı
X'N PW 'WYTWK S'V 'YŞYDYP
kan bu ötüg sav eşidip
N'NK KYKYNC PYRW 'WM'DY 'RTYNKW
nāŋ kiginç berü umadı ärtiŋü

canlıların arzularını (yerine getirebilir?)".

Ne var ki prens (önerilen yolların) hepsini beğenmedi. Sadece *okyanus* ırmağına gitmeyi onayladı. Sonra sarayda babası kraldan bir ricada bulunarak şöyle dedi: "*Okyanus* ırmağına gideyim mi?"

XVI.

PWŞWŞLWX PWLTY 'WYTRW "W
buşuşluğ boltı ötrü °©
'WXLY TYKYN K' 'YNC'
oğlı tegin-kä inçä
TYP YRLYX X'DY "MR'X 'WYKWK
tep yarlığ-kadı amrak ögük-
WM M'NYNK 'YLT' X'ZX'NCYM
üm meniŋ eltä kazğançım
SYZYNK 'RM'Z MW 'MTY KWYNKWL
siziŋ ermäz mü amtı köŋül-
C' "LYNK P'RC' PWŞY
çä alıŋ barça poşı
PYRYNK N' 'WYCWN 'WYLWM
beriŋ nä üçün ölüm
YRK' P'RYR SYZ PYŞ TWYRLWK
yerkä barır siz beş törlüg

üzüldü.

Daha sonra oğlu prense şöyle söyledi: "Sevgili yavrucuğum, elimdeki devlet gelirleri sizin değil midir? Şimdi istediğiniz kadar alın; tamamını bağış olarak verin! Ölümlü yere niçin gidecekmişsiniz? Orada beş çeşit tehlike vardır.

XVII.

"D' P'R PYR 'D' 'WL RWR T'LYM
ada bar bır ada ol erür talım
P'LYX 'WDWX 'RK'N S'XL'NM'DYN
balık oduğ erkāŋ saklanmadın
TWŞ'R "LXWNY KMY PYRL' SYN
tuşar alkunı kemi birlä şiŋ-
KWRWR 'YKYNTY SWVD' SWV 'WYNKLWK
gürür ekkinti suvda suv öŋlüg
T'XL'R P'R KMY SWSWP SYNWR
tağlar bar kemi sıŋsüp* sınır
KYŞY 'LXW 'WYLWR 'WYCWNC SWVD'
kişi alku ölür üçünç suvda
Y'KL'R 'WRWP KMY SWVX'
yäklär urup kemi suvka
CWMWRWR TWYRTWNC 'WLWX T'KZYNC K/
çomurur törtünç uluğ tägzinç k/*

Birinci tehlike şudur. Canavar balık (*makara*) uyanıkken insan dalgınlıkla onunla karşılaşabilir; balık bütün (yolcuları) gemiyle beraber yutar.

İkinci (tehlike şudur:) Suda, suyun renginde dağlar vardır; gemi çarpıp parçalanır, insanların tümü ölür.

Üçüncü (tehlike şudur:) suda şeytanlar saldırır ve gemiyi suya batırırlar.

Dördüncü (tehlike şudur:) gemiyi büyük bir burgaca

XVIII.

K' KYKWRWR SWV 'YKRKŞLWR 'WR*
kä kigürür suv egrikşälür ur-
SWXWŞWR PYŞYNC TNKRY TWPYR'R*
sukuşur beşinç täŋri tıpırär
QWRXYNCYX YYL TWRWR KMY "Q
korkınçığ yel turur kemi ak-
T'RYLWR 'WYLWR .. PW MWNC'
tarılur ölür .. bu munça
XWRXYNCYX "D'X' KYRYP 'WYLK'Y
korkınçığ adaka kırıp ölgäy
SYZ PYZNY 'YRYNC XYLX'Y SYZ ..
siz bizni irinç kılgay siz ..
TYP TYDY 'WL 'WYDWN PWDYSVT TYKYN
tep tedi ol ödün bodısavat tegin
Q'NKY X'NT' PW YRLX 'YŞYDYP
kaŋı kanta bu yarlığ eşidip

sokarlar; su fır fır döner ve her yandan dalgalar birbirine çarpar. Beşinci (tehlike şudur:) gökyüzü yurtlu, korkunç bir rüzgâr çıkar, gemi alabora olur ve (insanlar) ölür. Bu derece tüyler ürpertici tehlikelere atılırsanız öldürsünüz ve bizi mutsuz kılarsınız", dedi.

O zaman prens *bodhisattva* babası hanidan bu sözleri işitince

CamScanner ile tarandı

XIX.

YRLX PWLẒWN TYDMẒWN P'R'YYN
yarlığ bolzun tıdmazun barayın
TYP 'WYTWNTY 'WYTRW X'NKY X'N
tep ötünti ötrü kanı kan
YRLYX Q'M'DY P'RM'X'Y SYN TYP
yarlığ-kamadı barmağay sen tep
TYDY 'WYTRW TYKYN P'ŞYN TWYNKYTYP
tedi ötrü tegin başın töpüp*
'YXL'YW YYRD' Y'TP YWQ'RW TWRX'LY
ıglayu yerdä yatıp yokkaru turğalı
"Ş "ŞL'X'RY 'WN'M'DY 'YNC'* TYP TYDY
aş aşlağar(=l)ı unamadı inçä tep tedi
YRLYX PWLM'Z 'RS'R PW YYRD' YWQ'RW*
yarlığ bolmaz ersär bu yerdä yokkaru
YWQ'RW TWRM'Z MN "Ş "Ş'NM'Z* MN 'WYLK'Y
yokkaru turmaz men aş aşanmaz men ölgäy

"Bana krallık emri (= izni) verilsin; beni engellemeyiniz; bırakın gideyim!" diye yalvardı.

Bunun üzerine babası han ona "gitmeyeceksin!" diyerek izin vermedi.
O zaman prens başını eğip, ağlayarak yere yatıp ne kalkmaya ne bir şey yemeye razı oldu. Şöyle dedi: "Krallık emri (izni) verilmezse buradan kalkmayacağım, yemek yemeyeceğim ve öleceğim",

XX.

MN TYP TYDY X'LTY "LTY KWYN
men tep tedi kaltı altı kün
'RTYP P'RDY 'WYKY Q'NKY ..
ärtip bardı ögi kanı ..
"TLYXY YWZLWKY 'YXL'YW ..
atlığı yüzlügi ıglayu ..
PWS'NW TWRX[W]RWP N'NK 'WN'M'
busanu zırğurup* näŋ unama-
'DY .. .. 'WL 'WYDWN 'WYKY Q'NKY
adı .. .. ol ödün ögi kanı
'YNC' TYP TYDY .. PYZ KNTW K'
inçä tep tedi .. biz käntü-kä
'DKW K' 'WYTL'YWR PYẒ 'WN'M'S'R
ädgü-kä ötläyür biz unamasar

dedi. Altı gün geçtiğinde annesi ve babası ile önde gelen kişiler, eşraf ağlaşarak, üzülerek kaldırmaya çalıştılar (?) (ama) o, buna hiç razı olmadı.

O zaman annesi ve babası şöyle söylediler: "Onu iyi yola teşvik ediyoruz. Rıza göstermezse [...]

——— [XX ve XXI arasında iki sayfa eksik] ———

[...ası-]

XXI.

XY TWZ WSY N' P'R TYKYN 'YNC'
ğı tuzusı nä bar tegin inçä
TYP 'WYTWNTY LWW* X'NL'RYNT'
tep ötünti lö ḳanlarınta
CYNT'M'NY 'RDYNY PWLS'R P'R KYM
çintämäni ärdini bulsar bar kim
'WYLWKLWK QWTLWX KYŞY 'WL 'RDNY
ülüglüg ḳutluğ kişi ol ärdini
PWLS'R Q'M'X TYLX L'RQ' "SX
bulsar kamağ tı[n]lığ-larka asığ
TWSW XYLWR "NY 'WYCWN T'LWY
tusu ḳılur arı üçün taluy-
Q' KYRYKS'YWR MN TYP 'WYTWNTY
ḳa kirigsäyür men tep ötünti
'WL 'WYDWN Q'NKY Q'N YRLX YRLX'
ol ödün kanı kan yarlığ yarlığka-

... yararı nedir acaba?"

Prens şu şekilde konuştu: "Ejderha hanlarının ülkesinde *cintämani* mücevheri vardır, eğer şanslı ve mutlu bir bu mücevheri bulursa tüm varlıklara yarar sağlar. Bunun için *okyanusa* gitmek istiyorum."

O zaman babası han düşüncesini söyledi:

XXII.

DY KYM T'LWY Q' P'R'YYN
dı kim taluy-ḳa barayın
TYS'R KYRYNKL'R 'WXLWM TYKYN
tesär kirinlär oğlum tegin-
K' 'YŞ PWLWNKL'R N' KRK'KYN
kä eş bolunlar nä kärgäkin
P'RC' PYRK'Y PYZ KYM YYRCY
barça bergäy biz kim yerçi
SWVCY KYMYCY P'R 'RS'R YM'
suvçı kemiçi bar ersär yemä
K'LZWN TYKYNYK 'YS'N
kälzün teginig esän
TWYK'L K'LWRẒWN L'R .. 'WYTRW
tükäl kälürzün-lär .. ötrü
PW YRLX 'YŞYDYP PYŞ YWẒ ..
bu yarlığ eşidip beş yüz ..

"Aranızda 'okyanusa gideyim' diyen kim varsa girsin (saraya gelsin) ve oğlum prensin arkadaşları olsun. Neye gereksiniminiz olursa vereceğiz. Kılavuz kaptan (olan) bir denizci varsa o da gelsin ve (hepsi birden) prensi sağ salim geri getirsin!"

Bunun üzerine, bu açıklamayı duyan beş yüz

CamScanner ile tarandı

XXIII.

S'TYXCY 'R'N L'R TYRYLYP
satığçı ärän-lär* terilip
'YCK'RW 'WYTWK PYRDY L'R X'M'XYN
içgärü ötüg berdi-lär kamagın
'DKW 'WYKLY TYKYNK' QWLWQ ..
ädgü ögli teginkä kulluk ..*
P'RYR PYZ 'WYLS'R PYRL' 'WYLWR
barır biz ölsär birlä ölür
PYZ K'LS'R PYRL' K'LYR PYZ TYP
biz kälsär birlä kälir biz tep
'WYTWK PYRDY L'R 'WL 'WYDWN
ötüg berdi-lär ol ödün
P'R'N'S 'WLWŞT' PYR 'DKW
baranas uluşta bir ädgü
'LP YYRCY SWVCY P'R 'RTY Q'C
alp yerçi suvçı bar erti kaç

tüccar toplanıp içeriye (= saraya) ricada bulundular: "Hepimiz birlikte İyi Düşünceli Prens'in hizmetinde gideceğiz. O ölürse birlikte öleceğiz; geri dönerse birlikte döneceğiz" diye önerdiler.

O sularda Benares ülkesinde iyi ve cesur bir kılavuz kaptan vardı.

XXIV.

Q'T' TLWY Q' KYRYP
kata taluy-ka kirip
PYŞ'R YWZ 'RYN P'RYP
beşär yüz ärin barıp*
'YS'N TWYK'L K'LMYŞ 'RTY
esän tükäl kälmiş erti
'YNCYP S'KYZ 'WN Y'Ş'YWR
inçip säkiz on yaşayur
X'RY 'RTY YYN' 'YKY KWYZY
karı erti yenä ekki közi
KWYRM'Z 'RTY 'WL PYŞ YWZ 'R
körmäz erti ol beş yüz är
Q'MWXWN 'WL KWYRM'Z YYRCYK'
kamuğun ol körmäz yerçikä
'WYTWNTY L'R .. 'WL 'WYDWN
ötünti-lär .. ol ödün

Okyanusa defalarca gitmiş; her seferinde beş yüz adamla yola çıkmış ve sağ salim geri dönmüştü. Ancak bu; seksen yaşında ihtiyar bir adamdı, üstelik iki gözü de görmüyordu. Bu beş yüz adam, ortak bir kararla bu kör kılavuza başvurdu. O zaman,

XXV.

TYKYN 'WYZY P'RYP XWLYN
tegin özi barıp kolın
YYTYP 'YCK'RW X'NKY X'N
yetip içgärü kanı kan
T'P' KYKWRDY X'NKY X'N
tapa kigürdi kanı kan
'YNC' TYP YRLQ'DY PYR KY' 'MR'Q
inçä tep yarlığkadı birkıyä amrak
'WXLWMYN SYZYNK' TWTWZWR
oğlumın sizinä tutuzur
MN "S'N TWYK'L K'LWRWNK TYP
men esän (asan?) tükäl kälürüŋ tep
YRLQ'DY 'WYTPW 'WL "VYCX' 'R*
yarlığkadı ötrü ol avıçka är
'YXL'YW X'N Q' 'YNC' TYP 'WYT..
ığlayu kan-ka inçä tep ötün-

prens oraya kendisi gidip adamı kolundan tutarak saraya (= içeriye) getirdi, babası hanın huzuruna soktu. Babası han (kılavuza) şu öğüdü verdi: "Sevgili biricik oğlumu size emanet ediyorum. Onu sağ salim geri getirin", dedi.

Bunun üzerine yaşlı adam ağlayarak hana şu sözleri

XXVI.

TY TNKRYM N' MWNK T'Q
ti täŋrim nä muŋ tak*
PWLTY KYM "NTX TNKRY T'K
boltı kim antağ täŋri täg
'RDNY T'K 'WYKWKWNKWZNY 'WYLWM
ärdini täg ögükünüzni ölüm
YYRYNK' 'YDWR SYZ 'WL T'LWY
yeriŋä ıdur siz cl taluy
SWVY 'RTYNKW QWRQYNCYX
suvı ärtiŋü korkınçığ
"D'LX 'WL 'WYKWŞ TYNLXL'R
adalığ ol üküş tınlığlar
P'RYP 'WYLWKLY PYR P'RS'R
barıp ölügli* bir barsar
Y'R'X'Y MW TYP 'WYTWNTY ..
yarağay mu tep ötünti ..

söyledi: "Haşmetlim, gökyüzü gibi, mücevher gibi sevgili evladınızı böyle ölüm ülkesine göndermeniz (için) nasıl bir felaket geldi başınıza? Bu okyanusun suyu son derece korkunç tehlikelerle doludur. Pek çok insan oraya gider ve hep ölürler. Bir insan yalnız giderse uygun olur mu bu?" diye sordu.

CamScanner ile tarandı

XXVII.

'WLWŞ P'RC' TYKYN 'WYCWN
uluş barça tegin üçün
PWS'NWR YM' X'N 'YNC'
busanur yemä kan inçä
TYP YRLX Q'DY TYDW 'WM'D'M
tep yarlığ-kadı tıdu umadam
'RKYM TWYK'M'DY 'RKSYZ 'YDWR
ärkim tükämädi ärksiz* ıdur
MN "MTY SYZ X'T'XL'NYNK
men amtı siz katağlanıŋ
PYRL' P'RYNK P'RYNK YYRCY
birlä barıŋ barıŋ* yerçi
PWLWNK TYP YRLQ'DY "VYCX'
boluŋ tep yarlığkadı avıçka
Q'M'X T'PL'MYŞ 'WYCWN YY.CY
kamağ taplamış üçün yerçi

Bütün ülke prens için üzülüyor(du?). Han şöyle açıkladı: "Onu engelleyemedim. Gücüm buna yetmedi ve istemeye istemeye gitmesine izin veriyorum. Şimdi siz gayret edin, onunla gidin, onun kılavuzu olun". Yaşlı adam (öneriyi) tamamen kabul ettiği için onun kılavuzu

XXVIII.

PWLTY [illegible] 'WL 'WYDWN
boltı [illegible] ol ödün
X'NKY X'N
kanı kan
TYKYNK' S'PTY* PYŞ YWZ 'R'N
teginkä säpti beş yüz äräN-
NYNK "ŞY SWVY KWYLWKY* T'QY
niŋ aşı suvı kölüki takı
N' KRK'KYN "LQW TWYK'TY [illegible]
nä kärgäkin alku tükäti [illegible]
PYRYP 'WZ'TYP 'WYNTWRDY [illegible]
berip uzatıp öntürdi [illegible]
'WL 'WYDWN "YYX 'WYKLY TYKYN
ol ödün ayığ ögli tegin
'YNYSY 'YNC' TYP S'QYNTY
inisi inçä tep sakıntı
'WYKWM Q'NKYM 'YCYM TYKYN K'
ögüm kanım eçim tegin-kä*

oldu. O zaman babası han, prensi gerekli malzemelerle donattı. Beş yüz adama yetecek yiyecek, su ve yük hayvanından başka gerekli olan her şeyi tam ve eksiksiz verdi ve onları geçirip uğurladı.

Bu sırada, (İyi Düşünceli Prens'in) küçük kardeşi Kötü Düşünceli Prens şöyle düşündü: "Babam ve annem hep sadece ağabeyim prensi

XXIX.

S'V'R MYNY "QL'YWR 'RTY "MTY
sevär meni aklayur* erti amtı
'YCYM T'LWY Q' P'RYP 'RDNY
eçim taluy-ka barıp ärdini
K'LWRS'R T'QY "XRLX PWLX'Y
kälürsär takı ağırlığ bolgay
MN T'QY 'WCWZ PWLX'Y MN
men takı uçuz bolgay men
TYP S'QYNTY "MTY PYRL'
tep sakıntı amtı birlä
P'R'YYN 'WYTRW X'NKY X'N Q'
barayın ötrü karşı kan-ka
'YNC' TYP 'WYTWNTY 'YCYM
inçä tep ötünti eçim
TYKYN 'WYLWM YYRK' P'RYR './/
tegin ölüm yerkä barır ol

sevdiler ve benden hep nefret ettiler. Şimdi ağabeyim okyanusa gider de mücevheri getirirse (onların gözünde) daha da değerli olacak, beni ise daha çok küçümseyecekler", diye düşündü. "Şimdi ben de (onunla) gideyim!"

Bunun üzerine babası hana şöyle seslendi: "Ağabeyim prens ölüm ülkesine gidiyor.

XXX.

N'KLWK X'LYR MN TNKRYM
näglük kalır men täŋrim
MN YM' P'R'YYN 'DKW YVLQ
men yemä barayın adgü yavlak
PWLS'R PYRL' PWL'LYM TYP
bolsar birlä bolalım tep
YM' X'NKY 'WXWL' XYLYNCY
yemä kanı oğul kılınçı
YVL'Q 'WYCWN SVMZ 'RTY
yavlak üçün sevmäz erti
'WYTRW P'RS'R P'RXYL TYP
ötrü barsar* barğıl tep
YRLQ'DY .. 'WL 'WYDWN X'NKY
yarlığkadı .. ol ödün kanı
X'N 'WLWŞ PWDWN 'YXL'YW SYQ
kan uluş bodun ığlayu sık-

Ben niçin kalayım, haşmetlim? Ben de gideyim! İyi de olsak kötü de olsak beraber olalım!" dedi. Doğrusu oğlunun davranışları kötü olduğundan babası onu sevmiyordu. O zaman, "Gitmek istiyorsan git!" diye konuştu.

Bu sırada babası han ve tüm halk ağlayıp sız-

CamScanner ile tarandı

XXXI.

T'YW 'DKW 'WYKLY TYKYNYK 'WZ
tayu ädgü ögli tegınıg uz-
'TY 'WYNTWRWP T'LWY Q'
atı öntürüp taluy-ka
'YDTY L'R X'LTY T'LWY 'WYKWZ K'
ıdtı-lar ḳaltı taluy ögüz-kä
T'KYP YYTY KWYN TWRWP
tägip yetti kün turup
KMY Y'R'TY YYTY TYMYR SW'*
kemi yarattı yetti temir sua
KMY SWL'P TWRXWRDY YYTYNC
kemi solap turgurdı yettinç
KWYN T'NK T'NKL'YWR 'RK'N
kün taŋ taŋlayur erkän
'DKW 'WYKLY TYKYN 'WLWX KWYV
ädgü ögli tegin uluġ küv-

lanarak İyi Düşünceli Prensi uğurlayarak okyanusa gönderdiler. Okyanusa vardığında yedi gün durup bir gemi donattı. Yedi demir zincir gemiyi bağlayıp hareketsiz hâle getirdi. Yedinci gün şafak sökerken İyi Düşünceli Prens büyük davu-

XXXII.

RWK TWQYTYP 'YNC' TYP
rüg tokıtup inçä tep
YRLQ'DY T'LWY 'WYKWZ K'
yarlıġḳadı taluy ögüz-kä
KYRWR SYZL'R KYM 'WYLWM
kirür sizlär kim ölüm
"D'Q' QWRQS'R "ŞNW R'Q
adaḳa* ḳorḳsar aşnu-rak
YWRYNKL'R MN SYZL'RNY KWYC
yorıŋlar men sizlärni küç-
'P 'YLYTM'Z MN 'WYTRW ..
äp elitmäz men ötrü ..
YRLXYN 'YŞYDYP KYM ....
yarlığın eşidip kim ....
N'NK 'WNM'DY* L'R KWYNYNK'
näŋ un[a]madı-lar (ün[tä]mädi-lär) küniŋä

lu çaldırıp şöyle söyledi: "Okyanusa gidiyorsunuz. (Aranızda) ölüm tehlikesinden korkan kim varsa şimdiden ayrılsın buradan! Sizi zorla götürmüyorum."

Buna rağmen, onun duyurusunu duyan hiçbiri kesinlikle (çekip gitmeye) razı olmadı (içlerinden hiçbiri kesinlikle sesini çıkarmadı). Her gün

XXXIII.

MWNCWL'YW KWYVRWK TWXYP
munçulayu küvrüg tokıp
YRLX YRLQ'P KYM N'NK 'WYN
yarlıġ yarlıġḳap kim näŋ ün-
T'M'S'R YYTYNC KWYN TMYR SW'
tämäsär yettinç kün temir sua
"CTY T'MYR 'YŞYX YWRYDY* ..
açtı temir ışıġ yorıdı ..
TYKYN XWTY 'WYLWKY 'WYCWN
tegin ḳutı ülügi üçün
"D'SYZ TWD'SẒ X'C KWYN
adasız tudasız ḳaç kün
'YCYNT' 'RDNY LYK 'WTRWQ
içintä ärdini-lig otruġ-?
X' T'KDYL'R YYTY KWYN "NT'
ḳa tägdilär yetti kün anta

böyle davul çalınarak duyuru yineleniyordu ama hiç kimse kesinlikle sesini çıkarmadığından yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü.

Prensin iyiliksever gücü ve şansı sayesinde tehlikeyle ve engelle karşılaşmadan birkaç gün sonra mücevher adasına ulaştılar. Orada yedi gün

XXXIV.

TYNTYL'R YYTYNC KWYN T'NK
tıntılar yettinç kün taŋ
"DYNCYX* 'RDNY YYNCW K'MY K'
adınçıġ ärdini yençü kemi-kä
TWYK'KWC' 'WRWP .. TYKYN ...
tükägüçä* urup .. tegin ...
'YNC' TYP YRLQ'DY "MTY MN
inçä tep yarlıġḳadı amtı men
PW 'RDNY PYRL' P'RS'R MN
bu ärdini birlä barsar men
Q'M'X TYNLYXL'RQ' "RTWQ
ḳamaġ tınlıġlarḳa artuḳ
"SX TWSW XYLW 'WM'X'Y MN
asıġ tusu ḳılu umaġay men
SYZL'R P'RYNKL'R MN PW MWNTW
sizlär barıŋlar men bu muntu-*

dınlendiler. Yedinci gün, gemiye yeteri kadar seçilmiş, ender inciler ve mücevherler yüklediklerı zaman prens şöyle bir duyuru yaptı: "Şimdi bu mücevherlerle yola çıkarsam canlıların tümüne çok büyük bir yarar sağlayamam. Sizler gidin. Ben burada

CamScanner ile tarandı

XXXV.

D' YYKR'K CYNT'M'NY ..
da yegräk çıntämäni ..
'RDNY "LX'LY P'R'YYN KYM
ärdını algalı barayın kım
X'YW TYNLX L'RX' TWYZW ..
kayu tınlığ-larka tüzü ..
TWYK'TY "SX TWSW XYLW 'WS'R
tükäti asığ tusu kılu usar*
MN .. 'WYTRW Q'D'ŞY "V(=Y?)YX
men .. ötrü kadaşı ayığ
'WYKLY TYKYNYK 'WYTLP ..
ögli teginig ötläp ..
KMY TWTWZWP Y'NTRW 'YDTY ..
kemi tutuzup yantru ıdtı ..
TYKYN YYRCY "VYCX' PYRL'
tegin yerçi avıçka birlä

en üstün *cintämani* mücevherini elde etmek için gideyim, kim olursa olsun, canlıların tümüne tam bir yarar sağlayabilmek istiyorum."

Daha sonra, kardeşi Kötü Düşünceli Prens'e öğütler verip gemiyi ona bırakarak geri gönderdi. Prens ve yaşlı kılavuz,

XXXVI.

'YKYKW Q'LTY L'R .. .. 'WL 'WYDWN
ekkigü kaltı-lar .. .. ol ödün
'DKW 'WYKLY TYKYN YYRCY "VYC
ädgü ögli tegin yerçi avıç-
X' XWLYN YYTYP YYTY
ka kolın yetip yetti
KWYN PYLC' PWXWZC'
kün belçä boğuzça
SWVD' YWRYP KWYMWŞLWK
suvda yorıp kümüşlüg
'WTRWQ Q' T'XQ' T'KDY .. YYRY
otruk-ka tağka tägdi .. yeri
QWMY "LXW KWYMWŞ 'WYTRW
kumı alku kümüş ötrü
TYNTWRX'LY S'QYNTY .. 'YNCYP
tınturgalı sakıntı .. inçip

ikisi yalnız kaldılar.

O zaman İyi Düşünceli Prens, yaşlı kılavuzu kolundan tutarak yedi gün boyunca suda bellerine ve boğazlarına kadar yürüyüp gümüş adaya ve dağa ulaştılar. Burada toprak ve kum tamamen gümüştendi.

O zaman (prens) (yaşlı adama) biraz soluk aldırmayı düşündü çünkü

XXXVII.

"VYNCX' "RWQY YYTTY
avınçka arukı yetti
KWYCY "LNKWDY* T'PR'YW YWRYYW
küçi alnudı täpräyü yorıyu
'WM'DY 'WYTRW TYKYNK' 'YNC'
umadı ötrü teginkä inçä
TYP 'WYTWNTY 'WXLWM MWNTW
tep ötünti oğlum muntu-
D' 'YN'RW 'WYKTWN* YYNK'Q ..
da ınaru ög(=ŋ?)tün yınak ..
"LTWN T'X P'R KWYZWNWR MW
altun tağ bar közünür mü
KWYRWNK TWP P TYDY .. "VYC
körüŋ te(=u)p (p?) tedi .. avıç-
Q' 'YNC' TYP TYDY .. 'WL "LTWN
ka inçä tep tedi .. ol altun

yaşlı adamın yorgunluğu üstüne çökmüştü, artık gücü tükeniyordu, kımıldayamıyor, yürüyemiyordu.

O zaman prense şöyle seslendi: "Oğlum buradan doğuya doğru giderken bir altın dağ vardır. Görülüyor mu? Bakın." dedi. Yaşlı adam şöyle devam etti: "Bu altın

XXXVIII.

T'X Q' T'KS'R SYZ KWYK
tağ-ka tägsär siz kök
LYNXW' P(?) KWYRK'Y SYZ 'WL
lenxua p(?) körgäy siz ol
LYNXW' S'YW PYR'R "XWLWX
lenxua sayu birär ağuluğ
YYL'N P'R "XW TYNY 'YR'QTYN
yılan bar ağu tını ıraktın*
"NCWL'YW KWYZWNR .. X'LTY
ançulayu közünür .. kaltı*
LYNXW' S'YW TWYTWN TWYTR
lenxua sayu tütün tütär-
C' 'WL 'RS'R 'WL 'RS'R
çä ol ersär ol ersär
..TYNKW 'LP 'D' TYTYR ..
ärtinü alp ada* tetir ..

dağa ulaşırsanız mavi lotuslar göreceksiniz. Bu lotusların her birinin (dibinde?) zehirli bir yılan vardır. Zehirli solukları uzaktan, sanki lotusların her biri duman çıkarıyormuş gibi görünür. İşte bunun en korkunç (büyük) tehlikelerden biri olduğunu söylemek gerekir.

CamScanner ile tarandı

XXXIX.

'WL LYNXW' YWLWX YWXWRW
ol lenxua yoluġ yoġuru*
'WS'R SYẒ 'WYTRW ŁWW X'NY 'RDNY
usar siz ötrü lö kanı ärdini-
LYK P'LYQ X' 'WRDW Q'
lig balık-ka ordu-ka
T'KK'Y SYẒ .. 'WL P'LYX T'KR'
täggäy siz .. ol balık *tägrä**
YM' YYTY X'T Q'R'M 'YCYNT'
yemä yetti kat karam* içintä
"LXW "XW LWX LWW L'R YYL'NL'R
alku* aġu-luġ lö-lär yılanlar
Y'TWR "NY YWXWRW 'WS'R *SYẒ*
yatur anı yoġuru usar *siz*
'YCK'RW P'LYXQ' KYRK'Y SYY* LWW
içgärü balıkka kirgäy siy lö

Bu lotuslardan kendinize yol açabilirseniz ejderhalar hanının mücevherlerle süslü kentine ve sarayına ulaşacaksınız. Bu kentin çevresinde ve yedi kat hendeğin içinde ejderhalar ve zehirli yılanlar yatar. Bunların üzerinde yürüyebilirseniz ('çiğneyip geçebilirseniz') kentin içine girersiniz, ejderhalar

XL.

X'NY NK' KWYZWNK'Y SYZ 'RDNY PWL
kanı-ŋa közüngäy siz ärdini bul-
X'Y SYẒ .. MN "MTY 'WYLWR MN
ġay siz .. men amtı ölür men
SYZ Y'LNKWS XY' X'LYR SYẒ
siz yalŋus-kıya kalır siz
TNKRYM QWRQM'NK PWS'NM'NK
täŋrim korkmaŋ busanmaŋ
'YS'N TWYK'L T'KK'Y SYẒ ..
esän tükäl täggäy siz ..
'YNCYP X'YW KWYN PWRX'N
inçip kayu kün burxan
QWTYN PWLS'R .. MYNY TYTM'NK
kutın bulsar .. meni titmäŋ
'DKW KWYNY YWLCY YYRCY PWLWP
ädgü köni yolçı yerçi bolup

hanının huzuruna çıkar ve mücevheri elde edersiniz. Ben şimdi ölüyorum. Tek başınıza kalacaksınız. Efendim, korkmayınız, dertlenmeyiniz. Sağ salim buraya ulaşacaksınız. *Buddha*'nın mutluluğuna eriştiğiniz gün, beni reddetmeyin. İyi ve doğru sözlü bir yolcu, kılavuz olarak ..."

[Burada dört sayfalık iki yaprak eksik.]

XLI.

YNK' T'KDY Q'P'XD' 'YKY
-ŋä(-mä) tägdi kapaġda ekki ..
"RYX XYZL'R TWRWR 'LKY 'RDNY
arıġ kızlar turur elgi ärdini-
LYK YYP 'NKYR'R .. *"LR..D"**
lig yıp äŋirär .. *elgindä*
'WYTRW TYKYN KYM SYZL'R ..
ötrü tegin kim sizlär ..
TYP "YYTY 'WL XYZL'R X'P'XCY
tep ayıttı ol kızlar kapagçı
PYZ TYP TYDY .. 'WYTRW TYKYN
biz tep tedi .. ötrü tegin
P'LYX 'YCYNK' KYRDY 'WYNKTWN
balık içiŋa kirdi öŋrün*

[Prens] [surların dibine?] ulaştı. Kapıda temiz iki kız duruyordu, elleri mücevherden ışık eğiriyordu. O zaman prens "Siz kimsiniz?" diye sordu. Kızlar "Biz kapının koruyucularıyız." dediler.

Sonra prens kentin içine girdi. Doğu

XLII.

Q'P'XQ' T'KDY .. 'WYTRW TWYRT
kapaġka tägdi .. ötrü tört
KWYRKL' QYRQYN YWRWNK ..
körklä kırkın* yürüŋ ..
KWYMWŞ YYP 'NKYR'R PW Q'P'X
kümüş yıp äŋirär bu kapag
KWYZ'DW TWRWR L'R .. TYKYN
közädü* turur-lar .. tegin
"YYTS'R Q'P'XCY QYRQYN
ayıtsar kapaġçı kırkın
PYZ TYDY L'R .. 'WYTRW T'QY ..
biz tedi-lär .. ötrü takı ..
'YCK'RW KYRDY 'WRDW Q'P'X Q'
içgärü kirdi ordu kapağ-ka
T'KDY 'WL Q'P'XD' S'KYZ KWYRKL'
tägdi ol kapaġda säkiz körklä

kapısına ulaştı. Orada beyaz gümüşten bir ip eğiren ve bu kapının bekçiliğini yapan dört güzel kız (gördü). Prens sorunca şöyle dediler: "Biz kapı bekçisi kızlarız."

Sonra daha da içeri girdi ve sarayın kapısına ulaştı. Bu kapıda sekiz güzel

CamScanner ile tarandı

XLIII.

T'NK "RYX XYZL'R S'RYX
taŋ arıġ* ḳızlar sarıġ
"LTWN YYP 'NKYR'R L'R TYKYN
altun yıp äŋirär-lär tegin
KWYRKL'RYN T'NKL'P SYZL'R LWW
körklärin taŋlap sizlär lö-
L'R Q'NY QWNCWY Y MW SYZL'R
lär ḳanı ḳunçuy-ı mu sizlär
"YYTS'R PYZ 'WRDW Q'P'X KWYZ
ayıtsar biz ordu ḳapaġ köz-
'TCY PYZ TYP TYDY L'R 'WYTRW
ätçi biz tep tedi-lär ötrü
TYKYN 'YCK'RW 'YNC' 'WYTWK
tegin içgärü inçä ötüg

şaşılası temizlikte kızlar sarı altından bir ip eğiriyordu. Prens güzelliklerine hayran kaldıktan sonra onlara "siz ejderhalar hanının eşleri misiniz?" diye sorunca, "Biz saray kapısının bekçileriyiz", dediler.

Bunun üzerine prens onlara, (sarayın) içerisi için şu ricada

XLIV.

PYRDY PW CYMPWDVYP YYR SWV
berdi bu çımbudvıp yer suv-*
D'QY P'R'N'S 'WLWŞT'QY X'N
dakı baranas uluştaḳı ḳan
'WXLY 'DKW 'WYKLY TYKYN K'LYP
oġlı ädgü ögli tegin kälip
Q'P'XD' TWRWR 'YCK'RW
ḳapaġda turur içgärü
KWYZWNK'LY TYP 'WL 'WYDWN
közüngäli tep ol ödün
'WL X'P'X CY QYRXYN L'R ..
ol ḳapaġ-çı ḳırḳın-lar ..
'YCK'RW KYRYP 'WYTWNTY L'R
içgärü kirip ötünti-lär

bulundu: "Bu Jambudvīpa kıtasındaki Benares ülkesi hanının oğlu İyi Düşünceli Prens geldi ve içeriye görünme (hükümdarın karşısına çıkma) umuduyla kapıda duruyor."

O zaman, kapıyı korumakla görevli bu kızlar, içeriye girip bu ricayı hana arz ettiler.

XLV.

LWW X'NY 'YNC' TYP S'QYNC
lö ḳanı inçä tep saḳınç
S'QYNTY 'WLWX KWYCLWK QWT
saḳıntı uluġ küçlüg ḳut-
LWX PWDV(=Y)SVT L'R 'RM'S'R
luġ bodısavat-lar* ermäsär
PW YYRK' N'NK T'KM'K'Y ..
bu yerkä näŋ tägmägäy ..
'RTY .. 'WL PWDYSVT 'RYNC
erti .. ol bodısavat erinç
KYRẒK WN* TYP YRLQ'DY .. 'WL 'WYDWN
kirzk-ün tep yarlıġḳadı .. ol ödün
TYKYN 'YCK'RW KYRDY LWW X'NY ..
tegin içgärü kirdi lö ḳanı ..

Ejderhalar hanı şöyle düşünmeye koyuldu: "Büyük, güçlü ve kutsal ruhlu bodhisattva'lardan olmasa buraya kadar kesinlikle ulaşamazdı. O bir bodhisattva olmalı." "İçeriye girsin!" diye buyurdu. O zaman prens (saraya) içeri girdi. Ejderhalar hanı

XLVI.

'WTRW* 'WYNTY 'LKYN TWT'
utru önti elgin tuta
KYKWRWP 'RDNY LYK 'WRWNLWQ
kigürüp ärdini-lig orunluḳ
'RKLYK
'WYZ' 'WLXWRTY LWW Q'NYNK'
ärklig*
üzä olġurtı lö ḳanıŋa
T'TYXLYX SWX'NCYX NWM NWM
tatıġlıġ soġançıġ nom nom-
L'DY 'WLWX 'WYKRWNCWLWK
ladı uluġ ögrünçülüg
KWYNKLYN PWŞY PYRM'K "SXY
köŋlin poşı bermäk asġı
NWML'DY 'WL LWW Q'NY 'RTYNKW
nomladı ol lö ḳanı ärtiŋü

ilerleyip onu karşıladı. Elinden tutarak onu içeriye aldı ve mücevherli tahta oturttu.

(Prens) güçlü ejderhalar hanına iyi ve tatlı yasaları öğretti; ona, son derece neşeli bir yürekle sadaka vermenin kazancını öğretti. Ejderhalar hanı son derece

CamScanner ile tarandı

XLVII.

S'VYNTY SWYZWLTY 'YNC'
sevinti sözülti inçä
TYP TYDY N' KRK'K PWLTY
tep tedi nä kärgäk boltı
KYM "NC' 'MK'NYP PW
kım ança ämgänıp bu
YYRK' K'LTYNKYZ PWDYSVT
yerkä kältiŋiz bodısavat
TYKYN 'YNC' TYP 'WYTWN
tegin inçä tep ötün-
TY PW YYRTYNCWD' Q'M'X TYNLX
tı bu yertinçüdä kamag tınlıg-
L'R 'WYCWN PWRX'N QWTYN
lar üçün burxan kutın

sevindi, kötülüklerden arındı ve şöyle konuştu: "Bu kadar acı çekip buraya kadar gelmenizi gerektiren neydi?"

Bodhisattva Prens şu şekilde cevap verdi: "Bu dünyadaki tüm varlıklar yüzünden *Buddha*'nın sonsuz mutluluğuna

XLVIII.

TYL'YW YWQ CYX'Y 'YRYNC ..
tilâyü yoḳ çıḳay irinç ..
YRLX TYNLX L'RQ' "S'X
yarlıġ tınlıġ-larḳa asaġ
TWSW QYLX'LY .. CYNT'M'NY 'RDNY
tusu ḳılġalı .. çintämäni ärdini
QWLW PWŞY Q' K'LTYM TYP
ḳolu poşı-ḳa kältim tep
'WYTWNTY .. L'W LWW X'NY 'YNC'
ötünti .. lö ḳanı inçä
TYP YRLX'DY .. Y'R'X'Y 'WYNKR'
tep yarlıġḳadı .. yaraġay öŋrä
YM' PWDYSVTL'R MWNCWL'YW
yemä bodısavatlar munçulayu

kavuşmayı arzu ederek yoksul, fakir, mutsuz, zavallı insanlara yarar sağ-lamak amacıyla *cintāmaṇi* mücevherini sadaka olarak istemeye geldim", dedi.

Ejderhalar hanı şöyle buyurdu: "Olsun! ('Uygundur'). Eskiden de bu şekilde,

XLIX.

'RDNY PWŞYQ' K'LMYŞY
ärdini poşıḳa kälmışı
P'R 'RTY "LQWQ' PYRYP
bar erti alkuka berip
'YDTYMZ SYZYNK' YM'
ıdtımız sızıŋä yemä
PYRK'Y PYZ .. YYTY KWYN M'WNT'
bergäy biz .. yetti kün munta
'YNYNK PYZYNK' NWM ..
eniŋ bızıŋä nom ..
NWML'NK T'PYN'LYM 'WDWN'
nomlaŋ tapınalım uduna-*
LYM PYZYNK' "SX TWŞW
lım bızıŋä asaġ tusu

mücevheri bağış olarak istemek için gelen *bodhisattva*'lar oldu. Hepsine bunu verip geri gönderdik, size de vereceğiz. Burada yedi gün kalın ve bize yasayı öğretin. Tapınalım ve saygı duyalım. Bize yarar

L.

XYLYNK YYTYNC KWYN 'RDNY
ḳılıŋ yettinç kün ärdını
"LYP PYR'(=Y)Y(=N)K(=N?)* TYP TYDY
alıp beriŋ (beräyin?) tep tedi
'WL 'WYDWN 'DKW 'WYKLY TYKYN
ol ödün ädgü ögli tegin
YYTY KWYN LWL'R T'P'XYN
yetti kün lölär tapaġın
'WDWXYN "Ş'DY .. YYTYNC ..
uduġın aşadı* .. yettinç ..
KWYN LWWL'R X'NY N'R'T'*
kün lölär ḳanı narata
"TLX LWW X'NY QWLQ'QYNT'QY
atlıġ lö ḳanı ḳulḳakıntakı
CYNT'M'NY 'RDNY "LYP SWYKWP
çintämäni ärdini alıp söküp

sağlayın. Ben de yedinci gün mücevheri alayım ve onu vereyim (mücevheri alın ve onu verim?)", dedi.

Ondan sonra İyi Düşünceli Prens yedi gün boyunca ejderhaların tapınması ve saygı göstermesi sayesinde yedi, için. Yedinci gün ejderhalar hanı, Nārada adlı ejderha han kulağındaki *cintāmaṇi* mücevherini alıp çıkardı ve

CamScanner ile tarandı

LI.

TYKYNK' PYRDY .. 'YNC' TYP
teginkä berdi .. inçä tep
QWT XWLTY MN 'WLWX
kut kolu* men uluġ
KWYSWŞYN PW CYNT'M'NY ..
küsüşin bu çintämäni ..
'RDNY "LYP SYZYNK' PWŞY
ärdini alıp siziŋä poşı
PYRWR MN SYZ Q'C'N PWRX'N
berür men siz ḳaçan burxan
QWTYN PWLS'R SYZ MYNY TYT
ḳutın bulsar siz meni tit-
M'NK XWTX'RYNK SYZYNK'
mäŋ ḳutġarıŋ* siziŋä
QWTWNKWZT' PW SWYLWX 'T'W/
ḳutuŋuzta bu suyluġ ät'öz-

prense verdi. Şu sözlerle selamet diledi: "Ben büyük bir istekle bu *cintāmaṇi* mücevherini alıp onu size sadaka olarak veriyorum. Siz *Buddha*'nın sonsuz mutluluğunu elde ettiğiniz zaman beni reddetmeyin, beni kurtarın! Sizinle yararlı gücünüz (kut) sayesinde, bu günahlı beden-

LII.

D' 'WZ'LYM QWRTWLM'Q ..
dä ozalım ḳurtulmaḳ ..
YWL Q' T'KYN'LYM .. 'WYTRW
yol-ḳa täginälim .. ötrü
LWW X'NY L'R X'LYTY 'YLTY
lö- ḳanı lär ḳalıtı elitti
T'LWY 'WYKWZK' XYDYXYNK'
taluy öġüzkä ḳıdıġıŋa
T'KWRDY .. X'LTY "NT' T'KDWK
tägürdi .. ḳaltı anta tägdük-
T' 'YNYSY PYRL' Q'VYŞTY ..
tä inisi birlä ḳavıştı ..
'YKY X'D'Ş 'YS'N TWYK'L ..
ekki ḳadaş esän tükäl ..
Q'VYŞYP 'WYPYŞTY QWCWŞTY
ḳavışıp öpişti ḳuçuştı

den kurtulalım ve kurtuluş yoluna ulaşalım!"

Daha sonra ejderhalar (havaya) yükselterek (prensi) götürdüler. Onu okyanus ırmağına ve [ülkelerinin] sınırlarına ulaştırdılar. Oraya geldiğinde küçük kardeşiyle buluştu. İki kardeş sağ salim birbirine kavuşunca öpüştüler, kucaklaştılar,

LIII.

'YXL'ŞTY 'WYTRW SYXT'ŞTY
ıġlaştı ötrü sıḳtaştı-
L'R YYN' 'WYKWRDYL'R S'VYNTY
lar yenä ögürdilär sevinti-
L'R .. .. 'WN(=Y?)RW TYKYN 'YNC' TYP
lär .. .. *ö*[t?]rü tegin inçä tep
"YYTY 'MR'Q X'D'ŞYM 'YŞYNK
ayıttı amraḳ ḳadaşım eşiŋ
TWŞWNK PYZYNK PYŞ YWZ
tuşuŋ biziŋ beş yüz
'R'N Q'NC' P'RDY .. 'YS'N
ärän ḳança bardı .. esän
T'KDY MW 'YNYSY "YYX 'WYKLY TYKYN
tägdi mü inisi ayıġ ögli tegin
'YNC' TYP TYDY T'LWY 'YCYNT'
inçä tep tedi taluy içintä

ağlaştılar sonra hıçkıra hıçkıra ağlaştılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.

Daha sonra prens şunu sordu: "Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız nereye gittiler? Sağ salim gittiler mi?"

Küçük kardeşi Kötü Düşünceli Prens şunları söyledi: "Denizde

LIV.

YWQ'DTY QWTSWZ XWVYL'R ..
yoḳadtı ḳutsuz ḳovılar ..
'WYCWN "LXW YWQ'DTY "LXW
üçün alku yoḳadtı alku
'WYLTY L'R .. 'WYTRW TYKYN 'RTYNKW
ölti-lär .. ötrü tegin ärtiŋü
PWS'NTY 'YXL'DY SN N'CWK
busantı ıġladı sen näçük
'WZTWNK TYP TYS'R .. PYR
oztuŋ tep tesär .. bir
KMY SYWQYN TWT' 'WYNTWM
kemi sıyuḳın* tuta öntüm
TYP TYDY 'WYTRW 'YCYSY TYKYN
tep tedi ötrü eçisi tegin-
K' 'YNC' TYP "YYTY 'RDNY
kä inçä tep ayıttı ärdini

yok oldular şanssız ve bahtsız oldukları için hepsi telef oldu, hepsi öldü." O zaman prens çok üzüldü ve ağladı. "Peki sen nasıl kurtuldun?" diye sorunca "Ben geminin bir parçasına tutunarak kurtuldum," dedi. Sonra kardeşi prense şu soruyu sordu: "Mücevheri

CamScanner ile tarandı

LV.

PWLTWNKWZ MW TYP TYDY TYKYN
bultuŋuz mu tep tedi tegin
KWYNY SVLX 'WYCWN PWLTWM
köni savlığ üçün bultum
'WYKWKWKWM TYP TYDY .. 'WYTRW
ögüküküm* tep tedi .. ötrü
'YNYSY 'YNC' TYP TYDY SYZ "RWQ
inisi inçä tep tedi siz aruk
SYZ "RWXL'NK "Ẓ 'WDYNK
siz aruklaŋ az udıŋ
'RDNY M'NK' PYRYNK MN TWT'YYN
ärdini maŋa beriŋ men tutayın
'WYTRW 'DKW 'WYKLY TYKYN P'Ş
ötrü ädgü ögli tegin baş-
YNT'QY 'RDNY(+N?)K "LP 'YNYSYNK
ıntaḳı ärdinig(ŋ?) alıp inisiŋ*

buldunuz mu?" dedi. Prens doğru sözlü olduğu için "Buldum, sevgili kardeşim" dedi.

O zaman küçük kardeşi şöyle dedi: "Siz yorgunsunuz. Dinlenin. Biraz uyuyun. Mücevheri bana verin, ben tutayım."

LVI.

PYRDY P'KRW KYZL'P TWT
berdi bäkrü kizläp tut
'WXRY "LM'ZWN TYP TYDY ..
oġrı almazun tep tedi ..
'WYTRW 'WDYDY 'WL 'WL 'WYDWN
ötrü udıdı ol ol ödün
"Y'X 'WYKLY TYKYN KWYNKLYNK'
ayaġ ögli tegin könliŋä
Y'K S'XYNCY KYRDY 'YNC' TYP
yäk saḳınçı kirdi inçä tep
TYDY S'QYNC S'QYNTY 'WYKWM ..
tedi saḳınç saḳıntı ögüm ..
Q'NKYM SWYND' P'RW MYNY SYV
ḳaŋım söndä bärü* meni sev-
M'Ẓ 'RTY "CYM* TYKYN K' S'V'R
mäz erti eçim tegin-kä sevär

verdi. "Sıkıca gizleyip koru; bir hırsız almasın!" dedi. Sonra uykuya daldı.

O zaman Kötü Düşünceli Prens'in kalbine şeytanca bir düşünce girdi. Şöyle bir düşünceye kapıldı: "Annemle babam eskiden beri beni sevmezdi; ağabeyim prensi severlerdi.

LVII.

'RTY .. "MTY PW 'RDNY PYRL'
erti .. amtı bu ärdini birlä
T'KDWKT' 'YCYM KWYK TNKRY K'
tägdüktä eçim kök täŋri-kä
YWQL'X'Y .. MN 'WYZWM 'YTT'*
yoḳlaġay .. men özüm ıtta
KRK'K
S'NSYZ YYR KWYRW YWRYMYŞ KRK'Z
kärgäk
sansız yer körü yorımış kärgäk
"MTY MWNY 'YKY KWYZ T'KL'RYP*
amtı munı ekki köz tägläŕip
S'NC'YYN PW Q'NC' P'RX'Y
sançayın bu ḳança barġay
KNTW 'WYLK'Y TYP S'QYNTY 'WYTRW
käntü ölgäy tep saḳıntı ötrü
QYYP
TWRWP 'YKY Q'MYŞ SYŞ 'YLYP*
kıyıp
turup ekki ḳamış sıç ılıp

Şimdi bu mücevherle gittiğinde ağabeyim mavi göğe kadar yükselecek (bulutlara çıkarılacak). Bense sayısız ülkeyi boşuna görüp dolaşmış olacağım. Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim! Nereye giderse gitsin, kendisi ölür", diye düşündü.

Sonra kalkıp iki kamışın ucunu sivriltip,

LVIII.

'YKY KWYZYNK' SNCYP T'ZTY
ekki köziŋä sançıp täzti
.. .. 'WL 'WYDWN 'DKW 'WYKLY TYKYN
.. .. ol ödün ädgü ögli tegin
'YNSYN 'YNYSYN 'WQYYW
insin inisin oḳıyu
M'NKR'DY 'YNYM Q'NT' SN
maŋradı inim ḳanta sen
'WXRY K'LYP 'YKY KWYZWMYN
oġrı kälip ekki közümin
T'KL'RW S'NCTY TYP 'YXL'DY ..
täglärü sançtı tep ıġladı ..
SYXT'DY P'LYQC' "XN'YW ..
sıḳtadı balıḳça aġnayu ..

(ağabeyinin) iki gözüne sokup kaçtı.

O zaman İyi Düşünceli Prens küçük kardeşini çağırarak bağırdı: "Kardeşim, neredesin? Hırsızlar gelip iki gözümü oyup kör ettiler" diye ağladı, bir balık gibi kıvranarak hıçkırdı.

CamScanner ile tarandı

LIX.

'WYTRW 'WL YYR SWV 'YRŞY
ötrü ol yer suv ırşı
TNKRY P'R 'RTY .. TYKYN 'MK'KYN
täŋri bar erti .. tegin ämgäkin
KWYRW 'WM'TYN TYKYNK'
körü umatın teginkä
'YNC' TYP TYDY 'WXRY TYP
inçä tep tedi oğrı tep
TYDWKWNKWẔ N'KW 'WL 'WYẔ 'YCYNK'Ẕ
tedüküŋüz nägü ol öz eçiŋäz*
'RTY .. SYẔNY 'WYLZWN TYP
erti .. sizni ölzün tep*
'YNC' XYLTY T'ẔYP P'RDY
inçä ḳıltı täzip bardı

Oysa o ülkede *ṛşi* diye bir peri vardı. Prensin acısını görmeye (dayanamayarak) prense şunları söyledi: "Hırsızlar dediğiniz de ne ola? O sizin öz ağabeyinizdi! 'Ölsün!' diyerek (= sizi öldürmek niyetiyle) sizi bu hâle soktu ve kaçıp gitti.

LX.

"MTY 'YXL'M'NK TWRWNK
amtı ıglamaŋ turuŋ
MN YYRCY L'P 'YLYTK'Y MN
men yerçi-läp elitgäy men
SYẔNY PWDWNQ' T'KWRK'Y
sizni bodunḳa tägürgäy
MN TYP TYDY .. 'WYTRW
men tep tedi .. ötrü
'DKW 'WYKLY TYKYN YWQ'RW
ädgü ögli tegin yoḳḳaru
TWRDY .. TNKRYSY 'WYNT'YW YWL
turdı .. täŋrisi üntäyü yol
"YW* PYRDY . PWDWNQ' T'KDY .. .. .
ayu berdi . bodunḳa tägdi .. .. .

Şimdi ağlamayın kalkın. Ben kılavuzluk ederek sizi götüreceğim. Sizi halka ulaştıracağım" dedi.

O zaman İyi Düşünceli Prens ayağa kalktı. Perisi seslenerek ona yolu gösteriyordu; (ve böylece) insanlara ulaştı.

[Burada XX. sayfadan sonrakinin karşılığı olan iki sayfalık bir yaprak eksik.]

[...]

LXI.

TYRYK 'WZTWM K'LTWKWM
tirig oztum kältüküm
PW TYP 'WYNTWNTY .. 'WL 'WYDWN
bu tep ötünti .. ol ödün
X'NKY Q'N PW S'V 'YŞYDYP
ḳaŋı ḳan bu sav eşidip
T'
KWYK TNKRY P' 'WLYDY SYQT'DY
kök täŋri ta-pa ulıdı sıḳtadı
YWKS'K 'YDYẔ* 'WRWNLWQTYN QWDY
yüksäk* ediz orunluḳtın ḳodı
'WYZ K'MYŞTY 'WYK SR'DY* T'LTY
öz kämişti ög-sirädi taltı
'WYLWK T'K Q'MYLW TWYŞTY
ölüg täg ḳamılu tüşti

[...] canlı olarak kurtuldum ve işte böyle geldim" dedi saygıyla.

O zaman babası han bu sözleri işitince mavi göğe doğru ağlayıp sızladı, hıçkırdı. Yüksek ve değerli tahtından kendini yere attı, kendini kaybetti; bayıldı ve ölü gibi boylu boyunca yere düştü.

LXII.

'WYR KYC TYMYN 'WYKL'NTY .. ..
ür keç *timin öglänti .. ..
'WYTRW 'WL 'WYDWN P'R'N'S
ötrü ol ödün baranas
'WLWŞ PWDWNY "LXW PWS'NTY ..
uluş bodunı alḳu busantı* ..
'YXL'DY L'R .. .. 'WL 'WYDWN X'N...N
ıġladı-lar .. .. ol ödün ḳan...n
Q'NK Y X'N "YYX QYLYNCLX "Q
ḳaŋ-ı ḳan ayıġ ḳılınçlıġ aḳ*
'WXLYN 'YNC' TYP SYẔYNTY
oğlın inçä tep sezinti*
"MR'Q 'WXLWM 'WYLTY 'RS'R
amraḳ oğlum ölti ersär

Çok uzun zaman sonra kendine geldi.

Sonra, o zaman bütün Benares halkı üzülüp ağladı.

O zaman babası han, kötü davranışlı oğlundan kuşkulandı ve kendi kendine şöyle dedi: "Eğer sevgili oğlum öldüyse

CamScanner ile tarandı

LXIII.

MWNWNK YWZYN YM'
munuŋ yüzin yemä
KWYRM'YYN 'WXLWM S'VY ..
körmäyin oğlum savı* ..
'DKW YVL'X P'LKWRKYNC'
ädgü yavlak bälgürginçä
QYNLYQT' Y'TZWN TYP
ḳınlıḳta yatzun tep
YRLX PWLTY 'LKYN "D'QYN
yarlıġ boltı elgin adaḳın
P'KL'P QYNLYQT' 'WRDY L'R
bäkläp* ḳınlıḳta urdı-lar
'WL 'WYDWN 'DKW 'WYKLY TYKYN
ol ödün ädgü ögli tegin

bunun yüzünü bir daha görmeyeyim!"

"(Sevgili) oğlumdan iyi veya kötü bir haber gelinceye kadar (bu oğlum) hapiste yatsın!" buyurdu. Ellerine ve ayaklarına pranga vurup hapse attılar. Bu sırada,

LXIV.

KNTW NYNK QWTY 'WYLWKY 'WYCWN
käntü–niŋ ḳutı ülügi üçün
QWTY W'XŞYKY 'WDWẔWP 'WYZ
ḳutı waxşiki* uduzup öz
Q'DYNY YYRYNK' T'KDY KYM Q'NKY
ḳadını* yeriŋä tägdi kim ḳanı
X'N 'WL 'YLYK X'N QYZYN
ḳan ol ellig ḳan* ḳızın
'DKW 'WYKLY TYKYN K' QWLMYŞ
ädgü ögli tegin-kä ḳolmış
'RTY TWYNKWR PWŞWK PWLMYŞ
erti tüŋür büşük* bolmış
'RTY X'LTY P'LYX Q'P'XD'
erti ḳaltı balıḳ ḳapaġda

rahmeti, gücü ve şansı sayesinde esirgeyici perisinin, koruyucu meleğinin yol gösterdiği İyi Düşünceli Prens kendi kayınpederinin ülkesine ulaştı; zira (*kim*) babası han, bu kral hanın kızını İyi Düşünceli Prens'e istemiş, böylece dünür olmuşlardı.

(Prens) kentin kapısında

LXV.

'WLWRWR 'RK'N X'N 'WDCY SY
olurur erkän ḳan udçı-sı
PYŞ YWZ 'WD SWYR' 'WYNTY ..
beş yüz ud sürä önti ..
PWQ'SY "ŞNW 'WYNWP TYKYN
buḳası* aşnu önüp tegin-
YK YWMPWRW* Y'TXWRWP
ig yumburu yatġurup
TWYRT "D'XYN 'YNKL'YW ..
tört adaḳın inläyü ..
KWYLYTDY TWRDY SWYRWK 'WD
kölitdi* turdı sürüg ud
Q'M'X 'WYNTWKT' TYLYN Y'LXP
ḳamaġ öntüktä tilin yalġap*
'YKY KWYZYNT'KY SYŞYN "LYP
ekki közintäki sışın alıp*

oturuken hanın sığırtmacı beş yüz sığırı güderek (ona doğru) ilerledi. Boğa(sı?) ileri doğru atılarak prensi yuvarlayıp, bir burgu hareketiyle yere yatırıp, dört ayağını toprağa iyice gömüp (onun üzerinde) durdu. Sığır sürüsü tamamen geçip gittikten sonra onu diliyle yalayarak iki gözüne batmış olan şişleri çıkarıp

LXVI.

QWDTY 'WYTRW X'PYXCY 'R
ḳodtı ötrü ḳapıġçı är
TWRXWRWP YWL T' 'WYNKY
turġurup yol-ta öŋi
'WLXWRTY 'WDCY 'R KWYRWP
olġurtı udçı är körüp
'YNC' TYP "YYTDY SYZ KYŞY
inçä tep ayıtdı siz kişi-*
D' "DRWQ P'KR'K 'R KWYZ
dä adruḳ bägräk är köz-
WNWR SYẔ SYẔ N'KLWK 'YNC'
ünür siz siz näglük inçä
'YRYNC YRLX PWLTWNKWẔ .. TYKYN
irinç yarlıġ boltuŋuz .. tegin
'YNC' TYP S'XYNC S'Q
inçä tep saḳınç saḳ-

attı. Sonra kapı bekçisi onu ayağa kaldırıp yolun kenarına oturttu. Bunu gören sığırtmaç (prense) şöyle sordu: "Siz diğer fânilerden farklı, çok soylu bir kimseye benziyorsunuz. Niçin bu kadar sefil ve acınacak duruma düştünüz?"

Prens şöyle düşündü: "Nereden geldiğimi

CamScanner ile tarandı

LXVII.

YNTY TWYZWMYN 'WXWŞWMYN
inti tözümün oğuşumun*
PLKWRTY SWYZL'S'R 'YNYM
bilgürti adalsar inim
'WYLK'Y .. 'WYTRW TYKYN TWX'
ölgäy .. ötrü tegin toğa*
YWQ CYX'Y PWŞY CY MN
yok cığay poşı-çı men
TYP TYDY .. 'WL 'WYDWN
tep tedi .. *ol ödün
'WDCY 'R 'WYZ 'VYNK' 'YLTY
udçı är öz ävinä elitti
"CYNTY 'VYNT'KY 'WLWX ..
açıntı* ävintäki uluğ ..
KYCYKK' TWTWZTY "RTWQ
kiçigkä tutuztı artuk

soyumu konuşup açıklarsam küçük kardeşim ölecek". O zaman prens şöyle dedi: "Yoksul ve aç çıplak bir dilenci olarak doğdum ben".

O zaman sığırtmaç onu kendi evine götürüp özen gösterdi. Onu evdeki büyüklere ve küçüklere emanet ederek "Ona çok

LXVIII.

'DKW "CYNYNKL'R TYP PYR "Y
ädgü açınılar tep bir ay
"RTWQ "CYNTY "NT' KYN
artuk* açıntı anta ken
YM' "XRWQ PWLTY KYNKR'NW*
yetmä ağruk bultı* keŋränü
"Ş PYRWR PWLTY L'R .. Q'LTY
aş berür boltı-lar .. kaltı
TYKYN 'WQTY KWYNKLY YYRYNTY ..
tegin uktı könli yerinti ..
'WYTRW 'WDCY 'RK' P'R'YYN
ötrü udçı ärkä barayım
TYP TYDY .. 'WDCY 'R N'KLWK
tep tedi .. udçı är näglük
P'RYX S'DYNK'Z* KWYNKLWNKWZNY
barıg-sadınaz könlünüzni

iyi bakın!" dedi.

Bir aydan fazla ona baktılar. Ondan sonra, onu ağır bir yük görerek (= diye sayarak), yemeğini homurdanarak vermeye başladılar. Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu. Bunun üzerine sığırtmaca "Ben gideyim artık" dedi. Sığırtmaç "Niçin gitmek istiyorsunuz (= niçin gitmeyi düşündünüz)? Kalbinizi

LXIX.

KYM PYRTDY P'RM'NK TYP
kim bertdi barmaŋ tep
TYDY .. TYKYN 'YNC' TYP
tedi .. tegin inçä tep
TYDY KWYD'N 'WYR TWRS'R ..
tedi küdän* ür tursar ..
Y'R'M'Z SYZ M'NK' Q'D'Ş
yaramaz sız maŋa kadaş
PWLTWNKWZ M'NK' 'DKW S'QYN
boltınız maŋa ädgü sakın-
CYNK'Z P'R 'RS'R M'NK' "MTY
çınaz bar ersär maŋa amtı
TYLP
PYR QWNKQ'YW K'LWRWNK
bir kuŋkayu tiläp kälürüŋ

kim kırdı? Gitmeyin!" dedi.

Prens şöyle dedi: "Bir konuk uzun süre kalırsa uygun olmaz bu. Siz bana kardeş oldunuz. Eğer benim iyiliğimi düşünüyorsanız şimdi bana bir kopuz isteyip getirin.

LXX.

K'RWRWM. 'LKYM "TYZW "XZYM
kärüŋüz. elgim 'ätizü* ağzım
YYRL'YW 'WYZ 'YKYD'YYN 'WL 'WD
yırlayu öz egidäyin ol ud-
CY 'R PYR QWNKQ'W TYL'P K'LWR
çı är bir kuŋkau tılap kälür-
DY PYRDY "NT' 'WDWZWP P'LYQ
di berdi anta uduzup balık
'WRTWSYNT' P'LTYRD' X'LYN
ortusınta bältirdä kalın
XWVR'X "R' 'WLXWRTY TYKYN
kovraġ ara olğurtı tegin
XWPWZQ' 'RTYNKW 'WZ 'RTY ..
kopuzka* ärtiŋü uz erti ..

Elimle çalıp ağzımla şarkı söyleyerek kendimi besleyeyim."

O sığırtmaç bir kopuz isteyip, getirdi ona verdi. Oradan (prensi) alıp kentin merkezinde bir kavşakta yoğun bir kalabalığın ortasına oturttu.

Prens kopuz çalmakta pek ustaydı.

CamScanner ile tarandı

LXXI.

"LKY QWPWZ 'YTYZW "XZY YYRL'YW
'elgi kopuz etizü ağzı yırlayu
'WLWRDY 'WLWŞ PWDWN "LQW ..
olurdı uluş bodun alku ..
QWVR'DY YYRYX T'NKL'YW 'YSYRK'YW
kovradı yırığ tanlayu esirkäyü*
'YXL'YW T'KR' TWLY TWRWRL'R
uğlayu tägrä tolı tururlar
'RTY KWYNYNK' T'NK "DYNCYX
erti künipä tan adınçığ
T'T'XLX "Ş 'YCKW K'LWRWP
tatağlığ aş içkü kälürüp
T'PYNWR L'R 'RTY T'QY 'WL 'WL
tapınur-lar erti takı ol ul-
WŞT' N'C' 'YRYNC YRLX
uşta näçä ürinç yarlığ

Eliyle kopuz çalıp, ağzıyla şarkı söylerek oturuyordu. Ülkenin tüm halkı oraya üşüştü; şarkısına hayran olup, ona acıyıp ağlaşarak, (insanlar) çevresindeki (alanı) doldurup duruyorlardı. Her gün ona olağanüstü, seçkin, lezzetli yiyecek ve içecekler getiriyorlar, saygı gösteriyorlardı. Üstelik ülkede ne kadar sefil ve acınacak

LXXII.

XWLTXWCY L'R P'R 'RS'R "LQW
koltguçı-lar bar ersär alku
"NT' QWVR'DY PYŞ YWZ QWLTXW
anta kovradı beş yüz koltgu-
CY TYKYN "NT' 'YKYDTY "LQW
çı tegin anta egidti alku
M'NKY LYK PWLTY L'R .. .. 'WL 'WYDWN
mäŋi-lig boltı-lar .. .. ol ödün
Q'DYNY X'N PWRLWQCYSY TYKYN
kadını kan borlukçısı tegin-
YK KWYRWP 'YNC' TYP
ig körüp inçä tep
S'QYNTY .... 'YCK'RW LWK
saknıtı içgärü-lüg
'DKW YYMYŞYK QWŞ L'R "RT'
ädgü yemişig kuş-lar arta-

dilenci varsa hepsi oraya üşüştüler. Prens orada beş yüz dilencinin geçimini sağladı, hepsi mutlu oldu.

Bu sırada, kayınpederi hanın bahçıvanı prensi görünce şöyle düşündü: "Kuşlar sarayın güzel yemişlerini berbat

LXXIII.

TYR 'WYCWN TWRQ'RW QYNQ'
tır üçün turkanı kınka
"T'KYNYR MN "MTY PW 'KYR "LYT
[illegible]
YYN PWRLWQWMYN KWYZ'DZWN
yin borlukçının hizmetine
"NT" "CNY'YN TYP "WYTKW
anta aşınıyın tep ötü
TYKYNYR "YLYTK'LY SWYZL'DY TYKYN
teginig alıngäli südükli tegin
TYKYNYR QYD'YXYNT'QY
teginig kıdığıntakı
XYD'YXYNT'XY
kıdığıntakı

ettikleri için süreklı sıkıntı çekiyorum.
<Şimdi bu adamı getireyim. (Bağlarıma) bahçeme göz kulak olsun, ben de ona orada bakayım" dedi (kendi kendine). Sonra prensi göndermekten söz etti. Prens> ... çevresindeki ...

çevresindeki ...

LXXIV.

T'KYR 'WYCWN PWS'NYP P'LYQ
tägir üçün busanıp balık
'WLWŞT' PYLK'L'RK' "YYTYP
uluşta bilgälärkä ayıtıp
KYM YM' 'WYTKWRW 'WM'DY L'R ..
. . . . . .
kim yemä ötkürü umadı-lar* ..
. . . . . .
'WYKWŞ PYLK' KYŞY L'R 'YNC'
. . . . . .
üküş bilgä kişi-lär inçä
. . . . . .
TYDY L'R 'WL KWYZSWZ KYŞY "YX
tedi-lär ol közsüz kişi ayıg
PYLK' TYTYR "NK' "YYTNK
bilgä tetir aça ayıtıŋ
'WL PWRLWXCY 'R KWYZSWZ KYŞY
ol borlukçı är közsüz kişi

uğradığı için (Bahçıvan) [*LXXIII'ten devam ediyor:* kuşlar güzel meyveleri berbat ettiği için süreklı sıkıntılar çektiğini (vs.)] derlenerek kentin, ülkenin bilgelerine akıl danıştı ama onlar da çözüm bulamadılar. Birçok bilge kışı şöyle dedi: "Bu gözsüz adamın son derece bilgili olduğunu söylüyorlar. Ona sorun." Bu bahçıvan ... gözsüz bu adama ...

[Burada, VI ve VII'nin arasındakinin karşılığı olan iki sayfalık bir yaprak eksik.]

CamScanner ile tarandı

LXXV

[illegible]

[illegible]

LXXVI

TWNY ''TWKY QWTY TWYK'TY XYL
won Bütki* köpe nikätü* kıl-
ŠY P'RC'' Q' X(=Š)WM'RW S'V
ñ barça-kа xumaru* sav
QWDTY 'YKYL'YW SYL'R NY KWYRWŞ
kodh ekkilâyü silär-ür* körüş-
M'KY MN Q'C'N PWRX'N
mäghy men kaçan burxan
XWTY N PWLS' MN SYL'R
kut-ı-n bolsa* men silär-
NY P'RC' ''NT' XWT'RX'
ni barça anta kutarğa
MN TYP TYDY .. .. 'WYTRW
men tep tedi .. .. ötrü

[illegible]

[illegible]

gitsecek ve ayakkabıları, her şeyi eksiksiz sağlardı. Hepsine veda (sözlü veya son dilek) sözleri söyledi. "Bu daha sizinle karşılaşmayacağım.

Buddha'nın sonsuz mutluluğuna eriştiğim zaman (erişirsem?), o zaman hepinizi kurtaracağım", dedi.

LXXVII

'WL 'WYDWN 'WL PYŠ YWŠ SWLYN
ol ötünü ol biş yüz kılığın
CYL'P PW S'V'N 'YŠYNYP 'WL
çıkıp bu savağ eşidip ol
YPY L'P SYQYDY L'P N'LY PWŠ NW
nä-kim eşkidi-kim kalın kuvağu
SYN 'Y(Y)LWBMYŠ 'YDK'K L'P
sun irlämiş* ünlü ağ
'WLYYW 'YNC' TYP 'WYTWN
ulatu inçä tep ötün
LY L'P 'WYKSWŠ 'WYKY N'NKSYŠ Q'NKY
a-kı-ğu ögsüz ögi kaguzu kapı
SYŠ PWLLWNKWŠ 'MTY PYŠNY 'YBYNC
siz bolupsuz anun basni üç

O zaman, bu sözleri işitenler beş yüz dilenci buna gücünü aracan bir hızla gibi bağırışarak bir taraftan şöyle konuştular: "Siz öksüzsünüz anacı, yetimin babası olduğunuz. Şimdi bizi böyle sonsuz ve

LXXVIII

YRLN NYLYP N'NC' P'RYP
yarlığ kılıp kaınça baru
SYŠ .. .. 'WL 'WYDWN TYKYN
siz .. .. ol ödün tegin
'YNC' TYP .. YRLQ'DY PW YYP
inçä tep .. yarlığkadı bu yer
TYNCW TWYRWSY ''NT'X 'WL
tinçü törüsi antağ ol
'MR'Q YM' ''DRYLWR S'VYK
amrak yemä adrılur sevig
YM' Š'ŠLWR TYP TYDY
yemä säçilür* tep tedi
'WYTRW TYKYN ... 'WL PWRL
ötrü tegin ... ol bar-

savaılı durumda bana karak nereye gidiyorsunuz?"

O zaman prens şunları söyledi: "Bu dünyanın kuralı böyle, sevgili de ayrılır ağık da" dedi. Daha sonra, prens bu hab

CamScanner ile tarandı

LXXIX.

WXCY 'R PYRL' P'RDY PWR
ukçı är birlä* bardı bor-
LWXT' T'KM/Ş T' PWRLWQ
lukta tagmiş-tä borluk-
CY 'RK' 'YNC' TYP
çı ärkä inçä tep
TYDY X'C KR'KLYK YYMYŞ
tedi kaç käräklig* yemiş
SWYKWT *YNK** 'WYZ' PYR'R CYNK
sögüt (*-iŋ*) üzä birär çıŋ-
R'TXW* "S(=Ş)YNK PYR SWYKWT 'WYZ
ratgu asıŋ bir sögüt* üz-
' PYR'R CYNKR'TXW "S'NK
ä birär çıŋratgu asaŋ

çıvanla gitti. Bahçeye varınca bahçıvana şöyle dedi: "Uygun birkaç yemiş ağacının üzerine, her birine küçük birer çıngırak asın. Her (ağacın) üzerine

LXXX.

'YŞYX P'N(+N?)K* Q'M'X 'YŞYX
ışıg baŋ kamag ışıg
P'ŞYN PYRK'RW P'P MYNYNK
başın birgärü bap meniŋ
'LYKD' 'WRWNK XWŞ XWZXWN
eligdä uruŋ kuş kuzgun
QWNS' 'YŞYX 'X T'RTXY
konsa ışıg-ag tartg-ı*
MN SWYKWT T'PR'K'Y ...
men sögüt täprägäy ...
XWŞL'R XWNM'XY YYMYŞYNK'Z
kuşlar konmagı yemişiŋäz
"RT'*M'X*'Y TYP ... TYDY ....
arta*mag*ay tep ... tedi ....

bir ip bağlayın. Bütün iplerin ucunu birleştirerek bağlayıp bu ipi benim elime verin. Kargalar veya (başka) kuşlar konduğu zaman ben ipi çekerim; ağaçlar sallanır, kuşlar ağaçlara konmaz, yemişleriniz de berbat olmaz" dedi.

METİNDIŞI, SAYFA KENARI YAZILARI*

IV.iç	: MN Y'NKY "XDWX men yaŋı ağduk*	Ben, acemi (toy) ve kusurlu
VI.iç	: XW. K...	[yazıcı],
VII.iç	: XWTLWX TWXDY kutluġ toġdı	Kişi adı ("kutlu doğdu")
VIII.iç	: (?=C=W)WL KW	Kişi adı ("it
IX.iç	: 'YT 'RSL'N ıt arslan	arslan") Kutluġ Toġdı
üst	: XWTL*WX* TWXDY XR' PWX' kutluġ toġdı kara buka	Kara Buka ("kara boğa")
dış	: PYTYDY*M* bitidi*m*	(ben) yazdım
X.üst	: KWYN TWXMYŞ KWYT* kün toġmış köt	Kün Toğmış ("güneş / gün doğmuş"), Köt
iç	: TWXMYŞ toġmış	Toğmış ("üstte doğmuş")
XI.I-2	: XWTLWX kutluġ	Kutluġ (kutlu)
XVIII.dış	: XWR*X*YN*C*(=') korkınç	
iç	: '(=X)W(=)L X'*N*K. XWŞ "*Ş* ol kaŋ kuş aş	korkcu bu baba kuş dinl-
XIX.iç	: YM' S'VD SP*WD* yemä savd[a] (???)	(?). Oysa sözlü
üst	: KWYN TWXMYŞ kün toġmış	gelenekte (var?). Kün Toğmış
XXII.üst	: 'YN'L T'S(=Ş ?) ınal taş (tas ?)	
iç	: [krş.**LIX.**iç: 'WN] XT' TYDY "Y *Z*WN [on] kata tedi ay-zun	Inal Taş [on] kez dedi ki: "Anlatsın".
XXIII.iç	: X'NX' 'YZWN k-a-n-k-a a-y-zun	hana anlatsın
üst	: . . .TY X CY '.'N *L*'R ...LY. *sat*ıgçı ärän-*lär ter*ilip	(***XXIII. 1.'in*** *tekrarı*: tüccarlar toplanıp)

* Bu bölüm için 25. sayfaya bakınız; *iç*: sayfa içinde, kat yerinde: *dış*: sayfa dışında; *üst*: sayfa üstünde, başında; *alt*: sayfa altında, sonunda.

CamScanner ile tarandı

XXIV.iç	:.....MYŞ	
	...L.. ..KWR	
XXV.üst	:KWYN TNKRY YRWX KWYZWNW KLS'	Güneş Tanrının
	kün täŋri yaruḳ közünü kälsä	ışığı görünürse
XXVI.üst	:KWYN TWXMŞ KWYT TWXMYŞ	Kün Toġmış
	kün toġmış köt toġmış	("güneş
XXVIII.üst	:C. C'NW	doğmuş"), Köt
iç	:CYN	Toġmış ("üstte
XXIX.iç	:CYNT'M	doğmuş")
	çintäm	çintäm-
üst	:T'MNY	-tämäni
	tamni	
XXX.iç	:'CYM	ağabeyim (?)
	eçim	*krş. IV.iç ile*
XXXII.iç	:'YWL 'WX	*notu ve LXVI.iç*
XXXIV.üst	:MN Y'NKY ".DWX	Kün Toġmış
	men yaŋı aġduḳ	
XXXVIII.üst	:KWYN TW.MŞ	
	kün toġmış	su
XXXIX.iç	:CW(=C)SWV	Günah [olmasın]
	suv	diye arz ettim
XLI.iç	:PWLM'ZWN 'YNC'	[yazdım?];
	bolmazun inçä	Küsän (= Kuça
XLII.iç	:TYKR	kentinin Türkçe
XLIII.iç	:T'KYNTYM Y'ZWK	adı) Çor yazarak
	tägintim yazuḳ [+XLI: bolmazun?]	[arz ettim?]
XLIV.dış	:KWYS(=Ş)'N CWR PYTYW	(Ben, Küsän
	küsän çor bitiyü	Çor "Kuçalı
	[+LXIII: tägintim?]	Çor", yazdım.)
üst	:CYMPWDVT	Jambudvīpa
	çımbudvıt	Yegän ("yeğen")
XLV.iç	:YK'NPYTYW	yazan
	yegänbitiyü	Ben, Küsän Çor,
XLVI.dış	:KWYS(=Ş)'N CWR PYTYDM	yazdım,
	küsän çor bitidim	
XLVII.iç	:KWYN TW	Kün To[ġmış]
	kün to	

XLVIII.dış	:XWT'DMŞ XWT PWLMŞ	Mutlu olmuş; kut
	kutadmış ḳut bulmış	bulmuş.
XLIX.iç	:'(=Y)WR(=N)D(=V)WX PYT	
dış	:Y(=')'N ...Ş	
	XWT PWLMŞ	Kut bulmuş.
	ḳut bulmış	
LI.iç	:X'(=L)L(=R)WPYŞ'P Y	
	"PY	
LII.dış	:P'KY T'Ş X'R'CWQ	Bägi Taş Ḳaraçuḳ
	bägi taş ḳaraçuḳ*	(erkek adı)
LIII.iç	:T'.Y TYKYNK' PYRWR	Üstelik prense
	taḳı teginkä berür	veriyor (?)
LIV.iç	:TY(=R=')Z(=)	
LV.iç	:QWL 'YT(=R)YN(=K)WL(=P)	
	ḳul ıt ???????	Kişi adı?
LVII.iç	:'YN'L TWXMYŞ	
	ınal toġmış	Inal Toġmış
LVIII.iç	:"MRX TNKRY MŞYX' XWT	
	amraḳ täŋri mşyḫa ḳut	Sevgili Efendimiz
	PWLZWN 'YNC' PWLZWN	İsa kut bulsun.
	bulzun inçä bolzun	Böyle olsun.
LIX.iç	:'WN	
	on [devamı XXII.iç : *ḳata tedi ayzun*]	On [kez dedi ki:
LXII.dış	:KWYN TWXMYŞ (kırmızı)	"anlatsın"]
	kün toġmış	Kün Toġmış
LXII.üst	:KWYN TWXMŞ	
	kün toġmış	Kün Toġmış
LXIII.iç	:'YL TWXDY XWL	
	el toġdı ḳul	El Toġdı
üst	:Y'NKY	
	yaŋı	acemi (= toy)
LXV.iç	:PWNWXT'Y(=K)	
LXVI.iç	:MN Y'NKY "XDWX	
	men yaŋı aġduḳ	Ben, acemi ve
LXVII.iç	:PYTK'CY KWYN TWXMYŞ	kusurlu yazıcı
	bitkäçi kün toġmış	Kün Toġmış.

CamScanner ile tarandı

LXVIII.1-2	: TYKYN "TYZMYŞYN " tegin 'ätizmışın a	... prensin çalmasını, şarkı
iç	: 'YRL'M'ŞYN 'WDCY 'R XWNC Y ırlamaşın udçı är ḳunç-ı	söylemesini ... sığırtmaç, prenses ...
LXIX.iç	: M'NK' KWYNKLY PWLTY TYKY. 'WQTY manja köŋli boltı tegin uḳtı	... gönlü benim olsun (?); prens
alt	: XWNCWY Y NK' KWNKWL PYRM'DY ḳunçuy-ı-ŋa köŋül bermädi	anladı ... . prensesine gönl(ünü) vermedi ...
LXXI.iç	: "LTWN .. 'WD. altun ud	... altın ... sığır ...
LXXIII.iç	: .....Y	Kişi adı? İt
LXXIV.iç	: 'YT 'RSL'N	Arslan.
	ıt arslan	... demirle
LXXV.iç	: T'MYR TYR'DY C'. temir tirädi ça.	destekledi ... (kişi adı?).
LXXVI.alt	: "N TWTWX an totoḳ	= (Çince) Ān dū dū 安都督
iç	: T'N T'KR	[Ben, acemi ve
LXXVII.iç	: PYTK..CY [krş. **IV.**iç'in başı] bitkäçi	kusurlu] yazıcı
	KWYN T.XM kün toġmış	Kün Toġmış.
LXXVIII.iç	: KWYN TWX kün toġ-	
LXXIX.iç	: '(=Y)WNLY 'YL TWNK el toŋ	El Toŋ[a]? (kişi adı)
LXXX.iç	: TYKYN tegin	
dış	: 'DKW 'WYKLY TYKYN ädgü öglı tegin X..Y X'NK Y ḳanı ḳaŋ-ı	İyi Düşünceli Prens han (?) babası

A. *ön yüz*

*1.	'RK' Y'ZTYM Y'NKYLTYM 'RS'R KWYZWNKWZ ärkä yaztım yanılım ersär közüŋüz	"... [Bir?] adama karşı hata
2.	'N'C'NWK* PWLZWN PYRWK Y'ZWQWM YWQ änäç<l>änük bolzun birök yazuḳum yoḳ	işlediysem eğer, gözleriniz kör
3.	'RS'R PYR KWYZWNKWZ Y'RWZWN KWYN ersär bir közüŋüz yaruzun kün	olsun ama eğer hatam yoksa gözlerinizden biri parlasın
	KWRWNK körüŋ	ve güneşi görün."
4.	'WYTRW TYKYN NYNK PYR KWYZY Y'RWDY ötrü tegin-niŋ bir közi yarudı	Bunun üzerine prensin bir gözü
	PWTWK* bütüg	parladı, sapasağlam ve dolu
5.	TWLW PWLTY Y'N' XYZ 'YNC' TYP TYDY'MTY tolu boltı yenä ḳız inçä tep tedi amtı	oldu. Kız yine
6.	KYRTKWNTWNKWZ MW *KY* .. TYKYN "MTY kertgüntüŋüz mü *kı* .. tegin amtı	şöyle dedi: "Şimdi bana inandınız
	TYMYN timin*	mı?". Prens "Şimdi inandım."
7.	KYRTKWNTWM TYP TYDY .. 'WL 'WYDWN XYZ kertgüntüm tep tedi .. ol ödün ḳız	O zaman kız
8.	TYKYN K' 'YNC' TYP TYDY SYZ 'RTYNKW tegin-kä inçä tep tedi siz ärtiŋü	prense şöyle dedi:
9.	S'VYNCSZ 'R 'RMYŞ SYZ .. MN 'YL X'N sevinçsiz är* ermiş siz .. men el ḳan	"Sız son derece
10.	XYZY YYRM'TYN ///SYM'TYN 'WYZW... ḳızı yermätin yarsımatın özü...*	nankör bir adammışsınız. Ben han kızı olarak hiç
11.	P TY..... p ti.....	yüksünmeden, terslenmeden kendimi [sizi iyileştirmeye adadım] [...] "

CamScanner ile tarandı

arka yüz

12. //'TRW XYZ Y'LX'N TYP KYRTKWNM'TYN
ötrü kız yalġan tep kertgünmätin
13. TYKYN K' 'YNC' TYP TYDY 'RTYNKW Q'L
tegin-kä inçä tep tedi ärtiŋü kal
14. M'WNTW'Z 'RMYŞ SYZ N'CWK "NT'X CWLVW
muntuz ermiş siz näçük antaġ çulvu
15. Ş'V "XZYNKYZT' 'WYN'R P'R'N'S 'WLWŞ
sav ağzıŋızta önär baranas uluş-
16. T'QY X'N 'WXLY T'LWY Q' KYRDY .. T'QY
takı kan oğlı taluy-ka kirdi .. takı
17. //LM'Z* N'CWK MN 'RWR MN TYR SYZ
kälmäz näçük men erür men ter siz
18. //YTRW TYKYN 'YNC' TYP TYDY .. MN
ötrü tegin inçä tep tedi .. men
19. /WX'* 'ZWK SWYZL'M'Z MN XYZ 'YNC'
toġa äzük sözlämäz men kız inçä
20. //DY SYZYNK Y'LX'N KWYNY SWYZWNKW*ZNY*
tedi siziŋ yalġan köni sözüŋüz*ni*
21. //// P.LYR* M'N 'YDY *KYR*TKWNM'Z *MN TY*//
[kim?] bilir men ıdı *ker*tgünmäz men te[p?]
22. //'WYD// ///Q//
[ol] öd[ün?] ...k..

Bunun üzerine kız bunun bir yalan olduğunu düşünüp inanmayarak prense şöyle dedi: "Sız son derece deli ve şaşkın birisiymişsiniz. Böyle yalan yanlış bir söz ağzımızdan nasıl çıkar? Benares ülkesindeki hanın oğlu okyanusa .. gitti ve henüz .. dönmedi. Siz nasıl olur da 'ben oyum' dersiniz?"

Bunun üzerine prens şöyle dedi: "Ben doğduğumdan beri yanlış söz söylemedim."

Kız şöyle dedi: "Sözünüzün yalan mı doğru mu olduğunu (kim) *bilir*? Ben kesinlikle inanmıyorum" dedi. O sırada, ...

AÇIKLAMALAR

I.1 Kullandığımız Uygurca el yazmasının başlangıcı, Dà fàng biàn'in Çince versiyonunun 143. sayfasının a sütununun 9. satırına denk düşüyor (ayrıca bk. Chavannes çev. s. 474).

***I.5** SWQ'R: "gagalamak, saplamak, batırmak, sokmak" anlamlarına gelen bu eylem, doğu Türk lehçelerinde ve Yakutçada ünlüsünün *u* olması nedeniyle (bk. *Wb*, IV, 750) bana göre *suḳ-* olarak okunmalıdır. Aynı doğu lehçeleri "vurmak, dövmek" anlamına gelen bir *soḳ-* eylemini, ünlüsünün *o* olmasıyla bundan ayırmaktadır (bk. *Wb*, IV, 519); bu *o* ünlüsü, Tatarcada "vurmak, dövmek" demek olan *suḳ-* sözcüğüyle (bk. *Wb*, IV, 751) bir anlamda doğrulanmış olmaktadır; zira bu lehçede, ortak Türkçenin *o*'larıyla *u*'ları yer değiştirmiştir. Dolayısıyla başlangıçta iki ayrı eylem söz konusu gibi görünüyor. Bir yanda, *çoḳ-* "kafasına vurup bayıltmak, öldürmek" ve *toḳa-* "vurmak, tokat atmak" gibi eylemlerle aynı dizide yer alan *soḳ-* "vurmak" eylemi; öte yanda da "gagalamak, batırmak, daldırmak, sokmak" anlamına gelen *suḳ-* eylemi. Bu eylem olasılıkla şu sözcüklerle ilişkilendirilebilir: *tu-* "tıkamak"; *tubul-/tupul-* "delmek" (bk. K, dizin); *tuġru* "kılıç veya bıçağın, sapın içine sokulan kısmı" (bk. K, dizin); *çuġ* "çuval, torba, bohça" (bk. *TT* I, not 9); *çuval* "çuval" (Osm.); *çuḳur* "çukur, hendek" ve Osmanlıcadaki *çuku-* "gagalamak" (bk. *Wb*, III, 2166; Kélékyan, *Dictionnaire turc-français*, s. 480) ancak bu sonuncusu *çoḳu-* biçiminde de mevcuttur (bk. *Wb*, III, 2006; Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, s. 738). Osmanlı Türkçesinde "saplamak, batırmak, sokmak" anlamına gelen eylem, *o* ünlüsüyle *soḳ-* şeklindedir; ortak Türkçede bu biçimde var olup "vurmak" anlamına gelen eylem ise kaybolmuştur. Aynı şekilde, Kāşġarî de Orta Türkçeyi kapsayan sözlüğünde sadece "saplamak, batırmak, sokmak" anlamına gelen eylemi vermekte (K. II, 18) fakat bunun ünlüsünün *o* mu *u* mu olduğunu belirtmemektedir. *Codex Cumanicus* (bk. Grönbech, *KomWört*, s. 221); "sokmak" ve "vurmak" anlamlarına gelen iki ayrı eylemi aynı biçimde, *soḳ-* olarak vermektedir.

Kuşlarla ilgili "gagalamak" anlamında *suḳ-*'a ilişkin başka bir eski örnek için, bk. *TT* X, 1, 552.

I.7 *ämäri*: Prof. W. B. Henning bana yazdığı bir mektupta bu terimin İrani dillerden gelme (*a-*, olumsuzluk öneki, + *mar-* "sayı", + *-ī (- (i)ya)* sıfat değerli

CamScanner ile tarandı

son ek) olabileceğini belirtmişti: **amar* "sayılamaz, sayısız". *AG*, dizin ve *TT* X, dizin, s. 56'da biraz farklı bir köken açıklaması öneriliyor. Dā fāng biān'in Çince versiyonunda *ämäri*'yi karşılayan terim çoğunlukla 籌 *zhū*'dur. Arap harfleriyle yazılı bir metindeki verme şekli *ämärikä* nedeniyle *ämäri*'yi ön (ince) sıra ünlüleriyle okuyorum. (bk. S. Ye. Malov, "Uygurskiye rukopisnıye dokumentı", s. 148; A. K. Borovkov, *Leks Tefs*, s. 76).

I.7 *kuşçı*: Yazmadaki silik ve bozuk harfler *ḳuşçı* okunabildiği gibi *ḳuşuġ* olarak da okunabilir. Ancak cümlenin bütün olarak kuruluşuna bakılınca *balıḳçı* vb. örneklere koşut özneler olarak *kuşçı*, *keyikç[i]* şekillerini almak (bk. *TT* IV, I. 56-57; burada *kuşçı*, *keyikçi*, *balıḳçı*, *torçı* vb. terimleri yan yana zikredilmektedir.) yerine *ḳuşuġ keyiki[g]* şekillerini kabul edip bunları *ämäri tınlıgarıġ* ifadesine bağlı koşuntular saymaktan daha akla yakın gelebilir. Aslında bu bölüme bir yorum getirmek bana o kadar zor görünüyor ki müstensihin bir yanlış yaptığına bile pekâlâ inanabilirim. *AnnP*: bk. *dà shī* 大施 hikayesindeki benzer metin (Schmidt, *Dsanglun* [= *Der Weise und der Thor*], s. 232).

I.8 *torçı*: Pelliot; bunu *tojçı* okumuş olmasına karşın, sözlükçesinde sadece *torçı*'yı zikrediyor. Söz sonu biçimiyle ve arkadan gelen *C*'ye bağlanmadan yazılmış olan *R* harfinin şekil olarak Z'ye çok benzemesine karşın, ben de bu sözcüğün *torçı* okunması gerektiği fikrindeyim. *Torçı* şekli ayrıca *TT* IV A, I. 57'de de tanıklanıyor.

tor'un *-o-* ile okunması da günümüz Türk lehçelerinin çoğundaki söyleyişe (bk. *Wb*, III, 1179) ve sözcüğün Brāhmī yazısıyla yazımına (bk. *TT* VIII, dizin) uygundur.

II.3 CXRY: Cl. Huart (ed., s. 9) bunu *ç[ı]ḳrı* olarak okuyup anlamını da "çıkrık" olarak vererek sözlükçesindeki *ç[ı]ḳrıḳ* maddesine gönderiyor. P. Pelliot ise (ed., notlar, s. 231) "M. Huart'ın 'çıkrık'ını kabul etmenin imkânsız olduğunu, zira yün eğirmenin çıkrıkla yapılabildiğini, oysa metne göre çıkrığın eğirilmesinin gerektiğini" savunuyor. "Aslında bu benim bilmediğim bir tür dokuma ürünü olmalı" diyor; "insanın aklına, genellikle *zıġır* adı da verilen keten geliyor..." Dolayısıyla Pelliot bu sözcüğü, bilinmeyen bir tekstil maddesinin adı olarak *çaġay* şeklinde okuyor.

Ben Huart'ın esas olarak doğruyu gördüğü fikrindeyim. Basılmamış bir Dūn-huáng metninde, besbelli *CXRY*'nın tam yazımına karşılık olan bir *CYX'R-Y*, *çıġar-ı* sözcüğüne rastladım. Burada *ekki çıġar-ı bözi* söz konusu ediliyor ki bunu "iki çıkrık bezi" (yani "çıkrıkta eğirilmiş iplikten dokunmuş iki parça kumaş") olarak yorumlamak mümkün görünüyor. Kāşġarî (bk. dizin, s. 146) de *çıġrı* sözcüğünü "çıkrık" anlamıyla veriyor. Bu sözcük olasılıkla İran dillerinden alınmıştır; tekerlek, çıkrık anlamına gelen sözcük eski İranca *çaḫra*, Soğdca *çġry (çaḫre)*'dir (bk. C. Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch*, 576; E. Benvenisti, *TS*, no 2, II. 144, 216 ve 924). *āgir-/āŋir-* eylemine gelince, bu sözcük sadece "eğirmek" yani "iplik bükmek" anlamına değil, aynı zamanda -Kāşġarî'de de (I. s. 178-179) görüldüğü gibi- "döndürmek", "çevirmek" ve "kuşatmak" anlamlarına da geliyor.

***II.4** PRT'TP: Cl. Huart (ed., s. 10), hemen hemen doğru bir yazı çevirimi ile bunu *b(ı)rtantp* olarak veriyor ve yine haklı olarak *bırt-* olarak okuduğu (fakat aslında *birt-* veya *bert-* okunması gereken) eylemin genişlemiş bir çatısı sayıyordu fakat çevirisi, "mécontenter, canını sıkmak, kırmak" yanlıştı. P. Pelliot (ed., s. 231, not 1); Huart'ın okuma ve yorumunu "kabul edilemez" ilan ettikten sonra, nedense bu sözcüğü *butat(ı)p* olarak okumayı uygun buluyor ve bu yanlış okumadan hareketle sonuca götürmeyen bir çıkmaz yola sapıyor. Gerçekte bu yazmada *P'RT-/PRT-/PYRT-* yazımlarıyla birkaç kez karşımıza çıkan ve "çarpmak, vurmak, döverek sertleştirmek" anlamına geldiği anlaşılan *bert-* eyleminin *-°t-* ekiyle yapılmış ettirgen veya pekiştirmeli çatısı söz konusudur (bu eylemin türevleri hak. bk. not LXIII. 6). Ben, *öz bertät-* ifadesini -öz anlamıyla- "vura vura kumaşın dokusunu sıklaştırmak, sertleştirmek" olarak alıyorum. (bk. örneğin, P.-E. littré, *Dictionnaire de la Langue française*, "tisserand (dokumacı)" maddesi: "eski dokumacılar... kumaşın dokusunu sıkılaştırmak için, atkı ve çözgüye sağlam bir tahta cetvelle vururlardı.."; daha fazla ayrıntı için bk. Diderot ve d'Alembert'in *Encyclopédie*'si, C. VII, s. 289).

II.4 Q'RS: Yalnız Huart'ın (ed., s. 10) değil, Pelliot'nun (ed., s. 230 ve 231) da -şeklini gerçekten tanılayamadan- okudukları gibi *ḳar(ı)ş* değil, *ḳars* okunması gerekir. *Ḳars* terimi Kāşġarî'de (I, s. 348. 17) bir giysi, daha doğrusu deve tüyünden veya koyun yününden bir kumaş olarak tanımlanıyor. Bana kalırsa *BSOAS*'in XXXI. cildinin, 2. bölümünün 330-346. sayfalarında çıkan "yünlü bir kumaşın adı olan *ḳars* terimine ilişkin araştırmalar" başlıklı makalede de açıkladığım gibi, *ḳars* sözcüğünün kökeni, aynı anlama gelen Çince *hè zi* 褐子 § 1, M **hât-tsiə*'dir. Daha yakın bir geçmişte Berlin Bilimler Akademisinde, Turfan yazmaları arasında, Uygur yazısıyla yazılmış, eski olduğu izlenimini uyandıran Buddhist bir metin olan U. 2695'te sözcüğün değişik bir biçimi olan *ḳarz* terimini bana gösterdiler. Terim XII. yüzyıldan itibaren Arapçada *karziyya*, *karsiya* vb. şekillerinde, XV. yüzyıldan başlayarak da Osmanlı Türkçesinde *ḳarziyā*, *ḳariziye* gibi şekillerde tanıklanıyor. Ondan sonra da çeşitli biçimler altında hemen hemen tüm Avrupa dillerine giriyor; bunlar arasında İspanyolca *querzia*, İngilizce *kersey*, Fransızca *cariseau* veya *créseau* ve Moldavca *hars* sözcüğünü zikredebiliriz (daha önce adı geçen "*ḳars*'a ilişkin araştırmalar" başlıklı makalede N. Beldiceanu'nun incelenmesine bk.).

CamScanner ile tarandı

III.1 YWNT: Huart'ın *yunt* okuyuşu, bana Pelliot'nunkinden (*yoni*) daha akla yakın geliyor. Nitekim Dün-huáng'dan Tibetçe bir yazmada (Pelliot - Tibetçe 1283) bu terim, *Ha-la-yun-log* = *Ala-yunluġ* (veya *yunluġ*) yani "Ala atlılar" kabilesinin adında *yun* şekliyle yazılmış (bk. Jacques Bacot, "Reconnaissance en Haute Asie septentrionale" ["Uzak Kuzey Asya'da Keşif Seyahatleri"], *JA*, CCXLIV, 1956, ss. 147 ve 152). Öte yandan birkaç yüzyıl sonraki Brâhmî yazısında da yine *yunt* olarak gösteriliyor (bk. *TT* VIII, dizin). Son olarak D. Sinor'un yakınlarda çıkan bir makalesi, "Notes on the equine terminology of the Altaic peoples" ["Altay halklarının ata ilişkin terimleri hakkında notlar"] (bk. *CAJ*, X, ss. 309-312) de benim dikkatimi, aynı sözcüğün çeşitli Samoyed lehçelerinde de *yun- / yunt-* vb. şekillerinde, hemen her zaman *-u-* ile mevcut olduğu gerçeği çekti (bk. Aulis J. Joki, "Die Lehnwörter des Sajansamojedischen", *MSFOu*, 103, 1952, s. 138). "At" anlamına gelen *yun- / yunt* sözcüğü Türkçede ve öteki Altay dillerinde oldukça seyrek ve tek başına (izole) göründüğü gibi, Joki'nin işaret ettiği noktalara bakılacak olursa -herhâlde Samoyedceye de- bu sözcüğün çok eskiden hangisi olduğu henüz belirlenememiş bir başka dilden geçmiş olduğu düşünülebilir. *yun-* sözcüğünün kısmen olmakla birlikte, Toharca A'da atın adı olan *yuk*'a biraz benzediğini de (bk. W. Thomas, *TochEl*, II, s. 130) burada not edeyim.

III.2 *ulatı*: *ula-* "birleştirmek, bağlamak, bitiştirmek, ulamak" eyleminin *-t-* ekiyle kurulmuş ettirgen veya pekiştirmeli çatısı olan *ulat-* eyleminden *-ı-* ekiyle yapılmış ulaçtır. *ula-* eyleminin *ul* "yer, zemin, temel, dip, ilk öge" adından *-a-* ile addan türemiş bir eylem (*AG*, 85) olması ve buna göre ilk anlamının da "temele yerleştirmek veya bağlamak, bir şeyi temel veya ana bölümüne bitiştirmek veya bağlamak" olabileceği düşünülebilir. W. Bang'a göre ("Turk Br V", s. 23) *ul* "temel" sözcüğü bundan başka *uluġ* "büyük, önemli, ulu" sözcüğünün de köküdür; bu sözcük de başlangıçta **ul-luġ* "en önemli, temel ögeye ilişkin" biçimindedir.

Çoğulluk kavramını ("ve, ve benzerleri, ve diğerleri...") ifade eden *ulatı*'nın ve onun eş anlamlısı olan *ula-*'nın ulaç eki almış biçimi *ulayu* sözcüğünün kullanımı hakkında bk. *AG*, 287 ve 288. Benim de gayet çekici bulduğum W. Bang'ın varsayımına göre ("Studien II", ss. 923-924) çoğulluk veya topluluk eki *-lar / -lär*'in kökeni de *ula-*'dan geniş zaman eki *-r-* ile türemiş eylem adı **ular* "birleşmiş, toplanmış, bir araya konmuş" sözcüğü olabilir. Buna göre, *at-lar* şekli **at-ular*'dan gelme olup genel anlamda birçok *at*'ın "bir araya gelmesi" yani "at topluluğu" anlamını taşımaktadır. *-lar / -lär* ekinin kökenine ilişkin başka birçok kuram için bk. *MatMorph*, ss. 52-53 ve Pentti Aalto, "The suffixes *-lar, -nar, -lär*", *StOr*, XVII, ss. 10-17.

Ben ayrıca *ula-* eyleminin büyük bir olasılıkla Türkçede pek sık kullanılan addan eylem yapım eki *-la- / -lä-*'nin (*AG*, 89) de kaynağı olmuş olabileceği fikrindeyim. Örneğin, Köl Tegin ve Bilgä Kağan Yazıtlarının doğu yüzünde, 6. ve 7. satırlardaki *ellä-* "il, devlet vermek" ve *kaġanla-* "kağan vermek" terimleri aslında **el-ula-* ve **kaġan-ula-*'dan gelmiş olabilir; tıpkı *sözlädi*'nin ("söyledi, konuştu") **söz-uladı*'dan ("sözleri biribirine ekledi"); *tapla-*'nın ("onayla-, doğru bul-") **tap-ula-*'dan ("onay (tap) ekleme, verme"); *saḳlan-*'ın ("dikkat etmek") **saḳ-ulan-*'dan ("dikkati (saḳ) üstüne almak") vb... gelmiş olabileceği gibi. Bu varsayıma destek olarak sanırım özellikle *ançulayu* ¬ **ança ulayu* ("öyle, o kadar, o kadarı (onca) eklenecek") ve *munçulayu* ¬ **munça ulayu* ("böyle, bu kadar, bunca") sözcüklerinin ikinci hecesinde "kural dışı" bir *u* foneminin bulunması gösterilebilir (bu *u*'nun kural dışılığı hakkında bk. *AG*, 15). W. Bang; "K-Osm I", s. 45'te *ançulayu* ve *munçulayu* şekillerini başka yollardan açıklamaya çalışıyor. Ayrıca benim fikrime göre, *yarlıġ-ḳa-*, *irinç-kä-* gibi eylemlerle ilgili olarak da Türkçede "eklemek, bitiştirmek" anlamına gelen bir eylem yardımıyla adlardan eylem türetme yolu bulunduğu görülebilir; buna göre bu eylemler, *ḳa-* "eklemek, yığmak" eylemiyle kurulmuş görünüyor, tıpkı *kut-ġar-*, *köŋül-kär-*, *iç-gär-* vb sözcüklerinin de *ḳa-r* ("eklemek, karıştırmak") ile yapılmış olabilecekleri gibi (bk. not XV. 4).

Ula- eyleminden türemiş bir başka sözcük de *ulaġ* (eylemlerden ad yapan *ġ* hakkında bk. *AG*, 109) "molalarda değiştirilen at" sözcüğüdür; Xuanzang'ın bunu 629 yılında Türkistan'da işittiğine göre, bu sözcük en eski dönemlerde tanıklanan Türkçe sözcüklerden biri oluyor (bk. P. Pelliot, "Neuf notes...", *TP*, XXVI, s. 220; aynı yazar, "Notes sur l'Histoire de la Horde d'or" [Altınordu Tarihi Hakkında Notlar], s. 34). Bu konuda ben D. Sinor'un "Notes on the equine terminology of the Altaic peoples", ss. 307-315'teki savına tümüyle karşıyım. Bu sava göre, *ulaġ*'a karşılık olan sözcüğün Kazan Tatarcasında ve Kazakçada (="Kırgızca"; bk. *Wb*, III, 728 ve Budagov, *Türk-Tatar Lehçelerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü [Sravnitelnyj slovar; turecko-tatarskix narähʾj]*, II, 187) *lau*, Çuvaşçada ise *lav* (ama aynı zamanda *ālav (ĭlav)* da: bk. John R. Krueger, *Chuvash Manual*, s. 223) olması yani söz başında *l-* bulunması nedeniyle *ulaġ* sözcüğü *luv, lō, lū, lau* gibi çeşitli şekillerde tanıklanan Ugorca **laġ* sözcüğünden gelmektedir! Böyle düşünecek olursak aynı şekilde *ilāk-* "asılmak, asılı olmak" (*Wb*, I, 1582); *alaḳ-* "kafası karışmak, dili dolaşmak" (*Wb*., I, 355; K, dizin, s. 19'da *aliḳ-*); *oġlaḳ* (*Wb*, I. 1022) ve *ulaḳ* (*Wb*, I, 1678) "oğlak"; *olur-* "oturmak" (*Wb*, I, 1087) gibi sözcüklerin hepsinin de kökende söz başında *l-* taşıdıklarını, dolayısıyla yabancı dillerden Türkçeye geçmiş olduklarını kabul edebiliriz; zira *ilāk-*'in Kazan Tatarcasındaki karşılığı *läk-* (*Wb*, III, 742); *alaḳ-*'ın ve *oġlaḳ / ulaḳ*'ın Kazakçada ("Kırgız"; *Wb*, III, 728)

CamScanner ile tarandı

karşılıkları *lak-* ve *lak*; *olur-*'ın Çuvaşçada karşılığı da (Krueger, *Chuvash Manual*, s. 223) *lar-*'dır. Gerçekte bütün bu durumlarda; bazı Türk lehçelerinde söz başındaki ünlünün düştüğü, daha doğrusu *l*'ye *assimile* olduğu açıkça görülüyor. Ugorca *luv*, *lõ*, *lü* vb. biçimleri bunların *lau*'ya dönüştüğü Tatarca ya da Kazakça gibi bir Türk lehçesinden alıntılar olarak açıklanabilir.

III.3 SWR (=Y?)'R: AnnP'de: "Acaba *soy-* 'soymak'tan *soyar* diye okunabilir mi?" ve Ann BG'de: "*soyar?*" ifadelerine rastlanıyor. Yazmadaki şüpheli harf y'den çok *R*'ye benzese de bence, burayı "soyar" diye okuyup anlamak gerekiyor. Eski Türkçede, burada gerekli olan "soymak" anlamında bir *SWR-* eyleminin izine rastlayamadım.

III.8 *buşuş* Elimizdeki yazmada birkaç kez geçen sözcüğün yazımı, *S* ile *Ş*'yi ayırt etmeye olanak verdiği ölçüde *busuş*'tan ziyade *buşuş* okumamızı gerektiriyor. Aynı şekilde, Bibliothèque Nationale'deki *Houa yi yi yu* nüshasında da (ch. 9188, C. I, s. 291 v°) *PWSèUSè*, *bŭ shū shī* 卜淑失= *buşuş* şekli görülüyor. Buna karşılık *busan-* sözcüğü, yazmamızda gayet açık biçimde *-s-* ile yazılmış. Oysa hem *buşuş* hem de *busan-* sözcüklerinin, "sıkılmak, üzülmek, kızmak" anlamlarına gelen aynı eylemden türemiş oldukları açıkça belli oluyor; bu eylem ise K'de (bk. dizin, s. 119), Brāhmī'de (bk. *TT VIII*, dizin), Çağataycada (bk. *Wb*, IV, 1870) ve daha yakın dönem doğu lehçelerinde *buş-* (*Wb*, IV, 1389-92'de *puş- / puj-* maddesine bk.); Brāhmī yazısında (bk. TT VIII, dizinde *busan-*), Osmanlıcada (*Wb*, IV, 1385; Redhouse, *Lexicon*, s. 459) ve Tatarcada (bk. *Wb*, IV, 1863 te *busan-*) ise *bus-* şeklinde karşımıza çıkıyor. Bu eylemin kökende *bus-* olduğu varsayılırsa bunun yan şekillerinin *buş-*'a dönüşmesi, eş sesli *bus-* (*pus-*) "pusu kurmak" eylemiyle olası bir karışıklıktan kaçınmak kaygısıyla açıklanabilir. Buna karşılık dönüşlü çatı *busan-*, çok daha az karışma tehlikesi taşıdığından kökteki *-s-* fonemini korumuş olabilir.

IV.2 MX'RYT: (Huart'ın (ed., s. 10) ve Pelliot'nun (ed., s. 232, not 3) okudukları gibi M'X'YT değil. Sanskritçe *mahā*, Soğd ve Uygur yazılarında düzenli olarak MX' ile gösterilir. Dördüncü harf ', *N* veya *R* okunabilir ise de galiba *R* yeğlenmelidir çünkü Çince versiyonda bunu karşılayan terim *mó hē luó shé* 摩訶羅闍, Sanskritçe "büyük kral" demek olan *mahārāja*'yı göstermektedir. Son iki harfi yani *YT*'yi ise açıklayamıyorum, zira hem Uygurcada hem de Soğdcada *mahārāja* normal olarak *MX'R'C* = *Maharaç* şekliyle karşılanıyor.

IV.2 *ellāg* Kuşkusuz *el*'in yani "devletin başı, kral, hükümdar" anlamında bir unvan söz konusu; bu, "imparator" diye karşılanabilecek olan *kaġan*'dan daha aşağı rütbede bir hükümdarı gösteriyor. Bu sözcüğün *el* "devlet, ulus"tan *-lig* ekiyle türetilmiş ve ilk anlamı "devleti olan, devletli, devletin bağlı olduğu"

şeklinde bir türev olduğu konusunda W. Bang ile ("Turk Bl V" s. 23) aynı görüşteyim. Eski Türkçenin çeşitli yazılarında çift ünsüzlerin de tek ünsüzler gibi tek bir işaretle (harfle) gösterilmesinin âdet olduğu biliniyor.

Aitlik veya iyelik gösteren ad yapım eki *-lıg / -lig* konusunda bir kez daha Bang'ı (bk. "Studien II", s. 922) izliyoruz, bunun *il-* "bir şeye bağlı, asılı olmak" eyleminin *-°g* ile kurulmuş ortacı olduğunu düşünüyorum. Buna göre "bağlayan" veya "bağlanan" anlamında bir **ilig / *ilāg* şekli (*i* ve *ā* ünlüleri *il-*'den sonra biribirinin yerini alabilir), baştaki ünlüsünün düşmesiyle ilgili olduğu adla kaynaşarak aitlik anlamlı bir türev oluşturmuştur. Aynı şekilde, genel olarak somutluk, yer ya da soyutlama gibi kavramları ifade eden ad yapım eki *-lik / -lık* da **il-i-k*'ten gelmiş olabilir (bk. W. Bang, *age.*; *MatMorph*, s. 105). *İl-* eyleminin *-ı / -ā* ile kurulu ulaç biçimi ise bir yandan, birikme / yığılma ve çeşitlilik ifade eden ve özellikle çifter çifter anılan nesne adlarına getirilen yığılma ve bağlaç *-lı ~ -lı* ekine; öte yandan *bir-lā* "ile; bir araya koyarak, birleştirerek", *tün-lā* "geceleyin" ve *körk-lā* "güzellikle" gibi sözcüklerde rastladığımız addan ad yapan *-lā / -la* ekine kaynaklık etmiş olabilir (bk. Bang, *age.*; *MatMorph*, ss. 104-105).

V.2 *näkä ıglayu*: Bang tarafından ("Man Hymn", s. 15, not 2) "worüber weinend (neye ağlayarak)" diye yorumlanmıştı.

V.1 P'RW: Sayfanın bu ilk sözcüğü; Huart tarafından *bilgü* diye okunmuş, Pelliot ise bunu yok saymıştı. Oysa yazmada P'RW yani *bärü* "beri" sözcüğü oldukça net olarak görülmekte ve bağlama da tam olarak uymaktadır ancak sözcüğün çizilmiş olduğu izlenimi uyanıyor.

VI.7-8 *ayadaḳı yençü 2 monçuḳ tāg közdäki*: Huart'ın (ed., s. 12) *aradığı*, Pelliot'nun (ed., s. 233) da *avdaġı* olarak okuduğu sözcüğün *-'Y'D'KY* yazılışında üçüncü harf *Y*'den çok *v* gibi yazılmışsa da- kesinlikle *ayadaḳı* "ayadaki, avuçtaki" olarak okunması gerekir. Burada, Çin edebiyatının iyi bilinen bir kalıbına göre; sevilen bir evlat, avuçtaki inci tanelerine benzetilmektedir (bk. özellikle *Dai Kan-Wa jiten*, C. V.'te, *zhāng zhū* 掌珠 12248-59 ve *zhāng zhōng zhū* 掌中珠 12248-78). Öte yandan *yençü*'den sonra gelen ve Huart'la Pelliot'nun *i* zannettikleri işaret de aslında "2" rakamını temsil ediyor: biribirine bağlı iki küçük çizgidir. (Soğd yazısıyla yazılmış Budist metinlerdeki rakamların biçimi hakkında bk. F. W. K. Müller, "Reste einer soghdischen Übersetzung des Padmacintāmaṇīdhāraṇisūtra", *SPAW*, XXXI, 1926, Sonderabdruck, s. 8.)

VI. ve VII. sayfalar arasındaki bir yaprak eksik olduğundan (bk. Bang, tanıtma, s. 195-196), *közdäki* sözcüğü VI. sayfanın sonunda askıda kalıyor; bu koşullarda ben, *közdäki* "gözdeki" ile "avuçtaki iki inci tanesi" arasında herhâlde var olması gereken ilişkiyi göremiyorum.

CamScanner ile tarandı

VII.2 *küniŋä* sözcüğünün "her gün" ya da Pelliot'nun çevirdiği gibi (ed., s. 233; ayrıca bk. VII. 4, VIII. 6, XXXII. 8 ve LXXI. 5. satırlar) "günlerce" olarak değil de "günden güne" olarak anlamlandırılması daha uygundur. *Küniŋä* yazılışına aynı şekilde *TT VII*, ! 28, 33. satırda da rastlanıyor ve orada R. Rachmati bunu "von Tag zu Tag (günden güne)" olarak çeviriyor. Aslına bakılırsa ben, bu sözcüğün başka Uygurca metinlerde (bk. TT III, sat. 132; *U III*, s. 54. 17; *M III*, s. 20.5) de rastlanan *kün küniŋä* deyiminin eksiltili biçimi olduğundan da kuşkulanıyorum. Ayrıca bk. daha aşağıda, sat. XIII. 6 da: *koy yılkı egidsär yılıŋa aşılur* "koyun ve yılkı (büyükbaş hayvan) yetiştirilse yıldan yıla çoğalır(lar)."

VII.6 *azkına*: Küçültme ve pekiştirme eki olan *-ḳına*, metnimizin başka yerlerinde de *-ḳıya* (bk. sat. XL. 3'te *yalŋuz-ḳıya*) ve *-kıyä* (bk. *ötürü-kiyä* ve *bir-kiyä*) biçiminde karşımıza çıkıyor. *-kına / -ḳıya* şekillerindeki dönüşümlü ünsüz, runik harfli metinlerde sadece art sırada *Y* ve *N*'nin üst üste yazılmış biçimini andıran özel bir işaretle gösteriliyor. Çeşitli otoritelere göre ya genizsilleşmiş bir *ye*'yi ya da *ye*'leşmiş, incelmiş bir *n*'yi gösteren bu harf; yazı çeviriminde °, *n*, *ṅ*, *ny* ve *yn* gibi çeşitli biçimlerde kaydediliyor (bk. V. Thomsen, "Ein Blatt in türkischer Runenschrift", s. 299, not 1; W. Bang, "TurkBr VII", s. 201; *AG*, 31; *MatLaut*, s. 205; N. Poppe, *Introduction to Altaic Linguistics*, s. 59). Yaygın olarak kabul gören bir teoriye göre (bk. Poppe, ibid. s. 59-60) bu sesin °, *n* veya *y* olarak seslendirilmesi, Eski Türkçeyi üç ayrı lehçeye ayırmaya imkân veren ölçüt olabilir. Dün-huáng'ın Uygurca metinlerinde hem *n*'li hem de *y*'li yazılışlara rastlandığına göre, bu metinlerin lehçesi karışık bir lehçe miydi? Bu durumda, Kāşġarî'nin lehçesini de hiç kuşkusuz bu "karışık lehçeler" arasına koymak gerekecektir çünkü burada da *n*'li ve *y*'li şekiller bir arada karşımıza çıkıyor: bk. K. III, s. 359, not (tıpkıbasımının 601. sayfası); burada, *-kiyä / -ḳıya*'lı başka şekillerle birlikte (bk. K. III, s. 170) *söz-kinä* ve *köz-kinä* sözcükleri okunuyor. Ya Çağataycaya ne demeli? Onda da küçültme ekinin *-ḳına* şeklinin yanı sıra *ḳoy* "koyun" gibi bir sözcük yok mu? Aslında Profesör L. Bazin'in önerdiğini, bu Runik harfin tek bir sesi değil, *Y* ve *N* seslerinin bir birleşimini temsil ettiğini düşünme eğilimindeyim; bu "birleşik harf" yerine göre *yn* veya *ny* olarak okunabiliyor. Örneğin Bilgä ḳağan Yazıtındaki (güney, 14) *TWNYQQ* sözcüğüne denk düşen kişi adı Tonyukuk Yazıtında **TWḲQQ* şeklinde yazıldığına göre, bu durumda söz konusu harfin *-ny-* olarak okunması gerektiğinden kuşku duyulamaz. Buna karşılık **QWḲ* "koyun" sözcüğünü *ḳoyn* diye okumak gerektiği anlaşılıyor, zira *ḳoyın / ḳoyun* yazılışları çeşitli lehçelerde bol bol tanıklanıyor, *-n* ve kuşkusuz *-y* de buralarda birer ek olarak gözüküyor. Aynı şekilde **QİTḲ* yazılışının da *Qitayn* "Kıtaylar" olarak okunması daha uygundur, zira buradaki *-n*, *är-än* veya *oġl-an*'daki gibi topluluk veya çoğulluk eki olmalıdır. *ḲİG*

"kötü, korkunç, pek"in *aymiġ* okunması gerektiği de açıktır çünkü bu sözcük "korkmak" anlamındaki *ay-* eyleminden, daha doğrusu onun dönüşlü çatısı *ayın-*'dan türemiş görünmektedir (bk. W. Bang, "Türk Georgs", s. 69, not 1 ve *TT II* A, 94n.). Bizim **QNḲ* ilgecimize gelince *Wb* Bang'ın da önerdiği gibi ("TurkBr VII", s. 201, not 2), bunun *ḳıy-* "ince yontmak, kıymak" eyleminin ya da daha doğru bir deyişle, aynı eylemin "orta" çatı ekli *ḳıyın- / *ḳıyn* biçiminin ulaç ekli yapısını temsil ettiği görüşü, bence akla yakın geliyor. Runik biçimli *ny / yn* karakteri ile bu karakterin geçtiği sözcükler hakkında bk. *MatLaut*, ss. 205-209.

VII.8-9 PWRX'LYR: Bu sözcüğün okunuşunda, özellikle Huart'ın (ed., s. 12) K ve Pelliot'nun (ed., s. 233) *N* okudukları son harfin *R* olduğu, hemen hemen kesindir. Ben bu sözcüğü *bolġalır* "(hazine) boşalmak üzere" şeklinde anlıyorum ki bağlam da tam bu anlamı gerektiriyor, *bol-* eyleminin *L* yerine *R* ile yazılmış olmasına gelince yazıda *R*'yi *L*'ye dönüştüren bir çengelin unutulması az rastlanır bir şey değildir. Eylemlere gelen *-ġalır / -gälir* "...mak üzere, ...mağa başlamış" eki ise herhâlde *käl-* "gelmek" eyleminden türemektedir. Bunun söz başında *-ġ-* ünsüzü ile yazılışı *M III*, ! 19'da, Mani yazısıyla *tıdġalır* sözcüğünde ve Kāşġarî'de (II, s. 67) tanıklanıyor; buna karşılık bu ekin söz başındaki ünsüzünün *-k-* veya *-ḳ-* ile yazılmış şekline inandırıcı örnek bulamadım. Bu ek hakkında, ayrıca bk. *TT I*, 162 n.; *AG*, 259 ve *MatMorph*, s. 180.

VIII.4 KWYNKWLWK: *köŋül-lüg* ya da *köŋül*'ün yükleme durumu olan *köŋül-üg* olarak yorumlanabilir. Var olan bağlamda ben ikinci yorumdan yanayım: *köŋülüg berzün* "(oğlunun) istediğini versin, (oğlunun) dileğini yerine getirsin." Bu ifadeyi "ona gönlüne göre versin" şeklinde çeviren Pelliot (ed., s. 233-234), sözcüğü *köŋüllüg* "gönüllü, yürekli, yürekle ilgili / ilişkili" olarak anlamış görünüyor ama öte yandan "*köngülüg*" (?) şeklinde yazıyor.

***IX.7** *ağıçı barçaḳı ağıçı-lar*: Burada *ağıçılar* "hazinedarlar", sözcüğü ilgi kuran deyim *ağıçı barçaḳı* "ne kadar hazinedar varsa (o kadar)" ile niteleniyor; *-ḳı* da ilgi eki oluyor. Bu, "bütün hazinedarlar" fikrini vurgulayarak ifade etmenin bir yolu olmalı. *barçaḳı*'ya başka örnek bulamamış olmakla birlikte, okunuşun doğruluğundan hiç kuşkum yok. "Manbeicht", s. 193'te W. Bang, *-ḳı / -ki* ekinin, *baş-ḳı* ve *kün-ki* gibi yer ve zaman anlamı taşıyan sözcükler dışında, hiçbir zaman bir ad köküne doğrudan eklenmediğini; öteki anlamlardaki sözcüklerde, *-ḳı / -ki*'nin zorunlu olarak ilgi (*meniŋ-ki)*, bulunma (*köldä-ki*) ya da ayrılma (*baştın-ḳı*) gibi bir durum ekinden sonra gelmesi gerektiğini savunuyordu. Ancak daha sonra kendisi de *sayu* belirtecine (*on orunlar sayu-ḳı irü bälgülär* "on yerin her birindeki işaretler") ve aynı şekilde

CamScanner ile tarandı

ulaç ekli *tägirmilägü*'ye (*tägirmilägü-ki yağıŋ* "seni kuşatan düşmanların") doğrudan eklenen bir *-ki*'nin varlığına işaret etmiştir (bk. *TT* I, 57 n.).

IX.8 *birär ödün öŋi barzun*: Bang, açıklamasında (s. 196), *birär ödün* konusunda Huart'ın (ed. s. 13) yorumuna katılıyordu: "hazinedarlar(ın) verecekleri zaman." Oysa *ber-* eyleminin geniş zamanı; yazmamızda *PYR'R*, *birär* değil, *PYRWR*, *berür* şeklinde geçiyor (bk. LI. 5 ve LXVIII. 4). Dolayısıyla burada *bir* '1' sayısının üleştirme şekli olan *birär* "birer"ın söz konusu olduğu açıktır; buradaki anlamı da "(prensin hazineye gelebileceği) anların her birinde" olmalıdır. Öte yandan Pelliot'nun (ed. s. 234) *önsär* okuyuşunun bırakılıp yerine, izleri yazmada yeterince belli olan *öŋi*'nin konması gerektiği de kuşkusuzdur: *öŋi barzun* "başka yere gitsinler" ifadesi, Suv. s. 612. 18'deki *öŋi yorıp bardılar* "yürüyüp başka yere gittiler" cümlesiyle karşılaştırılabilir (bk. *Altun Yaruk*, s. 80).

X.4 *ağıçılal(=r)n(=a)ın(=a) bulmaz erti bergü bulmatın*: Burada, ilk sözcük çoğul *ağıçı-lar* "hazinedarlar"ın belirtme durumunu ya da daha akla yakın olarak üçüncü kişi iyelik eki almış çoğul *ağıçı-lar-ı* "(onun) hazinedarları"nın belirtme durumunu gösteriyor olmalıdır. İlk yoruma göre sayfa III.2'deki *tınlığlarığ* gibi, burada da *ağıçılarığ* şekline rastlanmalıydı; oysa metindeki yazılış bunu kabul etmiyor. İkinci durumda ise sözcük *ağıçı-ları-nı* ya da hiç değilse *ağıçı-ları-n* biçiminde olmalıydı. *R* yerine yanlışlıkla *L* yazılmış olması bir yana bırakılırsa elimizdeki metin *ağıçı-lar-nın* şeklini verir görünüyor; buradaki *-nın*, üçüncü kişi iyelik ekli bir adın yükleme durumu olarak pek de kurala uygun sayılmaz. Ancak elimizdeki yazıda *N* ile ' biribirinin aynı olduğuna göre, belki de sözcüğü *ağıçı-lar-'ın* ya da *ağıçı-lar-nı-a* (ünlemli?) diye okumak daha doğru olabilir. Aslında ben *-in* veya *-ını*'da bir yanlışlık yapıldığını sanıyorum. Ne olursa olsun öyküde kuşkusuz "onun" hazinedarları söz konusu olduğuna göre, *bulmaz erti*'nin öznesi olarak "prens" anlaşılmalıdır; hele öykünün Çince versiyonunda (bk. É. Chavannes, çev. s. 477) hazinedarlarını arayıp bulamayan da prens olduğuna göre *bergü bulmatın* "(onlara) verecek şey bulmadan"ın öznesi de belki yine "prens" olarak anlaşılmalıdır, zira *bergü*'nün asıl anlamı "verilen şey, bağış"tan çok "verilecek, ödenecek şey"dir.

XI.1 *ağıçı ersär meniŋ ol*: Bu cümle, W. Bang'ın açıklamasında verdiği şekilde anlaşılmalıdır: "Hazinedar(lar) ise benimdir(ler)." Prens bu ifadeyle hazinedarların kendi başlarına böyle davranamayacaklarını, ancak babası han gibi bir üstün emirlerine uyduklarını söylemek istiyor. Çince versiyonda da aynı fikir var: "Bu değersiz insanlar nasıl benim irademe karşı gelmeye cüret edebilirler?.. (Bunun arkasında) kral olmalı..." (bk. Chavannes, çev. s. 477). Tibetçe versiyonda da aynı: "Da eine solche Veränderung nicht in der Macht

des Schatzmeisters steht, so muss er nach der erhaltenen Anweisung meiner Ältern handeln. [Böylesi bir değişiklik hazinecibaşının yetkisinde olmadığına göre, o olsa olsa ana babamın emriyle hareket ediyor olsa gerek.]" (bk. I. J. Schmidt, *Der Weise und der Thor*, ss. 235 ve 267.)

XII.7 *näçükin ağı barım kazgansar üküş bulur*: Pelliot (ed. s. 236) bu cümleyi, "Servet yığmak istesem hangi yoldan (en) fazlasını elde edebilirim ?" diye çevirirken W. Bang açıklamasında (s. 196), son sözcüğü *bolur* olarak okuyup cümleyi şöyle anlamlandırıyor: "Auf welche Weise, wenn mann Schätze sammelt, wird es viel ?". Oysa öykümüzün *xián yù jīng*'de geçen iki Çince versiyonu da *PWL-*'un *bol-* "olmak" değil, Pelliot'taki gibi *bul-* "bulmak, elde etmek" demek olduğunu destekliyor; zira her ikisinde de şu deyiş var: *kě dé duō cái* 可得多財 "... çok servet elde edilebilir?" (bk. Taishō yayını, C. IV, ss. 406a ve 411b). Ayrıca bk. bu iki Çince metinden yapılmış ve I. J. Schmidt'in *Der Weise und der Thor*'dan çevirdiği iki Tibetçe versiyon: "Durch Welches Geschäft in der Welt kann Kostbarkeiten, so viel man will erwerben" s. 235 ve "Welches weltliche Geschäft muss man betreiben, um viele Güter und Reichthümer in unerschöpflicher Menge zu erwerben?" (s. 267). Şu da var ki *Dà fāng biàn*'ın Çince versiyonunda bunlara denk bölümde "elde etmek" anlamında bir sözcük geçmiyor (bk. Taishō, C. III, s. 143b): "Kazanç peşinde koşma konusunda, hangi etkinlik (yol) en verimlidir?" Yine de birinci büyük bakan, prensin bu sorusuna verdiği yanıtta *dé* 得 "elde etmek" sözcüğünü kullanıyor (Taishō basımı, III, s. 143, not 14'te nüsha farkı olarak verilmiş): "Bu dünyada kazanç peşinde koşmak konusunda, tarlaları ekip biçmekten daha üstün etkinlik yoktur. Bir (tohum) ekilirse binlercesi elde edilir." Bu son bölüm Uygurcaya (XIII. 4.) şöyle çevrilmiş: *bir tarısar miŋ tümän bulur* "bir ekilse bin tümen (on bin) bulunur (elde edilir)".

ağı barım kazgansar deyimine gelince burada bir istekte bulunduğu net olarak seziliyor: "servet kazanmak istenirse..."; XXX. 6. satırdaki *barsar bargıl* "gitmek istiyorsan var git!" deyiminde olduğu gibi. Bang'ın ("NegVerb", ss. 116-117), "şart eki" (conditionnel) denilen *-sar / -sär* ekini, kökende *sa-* "saymak, istemek, dilemek" eyleminden gelen bir dilek eki olarak açıkladığı da zaten bilinmektedir (ayrıca bk. notlar, LXVIII. 8 ve LXXVI. 5).*

XIII.3 *tarıg tarımakda ädgü yoḳ kärgäk*: Huart (ed. s. 13) [4. sözcüğü] doğru olarak *yoḳ* diye okumuşken Pelliot (ed. s. 236), oldukça garip bir şekilde *YWNK yuŋg* diye okuyor ve üstelik "pamuk" olarak çeviriyor çünkü -s. 230, not 3'te bu bölümle ilgili olarak yazdığı gibi- "(burada) *yuŋg* ekmekten söz ediliyor." Oysa bunun doğru okunuşunun *YWX* = *yoḳ* şeklinde olduğunu görmek için yazmaya bir göz atmak yeterlidir. Ayrıca Huart'ın ve onun ardısıra Pelliot'nun *kint[ir] (kent[ir])* "kendir, kenevir" olarak okudukları sözcük de kesinikle

CamScanner ile tarandı

KRK'[K] kärgük "gerek" diye okunmalıdır. Türkçe "tarlaları ekip biçmekten daha iyisi olmasa gerek" deyimi hemen hemen harfi harfine *Dà fāng biàn*'ın (Taishō, C. III, s. 143b) Çince versiyonundaki kullanıma uyuyor: *mò xiān gēng tián zhě* 莫先耕田者 "tarlaları ekip biçmekten iyisi yoktur."

XIII.7 *öŋtün kedin*: *öŋ* sözcüğü mekânda "önde, ileride, dışarıda olan", zamanda da "önceki, önce gelen"; onun karşıtı olan **ke* ise mekânda "arkada, geride, içeride olan", zamanda da "sonraki, arkadan gelen" anlamını taşır. Kanımca *öŋ* "ilerlemek, çıkmak" anlamındaki *ön-* eyleminden *-°g* ile (*AG* 109) türemiş bir sözcüktür yani: **önig* > **öng* > *öŋ*. Bu *öŋ* sözcüğü, belirtme değerli üçüncü kişi iyelik ekiyle birlikte (*AG* 360, 403 ve not), *öŋi* "dışında, hariç, -den başka, başka yerde, farklı" sözcüğünü oluşturmuş olabilir.

Ad soylu bir sözcük olan **ke*'ye gelince buna ancak ek veya çekim eki almış olarak rastlanıyor. Özellikle şu şekilleri var: *-°n* ile yapılmış, "sonra" anlamında birliktelik biçimi *ken*; *-dın* ile yapılmış, "arkada, geride, batıda" anlamında bulunma durumu *kedin*; "geriye doğru" anlamında *-rü*'lü yönelme şekli *kerü* (*-karu*'dan gelme olabilir); "batıda" anlamında bir başka bulunma durumlu *kedırtı* (bk. *TT* I, 122) ve *kesrā* "sonra"; bu sonuncu sözcüğün şöyle çözümlenmesi öneriliyor: **ke* + iyelik ekiyle *-si-* + yönelme eki *-rä* (bk. "K-Osm I", s. 8 n.). Bunlardan başka, çeşitli eklerle yapılmış ve yapılarında bu kökün varlığı şimdiye dek gözden kaçmış olan daha birçok sözcükte de bu **ke* / **ki* kökünü ayırdedebildiğimi sanıyorum. Örneğin aklıma *keç* "geç, gecikmeli, çok sonra" geliyor. Bu sözcük **ke* + "küçültme eki" denilen addan ad yapım eki *-ç*'nin yapısına uyar görünüyor (bk. *AG* 44; *MatMorph*, s. 92). Aynı *keç-* sözcüğü "geç olmak veya kalmak, sonra gelmek" anlamında eylem olarak da iş görebiliyor (şu örneklerle de karşılaştırılabilir: *aç* "aç, acıkmış" ve *aç-* "acıkmak"; *iç* "iç, içerisi" ve *iç-* "içmek"). Aynı eylem, eylemden ad yapan *-°g* eki ile (*AG* 137) *kiçig* "küçük" sıfatını da türetmiş olabilir; bu sıfat başlangıçta "arkadan gelenleri", yani "sonrakileri, sonraki kuşağı" ifade ederken zamanla "küçükleri, yavruları" gösterir olmuş ve böylece giderek "küçük" anlamını kazanmıştır. Dizideki bir başka türev de *keçä* "gece"dir; bu sözcük ya W. Bang'ın önerdiği gibi ("TurkBr V", s. 19; ancak "Zeitbestimmungen", *Turan*, 1918, s. 94'te başka bir fikri savunmuştu) *keç* "geç" + eşitleme ve pekiştirme eki "*-çä*" şeklinde ya da "*keç-* + *ä* " (*AG*, 106) "geç vakit" şeklinde çözümlenebilir. Aynı şekilde, yukarıda adı geçen "sonra, gelecek, ardından" anlamındaki *ken* terimi de yine yukarıda anılan küçültme eki *-ç* ile *känç* "genç" sözcüğünü kurmuş olabilir.

**ki* / **ke*'nin öbür türevlerinde, "içte, içeride, içerlek" anlamı ön plana çıkıyor. Şu örnekler aklıma geliyor: Adlardan ad yapan bir ek olan *-z* ile kurulmuş *kiz* "kutu, misk kutusu, kasa" (*AG*, 71; *MatMorph*, s. 113); *kiz* daha

sonra *kizlä-* "saklamak, gizlemek" eylemini vermiştir (bk. "UigSt", 87 n.; burada *ki-ş / ke-ş* "sadak, okluk" sözcüğünün de *ki-z* ile aynı kökten türediği öne sürülüyor). Sonra eski ve yakın dönem Türkçede iyi tanıklanan *kın* "göbek, misk kesesi" var: bk. *Suv*, s. 475.22; *M* II, s. 8.14; H. H. Schaeder, "Die islamische Lehre...", s. 265, not 2; *kizdäki kin yıpar* yerine yanlışlıkla *kizdäki kiz yıpar* yazılmış olduğu öne sürülen K, I, s. 327 ("UigSt", 87. nota göre) ve Moğolca *küi* "göbek, göbek bağı, akrabalık" terimine yakın *kün yıpar* nüsha farkını veren K. I, s. 340; ve *Wb.* II, 1344 (Alt. Tel. Leb. Sag.). *ki-n*'deki söz sonu *-n* olasılıkla *boyun, beyin, karın, ögin, burun, erin, alın, yağrın* vb. gibi birçok vücut bölümleri ve organ adlarında rastlanan ve Moğolcanın "sessiz *-n*"sine tekabül eden aynı ses birimdir. Öte yandan *kin*'den ("göbek") de *käntü / kändü* "kendi, kendisi" sözcükleri türemiş gibi görünüyor ki bunların sonunda bulunan ve *or-tu* "orta, merkez" ve *or-du* "orta kamp, hakan çadırı" sözcüklerinde de karşımıza çıkan *-tü / -dü* eki, N. Poppe'nin *Introduction Comparative Altaic Studies*, ss. 196-197'de betimlediği ortak Altayca bulunma / yaklaşma durumu eki *-du / -tu* ile karşılaştırılabilir.

kır- eylemi de **ki*'den ("içte, içeride") adlardan eylem türeten *-r-* eki ile yapılmış bir türev gibi görünüyor (*AG*, 94 ve 105; *MatMorph*, s. 149). Sonra akla *kigür-* "girdirmek, sokmak, içeri almak" eylemi geliyor. Radloff (*Wb.* II, 1341) ve ardından Bang (*TT* VI, 394 n.) bunun *kır-*'ın ettirgen bir biçimi olan **kir-gür-*'den geldiğini savunuyorlardı fakat ben, başka izleri de bulunabilecek bir **kig-* eyleminin *-°r-*'li ettirgen biçiminden geldiğini sanıyorum. Aklıma özellikle *kigınç* "cevap, yanıt" geliyor; bu sözcük ancak bir **kig-* eyleminden *-°nç* ile (*AG*, 125) yapılmış ad soylu bir türev olarak açıklanabilir. Sadece "girmek, sokulmak" değil, aynı zamanda "muhatabın zihnine girmek" ve buna bağlı olarak "yanıtlamak, karşılık vermek" gibi anlamlar da taşımış olması gereken bu **kig-* eylemi de olasılıkla **ki*'den *-k-* ile yapılmış bir eylem türevi sayılsa gerektir (*AG*, 91; *MatMorph*, s. 146; ötümsüz gırtlaksı seslerin bazı durumlarda ötümlüleşmesi hakkında bk. *AG*, 34 ve 37). Kāşğarî, "bilemek, keskinleştirmek üzere iki bıçağı biribirine sürtmek" anlamında *kig-* diye de okunabilecek bir *kik-* eylemini zikrediyor. Eylemin gösterdiği sürekli almaşık gidiş geliş hareketinde bir "karşılık verme" kavramı seçilebildiğinden, ben burada da özel bir anlamda kullanılmış aynı **kig-* "yanıtlamak" eylemini görmek eğilimindeyim. Aynı vesileyle Kāşğarî'nin "(çadır, vb.) sokulmak, tıkılmak" anlamında bir *kikrül-* veya *kigrül-* eylemini vermiş olması da dikkat çekicidir; bu sözcük, besbelli *kigür-*'ün *-°l-* ile kurulmuş edilgen çatısıdır.

XIV.5 *toluy ögüzkä kirip*: "Okyanus" anlamındaki sözcüğün bu *toluy* varyantı, olasılıkla ünlülerin gerileyici benzeşmesi sonucudur; bilindiği gibi, *taluy*'un *talay* (ve *dalay*)'a dönüşmesi ise başka türlü bir benzeşmeden ileri geliyor. *toluy* biçimi Moğolca *toluy* > *toli* "ayna" sözcüğünü vermiş olabilir (bk.

CamScanner ile tarandı

TMEN, No. 143). Birçok Eski Türkçe metinde (bk. Tonyukuk yazıtının 18. ve 19. satırları; R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 54-55) rastlanan *taluy ögüz* "okyanus ırmağı" deyimi herhâlde eski kültürlerde okyanusun tüm dünyayı kuşatan büyük bir ırmak olarak tasarlanmasından ileri gelmektedir. Metnimizde okyanusa kadar "gitmek" fikrini ifade etmek üzere *kir-* "girmek" eyleminin kullanılmış olmasına gelince bu, besbelli Çince versiyonda sık sık geçen *rù hăi* 入海 "denize gitmek" (tam anlamıyla "deniz veya okyanus bölgesine girmek") deyiminin kopyasıdır. Başvurduğum hiçbir Çince sözlükte bu *rù hăi* "denize gitmek, deniz bölgesine girmek" deyimini bulamamakla birlikte, -Wou K'i-yu'nun bana belirttiği gibi- daha *Shi ji* 史記'de (VI, 18 v°, *băinàbĕn* 百衲本 basımı) bile rastlanan bu deyim, miladın ilk yüzyıllarına ait Çince Buddhist metinlerde sık sık kullanılmaktadır.

XIV.7 *bulunçusuz çi[n]tämäni ärdini bulsar*: Bu bölümdeki *bulunçusuz* sözcüğünü W. Bang, "TurkBr III", s. 402'de *fleckenlose* "lekesiz" olarak yorumlamıştı fakat (s. 401'de) gönderme yaptığı **bulu-* veya **bulun-* eylemi Uygurcada yokmuş gibi görünüyor; en azından ben buna ilişkin hiçbir örnek bulamadım (Bang'ın zikrettiği, *Wb*, IV, 1280'deki tüm *polun* örneklerinin *bulun* "esir, tutsak" olarak yorumlanması gerekiyor; bk. R. R. Arat'ın *Kutadgu Bilig* çevirisinde buna karşılık gelen bölümler). Ben bu cümleyi, *çintamani* "düşün mücevheri"nin "bulunmaz" yani o kadar değerli ve o kadar ender ki ancak çok özel ve sıradışı bir durumda ele geçirilebilir bir şey olduğu şeklinde anlamaktan yanayım. Benzer örnekler için bk. *TT* I, not 115-1.

XIV.8 *yertünçüdäki*: *yertünçü* biçimi, normal şekil olan *yertinçü*'nün yanlış yazılmış biçimi değil çünkü Bang'ın ve von Gabain'in *TT* VI, 91 n.'ta belirttikleri gibi, başka metinlerde de karşımıza çıkıyor. Bang ile von Gabain'in bu vesileyle bu ilginç biçim hakkında önerdikleri çözümleme bana da gayet çekici geliyor. Buna göre, *yer* "yer, toprak, dünya" sözcüğüne ikinci bir öge, *tunçu* eklenmiş; *TT* I, sat. 91'de gerçekten bağımsız sözcük olarak tanıklanan bu biçim, olasılıkla *tu-* veya *tun-* "tıkamak, tıkmak, hapsetmek" eyleminden *-°nçu* ile yapılmış ad soylu bir türevi temsil ediyor; anlamı da "tıkılmış olma, hapsedilmiş olma" ve "tıkılan yer, kapalı yer". Bu terim K'de (II, s. 227.16) *tunçu-ḳ-* "soluk alamamak, nefesi tıkanmak", hayvanlardan bahsederken de "kış uykusu için inine çekilmek" eylemi şeklinde tanıklanıyor. Dolayısıyla *yertünçü*'nün "insanın tıkıldığı kapalı yer" anlamında "dünya"yı gösterdiği düşünülebilir.

XV.1 *küsüşin inçip*: Pelliot'nun (ed. s. 236, not 4) daha önce işaret ettiği gibi, *küsüşin*'den sonra birkaç sözcük düşmüş olmalı çünkü bu sözcük biraz havada kalıyor. *inçip*'e gelince bu biçimi nasıl yorumlamak gerektiğini doğrusu bilemiyorum. İlk bakışta, bir **inç-* eyleminin *-°p* ile kurulmuş ulaç ekli biçimi

akla geliyor; fakat Huart'ın (ed. s. 47) ima ettiğinin aksine, böyle bir eylem tanıklanmış değil. Bu yüzden ben *inçä ärip* gibi bir deyimin iç sesi düşmüş biçiminin söz konusu olduğunu varsaymak durumunda kalıyorum ya da bu, *ıy-* "izlemek, aşağı bastırmak" eyleminden türemiş *ıyınç* veya *inçä* gibi (bk. not XXXVIII.4) bir ilk ögeyle *-°p*'li bir ikinci eylem ögesini içeren bir deyim de olabilir. Ne olursa olsun ben, *inçip*'i -hiç değilse şimdilik- sanki *inçä ärip* söz konusuymuş gibi "ve / ama şu şekilde, ve / ama işte şöyle, ve / ama böylece, ve / ama aşağıdaki gibi..." diye çeviriyorum.

XV.2 *tegin alkını taplamadı täk taluy ögüzkä kirmişig tapladı*: Huart (ed. s. 16) *täg*'i "gibi" diye anlamış ve bu sözcükten sonra kesinti yaparak cümleyi şöyle çevirmişti: "Prens, sanki hiçbir şeyi kabul etmemiş gibi, okyanusa girmeyi kabul etti." *täg*'i herhâlde aynı şekilde "gibi" diye düşünerek yazıya geçiren Pelliot da (ed. s. 237) bu cümleyi "Bütün öteki (yolları) kabul etmeyen Prens okyanusa gitmeyi onayladı." şeklinde çeviriyor. W. Bang, Pelliot yayımının açıklamasında (s. 196) bu konuda şöyle diyor: "Es ist jedoch sicher, dass *-madı täg* einen antithetischen Satz einleitet: während er ... nicht gebilligt hatte [*-madı täg*'in zıt anlamlı bir cümleyi yönlendirdiği kesindir: o ...yi uygun bulmazken ...]". Daha sonra A. von Gabain de Eski Türkçe dil bilgisinde *täk* veya *täg*'e bir paragraf (*AG*, 438) ayırmıştır. Ona göre bu sözcük, *während* "iken, oysa ki, hâlbuki" anlamında sona gelen (postpôsé) bir tür bağlaçtı. *AG* bunun kullanımına iki de örnek veriyor. Bunların biri yukarıdaki cümle; bunu şöyle çevirmiş: "während der Prinz alles verwarf, billigte es er ... zu gehen [Prens hepsini bir kenara bırakıp yalnızca ... gitmeyi uygun buldu]". İkincisi ise *Kuan-şi-im Pusar*'dan (bk. ed. W. Radloff, s. 8.90 ve dev.) alınmış şu cümle: *takı bir kişi bir täk ḳuanşi-im-pusar atın atayu täk, bir ödün tapınu udunu täginsär, ol kişi* ... (*AG*'in noktalama işaretlerini korudum), "... und wenn jemand, während er nur einmal den Namen des Boddhisattva Avalokiteśvara anruft, zu irgendeiner Zeit ihn verehrt, dann wird dieser Mensch ... [Eğer birisi yalnızca bir kez Bodhisattva Avalokiteśvara'nın adını anar, bir kez ona saygı gösterirse bu kişi ... olacaktır.]" Bu son örnekte, ikinci "*täk*"in de birinciyle tamamen aynı değerde olduğu ve "tek, yalnız, sadece" anlamına geldiği bence apaçık; buna göre cümleyi şöyle anlamak gerek: "Bundan başka, eğer bir kişi '*ḳuanşi-im-pusar*' adını bir *tek* (kez) ansa ve *sadece* bir saat ona saygılarını sunsa bu kişi ..." Bizim yukarıdaki metnimizdeki "*täk*"e gelince bunu da "sadece, yalnız" olarak anlamak gerektiğini sanıyorum. Bunu kanıtlamak için, *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonundaki (Taishō, C. III, s. 143c, sat. 1) ilgili bölümle karşılaştırmak yeterlidir. Burada şunu okuyoruz: ... *tài zĭ yán, wéi cĭ wéi kuài ēr* 太子言, 唯此為快耳 "... Prens (şöyle) dedi: 'Sadece bu sonuncu (yol) u beğendim, başka hiçbirini değil.' " Éd. Chavannes bu cümleyi "Benim

CamScanner ile tarandı

beğendiğim işte bu yol" diye çevirirken Çincede açıkça ifade edilmiş olan, biri hariç öteki ögeleri dışlama anlamını tamamen gözardı etmiş. Ayrıca bk. masalın *Der Weise und der Thor*'da çevirileri verilen iki Tibetçe versiyondaki ilgili bölümler; s. 235: "... sprach er: 'Ackerbau, Viehzucht und kaufmannische Reisen um Gewinn sind nicht meine Sache; zur See zu gehen ist allein meine Bestimmung.' [" '... benim derdim kâr kazanç için ziraatle uğraşmak, sürü beslemek ya da alım satıma çıkmak değil, benim yegâne kararım denize gitmektir.' dedi"]" ve s. 267: "... sprach er: 'Weder Ackerbau, noch Viehzucht, noch auch weite Handelsreisen sind mein beschiedenes Theil, bloss zur gehen entspricht meiner Bestimmung.' ["... 'ne tarımla uğraşmak ne sürü beslemek ne de alım satıma çıkmak benim kaderimdir, benim kısmetimi yönlendiren tek şey gitmektir' dedi."]" Yukardaki Uygurca *tegin alkını taplamadı, täk taluy ögüzkä kirmişig tapladı* cümlesi, buna göre şöyle çevrilmeli: "Prens yolların hepsini onaylamadı, sadece okyanus ırmağına gitmeyi onayladı."

XV.4 *içgärü*: bk. Pelliot'nun (ed. s. 237, not 1) *içgärü* hakkındaki notu: "içeri doğru, içeriye, saraya". *-ġaru / -gärü ~ -ḳaru / -kärü* eki hakkında bk. *AG*, 186 vb. ve *MatMorph*, s. 65. M. Räsänen, *MatMorph, loc. cit.*'da, bu ekin *kar-* eyleminin *-u* ile kurulu ulaç ekli bir biçimden yani *ḳaru*'dan gelmiş olabileceğini öne sürüyor ve bu kuruluşa oldukça açık bir örnek olmak üzere Kâşġarî'deki (II, s. 83.22) *yağı ḳaru kirış ḳurdum* cümlesini veriyor. Öte yandan, başka bir yerde de (*MatMorph*, s. 14), Uygurcada tanıklanan kişi zamirlerinin verme şekilleri *maŋar* ve *saŋar*'ı da *men-ġaru* ve *sen-ġaru*'nun azaltılmış biçimleri olarak açıklıyor. Räsänen'in varsayımı bana da gayet çekici geliyor. Hatta ben bu yönde daha da ileri gitmekten yanayım.

Gerçekten de *kar-* eylemi "katmak, eklemek, yığmak" anlamındaki *ḳa-* eyleminin *-r*'li ettirgen veya pekiştirilmiş türevidir (bk. Kâşġarî, III, s. 249.6). Bu *ḳa-* eylemine gelince ortada gerçekten çok olağanüstü bir raslantı yoksa kökende bunun, Çince hem eş seslisi hem de eş anlamlısı olan *jiā* 加, M **ka* "eklemek, yığmak, üst üste koymak" eylemiyle aynı sözcük olduğunu kabul etmemek çok zordur. Öte yandan, *ḳa-* eylemi hem anlam hem de biçim bakımından çarpıcı şekilde verme eki *-ḳa / -kä*'ye denk düşmektedir. Bu ek başlangıçta *baŋa (ben+ḳa)* ve *saŋa (sen+ḳa)* gibi kuruluşları akla getirdiği gibi, yalnız art sıradan sınıftan olmuş olabilir; bk. *MatMorph*, s. 14. Buna göre ben verme eki *-ḳa*'nın kökeninin bu *ḳa-* eylemi olduğunu ve (her ne kadar bilinen ilk metinlerde ünlüyle kapanan bir eylemin ulaç ekli *-yu* eklenerek kuruluyorsa da) başlangıçta bu eylemin ya emir ya da ulaç biçimini temsil ettiğini kabul etme eğilimindeyim. Örneğin ilk önce **ben-ḳa ber!* "ben-kat ver!" veya "ben-ekle ver!" veya "ben-katıp ver!" denmiş olabilir. Bunun gibi, *at *köl-ḳa bardı* cümlesi de "at göl-ula(ş) gitti" şeklinde çözümlenebilir. Bundan başka -bana öyle geliyor ki- aynı *ḳa-* eylemi, adlardan eylem türeten

bir ek olan *-ka-*'nın da kaynağı olabilir. Birkaç örnek: *yarlığ-ka-* "buyurmak, emretmek"; *irinç-kä-* "acımak, acınacak gibi görmek = acınacak bir şeyle özdeşleştirmek"; *keŋä-* (yanı bana göre *ken* "sonra, gelecek" + *-ḳa-*; *AG*, 92'ye göre *keŋ*'den ("geniş") türemiş), "danışmak, fikir sormak, öğüt dilemek (bk. K, dizin, s. 300 ve *Wb*)", başka deyişle "geleceğe, tutulacak yola ilişkin sorunları (birinin) önüne getirmek, dikkatine sunmak".

Addan eylem türeten *-ḳar- / -kär- ~ -ġar- / -gär-* eki (*AG*, 87; *MatMorph*, s. 146) de doğal olarak yukarıda *iç-gärü*'deki yönelme eki *-ḳaru / -kärü ~ -ġaru / -gärü*'de de gördüğümüz gibi *ka-* eyleminin *-r-*'li ettirgen, pekiştirilmiş biçimi olarak gözüküyor. Gerçekten de *iç-gär-* "içeri getirmek veya götürmek" (bk. K, dizin, s. 223) eyleminin ulaç eki almış biçimi *iç-gär-ü* olmalıdır; anlamı da başlangıçta "içeri götürerek", sonra "içeri doğru", daha sonra da "iç, içerisi, saray" şeklinde gelişmiş olabilir. *-kar-* ile kurulmuş çok sayıda addan türemiş eylem arasından örnek olarak şunları anabiliriz: *tüp-kär-* (bk. *AG*, 87; K, dizin, s. 673), "araştırmak, soruşturmak" < "bir sorunun içine, köküne inmek"; *könül-kär-* (bk. *TT A Index*, s. 483), "üzerinde düşünmek, düşünceye dalmak" < "kalbe, gönüle getirmek" ve *kut-gar-* (bk. not LI.17), "kurtarmak" < "kut (kurtuluş) getirmek".

ḳa- "katmak, eklemek, yığmak" eyleminin *ḳa-r-*'dan başka daha birçok türevi gösterilebilir; bunlar arasında özellikle şunlar sayılabilir: *ka-t-* "katmak, eklemek, karıştırmak" (buradaki *-t-* ettirgenlik / pekiştirme eki oluyor, *AG*, 165); *ḳa-n-* "doymak, kanmak" < "doyuncaya dek eklemek, yığmak" (*-n-* dönüşlülük eki, *AG*, 159); *ḳa-l-* "kalmak, bırakılmak" < "konulmak, yığılmak" (*-l-* edilgenlik eki, *AG*, 156); *ka-lın* "kalın, yoğun, çok" sözcüğü de bundan *-°n* ile türemiş sıfat olabilir (*AG*, 147); (*AG* de eksik olan) bir eylemden eylem ekiyle kurulmuş *ka-ν-* "bağlaşmak, birleşmek, kavuşmak" (bk. Tonyukuk Yazıtı, sat. 12; R. Giraud, *Baïn Tsokto*, s. 54); bu ek şu şekilleri de vermiştir: *ḳavış-/ḳavuş-* "birleşmek, rastlaşmak, kavuşmak" < "bir araya sıkıştırmak, biribirine doğru bastırmak", *ḳavır- / ḳavur-* ve *kavra-* "sıkmak, bastırmak, bir araya sıkıştırmak" < "kuvvetle birleştirmek" ve hiç kuşkusuz, *-ν-*'nin önünde *a*'nın dudaksılaşarak *o*'ya dönüşmesiyle (bk. *AG*, 22) *ḳovra-* "toplaşmak, sıkışmak", *ḳovra-t-* "toplamak" ve *ḳovra-ġ* "toplantı, kalabalık". Bunlara şu iki ad da eklenebilir: *ḳa-t* "kat, tabaka, kalınlık < üst üste konmuş yığılmış olan" (eylem türeten *-t-* ile kurulu, *AG*, 131); *ḳa-p* "kap < içine bir şey konan, doldurulan, yığılan"; buradaki *-p- AG*, 126'da anlatılan eylemlerden ad türeten ek olabilir. Kâşġarî, *ḳap*'la eş anlamlı olarak *ḳa* "çanak, zarf" sözcüğünü ve ondan türemiş bir eylem gibi görünen "içine koymak, kapatmak" anlamındaki *ḳala-*'yı ve *ḳala-t-*'ı da veriyor (*kalat-* için bk. ayrıca R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 95) ama ben *ḳa*'nın, *ḳap ḳaçak* gibi deyimlerden çıkmış; *ḳap*'ın basit, kısaltılmış bir biçimi olduğundan emin değilim.

CamScanner ile tarandı

Son olarak *ka-r-* "eklemek, ulamak, karıştırmak, bir araya koymak" eyleminin şu türevlerini de sayabiliriz: *kar-ıl-* "karılmak, karıştırılmak" (*Karlık*'ların adı da herhâlde buradan geliyor); *kar-ış-* "karışmak, karşılaşmak, çarpışmak, biribirine karşı çıkmak" (bk. K, dizin, s. 271) ve buradan gelen *kar(ı)ş-* + *-ı* (*AG*, 106), *karşı* "karşı, ters" ve yönelme durumu eki *-karu* ile yukarıda sözü edilen eylem yapan ek *-kar-*.

***XVII.5** *susup*: Huart (ed. s.17) gibi Pelliot da (ed. s. 238) bunu *susup* okumuş ama ne olduğunu belirleyememişti (bk. sözlükçesi, s. 270, **sus-*, **sos-*, **suş- ?*), özellikle bunun "çarpmak" anlamında bir sözcük olduğunu sanması yanılgıydı. Huart (ed. ss. 17 ve 54), *sus-* sözcüğünü "(gemi) su almak" olarak açıklamakta kesinlikle haklıydı. Gerçekten de K, I, s. 470.28 de *susġak* "su çekmeye yarayan" ve *Wb*, IV, 781'de (Tel.Alt.Şor.) *sus-* "su çekmek" anlamlarına geliyorlar. Sanıyorum *sus-*'a verdiği anlamın kaynağını belirtmeyen fakat herhalde *Wb*'ye başvurmuş olan Huart, herhangi bir su kabına ilişkin "su çekmek" kavramıyla bir geminin "su alması" arasındaki benzerliğin farkına varmıştı. *sus-* eylemine "su çekmek" anlamıyla *CC*'de (bk. *KomWört*, s. 226) de rastlanıyor.

XVII.8 - XVIII.1 *uluġ tägzinç k/-kä kigürür*: *tägzinç* sözcüğünü Pelliot'nun aksine (bk. ed. s. 238, not 3) "dalga" değil de "çalkantı, burgaç" olarak çevirdim çünkü karşıma çıktığı bütün metinlerde bana, "rulo, tomar" anlamının yanı sıra "dalga"dan ziyade "girdap, burgaç" anlamı taşıyor gibi göründü (bk. özellikle *TT* V B, 78n.; burada *ägrik* "burgaç, çevrinti, girdap", *tägzinç*'in eş anlamlısı olarak veriliyor).

W. Bang; Pelliot yayımının (*AnnBG*) kendi elindeki nüshasında, yukarıdaki cümleyi el yazısıyla şöyle tamamlıyor: *uluġ tägzinç kämi-kä kigürür*; bu, "gemiye büyük bir burgaç girdiriliyor, sokuluyor" gibi bir anlam taşır görünüyor fakat XVII.8'de satır sonundaki *K* harfinin sayfanın iyice kenarına yazılmış olduğu göz önüne alınırsa onun ardında *MY* hecesi için iki harflik daha yer olduğundan kuşku duymak gerekir. Bu yüzden, satır sonundaki *K*'nin *-kä* hecesinin başlangıcı olduğunu, yer kıtlığından hece orada tamamlanamadığı için bir alt satırda bu kez tamam olarak yazıldığını, dolayısıyla K'nin tekrarlanmış olduğunu varsaymayı daha uygun buldum. Kaldı ki *uluġ tägzinç-kä kigürür* "(gemi) büyük bir burgaca girdirilir, sokulur" yorumu bana, cümlenin anlamı bakımından, Bang'ın okuyuşuna göre daha doğru görünüyor. Bu cümlede özne ve nesnenin ifade edilmemiş olması da olasılıkla bunların bir önceki cümledekilerle aynı yani *yäklär* "cinler, ifritler" ile *kemi* "gemi" olmasından ileri geliyor.

***XVIII.1** 'YKRKŞLWR-YWR: Ne *ikiks(ä)lür-yor* olarak okuyan Huart (ed. s. 17) ne de *ekäkşlüryür* okuyan Pelliot (ed. s. 238, not 4) bu biçime doyurucu bir açıklama getirememişlerdir. Oysa sözcüğün ilk kısmı pekâlâ 'YKRK- yani *egr(ı)k* "girdap, burgaç" olarak okunabilir. Sözcük "su çevrimi, döngü" anlamıyla Çağataycada 'YKRYK yani *egrik / igrik* şeklinde (bk. P. de C., *Dict.*, s. 122), Uygurca (*TT*, V B, 78 n.) ve yine Çağataycada (*Wb*, I, 705) *ägrik* şeklinde tanıklanıyor. K ise (I, s. 105.10) "iplik bükme" anlamındaki *ägrik* sözcüğünü veriyor. İmdi, Çince ve Tibetçe versiyonların ilgili bölümlerinde, -tam buna uygun olarak- deniz canavarları, su rengi dağlar ve ifritlerin yanı sıra sık sık "suda burgaçlar, döngüler"den söz ediliyor.

Sözcüğün geri kalan kısmı olan -ŞLWR-YWR'e gelince bir eylemin *-°r* ile kurulmuş ve ayrıca ünlüyle biten eylem köklerine gelen geniş zaman eki *-yür*'ü de almış geniş zaman biçimi olduğu açık. Bundan yazıcının, söz konusu eylemin köküne hangi geniş zaman ekinin gelmesi gerektiğini pek iyi bilmediği, dolayısıyla bu eylemin çok sık kullanılan bir sözcük olmadığı sonucu çıkarılabilir. Dahası eğer benim sandığım gibi -ŞL- grubu gerçekte, en yaygın addan eylem yapım eki *-lä-*'nin (*AG*, 89) *-ş-* ile kurulmuş işteşlik çatısı *-LŞ-* yani *-läş-*'in (*AG*, 164) göçüşmüş bir biçimini temsil ediyorsa yazıcıyı eylemin biçimindeki bu değişime de yanıltmış olabilir. Buna göre, 'YKRKŞLWRYWR sözcüğü *egrikşälür* veya *egrikşäläyür* olarak okunacak olmakla birlikte, gerçekte **egrikläşür* yani "burgaçlanır, her yanında girdap oluşur" sözcüğünün bozulmuş bir şeklinden ibarettir.

***XVIII.2** TWPYN'R: Huart ve Pelliot gibi ben de bu biçime denk düşebilecek anlamlı sözcük bulamadım. Bununla birlikte, K'nin (II, s. 119, ve I, s. 519 ve 520) "delinmek" anlamıyla verdiği *TWBWL-* eyleminin başka yerde tanıklanmayan *-°n-* ile kurulmuş bir "orta" çatısı (*AG*, 159) olduğunu sanıyorum. *Wb*, III, 1229'daki (Küär.) *toptık* "delik" ve *toptın-* "delinmek, yırtılmak" sözcükleri yüzünden ben bu sözcüğü *topul-* (veya *tobul-*) olarak okuyorum. K'nin (II, s. 242) *topul-* eyleminin "orta" çatısı için verdiği *tam toplundı* "dam delindi" örneği, bizim metnimizdeki *täŋri topınar* "gök deliniyor, yırtılıyor" ifadesini oldukça yakından anımsatıyor.

XIX.4 *töŋitip*: Bu biçim artık K II, s. 326.8'de "(başını) eğmek" anlamıyla tanıklanıyor. Biraz garip biçimde, Tibetçe versiyonların ilgili bölümünde bu "başı eğik" durumun karşılığı olarak "yüzü yerde" ifadesine rastlanıyor: *mit den Gesichte unterwärts* (*Der Weise und der Thor*, s. 236) [yüzü aşağıda, yüzü aşağıya doğru] ve *mit den Munde (Gesichte) unterwärts auf der Erde* [ağzı (yüzü) aşağıda yerde] (*ibid.*, s. 268). *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 143c) ilgilinin "ellerini ve ayaklarını açarak vücudunun *beş uzvuyla* yere atıldığı" anlatılıyor.

CamScanner ile tarandı

XIX.6 'YT': Huart'ın (ed. s. 18) "*anta*", Pelliot'nun ise (ed. s. 239) "*inçä*" olarak okuduğu bu sözcük aslında *ıta* "yazık, heyhat" karşılığıdır. bk. not LVII.3, 'YTT'.

XIX.7 - YWQ'RW: Bu, biç kuşkusuz *yokkaru*'nun biraz kötü yazılmış bir biçimi, bu yüzden sonraki satırda tekrarlanıyor. Huart ve Pelliot'nun okuyuşları doğru değil.

XIX.8 "Ş'NMZ: Huart (ed., s.18) herhâlde benim N olarak okuduğum çizgiyi M harfinin bir parçası sanmış olacak ki bunu *aşamaz* olarak okumuş; bu pek de yabana atılacak bir yorum değildir. Pelliot (ed., s. 239) ise 6. satırda *aşlağalı* için kullanılan bozuk yazılış "ŞL'X'RY' biçimine bakarak burada da aynı *aşla-* eyleminin yine bozuk (L yerine R) yazılmış bir şeklini ("ŞL'M'Z yerine "ŞR'M'Z) bulduğunu sanıp sözcüğü *aş(l)amaz* diye okuyor. Bu yazmada ', N ve R harflerinin çoğu kez biribirinin hemen hemen aynı olduğunu belirtmeye gerek yok. Ancak bu yazılış, tamamen normal olarak *aşanmaz* diye okunabildiğinden ve öte yandan "yemek, beslenmek" anlamında bir *aşan-* eylemi Uygurca *Maitrisimit* metninde (A. von Gabain'in yayımladığı tıpkıbasımlar, Tafel 25, *arka yüz*, sat. 7; ayrıca bak. *TT* I, 160 n.) tanıklandığından ben bu sonuncu çözümü yeğliyorum. Kaldı ki *-ġalı*'daki L'nin kuyruğunun yanlışlıkla *aşan-*'daki üçüncü ' harfine eklendiği varsayılırsa 6. satırdaki bozuk "ŞL'X'RY yazımının "ŞL'X'LY yazımından ziyade "Ş'NX'LY olarak düzeltilmesi gerektiği hiç de yabana atılamaz.

XX.4 *turġurup*: Normalde "kaldırmak" demek olan *turġur-* eyleminin anlamı "kalkmaya çağırmak, kalkmasını sağlamak" noktasına dek gidebilir mi bilmem. Gerçi Kāşġarī, *-ġur-* ögesinin "(yapmak) üzere olmak" anlamını verdiği birkaç eylemi örnek veriyor: *tamġur-* "(su) damlamak üzere olmak" (II, s. 179); *ḳolġır-* "istemek, dilemek üzere olmak" (II, s. 194) ve *kälgir-* "gelmek üzere olmak, gelmeye niyetli olmak" (II, s. 196) gibi ama yine de metnimizin bu bölümünde bir şeylerin eksik olduğu düşünülebilir.

XXI.2 LWW: Çince *lóng* "ejderha" sözcüğünü temsil ediyor. Orta Çincede bu; B. Karlgren'e göre (*Gram. Ser. Rec.*, No. 1193) **l̥iwong*, E. G. Pulleyblank'a göre ise ("The Consonantal System of old Chinese", s. 73 ve 241) **l̥ioŋ* şeklinde söyleniyordu. Ayrıca krş. Japonca yazı çevirimi *ri-yo-u*. Demek ki WW olarak yazılan ünlünün açıklık derecesi *u*'dan çok, *o*'ya yakındı. Öte yandan Uygur yazısında, söz sonu ön dudak ünlüleri *-ö / -ü*'yü tek heceli sözcüklerde -WY yerine -WW olarak yazmak âdet olmuştu: örneğin KWW = *kü* "ün, nam", SWW = *sü* "ordu" ve TWW = *tü* "tüy" gibi. Ayrıca bk. B. Csongor, "Chinese in the Uighur Script of the T'ang Period", s. 82. Bu alışkanlık, açık tek heceli sözcüklerde normal olarak WY ile gösterilen *-ö / -ü* ile yine aynı şekilde yazılan *-oy / -uy* diftongu arasındaki (örneğin SWY = *sü*

ile SWY = *suy*, TWY = *tü* ile TWY = *toy* arasındaki) farkın ilk bakışta fark edilememesiyle açıklanabilir. Oysa daha uzun ve farklılaşmış sözcüklerde doğru biçimi ilk bakışta kesinlikle tanıyıp bu tür karışıklıklardan kaçınmak mümkün oluyordu. Buna göre, WW yazımının *o* açıklığında bir ön dudak ünlüsünün -yani *ö*'nün- yazılış biçimi olarak yorumlanması gerekir. **l̥ioŋ*'daki *o*'nun damaksılaşması, önündeki yarı ünlü *i*'nin varlığından ileri gelebilir. Öte yandan **l̥ioŋ*'daki *ŋ*'nin kaynaşıp *ŋ* ünsüzünün de düşmesiyle geriye kalan ünlünün de olasılıkla uzun *ö* olduğu varsayılabilir. Ancak WW yazılışına bir uzun ünlü değeri yakıştırmak da yanlış olur (zira Uygur yazısında uzun ünlüleri ayrıca göstermek gibi bir âdet yoktu).

LWW'nün varyantları olarak LW'ye (bk. *metnimiz*, sat. L.4 ve *U II*, s. 20.23) ve LWY'ye (P.de C., *Dict.*, s. 494; *WB*, III, 749) rastlanıyor. Aynı şekilde KWW = *kü* için KW (bk. *metnimiz*, VII.1) ve KWY (*M I*, s. 26 28); SWW = *sü* için SW (Pelliot, Ouïgour 3 v°), SWY (*M I*, s. 22.5) ve TWW = *tü* için de TW (*TT* VII, No.23.3) varyantları bulunuyor. Anlaşıldığına göre, açık tek hecelilerde W ve WY yazılışları da daha az görülmekle birlikte, WW gibi bir ön dudak ünlüsünü gösteriyor olmalılar. LWW'nün üçüncü bir varyantına da XIV. yüzyıla ait Pelliot Ouïgour A yazmasının (eski Pelliot Chinois 4521) kapağındaki LWYW *yıl* "ejderha yılı" deyiminde rastlanıyor. WYW grubunu bir diftongun ya da uzun bir ön dudak ünlüsünün -bu durumda *lö*'nün *ö*'sünün- yazılışından başka türlü yorumlamak pek mümkün değil.

Çağdaş sözlüklerde Moğolca LWW (bk. F. Lessing, *Mongolian-English Dictionary*, s. 517) ve Kırgızca *uluu* "ejderha" (bk. K. K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, s. 803) için verilen art sıradan söyleyişler, Uygurca LWW = *lö* sözcüğünün sadece yazılı bir gelenek yoluyla bu dillere geçmiş olmasından ileri gelebilir.

Ejderha adının çeşitli yazılış biçimleri için ayrıca bk. P. Pelliot, "Kao-tch'ang, Qočo...", s. 589, n. 4 ve L. Bazin, "Remarques sur les noms turcs des Douze Animaux...", ayrı basımın 4. sayfası.

XXIII.1 *ärän-lär*: *ärän* sözcüğü *är* "adam, erkek" sözcüğünün *-an / -än* ekiyle yapılmış topluluk biçimidir; buna bir ikinci topluluk ya da çoğul eki olan *-lär* de eklenmiş. Huart ve Pelliot, *äränlär* sözcüğüne "yiğitler" anlamını verirken herhâlde *ärän*'in tekil olarak bazı daha günümüz Türk lehçelerinde kazandığı yeni anlamını ("yiğit, seçkin, kahraman") düşünüyorlardı. Bu evrim, *oğul* "oğul, genç bey, bey oğlu" sözcüğünün eski topluluk biçimi olan *oğlan*'ın evrimiyle karşılaştırılabilir: Bu eski topluluk biçimi, şimdi olumsuz bir anlam yüklenmiş olan tekil bir sözcük olmuştur. Bu şekiller hakkında bk. Grønbech, *Der türkische Sprachbau*, s. 67.

CamScanner ile tarandı

XXIII.2-5 Yazmaya dikkatle bakılırsa 3. satırın (*ädgü ögli teginkä kulluk*) ve 5. satırın da büyük kısmının *(biz?) kälsär birlä kälir biz (tep))* silinmeye çalışıldığı izlenimi ediniliyor. O zaman cümle şöyle oluyor: *ḳamağın barır biz, ölür birlä ölür (biz?) tep ötüg berdi-lär* "hep birlikte gideriz, ölürse birlikte ölürüz, diye öneride bulundular." Cümlenin bu şekilde yeniden kurulmak istendiği varsayımı bana başka bir nedenle de olası görünüyor. Ayrıca bu suretle oldukça kuşkulu bulduğum *teginkä kulluḳ barır biz* "beyin hizmetine (kul olarak Bey'e) gideriz" cümlesinden de kaçınmış oluruz.

XXIV.2 *beşär yüz ärin barıp*: Ben bu ifadeyi harfi harfine, "her defasında beş yüz kişiyle gidip" şeklinde anlıyorum; A. von Gabain de *AG*, 204'te aşağı yukarı aynı şekilde yorumluyor. Oldukça ilginçtir ki üleştirme fikri "her defasında", cümlenin son bölümünde de açıkça ifade edilmemiş olmakla birlikte mevcuttur: *esän tükäl kälmiş erti* "(her defasında) sağ (esen) gelmiş idi". *är-in*'deki ek; burada "araç"tan ziyade "yöntem, tarz" ifade eden, genellikle birliktelik diye adlandırılan ad durum ekinden başkası olamaz.

***XXV.7** 'Y 'YXL'YW: Huart (ed., s. 21) da Pelliot (ed., s. 241) da olasılıkla arkadan gelen 'YXL'YW = *ıġlayu*'nun baş tarafının bir tekrarı olduğunu düşünerek 7. satırın sonundaki iki harfi ('Y) göz ardı etmişler. Oysa *äy / ay*, Eski Türkçede acı, şaşma ve başka güçlü heyecan durumlarını dile getirmek üzere çok sık kullanılan bir ünlem olup (bk. *AG*, 343: *TT* X, s. 41, *ay* maddesi: *Wb*, I, 2 ve 658) bence *ıġlayu* "yakınarak, ah vah ederek" sözcüğünün önünde tam yerinde görünüyor; kaldı ki Çince versiyonda da (bk. Éd. Chavannes, çev., s. 480) burada "Kaptan hemen çığlık atmaya, yakınmaya başladı..." ifadesi yer alıyor.

XXVI.1 *nä muŋ taḳ boltı kim*: Pelliot (ed., s. 241) bu bölümü şöyle çeviriyor: "hangi ihtiyaçlar kendini gösterdi ki ..." Buradaki *muŋ taḳ* için Pelliot'nun öne sürdüğü "ihtiyaçlar" yorumu W. Bang'ın da tam onayını alıyor (bk. "TürkGeorgs", s. 73, not 2 ve *TT* VI, 11 n.; burada *muŋ taḳ*'a verilen anlamlar, "angarya"dan başka "Not, Notlage, Notwendigkeit, Zwang, zwingende Veranlassung [ihtiyaç, gereksinim, gereklilik, sıkıntı]" olarak sıralanıyor) fakat içinde *muŋ taḳ* ya da kısaca *muŋ / buŋ* sözcüğü geçen birçok Eski Türkçe metnin hiçbirinde, ben bu terimin Pelliot ve Bang'ın savundukları şekilde "ihtiyaç, zorunluluk, gereklilik vb." anlamında kullanıldığını gösteren bir örneğe rastlamadım. *Muŋ* ya da *muŋtaḳ* sözcüğü gerçekten de bazen "ihtiyaç" anlamına gelebiliyorsa da bu ancak "ihtiyaç" sözünün -ara sıra alabildiği- "sefalet, yoksulluk, sıkıntı" anlamını taşıdığı ölçüde geçerli olabilir gibi görünüyor. En eski runik harflerle yazılmış metinlerden Kāşġarî'ye ve *Ḳutadġu Bilig*'e kadar, *muŋ / buŋ* sözcüğünün düzenli biçimde hep "dert, acı, sıkıntı, darlık, bunalım, mutsuzluk" anlamlarına geldiği bir gerçektir.

taḳ biçimi, *muŋ taḳ* deyimi dışında, tek başına tanıklanamıyor; acaba bu, oldukça istikrarsız olan *ı* ünlüsünün *a*'ya dönüşmüş (**tık* > *tak*) bir **tık* biçimi olarak *tıd-* "sıkmak, engellemek" ve *tık-* "tıkmak, tıkamak, sıkmak, boğmak" sözcükleriyle aynı aileye bağlanamaz mı? Kāşġarî, hayli beklenmedik bir şekilde, *muŋ taḳ*'a "ergenlik dişi" anlamını veriyor (bk. K, III, s. 359). Söz konusu dişin çoğu kez "dert, acı ve sefalete" neden olmasından dolayı mı acaba? Metnimizin ilgili bölümünü ben ya "hangi felaket meydana geldi de (siz o felaketi) böyle gönderiyorsunuz..." ya da "hangi felaket geldi ki siz (... yi) böyle gönderiyorsunuz..." diye anlamaktan yanayım. Daha olası bulduğum birinci yorum -daha açık olarak- "hangi felaketi böyle gönderiyorsunuz..." şeklinde de ifade edilebilir.

XXVI.6-8 *adalıġ ol, üküş tınlıġlar barıp ölügli, bir barsar yaraġay mu*: W. Bang'ın açıklamasında gösterdiği gibi (s. 197) cümle; Pelliot'nun yaptığı gibi *adalıġ*'dan sonra değil, burada koşaç görevi yapan *ol*'dan sonra kesilmelidir: "(su) tehlikeli-*dir*."

Bunun dışında -yazmada açıkça- Huart'ın ve Pelliot'nun okudukları *ölük-l(ä)r* veya *ölüg-l(ä)r* değil, *ölügli* sözcüğü görülüyor. *ölügli* biçimi, eylemlerden sıfat ve ad türeten *°ğlı / °gli* eki yardımıyla *öl-* "ölmek"ten türemiştir (bk. *MatMorph*, s. 123; *AG*, 111 ve 359). *-ğ / -g*'li eylemsi sıfat ile yığılma anlamı veren ad yapım eki *-lı / -li*'nin (ki bu da -olasılıkla- *il-* "bağlanmak, asılmak" eyleminin *ıl-i* şeklindeki ulaçlı biçiminden gelmektedir) birleşmesinden oluşan ve her zaman bir tekrarlama fikri içeren bu ek, üst üstelik ve sıklık bildiren ve "üst üste, yineleyerek, sürekli olarak yapan", "(filan işi) yaptıkça yapan" şeklinde çevrilebilecek eylemsi sıfatlar türeten bir ek olarak tanımlanabilir. Örneğin öykünün başkişisinin adı *ädgü ögli* "İyi Düşünen, Doğru Düşünceli", harfi harfine "her zaman, sürekli olarak doğru düşünen" olarak anlaşılmalıdır. Metindeki *ölügli* sözcüğü de "sürekli olarak ölen, öldükçe ölen" anlamındadır; dolayısıyla *üküş tınlıġlar barıp ölügli* cümlesi, harfi harfine "pek çok canlı gidip 'öldükçe ölen' (oluyorlar)" yani -daha doğru bir deyişle- "çok sayıda canlı (oraya) gidip boyuna ölüyorlar" demektir. Buna biraz benzeyen bir cümleye *TT* VI, sat. 315'te de rastlanıyor: *ödsüz ḳolusuz adrılıp barıġlı ölügli üküş* "pek çoğu zamansız (erken) ayrılıp durmadan gidiyor ve boyuna ölüyorlar."

Huart'ın (ed., s. 21) doğru olarak okuduğu fakat Pelliot'nun (ed., s.241) "*bar*"a dönüştürdüğü sonraki sözcük *bir* "bir", *üküş tınlıġlar* "çok sayıda canlılar"a karşıt olmak üzere, "tek bir kişi" anlamında eksiltili olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Huart, Pelliot'nun (ed., s. 242) anlam veremediği *yaraġay* biçimini de doğru olarak okumuştu. Demek ki cümlenin düzeni gayet açık görülüyor: "Çok sayıda insanın durmadan oraya gidip öldüğünü" söyleyen

CamScanner ile tarandı

birinci bölüme karşılık olarak ikinci bölüm "(Bu durumda) bir tek kişi oraya giderse (bu) uygun olur mu?.." diye soruyor yani: "Kalabalık gidenler bile hep öldüklerine göre, oraya tek başına gitmeyi akla bile getirmemeli!.."

XXVII.4 *ärksiz*: Bu bölümü "Manbeicht", s. 184'te inceleyen W. Bang'a göre, *ärk* sözcüğü "özgür seçim, hür irade" anlamını taşıyor; *ärksiz* de "istemeyerek, gönülsüzce" demek oluyor.

XXVII.6 *birlä barıG barıŋ yerçi boluŋ*: W. Bang'ın açıklamasında (s. 197, n. 1) öne sürdüğü buranın *birlä barıŋ, barıp yerçi boluŋ* olarak okunması gerektiği şeklindeki varsayımı, belgedeki yazılışla tam bir uyuşmazlık hâlinde. Metinde birinci *barıŋ*'ın üstü çizilmiş, ikincisinin ise *barıp* olarak yorumlanması olanaksız.

XXVIII.2 S'PTY: Pelliot'nun (ed. s. 242, n.1) ve W. Bang'ın (s. 196) yaptıkları gibi, bu sözcüğün *säpti* olarak okunması uygun olsa gerek. Gerçekten de *säp* "bohça, çeyiz sandığı, alet ve eşya çantası, pazarlıkta üste verilen şey" (bk. K, I, s. 319.6; *Wb*, IV, 493 (Alt. Tel. Leb.)) ve *säp-* de "üste vermek, (gerekli şeylerle dolu) bir bohça veya çanta vermek, donatmak" (bk. K, II, s. 182: *säp-tür-* ve *Wb*, IV, 494: *sep-* (Kır.); 497: *septä- / säptä-* (Kır. Tel.) anlamlarını taşıyor. Runik harflerle *s(ä)p-* (bk. V. Thomsen, "SteinMssRunic", s. 205.73) şeklinde; K, II, s. 3 ve 4'te (ayrıca bk. II, s.183: *sap-tur-*) ve *Wb*, IV, 401'de (Uyg. DT. Çağ. Kazan) ise art sıradan ünlülerle *sap-* olarak yazılan ve "tamir etmek, yamamak" anlamına gelen eylem, herhâlde buradaki *säp-*'ten ayrı, başka bir sözcük.

XXVIII.3 KWYLWK: *kölük*. Kāşġarî'de (I, s. 392.1) "yük hayvanı" olarak tanımlanıyor. Herhâlde *ırḳ bitig*'de geçen (bk. "SteinMssRunic", s. 201.38) *köl-* "bağlamak" eyleminden türeme olmalı. *kölük* okuyuşu; Brāhmī *kölök* (bk. *TT* VIII, s. 92), Kırgızca *kölük* (bk. *Wb*, II, 1272) ve Anadolu Türkçesi *gölük* "yük hayvanı" (bk. *SözDDer*, s. 656) sözcüklerine dayanıyor.

AnnP: külük? bk. Moğolca *köl-* "bağlamak, koşmak". Von LeCoq'un *Manichaica*'larından (ya da belki *Uigurica*'lardan) birinde de tercüme edilmeden bırakılmış bir *kül'üg*'e rastlanıyor.

XXVIII.8 *eçim tegin-kä sevär*: LVI.8 satırda da rastlanan bu cümlenin kuruluşu, *sev-* "sevmek" eyleminin nesnesi olan *tegin*'in belirtme yerine verme hâline konmuş olması nedeniyle görünebilir; zira bu eylem, benim rastlayabildiğim bütün öteki örneklerde gerçekten de hep belirtmeyle kurulmaktadır. Ancak burada, bu verme mutlaka vurgu ifade etmek ve özellikle karşıtlık ve ayırma bildirmek üzere bile bile kullanılmıştır, ayrıca yerine de uygundur. *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonu bu nüansları başka yollardan dile getiriyor: "Prens Şan-yeu'ya gelince babam ve annem onu her zaman *ayrıca ve yan tutarcasına*

sevmişlerdir" (bk. Taishō, C. III, s. 144a; Chavannes, terc., s. 481). Verme ekinin böyle karşıtlık ve ayırma ifade etmek için kullanılışına başka örnekler de gösterilebilir; aklıma özellikle *başka* ve *özgä* "öteki, öbürü, ayrı, bağımsız" gibi sözcükler geliyor; köken olarak bunlar *baş* "baş" ve *öz* "kendi, kendisi" sözcüklerinin verme ekli biçimlerinden başka bir şey değil (bk. Deny, *Grammaire*, 243, not 2; *Wb*, I, 1303 ve IV, 1553).

XXIX.1 *aḳlayur* ileride, sayfa LXII.5'te, karşımıza çıkan *aḳ* sıfatından *-la-* ile türemiş eylem cinsinden bir sözcüktür. Pelliot (ed. s. 242, not 2) bu biçimleri Türkçe *aḳ* "beyaz, ak" sözcüğüne bağlayarak açıklamaya çalışıyordu. Ardından W. Bang ("TurkBr II", s. 239), eski İrancada *aka-* şeklinde tanıklanan (Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch*, 44) ve "kötü" anlamına gelen bir sözcüğün İrancadan veya Soğdcadan alınmış olabileceğini öne sürmüştü. Gerçekte ise *aḳla-* eyleminin türetildiği Türkçe *aḳ* "kötü, fena, sevimsiz" sözcüğü; -hemen hiç kuşkuya yer olmaksızın- Çince *è* 惡, EÇin. **·âk* "kötü, çirkin, nefret uyandırıcı" sözcüğünden gelmektedir ve bu sözcük, öykünün başlıca Çince versiyonunda kötü kardeş Prens *è yǒu* 惡友 "Kötü Dost"un adını veya sıfatını oluşturmaktadır (bk. Taishō, C. III, s. 142b ve dev.). Bu böyle olmakla birlikte, her ikisi de "kötü" anlamına gelen Çince **·âk* ile eski İranca *aka-* arasındaki benzerliğin basit bir raslantı olmadığı da pekâlâ düşünülebilir.

aḳla- eylemine Brāhmī yazısında (*TT* VIII, I, sat. 2) *aşaġ aḳlar* "yemekten (aştan) nefret edilir, ederler" ve olasılıkla *aḳlançıġ* şeklinde, *U III*, s. 18.8'de de rastlanıyor.

XXX.6 *barsar* biçimi, genellikle "koşul kipi" denilen *-sar / -sär* ekinin taşıdığı istek veya dilek anlamına açık bir örnektir. *-sar* ekinin açıkça istek bildiren kullanımına bir başka örnek de XII.7. satırda görülüyor: *aġı barım ḳazġansar* "servet kazanmak istenirse" (bk. not XII.7).

XXXI.5 SW': Burada ve sayfa XXXIII.3'te, SW' ile yazılmış olan sözcük Çince *suǒ* 鎖, M **swâ* "zincir" sözcüğüne denk düşen *sua* (ya da *swa?*)'dır. Tıpkı Uygur yazısıyla XW' yazımının, Çince *huā* 華, M **hwâ* "çiçek" sözcüğünün karşılığı olan *ḫua* (ya da *ḫwa?*)'yı göstermesi gibi sözcüğün Çince *suǒ* 鎖, **swâ* "zincir"den alınma olduğunu fark eden Pelliot (ed. s. 243, not 1); *so*'nun **swâ*'ya denkliğini "ses bilimi açısından biraz tuhaf" bulmakla birlikte, buradaki sözcüğü "*son*" olarak okumak gerektiğini düşünmüş ve bu biçimi burada *so*'nun birliktelik durumu, ileride sayfa XXXIII.3'te ise belirtme durumu diye açıklamıştı. Oysa *son* biçimi gerçekten *so*'nun birliktelik durumu olabilirse de belirtme durumu olamaz. Nesne durumunda zorunlu olarak *so-ġ* veya *so-nı* ya da iyelik ekiyle *so-sı-n* olması gerekirdi. Dolayısıyla her iki

CamScanner ile tarandı

durumda da sözcüğü *sua* olarak okumak ve satır XXXI.5'te cümlenin öznesi, XXXIII.3'te ise mutlak (eksiz, belirtisiz) nesnesi olarak yorumlamak gerekir.

so varyantına *U II*, s. 76.1'de, hem de iyelikli belirtme durumuyla *sosın* biçiminde rastlanıyor. **swā*'nın ünlüsünün *-o* diye söylenilmesinde de şaşılacak bir şey yok çünkü bu uyakta art damak *ā*'sı yuvarlaklaşarak *o*'ya doğru dudaksılaşmak eğilimindeydi (bk. E. G. Pulleyblank, "The Consonantal System...", I, s. 83.). Satır XXXI.6'da karşımıza çıkan *sola-* "zincirlemek" eylemi de bu *so* varyantından türemiş olmalıdır; meğer ki Türkçe bu eylemi türetmek için pek alışılmış bir ses olmayan *sua*'daki ikiz ünlüyü basitleştirip *-o-*'ya dönüştürmüş olsun.

AnnP: bk. Bang, *Vom Köktürk.*, I, 55 (*solap*); Müller, *Zwei Pfahl.*, 14 ve 35 (*solat-, sola-, solaḳ*).

XXXII.4 *-ḳa ḳorḳ-*: Burada Pelliot, bir kenar notunda W. Bang'a ("ManHymn", s. 15, not 2) ve Radlov'a (*Uyg. Sözl.*, 62) gönderme yapıyor. Verme ekinin Türkçedeki çeşitli kullanımlarını karşılaştıran Bang ise notunda, -çağdaş Türkçede *ḳorḳ-* eyleminin ayrılma durumu ekiyle kurulmasına karşın- Eski Türkçede *neden* ifade etmek üzere verme ekinin de çok kullanıldığına tanık olarak bu bölümü gösteriyor.

XXXII.8 'WNM'DY: Huart (ed. s. 24) bunu *unmadı-lar* diye okuyor ama herhâlde *unamadı-lar* şeklinde anlayıp "kimse (onu bırakmaya) razı olmadı" diye çeviriyor. Aslında *önmädi*'nin bozuk yazılmış bir biçimi olduğunu düşünen Pelliot (ed., s. 244, not 1) ise "kimse çıkmadı" diye çeviriyor. Bang'ın nüshasındaki kenar notları şöyle: "*üntä-* zu lesen, 'ne dit mot'? oder *un(a) madılar*?" ('bir şey demedi'). Her iki olasılık da bana aynı derecede akla yakın görünüyor. Bir yandan *Dà fāng biàn*'in Chavannes tarafından çevrilmiş Çince nüshasındaki (s. 482) "topluluk sessizliğini koruyordu" ifadesi ilk çözümü destekler görünürken öte yandan, daha önce satır XX.4'te rastlanan *näŋ unamadı-lar* şeklindeki düzeltme de yazıcının burada küçük bir yazım hatası yapmış olabileceğini akla getiriyor.

Burada ve satır XXXIII.2'de, *kim* sözcüğünün görünüşe göre "(hiç)kimse" diye çevirilmesi gerekiyor. Eski Türkçe metinlerde ben, belirtisiz olumsuz adıl "hiç kimse"ye ilişkin sadece aşağıdaki tek örneğe rastladım (bk. A. von LeCoq, "Ein christliches und ein manich. Ms.-Fragment", s. 1210; W. Bang, "ManErz", s. 8.24 ve n.): *kimkäng* [*kimkä näng* yerine?] *söz birmätin* "hiç kimseye (hiçbir) söz söylemeyerek". Orta Türkçede "hiç kimse" anlamında sadece *kim ese* (bk. *KomWört.*, s. 145), *kimesne* ve *kimsene* (bk. *TTarSöz, kimesne* maddesi) biçimlerine rastlanıyor. Bu terimlerin kuruluşu konusunda bk. W. Bang, "K-Osm I", s. 22, n.3.

XXXIII.4 'YŞYX YWRYDY: Huart edisyonunda (s. 24) burada *tämir asıġ yorıdı* "demir yararlı biçimde yürüdü" ifadesi yer alıyor. Pelliot'da (s. 244) ise *tämir ısıġ yorıdı* "demir halat(lar) devindi, düzenlendi" var. Belki de bu yüzden, *AG*'in sözlükçesinde (s. 296) *asıġ, ısıġ*: "*Takelage*" ("gemi donanımı, halatı") ifadesi yer alıyor. Gerçekte 'YŞYX olarak yazılan *ışıġ* "ip, urgan, halat" sözcüğünü Kāşġarî (bk. indeks, s.788), bunu *y*'leşmiş biçimiyle *yışıġ* olarak veriyor.

YWRYDY yazımına gelince burada Huart'la Pelliot'nun sandıkları gibi *yorı-* "yürümek, gezinmek" eylemi söz konusu olamaz. Bağlamın gerektirir göründüğü sözcük *yor- / yör-* "çözmek, açmak" sözcüğüdür: "Demir zincirler *açıldı*, demir halatlar *çözüldü*". Bu eylem her iki ünlü sınıfında (art ve ön) tanıklanıyor: Kāşġarî, *yör-* "çözmek, açmak, ayırmak" eyleminin yanı sıra *yorulmak* "çözülmek, bozulmak" (III, s. 78) ve olasılıkla *yor-* "(rüyayı) açıklamak, yormak" (III, s. 125) sözcüklerini veriyor; *Kutadġu Bilig*'de ise (bk. R. Arat baskısında LIV ve LXXVII. başlıklar) "çözmek, açıklamak, yormak" anlamında bazen *yor- (yoruġlı, yorguçı)* bazen *yör- (yörüg, yörmägü)* şekilleri var. Olasılıkla Uygurcada da *yora-* biçiminde (? bk. *TT* VII, s. 123: *yorap*) tanıklanan *yor-* eylemi başlıca Türk, -bu arada- Çağatay ve Osmanlı lehçelerinde "çözmek, açıklamak, (rüyayı) yormak" anlamında varlığını sürdürmüştür (bk. *Wb*, III, 420). Aynı lehçelerde; XIII. yüzyıl sonrasında -belki de Moğolcanın etkisiyle- çeşitli lehçelerde oldukça sık rastlanan bir *y* ~ *ç* dönüşümüyle, *r*'nin de *z*'leşmeye uğraması sonucu, *yör-* sözcüğü *çöz-* şeklini almıştır (bk. *Wb*, III, 2045; *Atebetü*'de s. 78.478). Sözü geçen *z*'leşme de hayli sonraki bir döneme ait olup Türkçedeki *z*'lerin İlk Türkçe döneminde ortak Altaycada varlığı kabul edilen iki tür *r*'den birinin dönüşmesiyle ortaya çıktığını savunan kurama ters düşmektedir. (Bu kuram hakkında bk. N. Poppe, *Vergl. Gram.*, I, 62 ve 63.)

Metnimizdeki *yorı-* biçimini, *-ı-* ünlüsünün eylemden eylem türeten pekiştirme anlamlı bir tür eylem türeten ek rolünü oynadığı, *yor-* eyleminin kuvvetlendirilmiş bir varyantı saymak herhâlde uygun olacaktır.

XXXIV.2 T'NK "DYNCYX: Huart (ed. s.25) ve Pelliot (ed. s. 244), aynı deyimi *Kuan-şi-im Pusar*'da (bk. s. 48, sat. 149) yorumlayan Radloff gibi bunu *täŋ adınçıġ* olarak okuyor ve anlamını da "benzer ve farklı, her çeşitten" diye veriyorlar. W. Bang da *TT* V, not A 117'de (s. 340) ve *AnnBG*'de aynı şekilde *täŋ adınçıġ* okuyor ama *allerhand auserwählte* ("her çeşitten seçilmiş (mücevherler)") diye çeviriyor. Öte yandan ben de aşağıdaki *AnnP*'yi buldum: "Radlov, *Uyg.Sözl.*, 75'te *taŋ adınçıġ* "harika ve çeşitli" diye okuyup anlamlandırıyor. Burada *adınçıġ* kesinlikle 'mükemmel' veya 'seçkin' anlamına gelir; bk. Bang ve Gabain, *TT* III, 27; Bang, *ibid.*, *V*, 340'ta *täŋ*

CamScanner ile tarandı

Poppe, *Grammar of Written Mongolian*, ss. 112-113) gelecek zaman ortacı olarak adlandırılabilir. Çifte ek *-gü-çä* yaklaşık olarak "... (yapmak) için gerekli miktarda, ... (yapılacak kadar" anlamına geliyor.

Pelliot (ed. s. 245) *tükägüçä*'yi "(gemi mücevherle) doluncaya kadar" diye çevirirken doğal olarak *tükä-* eyleminin, örneğin *tükä-l* "tamam, bütün" gibi türevlerinde belirten "tamam olmak, dolu olmak" anlamını düşünüyordu. Ancak J. Schinkewitsch *Rabγuzïn Syntax* adlı eserinde (s. 169) Pelliot'nun bu yorumunu kabul etmiyor ve "doluncaya" sözcüğünü "bitinceye" diye düzeltmek gerektiğini sanıyor (*bis der Schatz zu Ende geht* "Hazine bitinceye kadar"). Aynı şekilde *U III*, s. 47 19'dan alınmış *näçä taplasar tükägüçä tavar algıl* cümlesindeki *tükägüçä*'yi de "bitinceye kadar" anlamında alıyor: "*Wie es dir belieben mag, nimm dir an Gut, bis es zu Ende geht* [istediğin şeyi bitinceye kadar dilediğince al]". Başka deyişle J. Schinkewitsch *tükä-* eyleminin sadece "bitmek, sona ermek, tükenmek" anlamını göz önüne alıyordu. Oysa bu sözcüğün, ne Pelliot'nun ne de Schinkewitsch'in aklına gelmediği anlaşılan bir üçüncü anlamı daha var ki o da "yeterli olmak, yetmek"tir. Örneğin bu metnin XXVII.4. satırındaki *erkim tükämädi* cümlesinde *tükä-* eyleminin "yeterli olmak" anlamını taşıdığı bellidir: "istediğim yetmedi". Ayrıca bk. Kāşğarī'nin (III, s. 270) *tükädi* maddesinde verdiği örnekler: "*iş tükädi* = 'iş bitti, sona erdi'; *bu aş kamuğka tükädi* = 'bu yemek herkese yetti'. Bu sözcüğün birbirine karşıt iki anlamı vardır." Aslında *tükä-*'nin bu çeşitli anlamları ("tamam olmak", "bitmek", "yetmek") aracında kolayca algılanan bir anlam bağı da yok değil. Görünüşe göre bu eylem, birçok Uygurca metinde (bk. *TT* I, 57, n.; *TT* III, 67; R. Arat, *Eski*, no 10.268 ve s. 381) *tümän* "onbin, sayısız" sözcüğünün önünde rastlanan *tük*'ten adlara gelen bir ek olan *-ä* ile türemiştir. Bu durumda herhâlde "tamamen, bütünüyle" gibi bir anlam taşıyordu ama *kapkara* "kapkara"daki *kap* gibi bir pekiştirme ilgeci olduğu da düşünülebilir.

Bu nedenlerle ben, bu bölümde, *tükägüçä* sözcüğünün "onlara yetecek miktarda, yetecek kadar" şeklinde anlaşılmasını öneriyorum. Ayrıca bir yandan geminin ağzına kadar mücevherle dolu olması hâlinde hemen batacak olması, öte yandan Çince ve Tibetçe versiyonların, mücevherleri adadan hiç ayırt etmeden toptan alıp götürmek (bk. not XXXIV.1) yerine alınacak olanların nicelik ve nitelikçe bir seçime tabi tutulduğunu açıkça belirtmesi gibi nedenler de bu görüşü destekliyor. J. Schinkewitsch'in andığı *näçä taplasar tükägüçä tavar algıl* cümlesini de ben: "Mallardan ne kadar istersen o kadar, kendine yetecek kadar al" şeklinde anlıyorum.

XXXIV.8 *bu muntu-da*: Sat. XXXVII.4'te tekrar karşımıza çıkan fakat başka hiçbir metinde rastlamadığım *muntuda* sözcüğü, kuşkusuz *muntada*'nın bozulmuş biçimidir. Bu bozulma, ikinci hecedeki *a* ünlüsünün zamanla birinci

adınçığ olarak okuyor." R. Arat da *Eski*, no 15.35'te (s. 158 ve s. 311, not 4.2) *tay adınçığ* olarak okuyor ve "*nâdir*" ("nadir, az bulunan") ve "*seçkin*" ("seçkin, seçilmiş") diye çeviriyor. Ben kendi hesabıma bu sonuncu yorumun en doğrusu olduğunu sanıyorum.

Gerçekten de Çince *dēng* 等 "merdiven basamağı, derece, rütbe, düzey, eşit, benzer" sözcüğünden alınma olan *tāy*, Türkçede başlıca "eşit, eşit ağırlıkta, denk, benzer, aynı türden" anlamlarına geliyor; bu sözcüğün "çeşitli, her türlü" anlamlarına da geldiğini gösteren bir tek açık örnek bile bulamadım. Öte yandan *adınçığ* sözcüğü de *TT* III'ün 18. notunda (s. 207) gösterildiği gibi, *adınğ*'dan farklı olarak hemen her yerde "seçkin, sıradışı" anlamını taşır görünüyor. *adınğ*'ın görebildiğim bütün örnekleri de "diğer, başka, ayrıca" anlamına geliyor. Dolayısıyla *adınçığ* sözcüğünün *adınsız*'ın basit bir fonetik varyantı olduğu konusunda (bk. *TT* A Index, s. 462; "TurkBr V", s. 16; *AG*, 80 ve s. 292) Bang ve von Gabain'le aynı fikirde değilim. *adınçığ* sıfat eki *-sığ-* ile (*AG*, 80) kurulmuş bir türev olabilir ama *adın* "farklı, ayrı, başka" sözcüğünün değil, soyut ad **adınç* "seçim, ayırma, ayıklama"nın bir türevidir. *adınçığ* "seçkin, sıradışı"nın anlamına çok yakın bir anlam taşıyan *tay* "harika" sözcüğü vardır ki bundan *taysuk* "nadir, değerli, harika" türemiştir (bk. K. indeks; G. Doerfer, *TMEN*, II, s. 570; E. Schütz, "*Tangsuz* in Armenia", *AOH*, XVII, ss. 105-112); *tay* belki de İrancadan bir alıntıdır (bk. Schütz, *ibid.* s. 111'de, Farsçadan alınma Ermenice *t'ang* "nadir, değerli" sözcüğü). Böylece *tay adınçığ* deyiminin "nadir ve seçkin" ya da "harika ve sıradışı" anlamında bir ikileme oluşturduğu düşünülebilir. Deyimin böyle "nadir ve seçkin (mücevherler)" olarak yorumlanması, Çince versiyonlarda özellikle *Xián yú jīng*'in (Taishō, C. IV, s. 412 b) *Shàn shì tài zǐ rù hǎi pín* 善事太子入海品 adlı eserinde görülen bazı ipuçlarıyla da bir ölçüde desteklenmektedir. Buna göre: "Prens..., mücevherlerin özelliklerini bildiğinden ve değerlerinden de tamamen haberdar olduğundan, birçok kişiye mücevherlerin iyi ve kötü özelliklerini öğretti. Birçok tüccara, miktar bakımından aşırıya kaçmamayı ısrarla tavsiye ederek canlarının istediği gibi seçip almalarını emretti..." (bk. ayrıca metnin Schmidt tarafından çevrilmiş olan Tibetçe versiyonu, *Der Weise und der Thor*, s. 271.)

tay adınçığ deyimine ilişkin diğer örnekler de şunlardır: Bu yazmanın LXXI.5 satırında: *t. a. tatağlığ aş içkü*; *TT* V, A 117. n.: *t. a. yıd yıpar*; *Kuan-şi-im Pusar*'ın 148. satırında: *t.a. alp ärdämin* (ayrıca bk. *TT* VI, 20 n.) ve R. Arat, *Eski*, no 15.35'te: *t. a. öglär körklär atlar.*

XXXIV.3 *tükägüçä* yapısı açısından *-gü / -gu*'lu ortacın *-çä* ile kurulmuş "eşitlik durumu"nu gösteren *tükägüçä*, yapısı bakımından Moğolcadaki benzer biçimleri *nomen futuri* diye adlandıran N. Poppe'ye uyarak (bk. N.

CamScanner ile tarandı

hecenin *u*'suyla benzeşmesi ya da A. von Gabain'in (*AG*, 15) düşündüğü gibi, ara hecedeki ünlünün zayıflığıyla açıklanabilir fakat ben *muntada*'nın *muntuda*'ya dönüşmesinin daha çok *munçulayu* örneğinin etkisiyle olduğuna inanmaktan yanayım: Bilindiği gibi *munçulayu* sözcüğü *munça ulayu*'dan gelmektedir (bk. not III.2).

-da açıkça karşılaştırmada kullanılan ayrılma durumu eki olmakla birlikte, biçimi bakımından *bu* "bura, burası"nın bulunma durumunu karşılayan *muntu- / munta-* biçiminin kimi zaman "bu, bunlar" anlamını kazandığı da olmuştur; başka deyişle yer belirteci işaret adılıyla kaynaşıp tıpkı Fransızcada olduğu gibi (ceci, celui-ci, ceux-ci), yeni bir işaret adılı oluşturmuştur. Bu kullanımın örnekleri için bk. *Suv.*, s. 610.8,18. Bu bölümdeki *muntu-* her iki şekilde de anlaşılabilir.

XXXV.2-4 *kim ... usar*: W. Bang açıklamasında (s. 196), Pelliot'nun (ed. s. 245) buradaki *kim* sözcüğüne verdiği "ki onunla" anlamını *damit, um zu* "öyle ki, (olsun) diye" şeklinde düzeltmişti; daha önce Huart'ın (ed. s. 25) yorumu da böyleydi: "... öyle ki hangisi olursa olsun bütün yaratıklara eksiksiz biçimde yarar ve çıkar sağlayabileyim; ... sağlayabileyim diye." Ancak kimse nedense bu bölümde *-sar* ekli bir eylem kullanılmış olduğunun farkına varmamış gibi görünmüyor; oysa bu eylemin de kendine özgü gözden kaçırılmayacak bir anlamı olmalı. *AG*'de (260) "koşul kipi", *MatMorph*'da (s. 214) ise "istek-koşul-bağlaç kipi" diye adlandırılan bir eylem kipi kuran *-sar / -sär* çekim eki gerçekten de dilek, istek, belirsizlik ve olabilirlik gibi kavramlar ifade eder. W. Bang da ("NegVerb", s. 117) zaten bu *-sar*'lı kipin kökeninde *sa-* "arzulamak, saymak, tahmin etmek" eyleminin geniş zaman (aorist) biçiminin bulunduğunu ve bu eylemin yine dilek anlamı taşıyan başka ekler de üretmiş olduğunu (bk. J. Deny, *Grammaire*, 844 ve Addenda; *AG*, 97 ve 448) belirtiyor. Buradaki bölüme gelince bağlam, *u-sar* için arzu ve istek anlamı gerektirir görünüyor: "Yapabilmek istiyorum". Böyle olunca da *kim*'in amaç bildiren ("öyle ki, olsun diye") bir bağlaç olarak yorumlanması artık mümkün görünmüyor; tersine neden bildiren ("çünkü, mademki, olduğuna göre") bir bağlaç olması gerekiyor. (*kim*'in nedensellik bağlacı olarak kullanıldığı diğer örnekler için bk. *TT* II, A31; "BrHts", 2118; *KomWört*, s. 147.) Dolayısıyla *kim ... usar*'a benim verdiğim anlam şöyle: "Mademki yapabilmek istiyorum..."

XXXVII.2 "LNKWDY: Pelliot (ed. s. 245, not 5) bilmediği bu sözcüğü büyük tereddütle "*al(a)ngudı*" olarak okumuştur. Daha sonra, bu arada "LNK'D- *al(a)ŋad-* ve "LNKWR- *al(a)ŋur-* gibi biçimlerle karşılaşmış olan W. Bang ve A. von Gabain; *TT V*, A 88. notta, "das schwierige *küči al(a) ngudī* bei PELLIOT *T'oung Pao* 1914 S. 245 XXXVII.2 [Pelliot'daki zor olan *küçi al(a)ngudı*]"nin gerçekte *alngtdı* olarak okunması ve bunun da

aloŋadlı'nın yanlış yazılmış biçimi sayılması gerektiğini ileri sürdüler. Oysa yazmada T değil açıkça W bulunduğuna, ayrıca *al(a)ŋur-* diye bir biçimin varlığı da kesin olduğuna göre ben, Pelliot'nun okuyuşunu değiştirmek için hiçbir neden göremiyorum. *al(a)ŋur-* eylemi *al(a)ŋu-* eyleminin *-°r-* ile kurulu ettirgen pekiştirilmişi (*AG*, 161) gibi görünüyor; *al(a)ŋu-* ise *al(a)ŋ* sıfatından *-u-* addan eylem ekiyle (*AG*, 85) türemiştir, tıpkı *taru-* "daralmak, kasılmak" eyleminin *tar* "dar" + *-u-*'dan oluşması gibi (bk. K, III, s. 261). *al(a)ŋ-u-* "zayıflamak, tükenmek" eyleminin kökeni olduğu kabul edilen *al(a)ŋ* sıfatına gelince bunun *alaŋ / alak / alık* "aptal, salak, alık" sözcüğünden başka bir şey olmadığı fikri bana, Bang ve von Gabain'e (bk. *TT* I, 152 n.) göründüğü kadar açık görünmüyor. Benim aklıma daha çok, *alaŋ* "saf, alık" sözcüğüne benzeyen *yalaŋ / yalıŋ* "çıplak, yalın, yalnız" sözcüğü geliyor (bk. K, III, s. 33.7 de *yalğu* "sersem, salak" sözcüğü). Belki de *al-* "almak" eyleminden türemiş olan *yalaŋ / yalıŋ* da *yalŋuz / yalŋus* "yalnız, tek başına" ve *yalŋuk* "yaratık, birey, fert" sözcüklerine kök olmuştur. Her şeyi göz önüne alarak diyebiliriz ki "LNKWDY' yazımının en doğru okunuşu, büyük olasılıkla *alŋudı*'dır.

XXXVII.5 'WYKTWN: Bir kez daha Huart (ed. s. 26) bunu *öktün* "doğu" şeklinde okuyup anlamak suretiyle *öŋtün* olarak okuyup "önden" şeklinde anlamayı yeğleyen Pelliot'dan (ed. s. 246, not 1) daha doğru düşünmüş görünüyor. *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonu (Taishō, C. III, s. 144b, Chavannes çev., s. 483) da "doğu" şeklinde anlaşılmasını gerektiriyor. "UigSt" s. 209.41'de yazı çevirimi yapılmış bir Uygurca fragmanda da rastlanan 'WYKTWN *ögtün* yazılışına gelince belki de bunu basit bir yazıcı yanlışı yerine, *öŋtün*'ün genizsiliğini yitirmiş bir söyleyiş varyantının normal ve düzenli yazım şekli saymak gerekiyor.

XXXVIII.4 *ıraḳtın*: *ıraḳ*, ya da *yıraḳ*, eylemden sıfat yapan ek *-k* ile (*AG*, 149) *ıra- / yıra-* "uzak olmak, uzaklaşmak" eyleminden türemiştir. Bu eylemin kendisi de *ir / yir* biçiminde bilinen ve "ora, öte yan, sol, kuzey" anlamına gelen *ır / yır* adından *-a-* ekiyle (*AG*, 85) türemiş görünüyor. *ır / yır = ir / yir* sözcüğüne gelince bu da -büyük olasılıkla- *ıy- = iy- / ey-* "izlemek, peşinden koşmak, üstüne çökmek, aşağı bastırmak, eğmek" eyleminin *-r*'li bir türevidir (*AG*, 128, 150 ve 216). Söz konusu eylem aşağıdaki biçimlerde tanıklanıyor: (1) İki ulaç eki *ıya / iyä* (Runik harfli yazıtlarda, 'enclitique' olarak bk. R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 73; Uygur yazılı örnekler için bk. *AG*, 277) ve *ıyın / iyin / eyin* (bk. Runik karakterli örnekler için R. Giraud, *ibid.*, s. 80; Uygurca için *TT* II, B 26 n., ve *TT* VI, 10 n.; Brāhmī yazılı örnekler için TT VIII, s. 89, *eyin* maddesi). (2) Belirtisiz geçmiş zaman kipi *ıymış* veya *iymiş*, dönüşlü veya 'orta' çatının geniş zamanı *ıyınur* veya *iyinür*, bu dönüşlü çatının ettirgen ve ulaçlı biçimi *ınturu* veya *intürü* ve aynı kökten soyut ad

CamScanner ile tarandı

ıyınç veya *iyinç* (Uygur yazısıyla tanıklanan bütün bu örnekler için bk. *TT* VI, 10 n. ve 255 n.). (3) Kāşğarī, I, s. 269'da Arap yazısıyla *ıyınmak* "bastırılmak, sıkışmak, çabalamak".

Soyut ad *ıyınç / iyinç / eyinç* "bastırma, eğme"nin ikizi de herhâlde *enç* "barış, huzur, sükûnet" olmalıdır, zira "aşağı doğru bastırmak, eğmek" ve "huzuru, düzeni sağlamak" kavramları, Çince *zhèn* 鎮 sözünde olduğu gibi, çoğunlukla biribiriyle ilintili görülmektedir. Bundan başka, *en-* "inmek" eylemi de "aşağı bastırılmak, eğilmek" gibi bir ilk anlamla *ey-*'in dönüşlü çatısına karşılık gelebilir yani *eyin-* >> *en-* (bk. yukarıda Brāhmī *ey-* ve *in-türü*). Aynı şekilde, *ıy- / iy- / ey-*'in *-l* ile kurulmuş edilgen çatısı yani *ıyıl- / iyil-* "aşağı bastırılmak, eğilmek" de *ıl- / il- / yil-* "inmek, indirmek, asmak, aşağı katlamak" eylemine kaynaklık etmiş olabilir (bu eylem hakkında bk. özellikle K, I, s. 169 ve dizin). Daha eski şekli **yıt- / ıt-* olan (bk. 'YTT' hakkındaki not LVII.3) *yit-* "yitmek, kaybolmak, yok olmak, mahvolmak" eyleminin kökende *ıy- / iy-*'in *-t-* ile kurulmuş ettirgen pekiştirilmiş biçimi (*AG*, 165) olması da bana akla yakın geliyor yani **ıyıt-* "gitmek, aşağı inmek" >> **yıt- / ıt-* "yitmek, kaybolmak". Üstelik *ıd-* "göndermek, bırakmak, salıvermek" eylemi de eylemden eylem yapan *-d-* eki ile (*AG*, 153) *ıy-* "dışarı, aşağı, ileri doğru bastırmak, eğmek veya gitmek" eyleminden türemiş görünüyor. *ıy- / iy-* eyleminin bir başka türevi de eylemden eylem yapan *-z-* (*AG*, 135) eki ile kurulmuş *iz* "iz" adı olabilir; bundan da *iztä- / istä-* "aramak, istemek" eylemi türetilmiştir (bk. W. Bang, "TurkBr VI", s. 94). Nihayet bu eylemin ulaç eki almış biçimi *ıyın / iyin* de bana göre, "izleyen", "inen", uzaklaşan" gibi bir kavram içeren birkaç deyimin yapısında yer alabilir: Örneğin *inçä / ınça* "aşağıdaki gibi"; *inçip* "ve / ama sonra şöyle oldu ki, ancak..." (bk. not XV.1); *intin / indin* "inen, izleyen tarafta, öte tarafta" (bk. örnekler: "BrHts", 1810 n. ve *TT* VIII, *indin* maddesi) ve *ınġaru / ınaru* "ileri, aşağı, oraya doğru giderek, inerek". Dolayısıyla ben bu deyimlerde, genellikle kabul edildiği gibi, izleri Moğolcada hâlâ yaşayan (bk. *AG*, 189 ve not; *MathMorph*, s. 19; N. Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, s. 214) fosilleşmiş bir kişi zamiri **i* görmek gerektiği fikrinde değilim.

Böylece, yukarıda anlatılanlardan *ıy- / iy- / ey-* eyleminin bazen ön bazen art ünlü sınıfında yer aldığı ve bir kararsızlık izlenimi verdiği ortaya çıkıyor ama bu denli zayıf ve kaypak bir hecede bu kimseyi şaşırtmamalıdır. Yine de Profesör L. Bazin'in bana belirttiği gibi, art damak ünlüsü *ı* Eski Türkçenin tüm ünlülerinin en istikrarsızı olduğundan değişme eğilimi özellikle Uygurcada *i*'den *ı*'ya değil, *ı*'dan *i*'ye doğrudur. Bunun sonucu olarak kökendeki *ıy-*'dan **ıyır* "ilerde, ötede, aşağıda, uzakta bulunan" türevi çıkarılacak, bu da çok geçmeden *yır / ır* şeklinde sadeleşecek ve sonunda *yir / ir*'e dönüşecektir.

yır / yır'e koşut ve eş olarak "bu taraf, sağ, güney" anlamında *ber / bır* sözcüğü de vardır ki fikrimce bu, *bu yer* "bu yer" deyiminin büzülmüş biçiminden ibarettir. *yır / yır* ve *bır / ber* sözcüklerinin taşıdığı "kuzey" ve "güney", ikincil olarak da "sol" ve "sağ" anlamları, kuşkusuz eski Türklerin yönlerini güneşin gökteki yoluna göre belirlemeleriyle açıklanabilir. Gerçekten de yüzleri doğuya dönük olarak durduklarına göre, bu taraf güneşin "önde" göründüğü yön yani "ön" oluyordu. Güneş yoluna devam ederek öğleyin gözlemciye en yakın olduğu başucu noktasına geliyor ve bu sırada onun biraz sağında yani güneyde bulunuyordu. Böylece güneşin en yakın olduğu nokta *bır / ber*, aynı zamanda "sağ" ve "güney" anlamlarını da taşıyordu. Sonra güneş batıya yani hâlâ yüzü doğuya dönük duran gözlemcinin "ardına" doğru uzaklaşıyordu. Daha sonra, güneşin *gece* (*tün*, ayrıca *kuzey* anlamına da gelen bir terim) de *kuzeyden* -yani *soldan*- geçerek daha *uzağa* (*yırak*) kadar yoluna devam ettiği kabul edildiğine göre, burası yolun en uzak (= *yır*) noktası, güneşin doğuda tekrar ortaya çıkmadan önceki son durağı oluyordu. Böylece eski Türkler dört ana yönü güneşin hareketine göre belirlemiş oluyorlardı: Doğu = ön, önde; Güney = beri, beride; Batı = arka, arkada; Kuzey = orada, ötede. Eski Türklerde yön belirleme konusu hakkında bk. Mori Masao, "Sič' to shishi" ve R. Arat, "Über die Orientations-Bezeichnungen im Türkischen".

A. von Gabain'e göre ("Über Ortsbezeichnungen...", s. 5, not 1), "Im *biriyä, yïriya,* und *qurïya* ist das *i* der Possessivendung, ohne pronominales *n* mit der Dativ-Endung verbunden. [*bıriyä, yırıya* ve *kurıya*'da *i* iyelik eki verme durumu ekiyle adıl *n*'siz bağlanmıştır.]" Ancak yukarıda da belirttiğim gibi, *-ıya / -iyä* ögesi, ek biçimiyle anlamı "-e doğru, -e doğru giderek / izleyerek" olan *ıya* ulaç eki almış biçimi temsil etse gerektir. A. von Gabain şöyle devam ediyor: "*bir* ist aus *yïr*, Nebenform *ïr, ir*, entstanden, ebenso wie *bo* 'dieser' aus *o* 'der, jener'; es bedeutet also eigentlich 'dieser Seite', im Gegensatz zu *ır*, 'Seite, jene Seite' [*o* 'o' sözünden *bo* 'bu'nun çıkması gibi *ır, ir* yan biçimleri olan *yır*'dan da *bir* çıkmıştır; dolayısıyla (*bir*) 'bu taraf' kullanımı aslen *ir* 'taraf, öte taraf' sözünün zıddıdır.]." Oysa *yır*, gerçekten "jene Seite, o taraf, uzak taraf, öte" anlamına geliyorsa da bildiğim kadarıyla hiçbir zaman genel olarak "Seite, taraf" anlamını taşımamıştır ve "bu taraf" anlamına gelen bir sözcük türetmek için, "ora, öte taraf" anlamındaki bir sözcüğe "bu" eklemek şeklindeki yöntem bana en azından kuşkulu görünmektedir.

XXXVIII.5 *aġu tını ıraktın ançulayu közünür ḳaltı lenḫua sayu tütün tütärçä:* "Zehirli nefesleri uzaktan o şekilde (*ançulayu*) görünüyor ki (*ḳaltı*) sanki (*-çä*) lotusların her biri duman tüttürüyor." Bu eşitlik belirten karşılaştırma cümlesinin (*ançulayu...ḳaltı...-çä*) yapısı (bk. *AG*, 418 ve 423) ne Pelliot (ed. s. 246) tarafından ne de onun yorumunu düzeltmeye kalkan Bang (bk. tanıtma, s. 197) tarafından anlaşılabilmiştir (fakat *AnnBG* doğru bir çevirisini veriyor).

CamScanner ile tarandı

Bu bölümün V. Thomsen tarafından *Turcica*, s. 84'te yapılan çevirisi de tam olarak doğru değildir.

XXXVIII.8 *alp ada*: Burada *alp* sözcüğü, V. Thomsen'in *Turcica*, s. 84 ve 65 n.'de açıkladığı gibi "cesaret, yiğitlik ve güç gerektiren (tehlike)" anlamına gelse gerektir. Baïn Tsokto (Tonyuḳuḳ) Yazıtının 13. ve 14. satırlarında da -benzer bir bağlamda- yine Thomsen'in (*Turcica*, 65 n.) belirttiği gibi, *alp* aynı anlamda kullanılmıştır. R. Giraud'nun *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 82'de verdiği yorum, "zor, güç" de bana tam doğru görünmüyor.

XXXIX.1 *ol lenḫua yoluḳ yoġuru usar siz*: "Eğer bu lotuslardan yol açabilirseniz." Sonraki bölümde, prensin lotusların yaprak ve çiçeklerinin üzerinden geçişini anlatırken başlıca Çince versiyon olan *Dà fāng biàn* (bk. Taishō, C. III, s. 144c ve Chavannes çev., s. 484) *ta* "üstünde yürümek, çiğnemek" terimini kullanıyor. V. Thomsen; *Turcica*, s. 78-85'te bu *yoġur-* eyleminin "yoğurmak"la aynı sözcük olduğunu ancak burada özel bir kullanımla "(çamur, kar, bitki gibi şeylerin) üzerinde yoğurarak yürümek, çiğnemek, içinden yol açmak" anlamını taşıdığını ileri sürmekte kesinlikle haklıydı. K. Czeglédy'nin makalesi "Čogay-quzï, Qara-qum, Kök-öng" de onun varsayımını doğrulamaktadır. R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 83-84'te, burada "geçmek, aşmak" anlamında ve *yoġaç* "öte taraf" teriminin türediği başka bir eylem keşfettiğini sanmıştır fakat "geçmek" anlamı alıntıladığı bölümlere, özellikle de "eğer bu lotus çiçeklerini hoşnutlukla (!) geçebilirseniz..." diye çevirdiği bu cümleye uymamaktadır.

XXXIX.4 *ol balıḳ tägrä*: Burada yarı yarıya silinmiş olan sözcük, kalan izlerin LXXI.4. satırdaki *tägrä* ile karşılaştırılmasından da anlaşılabileceği gibi *tägrä*'dir.

XXXIX.5 *ḳaram*: Bu sözcük, eylemlere gelen *-°m* ekiyle (*AG*, 118) *ḳar-* eyleminden türemiş görünüyor; bu eylem, Kāşġarî'ye göre (bk. dizin, s. 265; III, s. 282 ve II, s. 197), suyla ilgili olarak "durgun kalmak, birikmek, taşmak" anlamlarına geliyor.

AnnP bu terimin Toharca ve Çince karşılıklarıyla ilgili olarak Hiän-lin Dschi'nin "Parallelversionen...", s. 309'da işaret ettiği noktalara gönderiyor. *AnnBG* de G. Raquette, "Eine kaschgarische Wakf-Urkunde aus der Khodscha-Zeit Ost-Turkestans", s. 15 ve 21, not 4'te *beşgräm* diye bir yer adına dikkati çekiyor ki bunun *beş-karım* "beş çukur"dan bozma olması akla yakındır.

XXXIX.6 *alḳu*: W. Bang ve A. von Gabain'in *TT* V, A 117 n.'de, *alḳu* sözcüğüne bu bölümde "her türlü, her çeşit" anlamı veren yorumlarına karşın ben, bunu "her yerde" diye anlamak konusunda Pelliot (ed. s. 247) ile aynı fikirdeyim yani çukurda, *çukurun bütününde, her yerinde* yılanlar

kaynaşıyordu. *alḳu*'nun ilk anlamı ve türeyişi konusunda bk. *TT* V, A 41 n. ve *AG*, 272. Bu sözcük *al-* "almak" eyleminin *-ḳ-*'lı pekiştirilmiş biçimi olan *alḳ-* "tümüyle almak, tamamlamak" eyleminin ulaç eki almış hâlidir.

XXXIX.8 SYY: Huart (ed. s. 27) ve Pelliot (ed. s. 247) her ikisi de bunu *siz* olarak okuyorlar; oysa *siy* diye okunması gerektiği açıktır. Bu söyleyiş herhâlde *siz* sözcüğünün müstensihin lehçesindeki gerçek söylenişini yansıtıyordu. Ayrıca bk. sat. LXXVI.3'teki çoğul şekli "*silär*".

XLI.3 'LK..D': Bu silinmiş sözcükten kalan izler bunun, Huart'ın (ed. s. 28) önerdiği gibi *ol ödün* veya Pelliot'nun (ed. s.247) yeniden kurduğu gibi *ḳapaġda*'ya değil de *elgindä*'ye uygun olduğunu gösteriyor.

XLI.7 *öŋtün*: Huart (ed. s. 28) bu sözcüğü, bu bölümde "doğu" olarak anlayıp cümleyi "... doğu kapısına vardı" diye yorumlarken Pelliot (ed. s. 247, not 6), "ön kapı" yani "geçilecek ilk kapı" diye anlamıştır. É. Chavannes tarafından çevrilen *Dà fāng biàn*'ın Çince versiyonunda (s. 485; bk. Taishō, s. 144c) ise burada "orta kapı" deyimi var. *AnnBG*'de buradaki anlam için *östlich* yani "doğu" çevirisini veriyor. Ben de "doğu" yorumunu yeğliyorum, zira Türk halklarında hükümdar sarayının kapısının doğuya bakması gelenekti (bk. Mori Masao, "*Sïčï* to shishi", s. 965) ve buradaki bölümde da prensin bu kapıdan doğruca, aynı şekilde doğuya bakması gereken hükümdar sarayına gitmesi söz konusudur. Bunun gibi Çin'de de imparator sarayının, en azından T'ang Dönemi'nde Lo-yang'daki sarayın ana kapısı -Wou K'i-yu'nun "Touen-houang pen kou Tch'en Tseu-ngang tsi ts'an kiuan yen kieou", s. 294'te belirttiği gibi- olasılıkla doğuya bakıyordu.

XLII.2 *ḳırḳın*: *ḳız* "kız" sözcüğünün topluluk biçimi ya da çoğuludur. *ḳız + kün* şeklinde bir bileşik sözcüktür; *kün* "grup, topluluk" sözcüğü, aynı nitelikte insanlardan oluşan bir topluluğu göstermek üzere ek olarak da kullanılır (bk. V. Thomsen, *Inscr. Orkhon*, s. 164; *TT* VI, s. 164; "ManErz", s. 22; *AG*, 50; *MatMorph*, s. 54). Bu kuruluşun öteki örnekleri: *käliŋün* "gelinler"; *iniygün* "kardeşler"; *alḳuġun* "hep birlikte" ve *ḳamaġın / ḳamuġun* "hep birlikte"dir. *kün* sözcüğü olasılıkla *AG* ve *MatMorph*, *loc. cit.*'da kabul edildiği gibi, Altay kökenli olmayıp Çinceden bir ödünçleme olmalıdır: *qún*群, M **giuən* "sürü, kalabalık, grup, topluluk, toplanma, sınıf, aynı tür(den bireyler)".

W. Bang'ın "NegVerb", s. 114, not 3'te, *ḳırḳın*'ın *ḳır-* veya *ḳırıḳ-* "kırmak, kazımak, kırkmak"tan türediği şeklindeki önerisi bana pek olası görünmüyor.

XLII.4 *közädü*: W. Bang; "ManHymn", s. 49'da, *közäd-* veya *küzäd-*'in addan *-äd-* ekiyle türemiş bir eylem değil, **közä- / közü-* veya **küzä- / küzü-* gibi bir başka eylemden *-t-* ile (ya da onun yerini tutan *-d-* ile) kurulmuş ettirgen çatılı bir eylem olarak düşünülmesi gerektiğini göstermişti. İmdi ben, bu varsayılan

CamScanner ile tarandı

eylemin Kāşğarî'nin (bk. III, s. 265 ve dizin) "korları, közleri karıştırmak, tazelemek" anlamıyla verdiği *közä-* ile özdeş olduğunu öneriyorum. Gerçekten de bir gece kampında "ateşi canlı tutmak" fikrinden "uyanık kalıp nöbet tutmak, gözcülük etmek" fikrine kolayca çağrışım yapılabilir. *közä-* "közleri karıştırmak" eylemi doğal olarak *köz* "kor, köz" adından türemiştir; *köz* de eylemlere gelen *-z-* ekiyle *köy-* "yanmak, yakmak" eyleminden gelme olabilir (*AG*, 135). Öte yandan bir de *kü-* "gözetmek, beklemek" eylemi var ki bundan *-t-*, *-d-*, *-z-* gibi pekiştirilmiş eylem ekleriyle biribirine yakın anlamlar taşıyan *küt-*, *küd-* ve *küdäz-* gibi eylemler türemiştir. Aralarındaki anlam ve ses benzerliği yüzünden, bu iki sözcük ailesini (*köy-* ve *kü-* ailelerini) biribirine karıştırma yönünde bir eğilim kendini göstermiş olabilir. Bu iki eylem kökünün türevlerinde bazen görülen *kö-* ve *kü-* şekilleri arasındaki kararsızlığın (bk. özellikle *küzät-*, Brāhmī, *TT* VIII, s. 93, Teleüt ve Çor, *Wb*, II, 1507; buna karşılık *gözät-*, Osmanlı) açıklaması da burada olabilir. Bunun gibi Kāşğarî de (II, s. 86, *ködhesdi* maddesi) *küdäz-* ve *közät-* sözcüklerini karıştırıyor ve her iki biçimin etimolojisini de *köz at-* "göz atmak" olarak öneriyor.

XLIII.1 *tay arıġ*: *AnnBG*'de bu ibarenin, Pelliot baskısında (s. 248) yapıldığı gibi "harika bir saflıkta" yerine "rein wie der Morgenrote, morgenrein" olarak çevirilmesi önerilmektedir. *tay adınçıġ* "harika / ender, seçkin" örneğini (bk. not XXXIV.1) de hesaba katarak ben, *tay arıġ* deyiminin "harika ve saf" şeklinde yorumlanması gerektiğini sanıyorum.

XLIV.1 Runik harfli yazıtlarda pek geniş ölçüde tanıklanan *yer suv* "yer ve su" deyimi, belli bir yer -ki bu bir ülke, bir kıta, hatta bütün yeryüzü olabilir- hakkında kullanılmaktadır. bk. V. Thomsen, *Inscr. Orkhon*, s. 144 ve 150; *TT* V, A 81 ve 63 n.

XLV.3 *bodısavat-lar*: *AG* 168'de, *-lar* eki almış bir adın tekil anlamda kullanılışına örnek olarak veriliyor. *-lar*'ın bu şekilde kullanılması herhâlde bir tür "onurlandırma çoğulu" olarak anlaşılabilir. Ancak burada ben, "*bodhisattvalar* (arasın)*dan biri* olup olmadığı(nı)" denmek istendiğini ve bu fikri vermek için ya *-lar er-* ifadesinin yeterli görüldüğünü ya da aradan bir şeyin atlanmış olduğunu düşünme eğilimindeyim.

XLV.6 KYRZK WN: *kirzk-ün* veya *kirzg-ün* açıkça *kir-* eyleminin emir kipi üçüncü tekil kişiyi gösteriyor ki bunun normal biçimi *kirzün* olmalıdır. *-zün* ekinin içine gırtlaksı bir ünlü sokulabildiğini gösteren bu tek örnek, genel olarak kabul edildiği gibi (*AG*, 215), bir yazım hatasıyla açıklanabilir. Ancak bazı eylem eklerine girebilen bu gırtlaksı ögenin pekişirici bir rol oynar göründüğü de unutulmamalıdır. Ayrıca ilginç bir nokta da eski Türkçe emir kipinin bu *-zkün* veya *-zgün* biçimi ile klasik öncesi Moğolcanın "kutsayıcı" emir kipi *-dkün (= -dḳun)* biçimi arasında bir benzerlik bulunmasıdır (bk.

özellikle N. Poppe, *Introd. to Mongolian Comparative Studies*, s. 253). Buna göre, bu *-zkün* şeklini eskicil bir biçim olarak mı yoksa *-zün*'ün vurgulu bir biçimi olarak mı ele almak yerinde olur?

XLVI.1 'WTRW: HIuart (ed. s. 30) da Pelliot (ed. s. 249) da bunu *ötrü* olarak okuyorlar, oysa yazmadaki yazım *utru* "karşısında, aksine" sözcüğüne uygun düşüyor. Bu ilgeç hakkında bk. *AG*, 289. Burada, "kazanmak, başarıyla karşı koymak, karşılaşmada üstün gelmek" anlamındaki *ut-* eyleminin *-ᵊr-*'li ettirgen pekiştirilmiş biçimi (*AG*, 161) olması gereken **utur-*'un *-u* ile kurulmuş ulaçlı biçimi söz konusudur. Uturğar kabilesinin adı da olasılıkla bu **utur-* eyleminden türemiştir (bk. benim "Toquz-Oguz et On-Uygur" adlı makalem, s. 42). Ayrıca bk. Kāşğarî, dizin, s. 702'deki türevler *utrun-* ve *utruş-*.

XLVI.3 *ärklig*: 2. ve 3. satırlar arasına, *olġurtı* sözcüğünün hizasına yazılmış olan bu sözcük, -bağlama göre- *olġurtı*'nın ardından gelmeli ve *lö*'nün önünde yer almalıdır. Huart (ed. s. 30) buna bir notta ("satır arasında, *ärgä-dä*") işaret etmişse de Pelliot hiç sözünü etmemiştir.

XLIX.6 *tapınalım udunalım*: Dönüşlülük çatısı eki *-ᵊn-* (*AG*, 159) ile kurulmuş olan eylem biçimleri *tapın-* ve *udun-*, *tap-* "hizmet etmek" ve *ud-* "ardından gelmek, uymak" eylemlerinin 'orta çatı' biçimleri olarak ele alınabilir; tıpkı *ötün-* "rica etmek, saygıyla söylemek, dua etmek" ve *tägin-* "saygıyla yapmak" biçimlerinin, *öt-* ("ırlamak, terennüm etmek" veya "aşıp ulaşmak" veya "düşündürmek"?) ile *täg-* "varmak, ulaşmak, değmek" eylemlerinin orta çatıları olması gibi. *tapaġ* "tapma, tapış", *uduġ* "derin saygı, tapınç" ve *ötüg / ötig* "dua, dua eden" gibi ortaç ya da soyut adlar etken çatılı yalın eylemlerden türetilmiştir.

L.2 PYR' (=Y)Y(=N)K(=N?): Pelliot (ed. s. 250) bunu "*barıng*" diye okumuşsa da Huart'ın (ed. s. 31) da fark ettiği gibi, burada tartışılmaz biçimde *ber-* eylemi söz konusudur. Yazım bakımından sözcüğün PYRYYN, *ber(ä)yin* veya PYR'YN, *beräy(i)n* "vereyim" değil de PYRYNK, *berig* "verin" olması daha akla yakındır çünkü son harf N'den çok K'ye benziyor fakat bağlam daha çok *beräyin*'i gerektirir görünüyor. bk. *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (Taishō, C. III, s. 245a; Chavannes, çev., s. 487) ilgili bölüm: "Ejderhaların kralı şöyle dedi: ... O zaman (= yedinci gün) (mücevheri) alıp (size) armağan olarak vereceğim." Bundan başka, bizim metnimizde de biraz ileride L.8 ve LI.1 satırlarda, ejderhalar hanımın "*ärdini alıp söküp teginkä berdi*"si okunuyor.

L.5 *lölär tapaġın uduġın aşadı*: Pelliot'nun (ed. s. 250 ve not 2) verdiği, "(prens) ejderhaların saygı ve tapınmalarına *konu oldu*" anlamının, Bang'ın da tanıtmasında (s. 199, not 1) verdiği desteğe karşın doğruluğundan emin değilim. *tapaġın* ve *uduġın* şekillerinin belirtme değil, birliktelik olduğunu

CamScanner ile tarandı

kabul edersek cümle şöyle anlaşılabilir: "(prens yedi gün boyunca) ejderhaların saygı ve tapınçlarıyla *beslendi*." Bu olayı en ayrıntılı olarak anlatan Çince versiyon olan *Xián yú jīng*'in sekizinci kitabı *Dà shī shū hǎi*'de (bk. Taishō, C. IV, s. 407c ve *Der Weise und der Thor*, s. 242) ejderhalar kralının konuğuna ikram ettiği çeşit çeşit yiyecekler üzerinde özellikle duruyor.

L.6 N'R'T': Bunu Huart (ed. s. 32) *naranta*, Pelliot (ed. s. 250) ise *nar(a)nta* olarak okuyorlar. Ancak Narānta sözcüğü Hṛidika'nın bir oğlunun adı olarak Monier-Williams'ın *Sanskrit-İngilizce Sözlük*'ünde (s. 529) yer almakla birlikte, aynı sözlüğün 537. sayfasında bir *ṛṣi*'nin adı olarak geçen Nārada sözcüğü bana Uygurca sözcüğe daha uygun gibi görünüyor. Uygur Türkçesinde Sanskrit dili *d* sesi, düzenli olarak *t* ile yazılıyordu. Aslına bakılırsa belki de kökende *nāga*, Sanskrit dilinde "yılan, ejderha" sözcüğüyle başlayan bir ad söz konusu olmuş olabilir.

LI.2 *ḳut ḳoltı*: W. Bang "ManBeicht" s. 205'te, Pelliot'nun (ed. s. 250) önerdiği, "kurtuluşu şu sözlerle istedi" çevirisini kuşkuyla karşılıyor ve bağlama göre cümlenin sadece "prense şu sözlerle yakardı" anlamına geldiğini savunuyor. Oysa masalın bu cümleyi de içeren tek Çince versiyonu olan *Xián yú jīng*'in *Dà shī shū hǎi pǐn* bölümünde (bk. Taishō, C. IV, s. 407c ve *Der Weise und der Thor*, s. 242) şöyle yazıyor: *yīn lì yào shì* 因立要誓 "ondan sonra (ejderhalar kralı) resmen (barış, kurtuluş) dileğinde bulundu". Gerçekten de Çince budist metinlerde *shì* 誓 "dilek, and" terimi Sanskrit dilinde *praṇidhāna* sözcüğünü karşılıyor. Zaten Uygurca metnin devamı da (bk. sat. LI.6'dan LII.2'ye kadarki bölüm) tamamıyla Pelliot'nun yorumuna uygun; zira orada ejderhalar kralı prensten, *buddha*'lık mertebesine ulaştığı zaman kendisini de kurtarmasını (*ḳutġar-* ve *ḳurtul-*) istiyor. *ḳut ḳol-* hakkında bk. A. Bombaci'nin önemli incelemesi "Qutluγ Bolzun", Böl. 2, s. 24-25 ve R. Arat, *Eski*, s. 307).

LI.7 *ḳutġarıŋ*: Daha ileride, sat. LXXVI.6'da yazmamız, herhâlde X. yüzyılda Dün-huáng'da sözcüğün gerçek söylenişini yansıtan *ḳutġarġay* şeklinin kısaltılmışı olan *ḳutarġa* biçimini de kullanıyor. *ḳutġar- / ḳutar-* "kurtarmak" ve *ḳutrul- / ḳutul-* "kurtulmak" sözcüklerinin yanı sıra *ḳurtġar-* ve *ḳurtul-* şekillerine de rastlanıyor (bk. *AG*, sözlük ve *UygSöz*, s. 145) fakat bu anlama uygun bir **ḳur-* veya **ḳurt-* kökü bulunmadığından ben, en baştaki kökün *ḳut-* olduğunu ve bunun da "selamet, barış, kurtuluş" anlamındaki *ḳut*'tan başkası olmadığını kabul ediyorum. Buna göre *ḳutġar-* eylemi *ḳut* "kut, barış, selamet" ile "(bir şeye bir şey) eklemek" anlamındaki *ḳar-* eyleminden gelen addan eylem eki *-ḳar- / -ġar-*'dan oluşmuş bileşik bir sözcük ve ilk anlamı da "birine kurtuluş eklemek, getirmek" oluyor. *-°l-* ile yapılmış edilgen çatı *ḳutrul-* "kurtulmak" ise görünüşe göre *ḳutar-*'ın iç sesi düşmüş biçimi olan *ḳutr-* üzerine kurulmuş; aynı anlamdaki *ḳutul-* da yine iç ses düşümüyle

ḳutrul-'dan gelmiş olabilir. *ḳurt-*'lu biçimler de *ḳutrul-*'u *ḳurtul-*'a dönüştüren ve *ḳutġar-* eylemini *ḳurtġar-* olarak yeniden biçimlendirme sonucunu doğuran bir göçüşmeyle açıklanabilir. Bu biçimler hakkında, şimdi bk. A. Bombaci'nin "Qutluγ Bolzun", böl. 2, s. 23'te işaret ettiği aynı görüşleri doğrulayan noktalar.

Burada, Bizans kaynaklarının VI. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde yaşadığını belirttiği Türk kabilesi Kuturġur / Kutriġur / Kotraġur / Kurtrgr'ları (bk. *Byzantinoturcica*, II, s. 171-172 ve benim makalem "Toquz-Oγuz et On-Uyγur", ss. 35 ve 42) anmak da yerinde olur. Bu adın kökeninde ya yukarıda sözü edilen *ḳutar- /ḳutr- /ḳurtġar-* eylemi ya da "kudurmak, delirmek" anlamındaki *ḳutur-* eylemi bulunabilir; A. Bombaci "Qutluγ Bolzun", böl. 2, s. 25'te, bu sözcüğü de *ḳut*'un "ruh, cin, tanrısal güç" anlamı taşıyan olası bir türevi gibi görüyor. Bundan başka Kāşġarī'de (bk. dizin, s. 349, *ḳotur-* maddesi) "dökmek, boşaltmak" anlamında bir *ḳutur-* eylemi daha var ki bu da *ḳut-* "dökmek, saçmak; hâlsizleşmek, gücünü yitirmek, (susuzluktan ölmek?)" eylemiyle ilişkilendirilebilir (bk. *TT* I, 51 ve n.; *Wb*, II, 991 ve *kudu-* maddesi, 1002; O. Böhtlingk, *Jakutisch-deutsches Wörterbuch*, s. 69 ve *TT* VIII, C. 9 ve n.). Aynı yönde araştırmayı sürdürürsek görünüşe göre "-den çıkmak, ileri gelmek, türemek" anlamında bir **ḳu-* kökünden türemiş başka sözcüklere de rastlıyoruz. Örneğin *ḳus-* "kusmak" ve *kuduġ* "kuyu" gibi. Acaba *ḳut* sözcüğü de bu dizide yer alıyor olamaz mı? *ḳut* "talih, selamet, kut" sözcüğünün birincil anlamı, akışkan bir biçim altında tasarlanan bir tür "dirilik ilkesi" ya da "ruh" imiş gibi görünüyor. A. Bombaci, *ibid.*, ss. 22 ve 34'ün devamında *ḳut*'un Çince "yaşam sıvısı, hayati soluk, buhar" anlamındaki *qì* ile ve de olasılıkla "ateşli bir sıvı" olarak betimlenen eski İranca **hvarnah* ile benzerliğini ve denkliğini gösteriyor. *ḳut*'u kırmızı bir kurtçuk şeklinde ananın karnına sokulan ya da ruhlar tarafından bir gölden çıkarılan bir tür 'embriyonsu güç' gibi tasarlayan Teleutlar hakkında da yine bk. Bombaci, *ibid.*, s. 32. Louis Bazin, "Le Nom propre d'homme 'Qorqut' ", ss. 280-281'de *ḳut*'un, "çadırın duman deliği yoluyla gökten düşen taze bir kan pıhtısı gibi tanrısal kökenli hayati bir madde olduğu yolundaki inanış"lardan söz ediyor. Demek ki *ḳut*, gökten "çıkıp gelmiş" ya da tanrısal bir kaynaktan "türemiş" bir tür "hayati sıvı" veya bir çeşit "türüm (emanation)" olarak yorumlanabilir. Bu durumda, *ḳut* sözcüğü de bir eylemin sonucunu ifade etmeye yarayan eylemden ad yapım eki *-t* ile (*AG*, 131; *MathMorph*, s. 142) **ḳu-* "-den çıkmak, gelmek, türemek" kökünden türemiş bir ad olarak açıklanabilir.

LIV.6 *sıyuḳın*: Pelliot (ed. s. 251, not 2), bunun olasılıkla *sınuḳ* okunması gerektiğini sanmıştı. Ancak bugün artık *sıyuḳ* biçimi *sı-* eyleminin (bk. *TT* VI, sat. 019) *-yuḳ* ile (*AG*, 218) kurulmuş geçmiş zaman biçimi olarak tanıklanmıştır. Ancak ben; buradaki *sıyuḳ*'un, *sı-* eyleminden eylemlere gelen *-°ḳ* (*AG*, 127) ve bağlama ünsüzü *-y-* ile kurulmuş bir ad olduğunu

CamScanner ile tarandı

düşünüyorum. *siŋä* hakkında bk. ayrıca W. Bang, "TurkBr VII", s. 194, not 1 ve *AG*, 134.

LV.3 *ögükükäm*: Burada Pelliot'nun (ed. s. 252, n. 1) düşündüğü gibi bir kekeleme mi yoksa -kendisi de *ög* "ana" veya *ög* "bilinç, düşünce"den -*°k* ile türemiş bir küçültme gibi gözüken- *ögük*'ten aynı şekilde -*°k* ile yapılmış (*AG*, 57) ikincil bir küçültme biçimi mi vardır?

LV.8 'RDNY(+N?)K "LP 'YNYSYNK: Bunu; Huart (ed. s. 34) *ärdänig al(ı) p inisin-kä*, Pelliot (ed. s 252) ise *ärd(ä)ni al(ı)p inisingä* olarak okuyorlar. Aslında, yazmaya göre, birinci sözcük hiç kuşkusuz -K ile yani belirtme eki olan -*g* ile bitiyor; -NK okunuşu da mümkün olabilirdi ama bağlam buna elvermez görünüyor. Son sözcüğe gelince gerçi yazmada sadece 'YNYSYNK yani *inisiŋ* var ama bu bir yazım yanlışı olsa gerek, zira bağlam *inisiŋä*'yi gerektirir görünüyor.

LVI.7 *söndä bärü*: Burada *sö* (veya *sü*) sözcüğüne bir *-n* eklenmiş; bu ek *AG*, 193'te "adıl (*n*'si)", W. Bang, "ManBeicht", s. 176'da ise "iyelik eki" olarak niteleniyor ama bana kalırsa bu şekil, başka yerlerde de geniş ölçüde tanıklanan ve burada mutlak anlamda alınan, sözcüğün zaman birliktelik durumu *sön* olmalıdır. *sö / sü* sözcüğü, birliktelik durumundaki *sön*'den başka, *söda bärü*, *södin bärü* ve *söki* gibi yapılarda da tanıklanıyor; bk. W. Bang, "ManBeicht", ss. 176 ve 192-193; *TT* I, 105 n.; *TT* VI, not 231. Bütün bu *sö / sü* örneklerine şimdiye dek Buddhist ve Maniheist metinlerde hep rastlanmıştır; *TT* VI, 231 n.'da ise bunun başka bir dilden alınma bir sözcük olup olmadığı sorgulanmaktadır. Örneğin *sö* "uzunluk" (*Wb*, IV, 566 (Sag.)); *sün-* "uzamak, sünmek" (*Wb*, IV, 804 (Osm.R.); *TTarSöz* I, s. 655); *süŋüg* (runik yazıyla) ve *süŋü* (Uygur yazısıyla ve Kâşġarî'de) "kargı, süngü"; *sübi / sübü / söbi / söbü* "uzun ve sivri, silindir veya koni şeklinde (söbü) nesne" (bk. K, dizin, *söbi* maddesi; *Wb*, IV, 850 (Osm.)) vb. gibi Türkçe sözcüklerle arasında bir yakınlık görülemez mi acaba?

LVI.8 "CYM: İkinci harf Y harfinden çok ' harfine benziyor. Ne olursa olsun runik harflerle *(ä)çi* yazıldığına göre, ilk hecenin ünlüsünün kapalı *e* olduğu aşağı yukarı kesindir. Elimizdeki yazma, XXX. sayfanın iç kenar boşluğunda ayrıca 'CYM yazılışına da yer veriyor.

tegin-kä sevär kuruluşu için bk. not XXVIII.8.

***LVII.3** 'YTT': Huart (ed. s. 35) ve onun ardından Pelliot (ed. s. 253) bunu *yıtta* diye okumuşlar ancak yazmada ilk harf açık olarak *elif* (')'tir. Burada, Pelliot'nun (ed. s. 253, n.1) da önerdiği gibi, runik harfli Yenisey mezar yazıtlarında rastlanan *YiTa*, *YTa*, *Yita* ve *Yta* (bk. *Wb*, III, 494; *ETY*, dizin, *yıta* maddesi) gibi çeşitli şekillerde yazılmış ve "Yazık!" gibi bir anlam taşıdığı

sanılan *yıta* (~ *yitä?*) sözcüğü söz konusu olsa gerektir. Ben bunun, **yıt-* "yitmek, kaybolmak, mahvolmak" eyleminin *-a* ile yapılmış (*AG*, 106 ve 232) "yok olup gitmiş, yazık!" anlamı taşıyan ulaçlı biçimi ya da eylem adı olarak görülmesini öneriyorum. Art ünlü *ı*, özellikle de *ye*'den sonra, Türkçe ünlülerin en istikrarsızı olduğundan, **yıt-* oldukça eski bir dönemde ön ünlüler sınıfına geçmiş olmalı; bu nedenle *yit-* ve *it-* gibi şekiller geniş ölçüde tanıklanıyor (bk. **yıt-/yit-*'in *ıy-*'dan türemesi konusunda, not XXXVIII.4). Demek ki bizim 'YTT' de *ittä* okunuşu da tamamen dışlanmamakla birlikte, tercihen *itta* olarak okunmalıdır. Ünsüzün ikizleşmesi Türkçede sık sık, hatta bugün bile, rastlanan bir anlam kuvvetlendirme yoludur; bk. özellikle Kâşġarî, I, ss. 142-143'teki örnekler: *arıġ* "saf, arı", *arrıġ* "çok saf, tertemiz" vb. Aşağı yukarı Türkiye Türkçesindeki *boşuna* deyimini karşılayan "en pure perte" şeklindeki bir çeviri burada bağlama en uygun anlam gibi gözüküyor. Aynı terim -ancak ünsüzü tek olarak- sat. XIX.6'da da karşımıza çıkıyor.

LVII.5 T'KL'RYP: W. Bang, "ManBeicht", s. 178, "TürkGeorgs", s. 74'e *(AnnP)* göre *täglärip* okunmalı. Edilgen çatılı *tägıl-* "dokunulmak, 'değilmek', vurulmak" eyleminin *-°r-*'li ettirgeni (*AG*, 161) olsa gerek. bk. özellikle *TT* III, 71 n.

LVII.8 'YLYP: Bunu Huart (ed. s. 35) *ḳılıp* okumuş, "satır arasında *kılıp*" şeklinin bulunduğuna da işaret etmiş; Pelliot (ed. s. 253) ise sadece *ḫılıp* olarak okumuştu. Ancak *-alıp* "alıp" ya da *ḳılıp* "kılıp, yapıp" sözcüğünün yanlış yazılışı olan- 'YLYP şeklinin çizilmiş ve yerine satır arasındaki QYYP, *ḳıyıp* şeklinin konarak düzeltilmeye çalışılmış olması bana hemen hemen kesin görünüyor.

LIX.5 *nägü ol? öz eçiŋäz erti*: Cümlenin *ol*'dan sonra kesilişi için bk. W. Bang'ın tanıtması, s. 197. Öte yandan, Pelliot'nun (ed. s.253) yazdığı gibi "iningiz" yerine elimizdeki yazma, Huart'ın (ed. s. 36) da işaret ettiği gibi, gerçekten 'YCYNK'Z = *eçiŋäz* şeklini içeriyor fakat müstensihin yanlışlıkla "küçük kardeş" yerine "büyük kardeş" yazmış olması da pekâlâ düşünülebilir; hele de masalın başlıca Çince versiyonları burada hep "küçük kardeş"ten söz ettiklerine göre (bk. Chavannes, çev., s. 489; Taishō, C. III, s. 145a ve C. IV, ss. 412c-413a; I. J. Schmidt, *Der Weise und der Thor*, s. 273).

LIX.6 *sizni ölzün tep inçä ḳıltı*: W. Bang, "ManBeicht", s. 186'da bu cümleye farklı bir yorum getiriyor; buna göre, belirtme durumu *sizni*, *ḳıltı*'nın değil *tep*'in nesnesi sayılıyor: Cümle de böylece "er hat so gehandelt, damit Sie sterben sollten [O, siz ölün diye böyle yaptı.]" yerine, "in Bezug auf Sie sagend 'er soll sterben' hat er so gehandelt [Sizin dediğiniz gibi, 'o ölsün' diye o öyle yaptı.]" anlamına geliyor.

CamScanner ile tarandı

LX.7 YWL"YW: Huart (ed. s. 36) da Pelliot (ed. s. 254) da burada **yola-* "yedmek, gütmek, kılavuzluk etmek" diye bir eylem söz konusu olduğunu ve bu sözcüğün de onun ulaç almış biçimi *yolayu* olduğunu sanmışlardır. Ancak durum böyle olsaydı 7. satırın başında tek bir elif yani *"YW* değil, *'YW* bulunması beklenirdi. Aslında, hiç kuşkusuz cümleyi *AnnBG*'nin yaptığı gibi keserek *ayu berdi* "bağıra bağıra *(köre)* yolu *söyliyordu / gösteriyordu*" ifadesini elde etmek gerekiyor. Sözcüğün "*yulai-*, helfen, Käš." okunması gerektiğini ileri süren bir başka *AnnBG* notu ise bana kabul edilir görünmüyor.

LXI.5 *yüksäk* "yüksek, uzun", *yüksä-* "yükselmek, uzamak" eyleminden *-k* ile (*AG*, 149) türemiş sıfattır (bk. K, dizin, s. 823; *Wb*, III, 592). *yüksä-* eylemine gelince bu da *yük- / ük-* "üst üste yığmak, yığın yapmak" eyleminin bir türevi sayılsa gerek gibime geliyor. Eylem eki *-sa-* daha genel olarak istek bildiren bir ek olmakla birlikte (bk. *AG*, 97 ve 154; *üksä-* "yığmak istemek" sözcüğü *ökse-* yazılışıyla Kāşġarî, I, s. 278'de de tanıklanıyor), bazen ettirgen ve başka nüanslar da ifade eder gibi görünüyor (bk. W. Bang, "Studien III", s. 1254; *MatMorph*, s. 160). İmdi, *yüksä-* "yükselmek, uzamak, yayılmak" eylemini kendisinden türemiş göründüğü *yük- / ük-* "yığmak, toplamak, kümelemek" eylemiyle karşılaştırırsak eylem türeten ek *-sä-*'ye atfedilebilecek anlam nüansı, bir tür 'orta' çatı olarak açıklanabilir görünüyor.

Öte yandan, *yük- / ük-* eyleminden, Eski Türkçede çok sık kullanılan *yükün-* "(saygıyla) toparlanmak, secdeye varmak, yere kapanmak" dönüşlü eylemi (bak. *TT* VI, 98 n.), *ükün* ve *üküm* "yığın, küme" (bk. K, dizin, *ök-* maddesi; *TT* VI, not 102; *TT VIII*, dizin), *üküş* ve *ükül* "çok" (bk. K, dizin, *ök-* maddesi) vb. gibi başka sözcükler de türemiştir. Dahası *yük- / ük-* "yığmak, kümelemek" eyleminin de kökende bir **yü- / ü-* "yayılmak, uzamak, yükselmek" eyleminin *-k-*'li pekiştirilmişini (*AG*, 160) gösteriyor olması bana mümkün görünüyor. Bunun öteki türevlerinden birkaçı da şunlar olabilir: *yüz / üz* "yüz, yüzey"; *üzä* ve *üst* "üst, üst yüz"; *ür* "uzun zaman"; *yük* "yük, yığılma"; *yüd-* "yüklemek, yığmak"; *yügür-* "koşmak, acele gitmek" (**yü-* + ettirgenlik eki *-gür-*, *AG* 155 = "uzamasına, yükselmesine neden olmak, uzatmak, yükseltmek") ve *yügärü*, daha doğrusu *yüggärü* "mevcut durum karşısında" (**yü-* + *-g* "yayılmış duran, hâlihazırdaki" + *-gärü*; bk. *TT* VI, B 36 n.).

LXI.5 'YDYZ: Uygur yazısıyla 'DYZ yazımına da rastlanıyor (bk. *Wb*, I, 857; R. Arat, *Kutadgu Bilig*, I, sat. 1419 ve 4776). Aynı şekilde Kāşġarî (dizin, s. 168) de bu sözcüğü *ädhiz* olarak yazıyor. Runik harfli yazıtlarda Tokuz Oğuzlardan bir kabile de aynı *(ä)d(i)z* adıyla gösteriliyor (bk. *ETY*, IV, dizin, s. 156); bu adın VII. yüzyıl dolaylarında Çinceye, M **·â-det*, **ĥet-det* ve **ja-det* şeklinde söylenilen karakterlerle yazı çevirimi yapılmıştır (bk. benim

makalem "Toquz-Oyuz...", ss. 26-28 ve 53, not 13). Dolayısıyla metnimizdeki 'YDYZ yazılışı da -ki Uygurcada en yaygın yazımdır- *ediz* olarak okunmalıdır.

LXI.6 'WYK SR'DY: W. Bang ("NegVerb", s. 119, not 1) bu yazılışın altında, burada *ög-s(i)rä-* şeklinde yazılmış *ögsirä-* "bilincini yitirmek, kendinden geçmek" eylemini görmekte tamamıyla haklıdır. Bu eyleme *Suv.* ss. 619.18 ve 625.12'de de rastlanıyor. *-sirä-*'deki *i* sesinin düşmesi konusu, *M III*, s. 18.12'deki *tat(ı)ġs(ı)rayur* sözcüğüyle karşılaştırılabilir.

Buradaki *ögsirädi taltı* ikilemesinin eş değerlisine, *U IV* (C 170-171)'teki *ögsüz bolup talıp* deyiminde rastlanabilir. "-siz olmak, -den yoksun olmak" anlamındaki edlardan eylem yapan *-sirä-* eki açıkça bellidir ki ad yapan *-siz* "...-siz" ile addan eylem yapan *-ä-*'nin (*AG*, 85) birleşimini temsil ediyor. Bu *r ~ z* almaşığını açıklamak için, kanımca, başlangıçta Türkçede *r* ile *z* arasında anlamlı ses bilimsel karşıtlık bulunmadığını, buna karşılık tek bir *R / Z* sesi bulunduğunu ve bunun gerçekleşme şekilleri ne kadar değişik olursa olsun anlam farkı yaratmadığını (bk. N. S. Troubetzkoy, *Principes de Phonologie*, s. 33 dev.) kabul etmek gerekiyor. Henüz kesinlikle belirlenememiş fakat kimi dil bilimsel ayırt etme yollarını silen bir evrim sonucunda başka ayırt etme çareleri bulma ihtiyacından ya da *r ~ z* karşıtlığının ayırt edici olduğu dillerle yakın temastan doğduğu düşünülebilecek bazı nedenlerle yüzyıllar geçtikçe Türk lehçelerinin çoğunda *r* ile *z* arasında anlamlı bir karşıtlık oluşup yerleşmiş olabilir (bk. ayrıca not XXXIII.4). Böyle bir varsayımı bana, *-siz / -sirä-*, *sämiz / sämri-*, *dokuz / dokurcun* (Osm.), *kız / karkın* vb. gibi aynı kökenden gelen sözcük veya yapım eki çiftlerindeki *r* ve *z* almaşığını açıklama konusunda, Ramstedt'in ve özellikle Poppe'nin savunduğu (bk. N. Poppe, *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*, 62 ve 63) ve Türkçedeki *r* ile *z*'nin kökende r^1 *ve* r^2 diye adlandırılan iki ayrı sesten türediğini ileri süren görüşlerden daha elverişli görünüyor.

LXII.1 *ür keç timin öglänti*: Bu öykünün başlıca Çince versiyonu (*Dà fāng biàn...*, Taishō, C. III, s. 145b; Chavannes çev., s. 489) burada şu cümleyi veriyor: *liáng jiŭ năi sū* 良久乃蘇 "Uzun süre (sonra) ancak o zaman tekrar kendine geldi". Türkçe cümle de buna sözcüğü sözcüğüne denk düşüyor: (1) *ür keç = liáng jiŭ* "çok uzun zaman"; (2) *timin = năi* "o zaman, ancak o zaman, ve böylece, nitekim"; (3) *öglänti = sū* "kendine geldi". Ayrıca *Suv.*'da (ss. 619.18 ve 625.21; *Altun Yaruk, ibid.*) benzer bir bağlamda yer alan şu iki cümle de karşılaştırılabilir: *näçä-tä ken timin öglänip* "bir hayli zaman sonra, ancak o zaman, kendilerine gelip" ve *näçä-tä ken timin ançakay-a ögländürti-lär* "bir hayli zaman sonra, ancak o zaman, (onları) biraz kendilerine getirdiler". Bu cümlelerdeki *näçä-tä ken* "hayli zaman sonra" deyimi bizim cümlemizdeki *ür keç*'in yerini tutuyor, dolayısıyla onun hemen hemen eş anlamlısı olmalıdır;

CamScanner ile tarandı

buna göre ben, *ür keç*'i "çok uzun zaman sonra" diye çeviriyorum. *ür* sözcüğü, ad ekı *-r* ile (*AG*, 128 ve 159) **ü-* "yayılmak, uzamak" eyleminden (bk. not LXI.5) türemiş olup "uzun zaman, uzun süre" anlamını taşır görünüyor. *keç* ise ad yapan pekiştirme işlevli ek *-ç* ile (*AG*, 44) **ke* "art, arka, iç"ten (bk. not XIII.7) türemiş olup "geç, sonra" anlamına geliyor. *Ür* ile *keç*'ın birleşmesinden oluşan deyime gelince "çok uzun zaman", "uzun zaman sonra" veya "uzun bir gecikmeyle" şeklinde yorumlanmasında genellikle güçlük çıkmıyor. *Ür* ve *ür keç* hakkında ayrıca bk. W. Bang, "ManBeicht", s. 232 ve R. Arat, *Eski*, ss. 334-336.

Timin'e gelince bildiğim kadarıyla bu terim ancak -çoğunlukla- Budizme ilişkin birkaç Uygurca metinde ve Arap yazısıyla bir tek örnekte, Kāşġarî'de, geçiyor; burada da Osmanlıca *dämin* "az önce, demin" sözcüğüyle tıpatıp aynı anlama geliyor (bk. K, I, s. 409.13). Ancak "az önce" anlamı *timin*'in Uygur yazılı örneklerine genellikle pek uygun düşmediğinden W. Bang ve A. von Gabain (bk. *TT* I, 86 n.), "*timin* ist Instrumental von **tim, täm* > osm. *dämin* (*timin* > Osm. *dämin* sözü, **tim / täm*'in birliktelik durumu eki almış biçimidir)" olduğunu kabul etmekle birlikte, bu sözcük için "hemen, derhâl", "yavaş yavaş, kademeli olarak" gibi anlamlar önermişlerdir. Hatta bu sonuncu anlamı örneklemek üzere, bu metindeki *timin öglänti* cümlesini seçip "er kam allmählich wieder zu sich [o, yavaş yavaş kendine geldi.]" diye çevirmişlerdir. Ne var ki bir tek sözcüğe "derhâl" ve "yavaş yavaş" gibi çok farklı, hatta karşıt anlamların yüklenmiş olmasının doğal ve beklenebilir bir durum olup olmadığı sorununu bir yana bıraksak bile *timin*'in bu anlamların hiçbirini kabul etmeyen bağlamlarda kullanıldığı görülüyor. bk. özellikle aşağıda, sat. A 6'da: *amtı timin kertgüntüm* "şimdi, *timin*, (size) inanıyorum" cümlesi. Burada *timin* ne "derhâl" ne de "yavaş yavaş" anlamlarına gelebilir, buna karşılık Çince *nǎi* §D "o zaman, öyleyse, nitekim" sözcüğünün anlamıyla pekâlâ uyuşabilir. *Timin*'in "derhâl" veya "yavaş yavaş" değil de oldukça açık olarak "o zaman, öyleyse" anlamına geldiği cümleler -yukarıda verilenlere ek olarak- başlıca şunlardır: (1) *...üçägü täŋ kärgäk, timin ök elin tutġalı uyur* "...her üçü de aynı şekilde gerekli, işte o zaman ("derhâl" değil !) devleti gerçekten yönetebilir" (*TT* V, B 106). (2) *kimdä birök kertgünç bar ersär, ol kişi timin çın kişi tetir* "Her kimde inanç varsa o zaman o kişiye gerçek insan denir" (*TT* V, B 113). (3) *turḳaru köni kertü yorıġın yorısar, ol timin kişikä sanur* "her zaman doğru yolda yürürse işte o zaman ("hemen" veya "yavaş yavaş" değil !) insan sayılır" (*TT* VI, 34; bk. ayrıca sat. 40). (4) *kimniŋ kurtulmaḳlıġ ödin ḳolusın otġuraḳ bilsär, timin ök anıŋ äviŋä barġalı taplayur* "kimin (herhangi bir kimsenin) kurtuluş saatinin geldiğini iyice bilirse işte o zaman onun evine gitmeye razı olur" (*TT* X, 274). Buna karşılık *Suv.*, 619.2'de (bk. ayrıca *Altun Yaruk*, s. 94) bir *timin* örneği daha var ki anlamı Kāşġarî'deki

timin'le Osmanlıcadaki *dämin*'in tıpatıp aynı yani "az önce, demin": *timin-käy-ä körmiştä turuġ küçsüz aç barsıġ* "çünkü *biraz önce (hemen şu anda)* güçsüz ve aç parsı görmüştüm".

Gerçekte *timin*'in asıl anlamının, hem içinde bulunulan an hem ondan az önce veya az sonra gelen anlar da kastedilmek üzere "o zaman, o anda" olduğunu sanıyorum. Kāşġarî'deki *timin* ve Osmanlıcadaki *dämin* göz önüne alınarak "az önce" anlamının zamanla üstün gelip sözcüğü tekeline aldığı düşünülebilir. Zira bence Osmanlıca *dämin*'in Kāşġarî'nin *timin*'ine ve ondan da öte Uygurca *timin*'e kadar çıktığı olasılıktan öte bir kesinlik taşıyor. Gerçekten de sözcük yeni dönemlerde eskiden olduğu gibi دمین *dimin* (bk. *TarSöz*, II, 1965, *dımın* maddesi) yazılacak yerde دمین *dämin* şeklinde yazılıyorsa bunun nedeni -olasılıkla- geçen zaman içinde Farsçadan gelen دم *däm* "an" sözcüğüyle arasında bir yakınlık kurulmuş olmasıdır; zaten J. Deny de bu yakınlığı açıkça belirtiyor (*Grammaire*, s. 254, not 1).

Aslına bakılırsa Uygurca *tımın* ile Farsça *dam* sözünün her ikisinin aynı eski İranca kökenden gelmiş olmaları da bana yabana atılır gibi görünmüyor çünkü *tımın*, Soğdca *tym*'in Türkçe birliktelik eki *-ın*'ı almış şekline hatta "hâlâ, daha, yeniden" (bk. É. Benveniste, *Textes Sogdiens*, s. 178, not 700 ve s. 274) ve "şimdi, şu an" (bk. özellikle V. A. Livshits, "The Sogdian Letters from Mt. Mugh", Letter no A-14, sat. 26, ss. 3-5) anlamlarına gelen Soğdca *tym prm* "until the present time" örneğine pekâlâ denk düşer görünüyor. Öte yandan "daha, yeniden" anlamı, Uygurca *timin*'in kullanıldığı bazı bağlamlarla da uyuşuyor; hatta Pelliot (ed. s. 254, not 3) da elimizdeki bölümde bu sözcüğü böyle anlamıştı. Soğdca *tym*'deki ünlü *i* yerine *e* ise Uygurca TYMYN sözcüğünün yazı çevirimini de *temin* olarak yapmak gerekir. Ayrıca Uygurcada yaklaşık olarak "hazırlamak" anlamına gelen (bk. "BioHts", 84 n.) bir *timä-* veya *temä-* eylemi de vardı ki bu da Soğdca *tym* "şimdi, şu an" sözcüğünden gelmiş olabilir.

LXII.3 *busantı*: Bu yazmada *busan-* çoğu durumlarda Ş'den net olarak ayırt edilebilen bir S ile yazılmış. Ayrıca Brāhmī yazısıyla *busan-* ama öte yandan *buş-* "kızmak, sinirlenmek" (bk. *TT* VIII, dizin) de var. Kāşġarî yalnız -Çağataycadaki gibi (bk. *Wb*, IV, 1870)- *buş-* "canı sıkılmak, kızmak" şeklini veriyor. Ancak ben, yine de başlangıçta kökün *bus-* olduğunu ve belki de *bus- / pus-* "gözetlemek, pusu kurmak" eylemiyle -ki buna ilk kez Kāşġarî'de rastladım- karıştırılmasından kaçınmak için *buş-*'a dönüştüğünü düşünmek eğilimindeyim. Ne olursa olsun Uygurcada pek sık rastlanan *busuş* türünden bir şekil, *s*'nin *ş*'ye dönüşmesini kolaylaştırmış olabilir.

LXII.5 *aḳ*: bk. not XXIX.1.

CamScanner ile tarandı

LXII.6 *sezinti*: Huart (ed. s. 37) ve Pelliot'nun (ed. s. 254) *s(a)ḳıntı* ve *s(a)ġıntı* olarak okudukları bu sözcük, gerçekte metinde oldukça açık şekilde SYZYNTY = *sezinti* şeklinde yazılmış.

LXIII.2 *oğlum savı* ifadesi, öyle sanıyorum ki Huart'ın (ed. s. 37) anladığı gibi iyi oğulun "sözleriyle" veya Pelliot'nun (ed. s. 254) anladığı gibi kötü oğulun "sözleriyle" ilgili olmayıp "(sevgili) oğlumdan haber" şeklinde anlaşılmalıdır. Gerçekten de hakan için *oğlum* "oğlum" öncelikle İyi Düşünceli Prens'tir, *sav* ise yerine göre hem "haber" hem de "söz" anlamına gelebilir. Zaten babanın neden "oğlunun sözlerinin iyi mi kötü mü olduğu açıkça ortaya çıkıncaya kadar", kötü oğlunu zindana attığını söylediği de iyi anlaşılmıyor; zira bu sözler onun için daha baştan açıkça "kötü"ydü ve hiçbir zaman "iyi" sayılmaları söz konusu olamazdı.

LXIII.6 *bäklär*: *bäk* "sabit, sağlam, sıkı, kuvvetli" sıfatından addan eylem eki *-lä-* (*AG*, 88) ile türemiş bir eylem olup anlamı "sabitleştirmek, sağlama almak, sağlamlaştırmak, güvenli yerde tutmak, emniyete almak"tır. Sıfat ya da zarf değerindeki *bäk* de görünüşe göre vaktiyle aşağı yukarı "sağlam, sıkı, kuvvetli, sabit olmak" anlamına gelmiş olabilecek bir **bä- / be-* eyleminden, eylemden ad eki *-°k* (*AG*, 127 ve 149) ile türemiştir. Öte yandan bu *bäk* şekli, ayrıca adlara gelen *-ü-* veya *-i-* ekiyle (*AG*, 85) *bäkü-* (bk. K, dizin, s. 81; *TT* V, B 67 ve 77) veya *bäki-* (bk. *Wb*'de ve K'de *bäkit-*, *bäkiş-* vb. gibi şekiller) diye, anlamı "sıkı, sağlam, kuvvetli olmak, sertleşmek" olan bir eylem de kurmuştur; bunun türevleri de pekiştirme anlamlı *bäkü-r-* (*AG*, 161), ettirgen anlamlı *bäkü-t-* (*AG*, 165), işteş veya dönüşlü anlamlı *bäkü-ş-* (*AG*, 164) vb. gibi şekillerdir.

Bäk'in yanı sıra eş anlamlısı *bärk* "sıkı, sağlam, sert, kuvvetli" sözcüğüne de rastlanıyor ki bu da herhâlde aynı **bä- / be-* eylem kökünün, burada ettirgenden çok pekiştirme anlamı taşıyan *-°r-* eylemden eylem yapım eki (*AG*, 161) almış biçimi olup üstüne ayrıca *bäk*'teki aynı eylemden ad yapım eki *-°k* (*AG*, 127 ve 149) getirilmiştir. Ayrıca *bäk-lä-* gibi, *bärk*'ten *-lä-* ile türemiş bir *bärk-lä-* eylemi de vardır. Gene *bäk* gibi *bärk* de adlara gelen *-i-* (*AG*, 85) ile "sıkı, sağlam, sert olmak" anlamında ve aynı türev dizisine sahip yani pekiştirilmiş *bärki-r-* (*AG*, 161; bk. *Kuan-şi-im Pusar*, s. 75, not 5 ve s. 70, sat. 5), ettirgen *bärki-t-* (*AG*, 165; bk. K.), işteş veya dönüşlü *bärki-ş-* (*AG*, 164; bk. *Wb*, IV, 1602) gibi türevleri olan bir *bärki-* eylemi (bk. *Wb*, IV, 1601) kurmuştur. Öte yandan **bä-r- / be-r-* eylem kökünden, ettirgen anlamlı *-t-* (*AG*, 165) ile "sertleştirmek, (döverek) sıkılaştırmak, yoğunlaştırmak, vurmak, çarpmak" anlamı taşıyan *ber-t-* eylemi de türemiş görünüyor; *bertin-*, *bertäl-*, *bertät-* gibi şekiller de bundan geliyor. Eylemlere gelen ek *-gä* ile kurulmuş (*ö-gä*, *bil-gä*, *ḳış-ġa* gibi; bk. *AG*, 70. Sayfa hak. *Nachträge*) *ber-gä* "değnek, kamçı; dövmeye, sertleştirmeye, sıkılaştırmaya yarayan araç" adı için de durum aynıdır.

Sözünü ettiğimiz **bä- / be-* "sert, sıkı, sağlam, yoğun, sabit, kuvvetli olmak" eylem kökünün daha başka doğrudan türevlerini ayırt etmek de mümkün görünüyor. Örneğin aklıma, eylemlere gelen *-°z* (*AG*, 135) ile yapılmış görünen *bez* "ur, çıban, beze" yani etin içinde "sert bir yumru" sözcüğü geliyor. Aynı şekilde *-n-*'li (*AG*, 159) dönüşlü veya orta çatı şekli **bä-n-* veya **mä-n-* (*b*'nin genizsi bir ünsüzün önünde genizsileşmesi olayı hak. bk. *AG*, 28) de eylemden ad yapım eki *-°k* (*AG*, 127) ile *bänäk* "tane, sert cisimcik" (bk. K), *-°g* (*AG*, 109) ile de *mäŋ (män-g)* "dane, kuş yemi; ben, derinin üzerindeki küçük sert oluşum, sert parçacık" sözcüklerini kurmuş olmalı. Son olarak, "ebedî" ve "anıt" anlamlarına gelen *mäŋü / mäŋgü / bäŋü / bäŋgü / bäŋkü* sözcüğü (bk. *ETY*, dizin; *UygSöz*, *Wb*, K) de **män- / bän-*'den *-gü / -kü* (*AG*, 115 ve 141) ile yapılmış bir türev olarak açıklanabilir; bu ek bir eylemden, eylemin amacını ifade eden ("... amacına yönelik, ... için, -ye yarayan, -ye elverişli vb." gibi anlamlar taşıyan) bir tür gelecek zaman ortacı ya da *nomen futuri* kurmaya yarar. Demek ki *mängü / bängü* sözcüğünün ilk anlamı, olasılıkla "sabit veya değişmez kalmaya elverişli" idi.

Ne olursa olsun *bär-* eylem kökünün yanı sıra onun gibi üretken bir **bä-* kökünün varlığı da inandırıcı biçimde gösterilebildiğine göre, *bäk* sözcüğünün sadece *bärk*'in kısalmış biçimi sayılamayacağı bana çok açık görünüyor.

LXIV.2 *waḫşiki*: Pelliot'nun (ed. s. 255, not 1) apaçık belli olduğu hâlde, anlayamadığım bir sebepten *-a* okuduğu son harf yazmada çok net olarak *-i*'dir. Bu, üçüncü kişi iyelik ekidir: *ḳut-ı* "onun kut'u" ifadesine koşut olarak, "onun" *waḫşiki* söz konusudur. Uygurca *waḫşik*, Soğdca *w'ḫšyk*'ten gelmedir ancak Farsça *vaḥş* gibi "ruh, cin" anlamını kazanmıştır. Zaten Maniheist metinlerde sık sık geçen *ḳut(lar) waḫşik(lar)* deyimi de Orta Farsça Maniheist metinlerde rastlanan ve dinî bir eyaletin "koruyucu cinlerini veya meleklerini" göstermeye yarayan *farrah* ve *vaḥş* yani "şan" ve "ruh" deyiminden kopya edilmiştir; bk. W. Henning, *BBB*, s. 11 ve not 559. Bizim metnimizde *ḳutı waḫşiki* deyimi; tek bir tanrıya, LIX.1 ve LX.6. satırlarda adı geçen *ırşı täŋri*'ye, gönderme yapar görünüyor.

LXIV.3 *ḳadını*: Burada kesinlikle Huart'ın (ed. s.37) ve Pelliot'nun (ed. s. 255) varsaydıkları gibi ülkenin adı değil (zaten Çince versiyonlarda bu ad bambaşka), Türkçe *ḳadın* "kayınpeder, kaynata" terimi söz konusu olsa gerek. Dolayısıyla *ḳadını yeri* deyimi düpedüz "kaynatasının memleketi" anlamına geliyor. Bu bölümün doğru yorumu daha önce *TT* VI, 308 n. ve "ManBeicht", s. 224, not 1'de verilmişti.

CamScanner ile tarandı

LXIV.4 *kım*: Yazmada, Huart'ın (ed. s. 37) da doğru olarak gördüğü gibi, net olarak X'N *kım* var, oysa Pelliot kendi yayımında (s. 255) nedense bu doğru okunuşu *(ilig)nıng*'e dönüştürmüş.

LXIV.6 *büşük*: Bence "tanıdıklar, yakınlar, hısımlar, akrabalar" demek olmalı. Uygurca metinlerde sık sık rastlanıyor, bk. özellikle (1) *USp.*, no 99.14: *tümür büşük ka kadaş bağır büşük* "evlilik hısımlığı, (kayın) akrabalar ve kan ('karın; bağır') hısımlığı"; (2) *TT* VI, 105: *oğulı kızı, urığı tarığı, bağrı büşüki üküş bolur* "oğlu, kızı, tüm evlatları ve kan ('bağır') akrabaları çoğalır"; (3) *TT* VI, 124: *oğulı kızı, bağrı büşüki, kası kadaşı* "çocukları, kan akrabaları, 'kayın' akrabaları"; (4) *TT* VI, 308: *...tünür büşük boluşup, kız berişip, bağır büşük, ädgü ögli bolurlar* "...evlilik (yoluyla) akrabalık kurup, kız alıp verişerek, kan akrabası ve 'iyi düşünceli' olurlar" (*TT* VI'daki başka örnekler için bk. dizinde *böşük* maddesi); (5) *U* III, s. 33.17: *ka kadaş yegän tağay adaş büşük* "aile üyeleri (kayın akrabalar), yeğen ve dayılar, yakınlar (*ad* + *daş* = 'adaşlar'(?)) ve tanıdıklar (hısımlar)" ve (6) *U* IV, s 46.55 ile 64: *adaş büşük* "yakınlar ve tanıdıklar". *Büşük* terimi, Pelliot'nun (ed. s. 255, not 3) da kaydettiği gibi, Bilgä Kağan Yazıtının güney yüzünün 6. satırında runik harflerle ve *büşük* şeklinde de karşımıza çıkıyor: *oğuşı bodunı büşükiŋä tägi* "soyunun ve boyununun yakınlarına değin" (bk. V. Thomsen, *Inscr. Orkhon*, s. 116 ve not 72; *büşük* sözcüğünü çevirememiş). Sözcüğün ayrıca Uygur yazısıyla da tanıklanmış bir *büşük* varyantı var (ak. *TT* VI'da 308, 309 ve 340. satırların varyantları). *Büşük* sözcüğü Uygurcada herhâlde *i*'nin *b*-'den sonra dudaksılaşması ya da *ü* ile benzeşmesi sonucu *büşük*'e dönüşmüş olmalıdır.

Büşük şekline gelince bu sözcük, genel olarak edilgenlik ya da eylemin sonucunu bildiren *-°k* eki (*AG*, 127) ile "pişmek, olgunlaşmak, alışmak, deneyim kazanmak" anlamında bir *biş-* eyleminden türemiş görünüyor (bk. runik harfli *ırk bitig*, "SteinMssRunic", s. 206'daki *biş-* "olmak, olgunlaşmak" eylemi). Bu takdirde *büşük* sözcüğü; başlangıçta "biribirine alışık olanlar, biribirini iyi tanıyanlar", başka deyişle "yakınlar ve tanıdıklar" anlamını taşımış olabilir. Burada, Çincede de *biş-* eylemini -hem de oldukça özel- bütün anlamlarıyla birlikte karşılayan *shú* 孰 Ù M **jjuk* "pişmek, olgunlaşmak, deneyim kazanmak, alışmak, yakın ve samimi olmak; dost, samimi" teriminin bulunduğunu hatırlatmak da sanırım yararlı olacaktır ama bu herhâlde basit bir raslantıdan başka bir şey olamaz.

Bununla birlikte, bir başka açıdan *büşük* terimini *beşik* "beşik" ile akraba saymak fikri de akıllara gelmiştir (bk. örneğin *TT* VI, 308 n.); bu sözcük de *ş / l* almaşığı yoluyla galiba *belä-* "kundağa sarmak, (beşiğe) bağlamak" eylemine bağlanabilir (bk. K, dizin, s. 81 ve *SözDDer*, *belek* ve *belemek*, s. 185) ama zaten beşiğe bu ad da bebeklerin orada "pişmeleri, olgunlaşmaları" söz konusu olduğu için verilmiş olabilir. *Büşük* hakkında, bk. *TT* VI, not 105 ve 308. *TT* VI, 308 n.'de anılan *Maitrisimit*'in *böşük körtük* ibaresinin açıklaması, Anadolu'da hâlen de kullanılmakta olan ve "çocukları daha bebekken (beşikte iken) nişanlamak" anlamına gelen *beşik kertiği* ve *beşik kertme* deyimlerinde yatar görünüyor (bk. *SözDDer*, ss. 194 ve 885); bu işlemde beşikler (biribirine sürtülerek veya herhangi bir şekilde) *kertiliyor* "kenarlarında kertik, çentik açılıyor" yani işaretleniyor.

LXV.3 *bukası*: İyelik eki *-sı*; burada iyelik anlamından ("*onun* -yani sığırtmacın veya sürünün- boğası") çok, gösterme anlamında (bk. *AG*, 360) yani "*o* boğa, boğa*yı*" şeklinde anlaşılabilir.

LXV.4 TYKYN-YK YWMPWRW: Yazmanın izin verdiği okunuş, Huart'ın (ed. s. 38) da doğru olarak gördüğü gibi, hiç kuşkusuz TYKYN-YK, yani *tegin-ig*'dir; oysa Pelliot (s. 256), bunu "*tegin-ın*" okumak suretiyle bir kez daha Huart'ın doğru bir okuyuşunu "düzeltmiş" (!) oluyor. İkinci sözcüğe gelince Huart (ed. s. 38) bunu *kümbürü* "kükreyerek, böğürerek", Pelliot ise (ed. s. 256) *çumburu* "ileri atılarak, saldırarak" şeklinde okumak gerektiğini düşünüyorlar; oysa yazmada ilk harfin Y olduğu açıkça görülüyor. Dolayısıyla sözcüğü *yumburu* olarak okumak gerekiyor (yazılış açısından *yumbunu* şekli de mümkün görülebilir) ki bu da düpedüz *yumru* (bk. *Wb*, III, 583) sözcüğünün daha eski ve tamam şekli olan *yumuru* "toparlak, yumru hâlinde"nin (bk. *Wb*, III, 577) kısmen genizsileşmiş biçimidir. Burada *yum-* "sıkıştırmak, yunmak, yumak yapmak" eyleminin *-°r-*'li ettirgen veya pekiştirilmiş (*AG*, 161) bir biçimi olan *yumur-* ve onun *-u*'lu ulaç eki almış biçimi (*Wb*, III, 577) söz konusudur yani boğa prensi altına alıp "yumaklamış, sıkıştırmış".

LXV.6 *inläyü kölitdi*: *inlä-* eylemi, herhâlde "(toprağı) döne döne ezmek, çiğnemek" (bk. K, dizin, ss. 229-230) anlamına gelen ve *ik* "iğ" kökünden türeyen *iklä-* eyleminin genizsileşmiş bir varyantı olsa gerek. Orta Asya lehçelerinin çoğunda *ik* (*Wb*, I, 1415), Türkmence *ik* ve Kırgızca *iyik* şeklinde olan "iğ" terimi; köken itibarıyla galiba anlamca yakın olan *äg-* "eğmek", *ägir-* "eğirmek" eylemleriyle bağlantılı olmakla birlikte, bu bağlantı bana pek açık olarak görünmüyor.

Kölitdi'ye gelince Pelliot (ed. s. 256, not 2) bunu *kölä-* ile ilişkilendirip "ona gölge ederek" (bk. *Wb*, II, 1272, *kölöt-* "korunağa / gölgeye almak") şeklinde anlıyor ama ben, daha çok, Kāşġarī'nin (K, dizin, s. 396 da *külit-* şeklinde yazılmış ancak bk. *SözDDer*, s. 657: *gölümek* "bir dalı toprağa gömmek veya saplamak") "gömdürmek" anlamıyla verdiği *kölit-* eylemini esas almaktan yanayım. Ayrıca bk. Türkmence *göle-* "(ölüyü) gömmek, defnetmek" ve *göler-* "(hayvan) yayılıp veya bacaklarını açıp yatmak" terimleri, *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, s. 194. Ben, *kölit-*'teki *-t-*'nin ettirgenden

CamScanner ile tarandı

çok pekiştirilmiş bir nüansı dile getirdiğini varsayarak bu cümleyi, "boğanın 'dört ayağını burgu gibi yere sapladıktan' sonra, prensin üzerinde sımsıkı durduğu" şeklinde anlıyorum.

LXV.7 *yalġap*: Pelliot (ed. s. 256) bunu *yalap* olarak okuyor ama yazma, Y'LXP yazımının son iki harfinin ayırt edilmesine pekâlâ imkân veriyor. Kaldı ki burada asıl beklenmesi gereken şekil de *yala-*'dan daha eski olan *yalġa-*'dır (bk. K. de *yalġa-*).

LXV.8 *alıp*: Huart (ed. s. 38) bunu *arıp*, Pelliot (ed. s. 256) ise *ar.d...* olarak okumuşlar. Oysa yazma, üçüncü harf "R"nin altında bir çizgi başı gösteriyor ki bu ancak L'nin kuyruğu olabilir; öte yandan, beşinci harfin üst kısmından kalan iz de bana D'den çok söz sonu P gibi görünüyor. Demek ki sözcüğün doğrusu "LYP. İçindeki *ḳodtı*'nın "tamamıyla, bütün olarak yapmak" anlamı veren bir yardımcı eylem (*AG*, 256 ve dizin) görevi yaptığı *alıp ḳodtı* "bütünüyle aldı, kaldırdı" deyimi de bu bağlamda tamamıyla yerinde görünüyor.

LXVI.4 *kişidä*: *AnnBG*'ye göre *kişi* sözcüğü burada; *Wb*, II, 1390'daki (Sag. Koyb.) *kizi* gibi, "başkaları, öteki insanlar" anlamına geliyor ama bana kalırsa alışılagelen "insan bireyi, ölümlü kişi" ya da "sıradan insan" anlamı da bu bağlama aynı derecede uygundur.

LXVII.1 *oġuşumın*: Pelliot'nun (ed. s. 256, not 4) bu sözcüğe ilişkin notundan beri -ş'li okunuş doğrulandığı gibi (bk. özellikle Kāşġarî, dizin, s. 427), öte yandan -*o*'lu okunuş da hem "benzemek, uymak, alışık olmak" hem de "okşamak, biriyle veya bir şeyle oynamak, eğlenmek" anlamlarına gelen *okşa- / oḫşa- / ovşa- (= oġşa-)* eylemiyle (bk. K ve *CC*.) desteklenmiş görünüyor. Gerçekten de *okşa- / oḫşa- / ovşa-* "benzemek vb." eylemi *-TT* VIII, D 27. notta da gösterildiği gibi- adlara gelen eylem eki *-a-* (*AG*, 85) ile *oġuş* "klan, soy sop" sözcüğünden türemiş olsa gerektir. "Klan" fikrinden "benzerlik" veya "alışılagelen temas ve ilişki" fikrine kolayca geçilebiliyor. "Okşamak, birisiyle veya bir şeyle oynamak, eğlenmek" fikrine gelince bu anlam belki de "oyuncak, kukla, okşanacak şey" anlamında (bk. K, I, s. 138.15) kullanılan fakat ilk anlamı herhâlde "(gerçek bir şeye) benzetilmek üzere, onun suretinde yapılan şey" olması gereken *oġşaġu* terimiyle açıklanabilir. Aksi takdirde, "okşamak" veya "eğlenmek" sözcüğünün bir anlamda "(birisine) aynı klandanmış gibi davranmak" demek olduğu düşünülebilirdi. *oḫşa-* hakkında ayrıca bk. R. Arat, *Eski*, s. 349. Arat; sözcüğü, Kazan söyleyişine göre (!) *ukşa-* olarak okuyor ve bugünkü bilgimizle terimin iki ayrı anlamının kökenini açıklama işine hiç girmemeyi daha sağlıklı ve tedbirli buluyor.

"Klan" sözcüğü Brāhmī yazısıyla *ūhūs* olarak yazılıyor; A. von Gabain (*TT* VIII, D 27 n.) bunu, "*ḳ / ġ* komşuluğunda rastlanan *o / u* almaşığına tipik bir örnek" sayıyor; aynı şekilde *oġul* da *ūgul* olarak yazı çevirimine

aktarılıyor. Zaten "evlatlar, oğullar" anlamındaki *oġul* ile "nesil, soy sop, klan" anlamındaki *oġuş*'un aynı kökten geldikleri hemen hemen açık gibi görünüyor (bk. benim makalem "Toquz-Oγuz et On-Uyγur", s. 24-25). Bu kök, "kalınlaşmak, yoğunlaşmak, koyulaşmak, pıhtılaşmak" anlamındaki *yoġ-*'un *y*'sini yitirmiş biçimi **oġ-* olabilir. Bu kökten, eylemlere gelen ek *-ʔl* (*AG*, 117) ile *oġul* "yoğunlaşan, vücut bulan şey, ürün" sözcüğü kurulmuş; daha genel ve soyut anlamlı eylemlere gelen *-ʔş* (*AG*, 130) ile yapılan *oġuş* terimi ise bir insan topluluğunun genel anlamda biyolojik üremesi yani "nesil, soy sop, klan" anlamına gelmiş olabilir. Anadolu'da *oğul* sözcüğü ayrıca "baharda çıkan arı yavruları" ve "henüz olmamış, taze ekin başakları" anlamlarında da kullanılmakta; *oğuş* ise "küçük oğlan çocuk, erkek bebek" anlamına gelmektedir (bk. *SözDDer*, s. 1084 ve 1085). Öte yandan "Toquz-Oγuz et On-Uyγur" adlı makalemde (s. 23 ve dev.) açıkladığım gibi, *oğuş* sözcüğünün Oğuzların adının kökeninde bulunması da akla yakındır.

LXVII.3 Pelliot'nun çevirisinde (ed. s. 257) *toġa*'nın anlamı "sakat" olarak verilmiş. Oysa buradaki sözcük "hastalık, sakatlık" anlamındaki *tuġa (toġa?)* değil, *toġ-* "doğmak" eyleminin *-a-*'lı ulaç almış biçimi olan *toġa* olup "doğarken, doğarak, doğumda, doğuştan, doğumla" şeklinde anlaşılmalıdır. bk. örneğin daha aşağıda, sat. A 19: *toġa äzük sözlämäz men* ve *M* III, s. 44.11'deki örnekler: *ol tınlıġ toġa ädgü kılınç kılur* "o yaratık (canlı) doğum(un)dan beri iyi işler yapıyor"; *U* II, s. 29.14: *toġa täglüg yemä bolġoy* "hatta doğuştan kör olacak (bk. Çince *yú mǔ tāi* 於母胎 "anasının karnında, ana rahminde"); *U* II, s. 31.41; *U* III, s. 76.13, s. 77.20 ve s. 93, not S. 76-77. Zaten *AnnP* de bu yorumun doğruluğunu kabul ediyor.

LXVII.5'ten LXIX.2'ye kadar: Bu bölüm W. Bang tarafından 1925'te, "TurkBr II", s. 233 f.'de bütünüyle incelenip çevirilmiştir.

LXVII.7 *açıntı*: Huart'ın (ed. s. 39) gayet doğru olarak "bakmak, özen göstermek" şeklinde çevirdiği bu *açın-* eylemini Pelliot (ed. s.257, n. 2), *aç-* "açmak" eyleminin "açılmak, gelişmek" anlamındaki dönüşlü çatısı şeklinde yeniden kurup "yatışmak, sakinleşmek" olarak yorumlamak gerektiğini düşünmüş. Oysa Kāşġarî'ye göre (I, ss. 199-200) de *açın-* "özen göstermek, bakmak, beslemek" anlamlarına geliyor. Kāşġarî'nin (I, s. 63) "rahat (bolluk içinde) hayat" ve "bir hükümdarın cömertliği, ihsanı" gibi anlamlar verdiği *açıġ* adı da görüldüğü kadarıyla *açın-*'ın türediği aynı *aç-* veya *açı-* kökünden geliyor fakat bunun *aç-* "açmak" mı *açı-* "acımak, canı yanmak" mı yoksa tanıklanmamış bir üçüncü eylem mi olduğunu söyleyebilecek durumda değilim. Daha önce -1925'te ("TurkBr", s. 233)- Pelliot'nun çevirisini düzeltmiş olan W. Bang, bunun *açı-* eyleminin dönüşlü çatısı *açın-* (*acın-*, *atsın-*, *aşın-* vb.) olup ilk anlamının da "birisine veya bir şeye acımak, onun

CamScanner ile tarandı

için kaygılanmak, üzülmek" olduğunu düşünüyordu. *Açın-* terimi burada ve sat. LXVIII.1 ile 2'de; *Dà fāng biàn*'ın Çince versiyonundaki (bk. Taishō, C. III, s. 145b-145c; É. Chavannes çev., s. 490) *gōng yang* 供養 "(birinin) hizmetinde bulunmak, ihtiyaçlarını karşılamak", *gōng shi* (veya *dài*) 供侍 (侍) "birinin bakımını üstlenmek" ve *gong* 供 "sunmak, sağlamak, emrine vermek" deyimlerinin eş değerlisi olarak kullanılıyor.

LXVIII.2 *bir ay artuk açıntı*: Bunu ben de Huart (ed. s. 39) gibi "bir ay(dan) *fazla* ona bak(ıl)dı" şeklinde anlıyorum. Buna karşılık Pelliot (ed. s. 257) ve Bang ("TurkBr II", s. 234) *artuk* sözcüğünü bir önceki cümlede taşıdığı "gayet, son derece, aşırı derecede" anlamlarını alıyorlar: "Bir ay süreyle *son derece* sakin kaldı." ve "Einen Monat lang pflegte man ihn *recht*". Oysa *artuk*'un asıl anlamı "artan, kalan, fazla olan, fazlalık, aşırılık" olduğuna göre, ifade "bir ay ve fazlası, bir aydan fazla" şeklinde de anlaşılabilir; başlıca Çince versiyon (bk. *Dà fāng biàn*, Taishō, C. III, s. 145c: Chavannes, çev., s. 490) da bu sonuncu yorumu doğrular görünüyor: *rú shí jīng yī yuè yú rì* 如是經一月餘日 "ve böylece bir ay ve *fazladan (= artuk)* birkaç gün geçti".

LXVIII.3 *aġruk bultı*: *Aġruk* terimi Huart (ed. s. 39) ve Pelliot'nun (ed. s. 257, not 3) kabul ettikleri gibi "ağrı" veya "hasta" anlamına değil, W. Bang'ın da bu bölümün çevirisinde ("TurkBr", s. 234) belirttiği gibi "yük, ağırlık" anlamına geliyor. bk. özellikle K, dizin, s. 12'de *aġru-*, *aġruk* ve *aġruklan-*. Bu sonuncu yorum da zaten *Dà fāng biàn*'ın Çince versiyonundaki metne uyuyor (bk. *aşağısı*).

İkinci terime gelince bunu herkes *boltı* okuyup "(Prens) *aġruk* oldu" biçiminde anlamıştır. Oysa Türkçe *bul-* "bulmak" eylemi, İngilizce ve Fransızcadaki gibi "(öyle) hissetmek, saymak, telakki etmek" anlamına da gelebildiğine göre (bk. K, II, s. 29.12: *kiçig bulup yaġını* "düşmanını küçük bulup"), ben bu yorumu benimsemek gerektiğini düşünüyorum yani böylece, prense bir aydan fazla bakıldıktan sonra (bakıcılar) bu yükü biraz ağır bulmaya başlıyorlar. *Dà fāng biàn*'de buraya denk düşen metin (s. 145c) *qí jiā yàn huàn* 其家厭患 "aile üyeleri bıktılar ve üzüldüler" şeklindedir (bk. ayrıca Chavannes, s. 490). Cümle böyle yorumlandığı takdirde Uygurca metinde art arda gelen üç eylemin *-açıntı*, *bultı* ve *boltılar*'ın- özneleri aynı, açıkça söylenmemiş özne yani ailenin üyeleri oluyor.

LXVIII.3 KYNKR'NW: *ırk bitig*'de (V. Thomsen, "SteinMssRunic", s. 200) *k(ä)ŋränür* biçiminde karşımıza çıkıyor, anlamı da burada olduğu gibi "mırıldanmak, homurdanmak; azarlamak" (bk. her iki metnin Bang tarafından yapılan incelemesi, "TurkBr II", s. 233 ff. ve devamı). Demek ki sözcüğün burada *keŋränü* okunması gerekiyor. Öte yandan K, III, s. 399-400'de *küngren-* şeklinde kaydedilen ve aynı anlama gelen bir terime de rastlanıyor; bunun da

herhâlde bizim *keŋrän-* ile yakınlığı olup ve belki de *köŋrän-* okunması daha uygun görünüyor.

LXVIII.8 P'RYX S'DYNK'Z: Huart (ed. s. 39) tarafından *barıġ sandıŋız* "gitmeyi düşündünüz", Pelliot (ed. s. 258) tarafından da *barıġ sadıŋız* "gitmekten söz ettiniz" şeklinde okunmuş olmakla birlikte bu sözcük, Bang'ın da daha önce ("NegVerb", s. 119; bk ayrıca bu bölümün "TurkBr II", ss. 233-234'teki çevirisi) belirttiği gibi, *barıġsa-* "gitmek istemek" eylemidir. Ancak *barıġ* ve *sadıŋaz* bölümlerinin ayrı yazılmış olması, müstensihin *sa-*'yı başlı başına ayrı bir eylem olarak gördüğünü akla getiriyor ki bu da Bang'ın ("NegVerb", s. 119) ileri sürdüğü varsayımı doğrular görünüyor yani *-ġsa- / -gse-* şeklinde bir ek sayılan bu öge gerçekte *-g / -g*'li bir eylem adı (*AG*, 109) ile "saymak, telakki etmek, istemek" anlamındaki *sa-* eyleminden oluşuyor. Aynı *sa-* eylemi -büyük olasılıkla- Kāşġarî'nin de (I, ss. 279-281; bk. ayrıca Deny, *Grammaire*, s. 1117) yer verdiği, hem adlara hem eylemlere gelen istek anlamlı *sa-* ekini ve eylemlerin şart kipi eki *-sar / -sär*'i açıklıyor (bk. not LXXVI.5).

Dikkate değer bir nokta da *eçiŋäz* (LIX.5) ve *sakınçıŋaz*'da (LXIX.5) olduğu gibi *barıġ sadıŋaz*'da da çoğul ikinci kişi ekinin *-°ŋız / -°ŋiz* değil de *-°ŋaz / -°ŋäz* olmasıdır.

LXIX.3 *küdän:* Bu sözcüğün eski metinlerdeki kullanılışına örnekler için bk. R. Arat, *Eski*, s. 381. Rachmati'nin (Arat) *TT* VII, 35.15 n.'de ileri sürdüğü gibi "davetli" demek olmakla birlikte "düğün" (bk. K, I, s. 404.15) anlamına da gelebilen *küdän* sözcüğü, *küdägü* "yeni evlenen erkek, güvey, güveyi" ile aynı eylem kökünden türemiş olsa gerektir. Bu eylem de olasılıkla *küd-* "gözlemek, beklemek, beklemekte olmak" eylemidir (bk. K, dizin, s. 394).

***LXX.1** *atızu*: Bu eylem "(telli bir müzik aletini) çalmak" anlamına geliyor. Aynı terimin Çince karşılığı (özellikle *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonu, s. 145c'de) *tán* 彈 "bir müzik aletinin tellerini parmakla titretmek"tir. *Tán* sözcüğü ayrıca "dipçikli yayla bir mermi atmak, bir yayın kirişini germek; pamuğu atmak (hallaçlık); hafifçe vurmak, gevşetmek ve gevşemek (geri sıçramak)" gibi anlamlara da geliyor. İmdi, Türkçede de bir *at-* eylemi var ki tam tamına aynı anlam dizisini taşıyor (Türkçe ve Çince terimler arasında buna benzer bir başka denklik için bk. not LXIV.6) yani "(bir mermi) atmak, yayla ok atmak, pamuk atmak, vurmak, gevşetmek, gevşemek (patlamak, sıçramak)" anlamlarına ayrıca da kalp ve damarlardaki hareket konusunda "titremek" yani "çarpmak, atmak" anlamlarına geliyor. Dolayısıyla ben buradaki *atız-* eyleminin ettirgen *-°z* eki (*AG*, 167) almış *at-* "titremek" eyleminden başka bir şey olmadığını öneriyorum; anlamı da Çince *tan* gibi "(bir müzik aletinin tellerini) titretmek" olacaktır.

CamScanner ile tarandı

Bu eylemin değişik bir biçimi, 'YTYZ- yazımıyla sat. LXX.1'de ayrıca karşımıza çıkıyor; eğer müstensihin bir yanlışı söz konusu değilse bunun *ıtız-*, *itiz-* ya da *etiz-* okunması gerekir. Ben, burada *AG*, 20'de de kaydedilen, söz başında oldukça seyrek rastlanan (ama bk. K, I, s. 128.3'te *amġa* yerine *ımġu*) ve belki de *atız-*'ın *a*'sının *ı*'yla benzeşme eğiliminin kolaylaştırdığı *a* / *ı* almaşığının bir örneğini görerek *atız-*'a *itiz-*'den hatta *etiz-*'den daha yakın olan *ıtız-* okuyuşunu yeğliyorum.

Uygurca metinlerde bu eylemin iki örneğine daha rastlanıyor: Görünüşe göre az çok bizim metnimizle çağdaş bir yazma olan *Maitrisimit*, 501 R = VI, 9'da 'TYZW ve yine *Maitrisimit* yazması gibi Sängim'de bulunan fakat olasılıkla daha sonraki bir döneme ait olan basılı (blok baskı) bir belgede 'DYZW şekilleri vardır (metinler için bk. W. Bang, "ManErz", s. 11 ve R. Arat, *Eski*, ss. 194 ve 413). Görünüşe göre bu örneklerin ön ünlü sınıfında yani *ätiz-* (ve *ädiz-?*) okunması gerekiyor; zaten Şinasi Tekin de *Maitrisimit*'te ön ünlü sınıfından *ätiz-*'i kanıtlayan daha iyi başka örnekler bulduğunu bana belirtmişti. Bunlara bir de şu eklenmelidir: W Bang ("TurkBr VII", s. 195), *Suvarṇaprabhāsa*'da (ss. 183.19 ve 363.22) *ät-* "çınlamak, yankılanmak" diye bir eylemle onun dönüşlü çatısı *ätin-*'e ait örnekler saptanmıştır ki bizim "TYZ- / 'YTYZ- de açıkça buna bağlanmaktadır. Bu duruma göre, *at-* eyleminin "titremek, çınlamak, yankılanmak" şeklindeki ilk anlamıyla bazı lehçelerde art ünlü sınıfından ön ünlü sınıfına geçmiş olduğu akla yakın geliyor; meğer ki *et-* "düzenlemek, hazırlamak, etmek" eyleminin yanısıra ve ondan bağımsız olarak "çınlamak" anlamına gelen ve başka iz bırakmadan kaybolan ayrı bir *ät-*, daha doğrusu *et-* eylemi de mevcut olmuş olsun.

Dün-huáng ve Turfan'da bulunan, XIV. yüzyıl dönemine ait Budist metinlerde üç kez geçen "TS'NK yani *atsaŋ* teriminde de herhâlde *atız-*'ın bir türevini görmek gerekiyor. Bu yazmaları yayıma hazırlayan R. Arat (bk. *Eski*, s. 342 ve no 9.7, 13.171 ve 16.110) bu sözcüğü açıklayamamış, hatta özellikle 13.171 ve 16.110 no'lu yazmalarda (bk. ss. 144, 162, 342, XIV ve XXII) bunu *aryasanga*'nın bozuk yazılmış şekli olarak yorumlamaktan başka çare bulamamıştı. Öte yandan R. Arat, 16. yazmanın 110. satırında *atsaŋ*'ın önündeki sözcüğü de *ḳolutı* "*ricaci*" (?) şeklinde okuyor; oysa tıpkıbasımda (s. 485, sat.12) açıkça XWLNWT'Y yani *ḳolnutay* görülüyor ki bu biçim *-tay* ekiyle biten Moğolca bir sözcüğü ya da *ḳolun-* "dua etmek, ibadet etmek" eyleminin bir türevini andırıyor. Her ne olursa olsun *atsaŋ* sözcüğü herhâlde söz konusu şiirleri telli bir müzik aleti eşliğinde söyleyen "müzisyen, çalgıcı veya ozan" anlamına geliyordu. Ancak *atsaŋ*'ın kökü açıkça *atız-* olmakla birlikte, ben eylemlere gelen *-aŋ* ekini tanıklayacak durumda değilim. Sık kullanılan eylemlere gelen *-°ġ* ekinin genizsileşmiş bir varyantı olamaz mı acaba? (bk. ayrıca not XXXVII.2'deki *alaŋ* < *al-*.)

LXX.7 *kopuzka*: Burada ve sat. LXXI.1'de *kopuz* terimi besbelli, Pelliot'nun da daha önce (ed. s. 258, n.2) işaret ettiği gibi, LXIX.7 ve LXX.3. satırlardaki *kuŋkayu* / *kuŋkau* sözcüğüyle aynı müzik aletini gösteriyor. En eski Çince versiyon olan *Dà fāng biàn*'de (bk. Taishō, C. III, s. 145c) bunun karşılığı *zhēng*箏'dir ki bu alet önce beş, sonra on iki, daha sonra da on üç telli bir tür kitaradır. *Xián yú jīng*'in versiyonu *Shàn shì tài zǐ rù hǎi*'de (bk. Taishō, C. IV, s. 413b) ise beş veya yedi telli bir kitara olan *qín* 琴 sözcüğü var. İmdi, 1926'da Japonya'da profesör Naitō Torojirō'ya armağan olarak yayımlanan *Shina-gaku Ronsō* adlı kitabın 207-210. sayfalarındaki küçük bir makalede Pelliot gayet ilginç bir varsayım öne sürmüştü; buna göre Çince *kōng hóu* 箜篌 ve onun varyantı olan *kān hóu* 坎侯 terimleri, Han döneminde yani miladi dönemin başlarında Türkçe *kopuz*'un atasının yazıya geçirilmiş biçimini temsil ediyorlardı. Pelliot'nun açıkladığı gibi, "eski Çincede (patlamalı veya genizsi) dudak ünsüzüyle biten dudak ünlülü sözcük yoktur; dolayısıyla yazıya geçiriliş sırasında ya ünlünün tınısını ya da ünsüzün sınıfını feda etmek gerekiyordu". Böylece **ḳomġuz*, **ḳobġur* ya da **ḳopġuz* gibi İlk Türkçe bir biçimi yazıda verebilmek için, Çince yazı çevirimlerinde sık sık yapıldığı gibi söz sonundaki ötümlü dişsil *-z* (veya *-r*)'yi de düşürerek gāh *kōng-hóu*, **khuŋ-ĥu* gāh *kān hóu*, **khəm-ĥu* gibi şekillere başvuruluyordu. *Kopuz* sözcüğünün çeşitli Türk lehçelerinde ve başka dillerde tanıklanan biçimlerinin tümünün karşılaştırmalı incelenmesi sonucu, eski sözcükte *-ḳubuz* ve *kobuz*, *ḳomuz* ve *kumuz*, *kuhur* vb. biçimlere de rastlanmakla birlikte- ilk ünlü olarak *u* değil *o* ve söz içi ünsüz olarak da *b* (veya *v* ya da *m*) değil, *p* bulunduğunu kabul etmemiz gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu konuda bk. özellikle G. Doerfer, *TMEN*, I, no 314, ss. 443-445 ve III, no 1546, ss. 535-537. *Kopuz* teriminin, W. Bang'ın da daha önce "NegVerb", s. 116'da önerdiği gibi, akustik bağlamında -bir gitardan çıkan ('kopan') notalar örneği- "patlamak, dağılmak, kopmak" anlamına gelen *ḳop-* eyleminden türemiş olması bana akla yakın görünüyor. Eylemlere gelen *-°z* eki (*AG*, 135) de herhâlde kökende yine eylemlere gelen *-°r* eki (*AG*, 128) ile aynıydı (R / Z o zaman tek bir ses hâlindeydi) ve dolayısıyla aynı geniş zaman ortacı anlamını taşıyordu: "(genel ve sürekli olarak) yapan, yapar" ve bunu *ḳopuz*'a uygularsak: "(müzik sesleri hâlinde) kopup dağılan, çınlayan, yankılanan". Yukarda anılan her iki Çince yazı çevirimiyle tanıklanan *-ġuz* veya *-ġur* eki de olasılıkla hâlen özellikle Uyğur, Yazğır / Yazır, Salğur / Salur, Ḳuturğur, Uturğur gibi bazı eski kabile adlarında korunmuş olan geniş zaman ortacının en eski biçimi olarak açıklanabilir (bk. Pelliot, *Notes Horde d'Or/ noms turcs*, s. 229; J. Hamilton, "Toquz-Oyuz et On-Uyyur", s. 40 ve not 73).

LXXI.3 *esirkäyü*: *TT* III, 109 n.'de belirtildiği gibi, *esirkä-* eylemi kuşkusuz *es* "bilinç, anlayış, bellek, düşünce" (ki bu sözcük -bildiğim kadarıyla- *Ḳutadğu Bilig* ve *Codex Cumanicus*'tan önce tanıklanmıyor; bk. *Wb*, I, s. 869

CamScanner ile tarandı

ve *KomWört*) ile addan eylem eki *-ırka / -ırkä* veya *-°rka / -°rkä*'den kurulmuş olmalıdır. Bu ek hakkında bk. *AG*, 96; *TT* III, 101 not ve 113 n.; "UigSt", 40 n.; *MatMorph*, s. 149. Bana kalırsa *-ırka / -irkä* ekinin kökeninde *irk-* "toplamak, biriktirmek" eylemini görmek gerekiyor. Bu sözcük gerçi ancak Kâşğarî'de tanıklanıyor ama daha runik yazıtlarda bile rastlanan *irkin* unvanı bunun *-°n* ile (*AG*, 124 ve 147) yapılmış ad değerinde bir türevini temsil ediyor da olabilir. *-irkä*'deki *-ä-*'nin açıklamasına gelince Türkçe eylemlerde *-a- /-ä-*'li varyantlara ait birçok örnek gösterilebilir; bunlar genellikle vurgulayıcı bir nüans ifade ederler. Demek oluyor ki *esirkä-*, *tsıyurka-*, *alpırkan-*, *özirkän-* vb. gibi eylemler; başlangıçta "(bilinç veya anlayış) biriktirmek", "(kendinde yiğitlik) biriktirmek", "(kendinde) toplamak" vb. gibi anlamlara geliyordu.

LXXIII.2-7 Huart'ın (ed. s. 41, n. 1) da daha önce fark ettiği gibi, "bu sayfa, ilk satırı dışında, çiziklerle kaplıdır" ve bağlama bakılırsa müstensihin bu bölümü atmak niyetinde olduğu açıktır. Metin içinde bağlantı LXXIII. sayfanın birinci satırından doğrudan doğruya LXXIV. sayfanın birinci satırına geçerek kurulmakta ancak bu arada bir değişiklik yapılarak birinci kişi ağzından üçüncü kişi anlatımına geçilmektedir. Sayfa sonunda iki kez yazılmış olan *kıdığıntaķı* sözcüğü, ne Huart ne de Pelliot bundan söz etmemekle birlikte, açıkça yazılmış gibi görünmüyor fakat olasılıkla bunu ya yazılmış ya da metin dışı bir karalama saymak gerekiyor. Huart'la Pelliot'nun LXXIII., LXXIV. ile LXXV. sayfaların açık ve anlaşılır bir çevirisini yapmakta karşılaştıkları güçlük; önce LXXIII. sayfanın 2-7. satırlarının atılması gerektiğini, sonra da LXXIV. ve LXXV. sayfalar arasında yarım yaprak -yani iki sayfa- eksik olduğunu anlayamamış olmalarından kaynaklanıyor.

LXXIII. sayfanın 2-5. satırlarının atılması, görünüşe göre aynı zamanda masalın çevirmeni-uyarlayıcısı da olan müstensihin tutumundaki bir değişiklikle açıklanabilir görünüyor. O ana kadar *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunu -bu bölümü anlatış tarzıyla birlikte- (bk. Chavannes çevirisi, s. 491) oldukça bağlılıkla izlemiş olan yazıcı, burada birdenbire bu tarzdan önemli ölçüde ayrılıp olayları hayli değişik bir biçimde hatta araya yeni ögeler katarak anlatmaya karar vermiş olmalı. Söz konusu bölümün Çince versiyondan farklı ve daha uzun anlatılmış olan bu yeni versiyonu; LXXIV. sayfadan başlıyor, kuşkusuz arada eksik olan iki sayfada devam ediyor ve yazmamızın kesildiği LXXX. sayfada bile henüz sona ermiyordu.

LXXIII. sayfadaki önemli çiziklerden sonra, "acaba müstensih yazdığı metni işe yarar bir nüsha hâline getirmek fikrinden caymış mıdır?" sorusu akla gelebilir. Bu konuda yazmada, tam da LXXV. sayfadan itibaren, *-ġay / -gäy* yerine *-ġa / -gä*, *-sar* yerine *-sa*, *sizlär* yerine *silär* vb. gibi yazım örneklerine rastlanması anlamlı olabilir; bu yazılışlar, büyük olasılıkla dönemin halk

söyleyişini olduğu gibi yansıtmakla birlikte, herhâlde böyle kutsal bir metinde kullanılamayacak kadar kaba sayılıyordu (bu şekiller hakkında bk. W. Bang'ın tanıtması, s. 199'daki açıklamaları). Dolayısıyla ben; elimizdeki yazmanın gerçekte bozuk bir kopya olduğunu, bir olasılıkla bu yüzden ağzı örülü Dūn-huáng Mağarası'ndaki yazmaların oluşturduğu "kutsal yazılar çöplüğüne" gönderilmiş ve böylece bizim için korunmuş olduğunu düşünmek eğilimindeyim (bk. özellikle Fujieda A., "The Tunhuang Manuscripts", I, s. 15).

LXXIV.3 *ötkürü umadılar*: Bu yazmanın Pelliot yayımına yazdığı tanıtmasının 198. sayfasında W. Bang, Pelliot'nun "ona hiçbir şey açıklayamadılar" şeklindeki çevirisini "sie konnten ihm nicht weiter helfen" yani "ona daha fazla yardım edemediler" şeklinde düzeltmek gereğini duymuştu; zira *ötkürü* sözcüğünü, "içinden geçip giderek, -den başlayarak, üstelik, daha fazla" gibi belirteç anlamıyla düşünüyor, *u-*'ya da "yardım edebilmek" anlamını veriyordu (fakat bk. ayrıca *TT* IV, A 19 n. ve "UigSt", not 1, s. 200'deki *ötkürü*'ye ilişkin daha sonraki açıklamaları). Oysa *TT* VI'nın metni (bk. sözlükçe, *ötkür-* maddesi) *ötkürü u-* deyiminin bizim yazmamızdakine çok benzeyen kullanımlarına ait birçok örnek sunuyor: (sat. 161) *bu beş yükmäkig inçä ötkürü usar*, (sat. 209) *anı bilir, anı ötkürür* ve (sat. 211) *bılgälär alku munı bilmäz, ukmaz, ötkürü umazlar* gibi. Burada *ötkürü*, "içine işlemek, nüfuz etmek, tam olarak anlamak, (bir gizin veya sorunun) çözümüne ulaşmak" anlamında bir eylem gibi görünüyor. Dolayısıyla ben, bu ifadeyi "(sorunun) çözümüne varamadılar" şeklinde anlıyorum. Türkçe *ötkür-* sözcüğü, aynı şekilde "içinden geçmek, nüfuz etmek, akılla kavramak, tamamıyla anlamak ve bir şeyi (bir mektubu vb.; bk. K, I, s. 226 da *ol ävkä bitig ötkürdi* "o eve mektup götürdü") iletmek, aktarmak, yerine ulaştırmak" anlamlarına gelen Çince *tong* 通 terimini çok andırıyor.

LXXV.2 *bergä* ve daha aşağıda *ķutarġa*, hiç kuşkusuz *-ġay / -gäy* ekinin o devir Doğu Türkistan'ındaki gerçek söyleyişini olduğu gibi yansıtıyor. Bu konuda bk. W. Bang'ın tanıtması, s. 199; J. Deny, *Grammaire*, s. 925; *AG*, Nachträge, sayfa 114.3 ve *MatMorph*, s. 215-216.

LXXV.5 *yemişlikçi är*: Pelliot'nun (ed. s. 260) *yimişing āl(i)gçi* şekline sokup "(senin) yemişlerin" ve "önerilmiş olarak" diye çevirdiği biçimler işte böyle okunmalıdır. Huart (ed. s. 42); ifadeyi daha doğru olarak *yimiş-lik lik-çi är* şeklinde okumakla birlikte, bu bölüme getirdiği yorum tamamen yanlıştır. Ne Huart ne de Pelliot, YYMYŞ'ten sonra gelen ve büyük olasılıkla YNK olan yani Pelliot'nun okuduğu gibi ikinci kişi iyelik eki *-iŋ*'i temsil eden üç harfin gayet net olarak yazılmış olduğunu fark etmemişler.

CamScanner ile tarandı

LXXVI.1 *tonı 'ätüki*: Huart (ed. s.42) tarafından *äntükı*, Pelliot (ed. s.260) tarafından da *ärtüki* olarak yazı çevirimi yapılmış olan biçim; gerçekte "TWKY, *'ätüki* yani "(onların) ayakkabıları"dır. *Ton'ätük* "giysi ve ayakkabı" deyimine, *USp.*, no 51.7'de (bk. s. 86 ve tablo II) yayımlanan bir Turfan Uygur yazmasında da rastlanıyor; *'ätük*'ün orada da "TWK şeklinde yazıldığı tıpkıbasımda pekâlâ görülebiliyor (oysa yayımcı bunu 'TWK okumuş). Kaldı ki sözcük de iyi biliniyor: Kāşġarî'de (bk. dizin) ve Çağataycada (bk. *Wb*, I, s. 844) *ätük*, *CC*'de *etik* ve Anadolu ağızlarında (bk. *SözDDer) edik.*

Tonı 'ätüki sözcüklerinin de *-aşın suvın*'da olduğu gibi- iyelikten sonra gelen belirtme eki *-n*'yi taşıması beklenirdi; öte yandan *koltġuçılarag*'da da bağlam, verme durumu ya da *üçün* gibi bir ilgeç gerektirir göründüğü hâlde belirtme durumu kullanılmasının ardındaki niyet pek iyi anlaşılamıyor. Son sayfalardaki daha "halk tipi" yazım örnekleri gibi bu kural dışılıkları da herhâlde, LXXIII. sayfadan itibaren (bk. not LXXIII.2-7) müstensihin dikkatinin dağılmasına vermek gerekiyor.

LXXVI.1 *ḳopı tükäti*: Pelliot (ed. s. 260, not 3), *ḳovı*'yı (q.v.) düşünerek bunu *ḳobı* "tükenmiş, boş, en sonuncuya dek" şeklinde okumuş fakat Huart'ın (ed. s. 42) da yaptığı gibi, *ḳopı* okuyup *ḳop* "hep, her şey" + iyelik *-i*'si yani "onların her şeyi (yiyecek, giyecek vb.nin bütünü)" şeklinde anlamak gerektiği bana çok daha açık görünüyor. *Tükäti* ise *tükät-* "sonuna kadar götürmek, tüketmek" eyleminin ulaçlı biçimi olup burada *ḳıltı* eylemine bağlı bir belirteç işlevi görüyor: "(onların yiyecek, giyecek vb. şeylerini) bütünüyle *(ḳop-ı)* ve tamamıyla ('sonuna kadar giderek') yaptı".

LXXVI.2 *ḫumaru*, hiç kuşkusuz Pelliot'nun (ed. s. 260, not 4) da aklına gelen *Ḳutadgu Bilig*'deki *ḳumaru* sözcüğüdür. Kāşġarî bunu, "miras veya andaç olarak bırakılan bir şey, bir mal" olarak tanımlıyor fakat gerek *Ḳutadġu Bilig*'de ve bizim metnimizde gerek *ḳumartḳı* biçimiyle *CC*'de ve başka lehçelerde (bk. *Wb*, II, 1046 ve 1047) bu sözcük, daha çok "vasiyetname" veya "son öğütler, son istekler" anlamına geliyor. Uygun bir Türkçe etimoloji bulamadığım *ḫumaru* sözcüğü İran kökenli olabilir: bk. örneğin, Soğdca *xwm'r* "tatlı söz, teselli" (*GMS*, dizin).

LXXVI.3 *silär*: *sizlär*'in kısaltılmışı olan bu biçime; benim yayımladığım Dūn-huáng yazmalarının başka birinde, *ḲB*'de (bk. *Wb*, IV, 712) ve kimi doğu lehçelerinde (bk. W. Bang, tanıtma, s. 199; *MatMorph*, s. 10) de rastlanıyor. Metnimizde daha önce (bk. XXXIX.8) *siz* yerine SYY *siy* şekliyle de karşılaşmıştık.

LXXVI.5 *bulsa*: Şart kipi eki *-sar / -sär*'in *-sa / -sä* şeklinde kısalması, herhâlde Doğu Türkistan konuşma dilinde daha X. yüzyılda genelleşmiş olmalı; zira Dūn-huáng Uygurca yazmalar kolleksiyonundaki din dışı

metinlerde, özel mektuplarda vb. *-sa / -sä* biçimine hemen hemen *-sar / -sär* kadar sık rastlanıyor.

W. Bang ("NegVerb", ss. 117-119), gayet akla yakın bir sav olarak şart kipi eki *-sar*'ın, *sa-* "saymak, telakki etmek, istemek" eyleminin geniş zaman biçiminden geldiğini; istek bildiren eylem eki *-ġsa- / -gsä-*'nin (*-ġ / -g*'li bir eylem adı + *sa-*) kökeninde de aynı sözcüğün bulunduğunu (bk. not LXVIII.8) ileri sürmüştü.

***LXXVII.4** 'YN(=Y)TWRMYŞ: Huart'ın (ed. s. 43) önerdiği *ayıtırmış* okuyuşu, yazıya göre kabul edilebilir olmakla birlikte, bağlam açısından bana hiç doğru görünmüyor. *Ḳutadġu Bilig*'in (yalnız A yazması: bk. R. Arat, *Kutadgu Bilig*, metin, sat. 462) "bulmak istemek, aramak, özlemek" olası anlamıyla (bk. *Wb*, I, 1444 ve Kazan lehçesindeki *inäl-*, *intik-* ve *yäntiklä-* eylemleri) verdiği *inid-* eylemini düşünerek sözcüğümüzü *intürmiş* okuyan Pelliot (ed. s. 260, not 5), herhâlde daha doğru bir yoldaydı. Gerçekte eylemimiz hemen hemen Kāşġarî, III, s. 99'daki *yindür-* "aratmak" eylemine denk düşüyor, ki bu da *yind-*'in (K, III, s. 66; B. Atalay'ın dipnotta önerdiği gibi **yin-*'in değil) ettirgen veya pekiştirme biçimi olmalıdır. Söz konusu eylem, "aramak, peşinden koşmak" anlamıyla *Atebet'ül-Hakayık*'ın çeşitli yazmalarında da *yind-*, *yänd-* ve *ind-* biçimlerinde (bk. R. Arat, *Atebetü*, 103 n.) yer alıyor. Dolayısıyla ben, yazmamızdaki biçimi *entürmiş* olarak okuyor ve *-ür-* (ya da, sözcük *endtürmiş* ise, *-tür-*) ekini de pekiştirme sayarak "arayan" ya da serbest olarak "(danasının) peşinden koşan" diye çeviriyorum.

LXXVIII.6 S'ŞLWR: Huart (ed. s. 43) tarafından *saḳılur*, Pelliot (ed. s. 261) tarafından da *särilür* okunan bu sözcük hiç kuşkusuz Kāşġarî'nin "çözülmek, ayrılmak" anlamıyla verdiği *säş(i)lür* eylemidir. *Säş-* veya *säs-* olarak okunabilen aynı terim, yine "çözmek, bozmak, ayırmak" anlamında" *U* II, s. 76.2'de, *CC*'de ve *Wb*'de *çäç-*, *şäş-* ve *säs-* biçimleri altında karşımıza çıkıyor.

LXXIX.1 *birlä:* Bunu Huart (ed. s. 44) *bilä*, Pelliot ise (ed. s. 261) *bi(r)lä* okumuşlar ancak sayfanın burasındaki bir yırtığa karşın, yazma kesinlikle *birlä* okumaya olanak veriyor. Bu nedenle W. Bang'ın tanıtmasının 199. sayfasındaki, bu yazmada bir *bilä* şekli bulunduğuna dair notunu göz önüne almak gerekli değildir.

LXXIX.4 *käräklig:* Huart (ed. s. 44 ve 52) tarafından *kang-lik / käng-lik*, Pelliot (ed. s. 261) tarafından ise *känglig* okunan bu sözcük kesinlikle *kärgäklig*'in kısalmış şekli olan *käräklig* (KR'KLYK) "gerekli, uygun, elverişli" sözcüğüdür. Kāşġarî'deki (I, s. 509.9) biçim de budur. Demek oluyor ki yazmanın büyük kısmında kullanılan yazım daha edebî ve tutucu, hatta eskicil iken şu son sayfalarda müstensihin konuşulan dile özgü biçimleri kullandığı doğrulanmaktadır.

CamScanner ile tarandı

LXXIX.5 SWYKWT YNK: Yazmada *sögüt*'ten sonra bazı harf izleri güçlükle fark edilebiliyor, bunlar YNK yani tekil ikinci kişi iyelik eki *-ıŋ* olabilir. Türkçe söğüt ağacının adı olan *sögüt*'e gelince bu sözcük, burada -başka bazı Uygurca metinlerde (bk. özellikle *TT AIndex*, *TT* VII, dizin ve *TT* X, dizin) de olduğu gibi- genel olarak "ağaç" anlamına geliyor.

LXXIX.6 CYNKR'TXW: Yazmada Pelliot'nun (ed. s. 261) okuduğu gibi *çıŋartġu* yerine *çıŋratġu* var; aslına bakılırsa Kāşġarî (II, s. 358) de *çıŋrat-* "çınlatmak, çıngırdatmak" şeklini veriyor. *Çıŋrat-* eylemi şöyle oluşmuş görünüyor: Bir çanın sesini temsil eden (bk. K) yansıma sözcük *çıŋ* + addan eylem eki *-ra-* (*AG*, 95) + ettirgenlik ve pekiştirme eki *-t-*. *Çıŋratġu* "çıngırak" adı, *nomen futuri* anlamlı eylemlere gelen *-ġu* ekini (*AG*, 115) de içeriyor: "çınlamak için / üzere yapılmış (şey)".

LXXIX.6 *bir söğüt*: Ne Huart ne de Pelliot bu LXXIX. sayfanın son satırlarında birkaç sözcüğün çizilmiş olduğunu fark etmemişler. Örneğin müstensihin 6. satırda *söğüt* sözcüğünü ve 7. satırda da *çıŋratġu asaŋ* sözcüklerini atmak istemiş olduğunu anlamak için yazmaya bir göz atmak yeter. Ayrıca 5. satırda *birär*, hatta 6. satırda *bir* sözcüklerinin de çizilmek istenmiş olması bile bana tamamıyla olasılık dışı görünmüyor.

LXXX.1 P'N(N)K: Huart'ın (ed. s.44) *biring*, Pelliot'nun (ed. s. 261) ise *bang* olarak yorumladığı biçimi ben böyle okuyorum. Gerçekten de anormal biçimde N ile K'nin arasına sıkışmış küçücük ikinci N'nin geçerli bir harf olduğundan kuşkuluyum. Gene de burada *ban(ı)ŋ* "bağlanın" ya da *baŋ* "bağlayın" biçimlerinin ikisi de görülebilir ama bağlam, daha çok ikinci yorumu gerektirir görünüyor. Huart'ın *berıŋ* şeklindeki yorumu da -özellikle yazmamızda *ber-* eyleminin her zaman PYR- şeklinde yazılmış olması nedeniyle- söz konusu olamaz görünüyor.

LXXX.4 *tartġ-ı*: Huart'ın (ed. s. 44) *tart-ġai*, Pelliot'nun (ed. s. 261) da *tartġa-y* okuyuşlarının yerine ben bunu *tartġ-ı* okuyorum, zira yazmada *ġ*'dan sonra hiçbir *a* izi göremiyorum. *Tartġı*'daki ve 6. satırda *ḳonmaġı*'daki *-ġı* eki elbette gelecek zaman eki *-ġay*'ın kısalmış bir biçimini temsil ediyor; bu kısalma, görünüşe göre yukarıda rastladığımız (bk. not LXXV.2 *bergä*) *-ġa / -gä*'li biçimden farklı bir kısalma olayı. İmdi, gelecek-istek (futur optatif) eki *-a / -ä*'nin korunduğu daha sonra ortaya çıkan kimi lehçelerde bazen daha dar ünlülü, *-u / -ü* ve *-ı / -i*'li, bir varyant da kaydedildiği oluyor (bk. J. Deny, *Grammaire*, ss. 412 ve 932).

SAYFA KENARLARINDAKİ METİN DIŞI YAZILARA AİT AÇIKLAMALAR

IV.İç *men yaŋı aġduḳ*: Metin; yaprağın katlanma yerinden sonra, sayfa LXXVII. İç'te şöyle devam ediyor: *bitkäçi kün toġmış* ve aynı cümle sayfa LXVI.İç ve LXVII.İç'te de tekrarlanmış. Belki de bu Kün Toğmış -adı sayfa kenarlarında herkesten fazla tekrarlandığına göre- elimizdeki yazmanın müstensihidir. Kün Toğmış ya da Kün Doğmış, XII. yüzyıla ait bir Bizans belgesinde ve Houtsma'nın yayımladığı Türkçe-Arapça sözlükte Türklerde kişi adı olarak tanıklanıyor (bk. *Byzantinoturcica*, II, s. 163 ve Houtsma, Glossaire, s. 34).

Yaŋı "yeni, acemi, çırak" ve *aġduḳ* "bozuk, yozlaşmış" sıfatları, müstensihlerin alçak gönüllülük göstermek için kendileri hakkında kullanmaları âdet olan aşağılayıcı terimler cümlesindendir; bk. özellikle V. Thomsen, "SteinMssRunic", s. 209.10'da *bitgäçi essiz yavız ḳul bitidim* "(bunu) yazıcı, serseri ve kötü köle (ben) yazdım"; *M* I, s. 21. başlık'ta *aġd[uḳ y]aŋı bitkäçi* "yozlaşmış ve acemi yazıcı"; *M* I, s. 28.19'da *aġduḳ ḳarı bitkäçi* "yozlaşmış ve ihtiyar yazıcı" ve *M* III, s. 43.13'te *aġduḳ bitkäçi* "yozlaşmış yazıcı". Adı geçen bu örneklerde, A. von Le Coq ile onu izleyen A. von Gabain *aġduḳ* sözcüğünü yanlış olarak yazıcının öz adı gibi alıyorlar (bk. *M* I, s. 28.19; *M* III, s. 43.13 ve not 1: *AG*, s. 260.28). Oysa "(yukarı) çıkmak, aşmak, taşmak, görünmek" anlamının yanı sıra "bir yana sarkmak, çökmek, eğilmek, bozulmak" anlamlarına da gelebilen (bk. K, dizin, s. 9; *TarSöz*, s. 52; *aġna-*, *aḫtar-* gibi türevler vb.) *aġ-* eyleminden türemiş olan *aġduḳ* biçimi, bir tür geçmiş zaman veya geçmiş zaman ortacı olup "bozulmuş, çürümüş, soysuzlaşmış, yozlaşmış, kötüleşmiş, çarpık, sapık, bozuk, kusurlu" anlamlarına geliyordu. *Aġduḳ* hakkında bk. K. dizin, s. 9; *TarSöz*, ss. 31 ve 52; R. Arat, *Eski*, s. 409. *Aḳsa- / aḳsa-* "topallamak, aksamak, bir yana eğilmek" eylemi de yine *aġ-* kökünden türemiş görünüyor.

X.Üst KWYT: Sözcüğü *Köt* olarak okuyup burada A. von Gabain'e göre (bk. "BioHts", 146 n.) *köti-* "(yukarı) çıkmak" ve *kötki* "yükseklik, yamaç, tepe" sözcüklerinin kökünü oluşturan **köt* "yüksek, yukarı" terimini görmek akla yakın geliyor. Gene A. von Gabain'e göre (*age.*) *köt*; aynı zamanda *kök* "gökyüzü, gök kubbe" terimini de vermiş olabileceğini düşündüğüm, "yüksek olmak" anlamında bir **kö-* eyleminin ad değerli bir türevi olabilir. Bu bölümdeki *kün toġmış köt toġmış* ifadesinde, görünüşe göre insan adları

CamScanner ile tarandı

söz konusu olmasına karşın, *kün* "güneş" ve *kör* "yukarısı, üst, yüksek" sözcüklerinin birbirine koşut kullanılmış olduğu düşünülebilir. *Kör*'ten türemiş sözcükler arasında şunlar da sayılabilir: *kötü* "dam, çatı (< 'üst' veya '*onun* üstü')" (bk. K, dizin, s. 368), eylem değerli türevler *kötür-*, *kötär-*, *kötäl-*, *körüş-* ve *kötrüm* "yüksekçe yer, yüksek oturak" (bk. K, I, s. 485.12, *Wb*, II, 1281). *Kör*'ün daha Kāşġarî'de (bk. dizin, s. 367) taşıdığı "göt, kıç, arka, sırt" anlamı, belki de hayvanlarda "üst"ün genellikle "sırt"a ve anlam genişlemesi yoluyla "göt"e denk düşmesiyle açıklanabilir.

LII.Dış *bägi taş karaçuk*: Bunun bir kişi adı olduğunu sanıyorum. Kāşġarî (III, s. 228.5) de *Bägi*'yi (veya *Bäki*) insan adı olarak veriyor. İmdi, *Mahrnâmag*'da (bk. ss. 11 ve 33) adları Farsçadan alınma ve *vgy / bgy* ile başlayan, İran dilinde "tanrı" anlamına gelen *vg-* kökünden türemiş birkaç kişi karşımıza çıkıyor (F. W. K. Müller bunun *vağê / bağê* şeklinde yazı çevirimini yapıyor) fakat herhâlde Türkçe "Bägi" olarak da okunabilir (hele Türkçe *bäg* terimini veren de bu *vg* olduğuna göre). Öte yandan ben; *ZweiPfahl*, s. 10.17'de *Bägü* diye bir kişi adı ve ayrıca *USp*, No. 115, sat. 23, ss. 210 ve 252'de de bir Bäg Taş buldum. *Bägi* sözcüğü elbette aynı zamanda *bäg* "bey" sözcüğünün üçüncü kişi iyelik eki *-i*'yi almış hâlini ("onun beyi" ya da iyelik eki yalnız belirtici işlevdeyse "bey, beyi") de temsil edebilir. Moğol Dönemi'nde *bägi* veya *bäki* bir "vezire" verilen bir unvandı (bk. Pelliot, "Notes sur le '*Turkestan*' de M. W. Barthold", ss. 49-51).

Taş, sık rastlanan bir erkek adıdır. bk. özellikle Th. Houtsma, *Glossar:* Bäg Taş, Altun Taş, Tämür Taş, Är Taş, Ay Taş, Arslan Taş vb.

Karaçuk daha VIII. yüzyıl başından itibaren Tonyukuk Yazıtında tanıklanıyor; anlaşıldığına göre burada, Sır Derya'nın sağ kıyısı boyunca uzanan ve bu havzayı Talas Havzası'ndan ayıran Aleksandr Dağlarının bir kolu olup günümüzde Kara-tau denen dağların adı olarak kullanılıyor (bk. R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 109 ve aynı yazar, *L'Empire des Turcs Célestes*, s. 182). Kāşġarî'nin haritasında da Karaçuk Dağları aynı yerde, kuzeydoğuda Kıpçaklarla güneybatıda Oğuzların arasında gösteriliyor. Karaçuk adı ayrıca Sır Derya üzerinde dağlara yakın bir şehrin de adı idi; Kāşġarî (I, s. 487.20) bunu, *oğuz* şehri Fārāb'la özdeşleştiriyor (bk. V. Minorsky, *Ḥudūd*, ss. 118 ve 358). Kral Hethum'un güzergâhı ise Türkistan şehrinin birkaç kilometre kuzeybatısına yerleştiriyor (bk. John A. Boyle, "The Journey of Het'um I", s. 184). Dolayısıyla yazmamızın ait olduğu IX.-X. yüzyıllarda, *Karaçuk* sözcüğü Uygur imparatorluğunun batı uçlarında, Talas şehriyle Sır Derya üzerindeki Türkistan şehri arasında uzanan geniş bir bölgenin adı olmalıdır. Karaçuk ayrıca Dede Korkut efsanesinde de gerek dağ adı gerek kişi adı olarak yer alıyor.

A PARÇASI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

A.1 Pelliot Chinois 3509 yazmasının, prensin nasıl kayınpederi hanın bahçesine yerleştiğini anlatan son kısmı (s. LXXX) ile bu fragmanın, prensle karısı olan han kızı arasındaki tartışmayı anlatan başlangıcı arasında, başlıca Çince versiyon olan *Dà fāng biàn*'ın Taishō yayınındaki Çince metnin 1/3 sayfasına yani aynı Çince versiyondan Chavannes'ın yaptığı Fransızca çevirinin ~prensesin nasıl prensle karşılaşıp onun eşi olduğunu anlatan~ (ss. 492-493) bir sayfadan biraz fazla bir bölümüne denk düşen bir boşluk bulunuyor. A fragmanındaki Uygurca metnin *Dà fāng biàn*'ın Çince metnini (s. 146a) oldukça yakından izlediğini göreceğiz.

***A.2** *"NC"NK*: Yorumum doğruysa burada yanlış ya da en azından kural dışı bir yazılış söz konusu olsa gerek, zira normal olarak "NC" *ança*'dan sonra bir kesinti olması gerekir. Ayrıca da N olarak okuduğum sondan bir önceki harfin şekli bir tuhaf. Gene de burada, büyük bir yanılma riskine girmeksizin *ança aŋ* yani "o kadar eksikli / kusurlu / boş" ifadesini okuyabildiğimi sanıyorum. *Dà fāng biàn*'ın Çince versiyonunda (s. 146a) buradaki deyim, "(iki gözünüz sonsuza dek) *tıtleşmeden* (kalsın)" = *bù chà* 不差 [ya da '*farksız*' = *bù chā* 不差]. Ben bu yazılışta, Uygurca metinlerde birkaç örneği bulunan ve bana "eksiksiz, noksansız, kusursuz" -ve dolayısıyla "tamamıyla, tamamen, bütünüyle"- anlamına geliyor gibi görünen *aŋsız* deyimindeki *aŋ*'ı görüp tanıdığımı sanıyorum (*aŋsız*'ın örnekleri için bk. R. Arat, *Eski*, s. 329). Kāşġarî (I, s. 40.22) Oğuzlarda *aŋ* sözcüğünün olumsuz yanıt olarak "hayır" anlamında kullanıldığını belirtiyor. Moğolcada *aŋ* "çatlak, yarık, kırık, koyak" anlamlarına geliyor; "açmak, açılmak" anlamına gelen ve "açıklık, delik, gedik; esnemek" vb. gibi yakın anlamlı bir çok türevi de olan *aŋgar-* eylemi de bu *aŋ*'dan gelir görünüyor (bk. F. Lessing, *Mongolian-English Dictionary*, ss. 43-44). Kāşġarî de (I, s. 94.19 ve 135.8) özellikle bir kapı hakkında "ardına kadar açık" anlamına gelen bir *aŋıl* sözcüğünü verirken çağdaş Orta Asya Türk lehçelerinde *aŋıl* ve *aŋar* "yarık, çatlak, kırık" karşılıklarını buluyoruz (bk. *Wb*, I, 184 ve 185). *Aŋ* sözcüğü ve "açıklık, boşluk, gedik, esneme vb." anlamlarına gelen türevleri ile Kāşġarî'nin (I, s. 80.20) verdiği bir başka sözcük, *aġ* "iki bacağın ya da iki parmağın arasındaki boşluk" arasında bir yakınlık kurmak gerekir görünüyor; söz konusu terim *aġ* "donların iki bacak

CamScanner ile tarandı

arasındaki parçası" şeklinde, söylenişi de bazen *aŋg* olarak değişerek Türkiye Türkçesinde hâlâ yaşıyor (bk. *SözDDer*, ss. 72 ve 103; *TarSöz*, s. 24). Eski Türkçede ötümlü gırtlaksılarla genizsi gırtlaksılar arasındaki almaşıklığa ilişkin başka örnekler de iyi biliniyor (bk. *AG*, 30; M. Räsänen, *MatLaut*, ss. 196-200). Bundan başka *aġız* "ağız" da *aġ / aŋ*'dan türemiş görünüyor ve burada da aynı "açıklık, boşluk, yarık" fikri ağır basıyor. Öte yandan, ön ünlü sınıfında da öncekilerle yakın anlamlı olan ve belki de aynı dizide yer alan bazı sözcüklere rastlanıyor: *äŋ-* "yanılmak, hata etmek" (K, I, s. 174.18 ve s. 252.19); *äŋir-* "hatalı, kusurlu olmak" (*Wb*, I, 711 (Çağatay)); *äŋdä- / ändä-* "yanılmak, kusur işlemek, yapamamak" (bk. *Wb*, I, 717 (Şor, Sagay, Koybal); I, 740 (Altay, Lebed, Teleüt)); Moğolca aynı "aldanmak, hata yapmak" anlamındaki *anda- / ändä-* (bk. F. Lessing, *Mongolian-English Dictionary*, ss. 42 ve 315) ve *än* "boş, ıssız" (bk. *Wb*, I, 729 (Tel., Alt., Leb., Şor, Sag., Koyb., Kaça, Küerik)) sözleri vardır.

Böylece, başlangıçta *aŋ*'ın "boşluk, yokluk, eksiklik, kusur, çatlak, yarık, açıklık" anlamlarına gelmiş olduğu akla yakın görünüyor. Elimizdeki bölümde *aŋ* sözcüğü; oyulmuş gözleri nitelemekte kullanıldığına ve karşıt anlamlıları da *bütüg* "bütün" ve *tolu* "dolu" olduğuna göre (bak. sat. A.4 ve 5), bu söz hem "boş" olarak hem de "hasta, kusurlu" olarak anlaşılabilir.

Belirsizlik adılı *näŋ* "herhangi bir şey, hiçbir şey, önemsiz bir şey, hiç, hiçbiri" sözcüğünün de başlangıçta -"ne kadar boş / kusurlu / hatalı / eksikli / az olursa olsun, en önemsiz şey" anlamlarına gelen- *nä aŋ*'ın kısalmış bir şeklinden ibaret olması bana akla yakın görünüyor. Hatta üstünlük gösteren *aŋ / äŋ*'in de yine *aŋ*'ın özel -belki de eksiltili- bir kullanılışı olarak açıklanabileceği düşünülebilir; buna göre, örneğin birkaç taş arasından "en büyüğünü" anlatmak için "(taşlardan) *hiçbiri* (daha) büyük (değil)" veya "(taşlardan daha) büyüğ(ü) *eksik, yok*" gibi ifadeler kullanılmış olabilir; ancak tabii ki bu sadece bir varsayımdır.

A.4 PWTWK biçimi, "sonuna varmak, amacına ulaşmak" demek olan ve özellikle yaralardan söz ederken "kapanmak, iyileşmek, izi bile kalmamak" anlamına gelen (bk. özellikle K, II, s. 294.7) *büt-* eyleminin -°*g* ile türemiş sıfatını ya da etkin ortacını (*AG*, 137; Bang, "TurkBr VII", s. 207 ff.) gösteriyor olsa gerektir. *Bütüg* "iyileşmiş, el değmemiş (gibi)" sözcüğüne bugüne dek başka yerde rastlandığını sanmıyorum fakat Çağataycadaki *bütäü* "el değmemiş, yarasız beresiz" (bk. *Wb*, IV, 1897) ve Kazan Tatarcasındaki *bötäü* "bütün, sağlıklı" (bk. *Wb*, IV, 1723) terimleri de kökende benzer bir biçime bağlı olsalar gerek. *Bütüg tolu boltı* ifadesinin karşılığı olarak *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 146a) *píng fu rú gù* 平復如故 "eskisi gibi iyileşmiş / sağlığına kavuşmuş" deyimi yer alıyor.

A.6 *amtı tımın*: *Tımın*'ın bu bölümdeki anlamı hakkında bk. not LXII.1. Gerek *amtı* gerek *tımın* eski İran dilinden alıntı gibi görünüyorlar. Soğdcada "*mty / 'mty / "m'ty / "m'tk / "mtk* vb. (= *āmate*) sözcüğü "hazır, hazırlanmış" anlamına geliyordu (bk. I. Gershevitch, *GMS*, 14 ve 121; É. Benveniste, *Textes Sogdiens*, ss. 199, 213 ve 240; F. W. K. Müller, *Soghdische Texte I*, s. 27.7, H. Reichelt, *Handschriftenreste*, II, s. 32.14 - s. 38.11 ve O. Hansen, *Berliner soghdische Texte*, I, s. 12.210 ve s. 25). "Hazır, hazırlanmış"tan "şimdi, şu anda"ya doğru gelişen semantik evrim konusunda, Arapça *hāḍır* "hazır"dan gelen Özbekçe *hazır* "hazır, şimdi, hemen" sözcüğüyle karşılaştırılabilir (bk. A. von Gabain, "BioHts", 84 n., Dr. Menges'ın belirttiği bir nokta hakkında ve *Özbekische Grammatik*, s. 247).

A.9 *sevinçsiz är*: *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 146a) buna denk gelen terim *xiǎo rén* 小人 "alçak, aşağılık, kötü karakterli adam"dır. İmdi, Türkçe *sevinç* sözcüğünün alışılmış çevirisi "sevinç, neşe" olmakla birlikte *AG*'in sözlüğünde (s. 333) "minnet, şükran" anlamı da yer alıyor ve gerçekten de *sevinç*'in *Türkische Turfan-Texte*'nin kimi bölümlerindeki (bk. *TT* I, sat. 13.52 ve 131 ve not 12; *TT* II, A 83 ve *TT* III, 17) kullanılış tarzı böyle bir yoruma da izin verir görünüyor. Demek ki *sevinçsiz* deyimi "minnetsiz, nankör, vicdansız, kötü" anlamına da gelebilir. Bu sözcüğe ilişkin Kāşġarī'de (III, s. 377.2) verilen bir örnek, bana aşağı yukarı aynı anlamı taşır görünüyor: *toyın tapuġsalk, täŋri sevinçsiz* "rahip sofuluğunu yapsa (da) Tanrı kayıtsız kalır (bunu değerlendirmez, şükran duymaz)".

***A.10** *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 146a) buraya denk düşen bölüm *wǒ jìn xīn gōng shi yú rǔ* 我盡心供事於汝 "size bütün kalbimle (harfi harfine 'kalbimi tüketerek') hizmet ettim" şeklinde. İlk kez burada tanıklanan *[äk]şimätin* "ekşimeden, ekşimeksizin" sözcüğünün yerine, gerekirse **[äg] simätin* "eksilmeden, eksik olmaksızın" koymak düşünülebilir ama eski dönemlerde burada asıl beklenen şekil *ägsi-*'den çok *ägsü-* olurdu.

A.17 //LM'Z: *Dà fāng biàn*'ın Çince versiyonunun ilgili bölümündeki (s. 146a), (Prens Şan-yeu) *rù hăi wèi huán* 入海未還 "(Prens Şan-yeu) okyanusa gitti ve daha dönmedi" cümlesini göz önüne alarak //LM'Z biçimini *[kä]lmäz* olarak tamamlayıp ifadeyi *takı kälmäz* "daha gelmedi" şeklinde okuyorum.

A.19 /WX': Gene *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonundaki (Taishō, C. III, s. 146a) *cóng shēng lái* 從生來 "doğum(um)dan beri" ifadesine bakarak sözcüğü *[t]oġa* "doğuştan, doğumdan beri, doğarak" şeklinde tamamlıyorum.

A.20-21 SWYZWNKWZNY ////P.LYR: *Dà fāng biàn*'in Çince metninde (Taishō, C. III, s. 146a) burada *shuí dāng xìn zhī* 誰當信之 "buna kim inanır?" ve birkaç satır önceki benzer bir bölümde de *shuí dāng zhī rǔ* 誰當知汝 "sizi kim tanır?" ifadeleri bulunduğuna göre, bu Türkçe cümle de olasılıkla

CamScanner ile tarandı

sözünüzni (kim) bilir "sözünüzü kim bilir?" yani "sözünüzün (doğru mu yalan mı olduğunu) kim bilir?" şeklinde tamamlanabilir. Benzer bir cümle için bk. Kâşgarî (I, s. 425.11): *karğa karıxın kim bilir* "karga(nın) yaşını kim bilir? karganın yaşlı olup olmadığını kim bilir?"

SÖZLÜK

aç- "C-, açmak.
temir sıva a.-tı XXXIII.4.

açın- "CYN-, özen göstermek, kaygılanmak, bakımını yapmak, iyileştirmek, meşgul olmak, beslemek.
[krş. not LXVII.7]
ävinä elitti a.-tı LXVII.7.
artuk ädgü a.-ınlar LXVIII.1.
artuk a.-tı LXVIII.2.
anta a.-ayın LXXIII.4.

ada "D', tehlike.
beş törlüg a. bar XVII.1.
bir a. ol erür XVII.1.
bu munça korkınçıg a.-ka XVIII.5.
örtinü korkınçıg a.-lıg ol XXVI.6.
ölüm a.-ka korksar XXXII.4.
a.-sız tudasız XXXIII.6.
örtinü alp a. tetir XXXVIII.8.

adak "D'Q, "D'X, ayak.
[← **ad-yod-* "yere sermek" (krş. K *yadım* "halı, yer örtüsü"; *yat-* "yatmak": *yağ-* "yağmur yağmak"? ← **ya-* "yere sermek"?) + -'*k* edilgenlik ve sonuç bildiren, eylemden ad yapan ek (*AG*, 127) = "yere serilmiş olan şey"? Ayrıca krş. Korece *padak* "ayak tabanı". İkinci ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 265 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162.]
elgin a.-ın bäklädi LXIII.5.
tört a.-ın inläyü kölitdi LXV.5.

adın "DYN, başka.
takı a. ağlık kolın VII.3.

adınçığ "DYNCYX, seçilmiş, olağanüstü, özel.
[krş. not XXXIV.1. "seçilmiş, seçkin" anlamı için krş. *TT* III, not 18. ← **ad-* "ayrı olmak" + -'*nç* = **adınç* "seçim, seçme, ayırma" + *-sığ* (*AG*, 80). Bang, "TurkBr V", s. 16'da *soğan* + *sığ* = *soğançığ* gibi *adın* + *sığ* = *adınçığ* olduğunu sanıyor ancak *adınçığ* farklı bir sözcüğe benziyor.]
tanı a. ärdini yençü XXXIV.2.
tanı a. tatağlıg aş içkü LXXI.5.

adrıl- "DRYL-, ayrılmak.
amrak yemä a.-ur LXXVIII.5.

adruk "DRWQ, farklı, çeşitli, ayrılmış, ayrı.
[← *adır-* "ayrı yere koymak, ayırmak" + -'*k* edilgenlik ve sonuç bildiren, eylemden ad yapan ek (*AG*, 127 ve 149).]
a. uzlar kämtü kämtü II.5.
a. a. ämgäk II.7.
kişidä a. LXVI. 5.

ağdak "XDWX, bozulmuş, kusurlu, yapılmış, hatalı, kötü.
[krş. not IV.iç. ← *ağ-* "bozulmak, bir yana yatmak"?]
men yapı a. birküçi LXVI.iç., IV.iç.
men yapı a. XXXIV.üst.

ağı "XY, değerli eşyalar, zenginlikler, hazine, (K.) ipek kumaş.
[Son ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263 ve T. Tekin, *age.*, s. 162.]
a. barım VII.6, 9, IX.2, XII.6.

ağıçı "XYCY, hazineci, hazine bekçisi, hazinedar.
a. ulugı VII.7
a. barçası a.-lar IX.7.
a.-lal(=r)nın bulmaz ertü X.4.
a. ersär mäniş ol X.8.

ağılık (*ağlık*?), "XLYX, hazine, devlet hazinesi, değerli eşyaların (*ağı*) saklandığı yer.
a. kolın VII.4.
a.-takı ağı barım VII.5.
a. kurug bolğalır VII.8.

CamScanner ile tarandı

ağırlığ "'XRLX, saygıdeğer, saygın, değerli.
tabi a. bolğay XXIX.3.
ağır, ağır- "'XZ-, "'XZ-, ağır.
[krş. not A.2].
a. -ın yorlayu LXX.1.
a. -ı yorlayu LXXI.1.
tört a. -ığsıta ötdi A.15.
ağma- (*ağmo-*") "'XN'-, yerde yuvarlanmak, kıvranmak.
[Sav'da *ağmo-* ama K vb.nde *ağno-*. Ziwel/Pfahl, s. 6.4'te *ağınçsız övrilinçsiz* "çalkantısız". ← *ağ-* "bir tarafa eğilmek, bükülmek, çökmek" (krş. not IV.iç.) + *-'n-* dönüşlülük eki + *-a-* güçlendirme eki (?). Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 5'e göre ilk ünlü uzun olmalı.]
balıkça a. -yu LVIII.7.
ağrulığ "'XRWQ, yük, ağırlık, yük, külfetli, ağır olan.
[krş. not LXVIII.3. ← *ağır* + *-u-* (*AG*, 86). *ağru-* "ağır olmak" + *-'k* eylemden ad yapan ek. bk. *TMEN*, No. 496.]
a. bulte LXVIII.3.
ağu "'XW, zehir, ağı.
[Ünlüler uzun olmalı: krş. Tuna, *age.*, s. 264 ve. T. Tekin, *age.*, s. 158 ve 162.]
a. -luğ yılan XXXVIII.3.
a. tını XXXVIII.4.
alku a. -luğ lölär yılanlar XXXIX.6.
aḫ "'Q, nefret uyandıran, kötü, yaramaz.
[← Çin. *é* 惡 **âk* "kötü, iğrenç". krş. not XXIX.1.]
ağığ kalınçlığ a. oğlın LXII.5.
aḫıt- "'XYT-, akıtmak.
kan öğüz a.-ar III.4.
aḫla- "'QL'-, nefret etmek, kötü bulmak.
[← *aḫ* "kötü" + *-la-*. krş. not XXIX.1.]
meni a.-yur erti XXIX.1.
aḫtarıl- "'QT'RYL-, devrilmek, devrilmiş olmak.
[← *ağ-/*aḫ-* "bir tarafa eğilmek, çökmek" + *-'t-* ettirgenlik veya pekiştirme eki + *-'r-* ettirgenlik veya pekiştirme eki + *-'l-* edilgenlik eki. krş. not IV.iç. K, *ağtar-* ve *ağtarıl-*'ı veriyor. *TMEN*, No. 433.]
kemi a.-ur XVIII.3.
al "'L, kurnazlık, düzen, cins, yol, hile.
[*al çövüş* hakkında krş. *TT* VI, not 20. Räsänen, "TüMisz", s. 5'e göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 516.]
a. çövüş ayu bergä men LXXV.1.
al- "'L-, almak, ele geçirmek.
köŋülçä a. -ıŋ XVI.6.
ärdini a. -galı barayın XXXV.2.
ärdini a. -ıp berip L.2.
ärdini a. -ıp tökip L.8.
ärdini a. -ıp tüzüp poşı berür LI.4.
ärdinig a. -ıp LV.8.
oğrı a. -mozun LVI.2.
sıçın a. -ıp kodtı LXV.8.
alkın- "'LXYN-, tükenmek, bitmek.
ayı barım a. -sar VII.9, IX.2.
alku "'LXW, "'LQW, 'LXW, tamamen, sonuna kadar, hepsi, tamamı, her yerde.
a. -nı taplamadı XV.2.
a. -nı kemi birlä sinürür XVII.3.
kişi a. ölür XVII.6.
a. tükäti berip XXVIII.4.
kumı a. kümüş XXXVI.7.
karam içintä a. ağuluğ lölär yılanlar yatur XXXIX.6.
a. -ka berip XLIX.2.
a. yokadtı a. öltilär LIV.2.
uluş bodını a. LXII.3.
uluş bodın a. kovradı LXXI.2.
a. anta kovradı LXXII.1.
a. mäŋilig boltılar LXXII.3.
alŋu- (*alaŋu-*) "'LNKW-, zayıflamak, bitip tükenmek.
[krş. not XXXV.2. ← *alaŋ* + *-u-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85). Bu eylem için ayrıca bk. *TT* I, 152. not; *TT* V, A 88. not.]
küçi a.-dı XXXVII.2.
alp "'LP, kahraman, cesur; kahramanlık ve güç gerektiren; saygın.
[*TMEN*, No. 526.]
ädgü a. yerçi XXIII.8.
ärtiŋü a. ada XXXVIII.8.
altı "'LTY, altı.
a. kün ärtip bardı XX.1.
altun "'LTWN, altın.
[*TMEN*, No. 529.]
a. taġ XXXVII.6, .8.
sarığ a. yıp XLIII.2.

a. sıd LXXI.iç.
amrak "MR'Q, "MR'X, "MR'Q, "MRX, sevilen, sevgili, can.
[← *am(ı)r-* "sevmek" + *-'k*. *TMEN*, No. 554.]
a. oğlum IV.4, LXII.7.
a. ögüküm V.7, VI.6, IX.5, XVI.3.
bir kiyä a. oğlumın XXV.4.
a. kadaşım LIII.4.
a. yemä adrılur LXXVIII.5.
a. täŋri mayba LVIII.iç.
amtı "'MTY, 'MYT, şimdi, şu anda.
[krş. not A.6]
a. XI.7, XVI.5, XXVII.5, XXIX.1, .5, XXXIV.4, XL.2, LVII.1, .5, LXXIII.2, LXXVII.7, A.5.
a. timin A.6.
a. ığlamaŋ LX.1.
maŋa a. bir kuşkoyu tilāp kälürün LXIX.6.
an "'N, Ān 安 **ân* soyadı; Tang Hanedanı Dönemi'nde Çin'de Buhara kökenli Soğdlar olan Arsaklara verilen Çince Ān-xī adının 安息 kısaltılmışı.
a. torok LXXVI.alt.
anı "'NY, *ol* "o" kişi ve işaret adılının yükleme durumu.
a. üçün XXI.6.
a. yoğuru usar XXXIX.7.
anın "'NYN, *ol* "şu, o" üçüncü kişi ve işaret adılının araç durumu.
a. öz egidür III.5.
ança "'NC', *ol* "şu, o" kişi ve işaret adılının eşitlik durumu: gibi, kadar, onun gibi.
[krş. *TMEN*, No. 559 ve 560. T. Tekin, "MT Long Vowel", s. 170'e göre *-ça*'nın ünlüsü uzundu.]
a. ämgänip XLVII.3.
ançulayu "'NCWL'YW, öyle yaparak, onun kadar, öylece.
[← **ança ulayu* "onun kadar / onun gibi koyarak / ekleyerek". krş. not III.2]
tını ... a. közünür kaltı ... tütärçä XXXVIII.5.
anta "'NT', *ol* "şu, o" üçüncü kişi ve işaret adılının bulunma-ayrılma durumu: oradan; orada, o yerde; ondan; o anda.
a. ötürü ken X.2.
a. ötrü XII.4.
a. tınlar XXXIII.8.
a. tägdükdä LII.5.
a. ken LXVIII.2.
a. uduşup LXX.4.
a. kovradı LXXII.2.
a. egidti LXXII.3.
a. açınayın LXXIII.4.
a. al çövüş ayu bergä men LXXV.1.
silärni barça a. kutarğa men LXXVI.6.
antağ "'NT'X, (← *anı-täg*), onun gibi, öyle.
a. täŋri täg ärdini täg ögüküŋüzni XXVI.2.
törüşi a. ol LXXVIII.4.
a. çulvu sav A.14.
† **aŋ** (*äŋ*?) "'NK, hata, kusur, eksiklik, yetersizlik, değersiz, boşluk, yarık, açıklık.
aŋa "'NK', *ol* üçüncü kişi ve işaret adılının verme durumu: şuna, ona, vb.
[← **a-n-ka* ? varyantı *aŋar*.]
a. ayıtıp LXXIV.6.
ara "'R', arasında, içinde, mesafe (aralık).
[*ar-* "arasından geçmek, içinden geçmek, arasına girmek" (krş. "BrHts", not 1867) + *-ya-*: "yarmak" eyleminin *-a* ile ulaç biçimi. Her iki ünlü de uzun olmalı: krş. "TüMisz", s. 6'da *ära*; "MT Long Vowels", s. 162'de *ard* ve "UzVok", s. 261 ve 263'te *ärd*. *TMEN*, No. 443.]
kalın kovrag a. LXX.6.
arıg "'RYX, temiz, arı.
ekki a. kızlar XLI.2.
säkiz körklü taŋ a. kızlar XLIII.1.
arslan "'RSL'N, arslan, kişi adı.
[*TMEN*, No. 452.]
ıt a. IX.iç., LXXIV.iç.
arta- "'RT'-, kötüleşmek, bozulmak.
[*TT III*, not 68'e göre, *arta-* eylemi **ar* + *-ta-* addan eylem yapan ekten (*AG*, 102) geliyor, aynı **ar* Kāşgarī'nin verdiği *arsu* "değersiz şey" sözcüğünde vardı ama belki de *arta-* "bozulmak, fazla olgunlaşmak", *art-* "aşmak, kalmak, kalan olmak" eyleminin *-a-* ile pekiştirmeli bir varyantıdır ve bu da belki *ar-* "yorulmak (= aşırıya kaçmak?)" eyleminin *-t-* ile ettirgen-pekiştirmeli biçimi olabilir.]

CamScanner ile tarandı

yemişiŋdiz a.-mağay LXXX.7.

artat- "RTT-, bozmak, berbat etmek.
ädgü yemişig kuşlar a.-ır üçün LXXII.8.
yemişiŋin kuş kuzgun a.-mağay LXXV.4.

artuḳ "RTWQ, artık, fazlalık, daha çok, fazla, daha, aşırı derecede.
[← *art-* "fazla olmak, artmak, çoğalmak" + *-ḳ* edilgenlik ve sonuç bildiren ek. krş. not LXVIII.2.]
a. asıḳ tusu XXXIV.6.
a. ädgü LXVII.8.
bir ay a. açıntı LXVIII.2.

aruḳ "RWQ, yorgunluk, yorgun,
[← *ar-* "yorulmak" (K) + *-ḳ* (*AG*, 149). İlk ünlü uzun olmalı; krş. "TüMisz", s. 6 ve "UzVok", s. 261.]
avınçka a.-ı yetti XXXVII.1.
siz a. siz LV.4.

aruḳla- "RWXL'-, dinlenmek.
[krş. K.]
siz aruḳ siz a.-ŋ LV.5.

as- "S(=Ş)-, asmak.
söŋüt üzä birär çıŋıratğu a.-ıŋ LXXIX.6.

asaġ (ve *asıġ*?) "SX, "S'X, kâr, yarar.
[← *as-* "asmak" + *-ġ* şimdiki zaman ortaç eki = "asıl şeye asılı olan (şey); bir sermayeye, bir eyleme ve benzerine kâr olarak ayrılan pay"? *TMEN*, No. 480.]
[*ası*]*gı tuzusı nä bar* XXI.1.
a. tusu kılur XXI.5.
artuk a. tusu kılu XXXIV.6.
tüzü tükäti a. tusu kılu XXXV. 4.
poşı bermäk a.-ı nomladı XLVI.6.
a. tusu kıl- XLVIII.2. XLIX.7.

aş "Ş, besin, gıda, aş.
["UzVok" s. 261 ve "MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, No. 481.]
a. aşlaġalı XIX.6.
a. aşanmaz XIX.8.
ärän-niŋ a.-ı suvı XXVIII.3.
a. berür LXVIII.4.
a. içkü LXXI.6.
a.-ın suvın LXXV.7.

aşa- "Ş'-, yemek, tüketmek, beslenmek, gıda almak.
[krş. not L.5. "UzVok", s. 266 ve "MT Long Vowels", s. 165'e göre ikinci ünlü uzun olmalı. krş. *TMEN*, Nr. 483.]
lölär tapaġın uduġın a.-dı L.5.

aşan- "Ş'N-, beslenmek, yemek, gıda almak.
[krş. not XIX.8. *aşan-*, *aşa-* "yemek" eyleminin *-'n-* ile orta çatı veya dönüşlü biçimidir. *Maitrisimit*, levha 25 arka yüzde tanıklanmıştır ayrıca krş.*TT* I, not 160 ve *Wb*, I, 590 (Tob., Kır., Osm.-Ermn.): *aşan-* "sich satt essen".]
aş a.-maz men XIX.8.

aşıl- (*asıl-*?) "Ş(=S)YL-, artmak, artmış olmak.
[← *aş-* "aşmak, geçmek"? krş. "daha fazla, aşırı" anlamlarındaki *aşa*, *aşarak*, *aşırat* vb. veya Mani yazısı ile olan *TT* IX, 97 ve notunda olduğu gibi *asıl-* olarak okumak gerekir? krş. "UigSt", not 42 ve *TT AIndex* ve *TT* VII'deki *aşıl-*, *ükli-* ve *üstäl-* ile birlikte ikileme olarak kullanılır. "TüMisz", s. 6'ya göre *aş-*'ın ünlüsü uzun olmalı.]
koy yılkı egidsär yılıŋa a.-ur XIII.6.

aşla- (veya *aşan-*?) "ŞL'-, yemek yemek, besin almak.
["Ş'N- yerine yazım hatası mı? krş. not XIX.8. K, *aşla-*'yı "kopçayla kapatmak" anlamında veriyor ama *Wb*, I, 602 (Çağ., DT.)'de *aşla-* "yemek ve içmek".]
aş a.-ġalı unamadı XIX.6.

aşnu "ŞNW, daha önce, önce, önünde, aşmış, geçmiş.
[← *aş-* "geçmek, aşmak" eyleminin dönüşlü veya orta çatılı biçimi olan *aş-'n-*'ın *-u* ile ulaç biçimi (krş. K).]
a.-rak yorıŋlar XXXII.5.
a. önüp LXV.3.

at "T, ad, ün, unvan.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6 ve "MT Long Vowels", s. 159; ayrıca Ligeti, "VoyLong", s. 186.]
ol ädgü kü a. VII.1.
a.-lıġ yüzlügkä XII.5.
a.-lıġlar XII.8.
a.-lıġı yüzlügi XX.3.

navata a.-lıġ L.7.
közünür a. burhan XI.3.

† **atız-, ıtız-** (veya *etiz-*?) "TYZ-, "YTYZ-, titreştirmek, (telli bir müzik aletini) çalmak.
[← *at-* "titreşmek, atmak" + *-'z-* ettirgenlik eki (*AG*, 167)? krş. not LXX.1.]

atlantur- "TL'NTWR-, ata bindirmek.
a.-dı erti I.1.

avıçğa "VYCX', "VYCQ', "VYNCX', yaşlı adam.
[← *aba* / *apa* "baba" + *-ç* küçültme eki + *-ka*? K: *avıçğa* "yaşlı insan". *Wb*, I, 631-632: *abuçka* (*KB*), *abuşka* (Tob., Çağ., DT., Uyg.). T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162'ye göre son ünlü uzundur.]
a. XXV.7, XXVII.7, XXXVII. 7.
avınçka XXXVII.1.
yerçi a. XXXV.8, XXXVI.2.

avçı "VCY, kışkışçı, avcı.
[krş. *TMEN*, No. 582. *av*'ın ünlüsü uzun olmalı: krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 6; T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 159.]
balıḳçı a. I.8.

ay "Y, ay (uydu), ay (takvim).
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 5 ve "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, No. 627.]
küniŋä a.-ıŋa VII.5.
bir a. artuk LXVIII.1.

ay- "Y-, anlatmak, açıklamak, söylemek, belirtmek, betimlemek.
ḳılmaḳ a.-u berdilär XIII.2.
biri a.-ur XIII.2, .5, .7.
üntäyü yol a.-u berdi LX.7.
al çäviş a.-u bergä men LXXV.2.
a.-zun XXII.iç., XXIII.iç.

aya "Y(=V)', avuç içi, aya.
[İlk ünlü uzun olmalı: krş. "TüMisz", s. 5.]
a.-dakı yençü 2 monçuḳ VI.8.

ayıġ, ayağ "YX, "YYX, "Y'X, "V(=Y)YX, kötü; çok, pek.
[*ayıġ* / *ayag*'ın üstünlük derecesi veya geliştirici olarak kullanılışı için Fransızcada "méchamment, vachement" gibi sözcüklerin kullanımıyla karşılaştırılabilir. Bu kullanış için krş. K, I, s. 84.]
a. kılınç II.1, III.7.
a. ögli tegin inat XXVIII.6.
kadaşı a. ögli teginig XXXV.5.
a. ögli LVI.4.
a. kılınçlıġ LXII.5.
a. bilgä LXXIV.5.

ayıt- "YYT-, "YT-, sormak, sorgulamak.
[ayıt-, ay- "anlatmak, söylemek" eyleminin *-'t-* ile ettirgen- pekiştirmeli biçimidir. Kâşgarî (I, s. 215-216), *ayıt-*'ın asıl anlamının "sormak" olan da Oğuzların bunu "söylemek, anlatmak" anlamında kullandıklarını belirtir.]
inçä tep a.-tı V.2, XII.6, LIV.8.
kim sizlär tep a.-tı XLI.5.
tegin a.-sar XLII.5.
kunçuyı mu sizlär a.-sar XLIII.5.
tegin inçä a.-n LIII.4.
inçä tep a.-dı LXVI.4.
bilgädörkä a.-ıp LXXIV.2.
aŋa a.-ıŋ LXXIV.6.

az "Z, az.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6 ve "MT Long Vowels", s. 159.]
aġı barım a.-kana kalın VII.6.
a. udıŋ LV.5.

ädgü 'DKW, iyi, en iyi, iyilik.
[← *äd* "değer, mal" + *-gü* addan ad yapan ek (*AG*, 60).]
ä. ögli IV.2, XXIII.3, XXXI.1, .8, XXXVI.2, XLIV.3, L.3, LV.7, LVIII.2, daha başka çok sayıda.
ol ä. kü at VII.1.
ä. kılınç XII.3.
tarımakda ä. yok XIII.3.
biz käntü-kä ä.-kä ötläyür biz XX.7.
bir ä. alp yerçi XXIII.7.
ä. yavlak XXX.2, LXIII.3.
ä. köni XL.8.
artuk ä. açınıglar LXVIII.1.
maŋa ä. sakınçınaz LXIX.5.
ä. yemişig LXXII.8.

† **äkşi-** ['K]ŞY-, hırçınlaşmak, kızmak.
[K'de *äkşig*; *CC*'de *äkşi*; *Wb*'de (Osm. Krm.) *äkşi-*.]

ämäri 'M'RY, çok sayıda, sayısız, pek çok.

CamScanner ile tarandı

[← İran. *a-* olumsuzluk ön eki + *mar* "sayı" + *-i* sıfat niteliğinde son ek = "sayısız, çok sayıda". krş. not I.7. *M* I, s. 24.5, s. 36.8 ve .11; *TT* III, 92, *U* III, s. 15.3 ve Arap harfli metinlerde (krş. *LeksTefs*, s. 76) tanıklanmıştır.]
ä. tınlıg-lar I.7, II.2, II.8.

ämgäk 'MK'K, "MK'K, sıkıntı, acı.
[krş. *TMEN*, No. 556.]
odruk adruk ä. ämgänür II.7.
ä.-lig yer IV.8.
yok çığay ä.-lig tınlığarağ V.5.
ä.-tä ozgurğay VI.2.
tegin ä.-in körü LIX.2.

ämgän- 'MK'N-, acı çekmek, sıkıntı çekmek, eziyet çekmek.
[← *äm* "ilaç, em" + *-gä-* addan eylem yapan ek (*AG*, 92)?]
ämgäk ä.-ür II.7.
ança ä.-ip XLVII.3.

änäç<l>ä-n- 'N'Ç'N-, (gözü) perdelenmek, kataraktlanmak, kör olmak.
[krş. not A.2]
ä.-ük bolzun A.2.

äŋir- 'NKYR-, eğirmek, çevirmek, döndürmek.
[*ägir-*'in genizsilleşmiş varyantı. *TMEN*, No. 652.]
tınlığlar çığarı ä.-är yuŋ ä.-är kentir ä.-är II.3 ve .4.
elgi ärdinilig yıp ä.-är XLI.3.
yıp ä.-är XLII.3.
yıp ä.-ärlär XLIII.2.

är 'R, adam, erkek.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 262; "TüMisz", s. 14. *TMEN*, No. 638.]
nom bilir ä. XIV.3.
beş yüz satığçı ä.-änlär XXIII.1.
beşär yüz ä.-in barıp XXIV.2.
ol beş yüz ä. ḳamuğun XXIV.6.
ol avıçḳa ä. ıġlayu XXV.7.
beş yüz ä.-ännıŋ XXVIII.2.
beş yüz ä.-än LIII.6.
ḳapıġçı ä. LXVI.1.
udçı ä. LXVI.3, LXVII.6, LXVIII.7, LXX.3.
bägräk ä. LXVI.5.
udçı ä.-kä LXVIII.6.
bu ä.-ig elitäyin LXXIII.2.
ol borlukçı ä. LXXIV.7, LXXVIII.7.
yemişlikçi ä. LXXV.5.
borlukçı ä.-kä LXXIX.3.
satığçı ä.-änlär XIII.üst.

ärdini 'RDYNY, 'RDNY, Skr. *ratna* "mücevher".
bulunçusuz çıtämäni ä. XIV.7.
çıntämäni ä. (bulsar) bar kim XXI.3.
täŋri täg ä. täg ögükünüzni XXVI.3.
ä. kälürsär XXIX.2.
ä.-lig otrukka XXXIII.7.
taŋ adınçıg ä. yençü XXXIV.2.
bu ä. birlä XXXIV.5.
ä. algalı XXXV.2.
ä.-lig balıkka XXXIX.2.
ä. bul- XL.1, LIV.8.
ä.-lig yıp XLI.3.
ä.-lig orunluk XLVI.2.
çıntämäni ä. XLVIII.3, L.8, LI.4.
ä. poşıka XLIX.1.
ä. alıp L.1.
ä. ber- LV.6.
başıntakı ä.-g alıp LV.8.

ärk 'RK, güç, kuvvet, iktidar, irade, özgür / cüzi irade.
[krş. not XXVII.4. *TMEN*, No. 461.]
ä.-im tükämädi ä.-siz ıdur men XXVII.4.
ä.-lig lö ḳanıŋa XLVI.3.

ärt- 'RT-, geçmek, aşmak.
altı kün ä.-ip bardı XX.2.

ärtiŋü, ärtünü 'RTYNKW, 'RTWNKW, aşırı derecede, son derece, çok, fazla.
[← *ärtin-* "aşmak, sınırını geçmek" + *-gü* eylemden ad yapan ek, "-e yönelik, (yapmak) eğiliminde" anlamında *nomen futuri* olarak.]
ä. buşuşluġ III.8, XV.8.
ä. ḳorḳınçıġ XXVI.5.
ä. alp ada XXXVIII.8.
ä. sevinti XLVI.7.
ä. busantı LIV.3.
ä. uz LXX.7.
ä. sevinçsiz A.8.
ä. ḳal muntuz A.13.

'ät (*at*?) "T, et.
'ä.-in ḳanın satar III.4.

ätiz-, etiz- "TYZ-, 'YTYZ-, "YTYZ-, titreştirmek, (telli bir müzik aletini) çalmak.
[krş. not LXX.1.]
elgim 'ä.-ü LXX.1.
'elgi koptuz e.-ü LXXI.1.
tegin ä.-mişin a LXVIII.iç. 1-2 satır arası.

ät'öz 'T'WYZ, vücut, beden.
bu suyluġ ä. LI.8.

'ätük "TWK, ayakkabı, çizme.
[krş. not LXXVI.1. *âtük*'ün ilk ünlüsü uzun olduğu için belki de iki *elif* bu ünlünün uzunluğunu gösteriyor (krş. L. Ligeti, "Les voyelles longues en turc", *JA*, 1938, s. 188 ve Räsänen, "TüMisz", s. 14).]
tonı 'ä.-i LXXVI.1.

äv 'V, ev, çadır.
[*TMEN*, No. 675.]
öz ä.-iŋä elitti LXVII.6.
ä.-intäki uluġ kiçigkä LXVII.7.

† äy 'Y, ünlem, anlatımsal sözcük: "ey!"
[krş. not XXV.7.]

äzük (*äzüg*?) 'ZWK, aldatmaca, yalan.
[*yazuḳ*'un (← *yaz- / az-* "hata yapmak, yanılmak") ön ünlülü varyantı?]
men toġa ä. sözlämäz men A.19.

ba- P'-, bağlamak.
[*bā-*: krş. Trkm., Yak.; "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6 ve "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, No. 705.]
bir üzä birär baŋ LXXX.1.
ḳamağ ışığ başın birgärü bap LXXX.2.

balık P'LYQ, P'LYX, kent.
[← *bāl-* (*bā-*'nın *-l-* ile edilgen biçimi) "bağlanmak, kuşakla sarılmak" + *-'ḳ* sonuç bildiren ek = "(kazıktan duvar ile) çevrilmiş yer, kale duvarı"? krş. özellikle K, III, s. 224: *kası badım* "koyunlar için tahtadan bir çit yaptım". Bu terim için bk. *TMEN* II, No. 712, sözcük kökeni burada *balık* "çamur, balçık" ile ilişkili düşünülüyor. Ayrıca bk. Pulleyblank, "The Consonantal System", s. 258'deki *wālig*.]
b. taştın I. 2.
b.-ḳa kir- IV.1, XXXIX.8.
ärdinilig b.-ka orduka täggäy XXXIX.3.
ol b. tägrä XXXIX.4.
b. içinä kirdi XLI.7.
b. ortusınta LXX.4.
b. uluşta LXXIV.1.

balık P'LYQ, P'LYX, balık.
[Trkm. *bālık*. *TMEN*, No. 518 (II, s. 96).]
talım b. XVII.2.
b.-ça aġnayu LVIII.7.

balıkçı P'LYXCY, balıkçı.
b. avçı tuzçı tuzakçı I.8.

bar P'R, var, mevcut.
[Trkm., Yak. v.b.nde *bär* ← *barır* "gider, ulaşır"? veya ← *bā-* "bağlamak" + *-r* geniş zaman eki? krş. Mo. *bari-* "tutmak"? Ayrıca bk. "VoyLong", s. 186; "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6 ve "MT Long Vowels", s. 159.]
bay yemä b. yok çığay yemä b. VI.2.
ada b. XVII.1.
tağlar b. XVII.5.
tuzusı nä b. XXI.1.
ärdini b. kim XXI.3.
kim ... kemiçi b. ersär XXII.5.
suvçı b. erti XXIII.8.
tağ b. XXXVII.6.
yılan b. XXXVIII.4.
kälmişi b. erti XLIX.2.
b. erti LIX.2.
maŋa ädgü sakınçınaz b. ersär LXIX.6.
näçä ... b. ersär LXXII.1.

bar- P'R-, gitmek, çekip gitmek.
["UzVok", s. 261'e göre ünlüsü uzun.]
öŋi b.-zun X.1.
yığlayu b.-sar X.6.
satıġka yulugka b.-sar XIV.1.
ölüm yerkä b.-ır XVI.8, XXIX.8.
b.-ayın XIX.1, XXX.2.
b.-mağay sen XIX.3
ärtip b.-dı XX.2.
taluyka b.-yın tesär XXII.1.
ḳamağın (ädgü ögli teginkä ḳulluḳ) b.-ır biz XXIII.4.
beşär yüz ärin b.-ıp XXIV.2.
tegin özi b.-ıp XXV.1.
üküş tınlığlar b.-ıp ölügli bir b.-sar yaraġay mu XXVI.7.

CamScanner ile tarandı

birlä b.-ıŋ XXVII.6.
birlä b.-ayın XXIX.6.
taluyka b.-ıp XXIX.2.
b.-sar b.-gil XXX.6.
ärdini birlä b.-sar XXXIV.5.
sizlär b.-ıŋlar XXXIV.8.
alğalı b.-ayın XXXV.2.
kamça b.-dı LIII.6.
bu kamça b.-gay LVII.6.
täzip b.-dı LIX.7.
b.-ayın LXVIII.6.
b. maŋ LXIX.1.
kamça b.-ır siz LXXVIII.1.
är birlä b.-dı LXXIX.1.

baranas P'R'N'S, Benares, Skr. Vārāṇasī, Toh. Bārāṇasi.
b. uluş- XXIII.7, XLIV.2, LXII.2, A.15.

barça P'RC', hepsi, tümü, ne kadar varsa.
[← *bar* "var, mevcut" + *-ça* eşitlik durumu eki. *TMEN*, No. 683.]
b. poşı beriŋ XVI.6.
nä kärgäkin b. bergäy XXII.4.
uluş b. XXVII.1.
b.-ka ḫumaru sav ḳodtı LXXVI.2.
silärni b. LXXVI.6.

barıŋ-sa- P'RYX S'-, gitmek istemek, gitmeyi hayal etmek.
[krş. not LXVIII.8.]
näglük b.-dıŋaz LXVIII.8.

barım P'RYM, zenginlik, mal, mülk, servet.
[Hangi eylemin eylemden ad yapan *-'m* ile ad türevi? ← *bā-* "bağlamak" + *-r-* ettirgenlik veya pekiştirme eki? Mo. *bari-* "tutmak"?]
aġı b. VII.6, .9, IX.2, XII.7.

baş P'Ş, baş, şef; uç.
["UzVok", s. 261 ve "MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, No. 704.]
tegin b.-ın töŋitip XIX.4.
b.-ıntaḳa ärdinig LV.7.
ḳamaġ ışığ b.-ın birgärü bap LXXX.2.

başçısı P'ŞÇYSY, baş, şef, başkan.
aġıçı b. aġıçılar IX.7.

batatu P'T'TW, pamuklu kumaş, pamuklu giysi.
böz b. ḳars toḳtyur II.4.

bay P'Y, zengin.
[Ünlüsü uzun. krş. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6, "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, No. 714.]
b. yemä bar VI.1.
b. bolur XIII.6, XIV.1.

bägi (*bäki*?) P'KY, kişi adı.
[krş. not LII.dış.]
b. taş karaçuḳ LII.dış.

bägrāk P'KR'K, pek büyük soylu, beylere çok yaraşır, çok soylu.
[← *bāg* "bey, soylu" + *rāk* pekiştirme ve üstünlük derecesi eki. R. Arat (*Eski*, s. 308), burada daha ziyade *bāk* "sert, güçlü" olduğunu düşünüyor ama krş. H[otan Sakacası] *begarakā / bagarakā* (*AM*, 1 (1949), s. 49).]
kişidä adruk b. är LXVI.5.

bäklä- P'KL-, sabitleştirmek, hareketsizleştirmek; emin yerde tutmak; zincire vurmak.
[← *bāk* "sabit, sıkı, sağlam" + *-lā-*: krş. not LXIII.6.]
elgin adaḳın b.-p LXIII.6.

bäkrü (*bäkürü*?) P'KRW, güçlü bir şekilde, sağlam bir şekilde.
[← *bāk* "sabit, sıkı, sağlam" + *-ū-* + *-r-* pekiştirme eki + *-ü* ulaç eki: krş. not LXIII.6.]
b. kizläp tut LVI.1.

bälgür- P'LKWR-, belli olmak, belirmek, âşikar olmak.
[← *bälgü* "işaret, marka" + *-r-* addan eylem yapan ek (*AG*, 94). *bälgü* için krş. *TMEN*, No. 96.]
ädgü yavlaḳ b.-gınçā LXIII.3.

bälgürt- PLKWRT-, ortaya çıkarmak, göstermek, âşikar kılmak, açığa çıkarmak.
[*bälgür-*'in *-t-* ile ettirgen biçimi.]
oğuşumın b.-i sözläsär LXVII. 2.

bältir P'LTYR, kavşak, kesişme yeri, akarsuyun veya yolların birleşme noktası.
[← *bäl* "bel, gövde (= uzuvların birleşme noktası?)" + *-tir* bulunma durumu eki (*AG*, 190, 382 ve 422)?]
balıḳ ortusınta b.-dä LXX.5.

bärü P'RW, bu tarafa doğru, bu yana, -den beri.
[← *bergärü* ← *bu yer ḳaru* "bu yere katarak, bu yere doğru giderek"? Trkm. *bäri*. Ayrıca krş. Orta Türkçede *bärü* ve *bärü* ("MT Long Vowels", s. 159).]
törümiştä b. VI.1.
söndä b. LVI.7.

bel PYL, bel, böğür, gövde.
[Trkm., Yak., vb.: *bil*. krş. "VoyLong", s. 188. *TMEN*, No. 834.]
b.-çä boğuzça suvda yorıp XXXVI.4

ber- P'YR-, vermek, (biri) için yapmak, (birinin) yararına yapmak.
[Ünlüsü uzun: krş. "VoyLong", s. 189; "TüMisz", s. 14 ve "MT Long Vowels", s. 159.]
köŋülçä b.-dı VII.1.
b.-dı VII.4, VIII.6, LI.1.
b.-ıp VII.5, XXVIII.5.
köŋülüg b.-zün VIII.5.
ayu b.-dılar XIII.2.
ötüg b.-dı XV.5.
kiginç b.-ü umadı XV.8.
poşı b.-ıŋ XVI.7.
b.-gäy biz XXII.4 XLIX.4.
içgärü ötüg b.-dılar XXIII.2.
ötüg b.-dılär XXIII.6.
içgärü inçä ötüg b.-dı XLIV.1
poşı b.-mäk asgı XLVI.6.
alkuka b.-ıp udtımız XLIX.2.
alıp b.-ıŋ (-äyin?) L.2.
ärdini alıp siziŋä poşı b.-ür men LI.5.
ärdini maŋa b.-ıŋ LV.6.
ärdinig(ŋ?) alıp inisiŋ b.-dı LVI.1.
üntäyü yol ayu b.-dı LX.7.
keŋränü aş b.-ür bolnlar LXVIII.4.
kälürdi b.-dı LXX.4.
çäviş ayu b.-gä men LXXV.2.
köŋül b.-mädi LXIX.alt.
ḳut b.-zün LVIII.iç.

bergü PYRKW, bağış, verilecek veya ödenecek şey.
[← *ber-* "vermek" + *-gü* bir *nomen futuri* anlamında eylemden ad yapan ek.]
b. bulmatın ḳoltguçılar yıglayu barsar X.4.

bert- P'RT-, PRT-, PYRT-, vurarak sertleştirmek, ezmek, çiğnemek.
[← **bā-* "sert olmak" + *-r-* pekiştirme eki + *-t-* ettirgenlik eki: krş. not LXIII.6 ve II.4. *bärt-/birt-* hakkında bk. K, *TT AIndex*, *Wb*, vb.]

köŋülin b.-mäylär VIII.5.
köŋülin näçük b.-äyin men IX.7.
köŋülin b.-sär XI.5.
köŋülin b.-mäyin XIII.1.
köŋlüŋüzni kim b.-di LXIX.1.

+ bertäk- PRT'T-, vurarak sertleştirmek, ezmek, sıkıştırmak, vurarak yoğun (ağır) veya sıkışık hâle getirmek.
[← *bert-* "berelemek, sertleştirmek" + *-'k-* pekiştirme eki. krş. not II.4.]

beş, PYŞ, beş.
[← Toharca B *piś* "beş"? Ünlüsü uzun: krş. "VoyLong", s. 189; "UzVok", s. 262, "TüMisz", s. 14. *TMEN*, No. 826.]
b. törlüg ada XVI.8.
b.-inç XVIII.2.
b. yüz ... ärdnlär XXII.8.
b. yüz är XXIV.6.
b.-är yüz ärän XXIV.2.
b. yüz ärän XXVIII.2, LIII.5.
b. yüz ud LXV.2.
b. yüz ḳoltguçı LXXII.2.
b. yüz ḳoltguçılar LXXV.6, LXXVII.1

bil- PYL-, bilmek, tanımak.
[*TMEN*, No. 835.]
bir bilgä nom b.-ür är XIV.3.
sözüŋüzni [kim?] b.-ür A.21.

bilin- PYLYN-, farkına varmak, anlamak.
kämü b.-gäy erinç X.1.

bilgä PYLK', bilge, bilgin.
[← *bil-* "bilmek" + *-gä* "yapmaya hazır, yetenekli" anlamında adlar oluşturan eylemden ad yapan ek (krş. *AG*, Nachträge, 114.3). *TMEN*, No. 836.]
bir b. nom bilir är XIV.2.
balık uluşta b.-lärkä LXXIV.2.
üküş b. kişilär LXXIV.4.
ayıg b. tetir LXXIV.6.

bir PYR, bir, bir kez.
[krş. Toh. *par- / pär-* (*parwe / pärwat* vb. "birinci")? Ünlüsü uzun: krş. "VoyLong", s. 188; "TüMisz", s. 16; "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, No. 822.]
b.-i ayur XIII.2, .5, .6.
b. tarısar XIII.4.
b. bilgä nom bilir är XIV.2.
b. ada XVII.1.
b.-kiyä amraḳ oğlumın XXV.4.

CamScanner ile tarandı

b. barsar XXVI.7.
b. kemi LIV.5.
b. ay ertmek LXVIII.1.
b. başlayu LXIX.7, LXX.3.
b. üzä birdir uçığ barı LXXIX.6.
b. közünüz yoruzun A.3.
b. közi yarmak A.4.

birär PYR'R, *bir* "bir" sözcüğünün *-är* ile üleştirme biçimi: birer, her birine bir tane.
ağıçlar b. öbün öpi barzun XI.8.
ol lenḫwa sayu b. oğulığ yılan bar XXVIII.3.
söğüt üzä b. çıpratığu asıg LXXIX.5.
bir üzä b. uçığ barı LXXIX.7.

birgärü PYRK'RW, bir olarak, birlikte, bir birliğe doğru.
[← *bir* "bir" + *-gärü* eylemin yöneldiği istikameti veya durumu belirten, addan ad yapan ek.]
kamuğ uçığ başın b. bap LXXX.2.

birlä PYRL', ile, birlikte.
[← *bir* "bir" + *ıl- / il-* "-e bağlı / asılı olmak" + *-ä* ulaç eki: krş. not IV.2'deki *ellig*. Ayrıca bk. *AG*, 276 ve Nachträge, buna göre *birlä* ← *bir+i-l-* "birleşmek" ve *MatMorph*, s. 67-69.]
alkım kemi b. sinürür XVII.3.
ölsär b. ölür biz kälsär b. kälir biz XXIII.4.
b. barıg XXVIII.6.
b. barayın XXIX.5.
b. bulalım XXX.3.
bu ärdini b. XXXIV.5, LVII.1.
avuçka b. ekkigü kaltılar XXXV.8.
inisi b. LII.6.
är b. bardı LXXIX.1.

birök PYRWK, ama yine de, ama gerçekten de.
[← *bir* "bir, bir kez" + *-ök* pekiştirme ilgeci]
b. yazukum yoḳ ersär A.2.

biti- PYTY-, yazmak.
[← Çin. *bǐ* 筆 M. **pjit* "resim fırçası" + *-i-* addan eylem yapan ek. *TMEN*, No. 717. "MT Long Vowels", s. 165'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
b.-dim IX.dış.
küsän çor b.-yü XLIV.dış.
küsän çor b.-dim XLVI.dış.
yegänb.-yü XLV.iç.

bitkäçi (*bitgäçi?*) PYTK'CY, yazıcı, kâtip, müstensih.
[Ru. *bitkäçi* ve *bitgäçi*: krş. "SteinMssRunic", s. 217. ← Sür. *petkā* "belge" + *-çi*: krş. *TT VI*, 264. not.]
men yapı oğduḳ b. kün toğmış LXVII. iç., LXXVII.iç.

biz PYZ, birinci çoğul kişi adılı: biz.
b. değişik birçok sayfalarında.
tutar b. IX.3.
b.-ni irinç kılğay siz XVIII.6.
kapagçı b. XLI.6.
kapagçı kırkın b. XLII.6.
b. ordu kapag közätçi b. XLIII. 5.
b.-inä XLIX.5, .7.
b.-iy beş yüz ärän LIII.5.
b.-ni irinç yarlıg kılıp LXXVII.6.

bodısavat PWDYSVT, PWDV(=Y)SVT, Skr. *bodhisattva* "özü mükemmel bilgi olan kişi", bir Buddha durumuna ulaşmak için tek bir aşaması kalmış Buddhacı bir aziz.
b. tegin III.6, XVIII.7, XLVII.4.
uluğ küçlüg ḳutluğ b.-lar ermäsär XLV.3.
ol b. erinç XLV.5.
b.-lar XLVIII.7.

bodun PWDWN, halk, insanlar, "boylar, aşiretler".
[← *bod* "boy, aşiret, düzenli (örgütlü) topluluk" + *-'n* çoğulluk veya topluluk bildiren ek. *TMEN*, No. 812.]
uluş b. III.7, XXX.8, LXXI.2.
b. tilinä XI.1.
sizni b.-ḳa tägürgäy LX.3.
b.-ḳa tägdi LX.7.
baranas uluş b.-ı LXII.3.

boğuz PWXWZ, boğaz, gırtlak.
[*TMEN*, No. 792.]
belçä b.-ça sıvda yorıp XXXVI.4.

bol- PWL-, PWR-, olmak, bulunmak, meydana gelmek.
["MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, No. 811.]
ḳadğuluğ b.-up IV.1.
ağlıḳ guruğ bor(=l) ḳalır VII.8.
tamuluğ b.-ur XI.6.

bay b.-ur XIII.6, XIV.1.
buşuşluğ b.-tı XVI.1.
yarlıg b.-zun XIX.1.
yarlıg b.-maz ersär XIX.7.
eş b.-unlar XXII.3.
nä muŋ taḳ b.-tı kim XXVI.2.
yerçi b.-tı XXVIII.1.
ağırlığ b.-gay XXIX.3.
men takı uçuz b.-gay men XXIX.4.
yolçı yerçi b.-up XL.8.
nä kärgäk b.-tı XLVII.2.
yarlıg b.-tı LXIII.5.
büşük b.-mış erti LXIV.6.
irinç yarlıg b.-tuŋuz LXVI.7.
aş berür b.-tılar LXVIII.4.
maŋa ḳadaş b.-tuŋuz LXIX.5.
alku mäŋilig b.-tılar LXXII.4.
ḳanşsız ḳanı siz b.-tınız LXXVII.7.
b.-mazun XLI.iç.
inçä b.-zun LVIII.iç.
maŋa köŋli b.-tı (bwln?) LXIX.iç.
änäç<ı>ünük b.-zun A.2.
tolu b.-tı A.5.

borluḳ PWRLWQ, PWRLWX, bağ, meyve bahçesi.
[← *bor* "şarap" + *-luḳ* yer bildiren ek.]
b.-umın közädzün LXXIII.3.
b.-ta tägmiştä LXXIX.2.

borluḳçı PWRLWQCY, PWRLWXCY, bağcı, bahçıvan.
ḳan b.-sı LXXII.5.
ol b. är LXXIV.7, LXXVIII.7.
b. ärkä LXXIX.2.

böz PWZ, pamuklu bez.
[Grek ve Sâmi kökenli bir sözcük. krş. Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 434. *Huá yi yì yǔ*'da 華夷譯語 çevirisi *bù* 布 "bez" ile birlikte PWZ de yazılıdır. Ayrıca krş. *Atebetü*'nün her iki yazmasının 480. satırındaki PWZ ve PWS varyantları.]
b. batatu ḳars toḳıyur II.4.

bu PW, işaret sıfatı ve adılı: bu, şu.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263 ve Tekin, "MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlü uzun olmalı. *TMEN*, No. 776.]
bu değişik birçok sayfalarında.
bu uluş bodun III.6.
bu nä ämgäklig yer ermiş IV.7.
bu muŋça ḳorkınçığ adaḳa XVIII.4.
bu muntada yegräk çintämäni ärdini XXXIV.8.
bu çımbudvıp yer suvdaḳı baranas uluştaḳı ḳan oğlı XLIV.1.
bu yerkä XLVII.3.
bu yertinçüdä XLVII.6.
bu kança barğay LVII.6.
kältükümbu LXI.2.

buḳa PWQ', boğa, kişi adı.
[*buḳa*, Ru. (Tonyukuk Yazıtı, 5 ve 6) ve K'de *-ḳ-* ile. Tarançi, Kazak ve Çağatay dillerinde *-u-* ünlüsü ile (krş. *Wb*, IV, 1802 ve 1804). krş. hayvanların erkeğini belirtmek için kullanılan (Fransızca) *bouc*, (İngilizce) *buck* vb. Ayrıca bk. *TMEN*, No. 752.]
b.-sı LXV.3.
ḳara b. IX.üst.

bul- PWL- (PWR-), bulmak, (...duğunu) düşünmek.
ämäri tınlıg-larıg ... tuzaḳçı b.-up II.1.
ağıçıla(=r)nın b.-maz erti X.4.
bergü b.-matın X.4.
bar(=d)ımın X.5.
b.-mazlı X.4, .5.
ülüg b.-ur XII.7.
miŋ tümän b.-ur XIII.4.
ärdini b.-sar XIV.8, XXI.3, .5.
adgü yavlak b.-sar birlä b.-alım XXX.3.
ärdini b.-gay siz XL.1.
burḫan ḳutın b.-sar XL.7.
ḳaçan ... ḳutın b.-sar siz LI.6.
ärdini b.-tuŋuz mu LV.1.
b.-tum LV.2.
anta ken yemä ağruḳ b.-tı LXVIII.3.
ḳaçan ... ḳutın b.-sa men LXXVI.5.
ḳut b.-mış XLVIII.dış., XLIX.dış.

bulunçusuz PWLWNCWSWZ, bulunmaz.
[*AG*, 125'e göre: "bulunamaz" ← *bul-* "edinmek, bulmak". krş. not XIV.7.]
b. çi(n?)tämäni ärdini bulsar XIV.7.

buluŋ PWLWNK, köşe, uç, dünyanın dört "bucağından (köşesinden)" biri.
[*buluŋ*'un anlamı için krş. *Aspects of Altaic Civilization*'da bulunan R. Arat, "Über die Orientations-Bezeichnungen

CamScanner ile tarandı

im Türkischen", s. 177 ve devamında A. Zajączkowski, "Sur quelques Termes turcs des modes d'orientation ...", s. 261.]
tört b.-da VII.2.

burḫan (*purḫan*?), PWRX'N, Buddha.
[← Çin. *fó* 佛 **bi̯uət* "Buda" + *ḫan* "imparator"? N. D. Mironov, "Kuchean Studies", s. 162'ye göre *purkan*, Kuça dili *pūdñäkte* (*pūd* "Buddha" + *ñäkte* "tanrı") sözcüğünün bir uyarlaması ve çevirisi olabilir; gerçekten de değişik eski Orta Asya dillerinde *d*, *r*'ye dönüşür: krş. Mironov, *age.*, s. 131; Bailey, "Gāndhārī", *BSOAS*, XI, s. 795-796 ve "Recherches autour de *ġars*" adlı makalenin 26. notu. Käşğarî, *furḫan* söylenişini veriyor. Ayrıca krş. J. Rahder, "Old Turkish and Mongolian *Burxan*" ve "The Old Turkish Earth-Deity". *TMEN*, No. 732.]
közünür 'ät b. XI.3.
b. ḳutın tiläyü XLVII.7.
b. ḳutın bulsar XL.6, LI.5.
ḳaçan b. ḳutın bulsa men LXXVI.4.

busan- PWS'N-, dertlenmek, üzülmek, sıkılmak, kederlenmek.
[*bus-*'un *-'n-* ile dönüşlü biçimi? krş. not III.8.]
ıġlayu b.-u XX.4.
uluş ... tegin üçün b.-ur XXVII.2.
ḳorḳmaŋ b.-maŋ XL.4.
ärtiŋü b.-tı ıġladı LIV.4.
uluş bodunı alku b.-tı LXII.3.
ḳanka tägir üçün b.-ıp LXXIV.1.

buşuş (*busuş*?) PWŞ(=S)WŞ, üzüntü, derin üzüntü, keder.
[← *buş- / bus-* "dertlenmek, sıkılmak, üzülmek" + *-'ş* soyut ve genel anlamda. krş. not III.8.]
b.-luġ ḳadġuluġ III.8.
teginig b.-luġ körüp IV.3.
näkä ıġlayu b.-luġ kältıŋ V.2.
b.-luġ boltı XVI.1.

buyruḳ, PWYRWX, bakan, mühürdar.
[← *buyur-* "buyurmak, emretmek" + *-'ḳ* sonuç ve belirli geçmiş anlamında ek. *Buyruḳ* konusunda krş. *TMEN*, No. 815.]
mançları b.-ları VIII.7.

buzaġu (*bozaġu*?) PWZ'XW, dana.
[Br. *buzaġu*, *CC buzav*, Osm. *buzaġı* ama DT (Raquette) *mozaġ*. ← *bir* "bir"? Krş. Mo. *biraġu* "bir-iki yaş arasındaki dana" (bk. Poppe, *Vergl. Gram.* I, s. 21 ve 81).]
b.-sın itürmiş inäk täg LXXVII.3.

büşük PWŞWK, akrabalar, tanıdıklar, yakınlar.
[Ru. *bišük*. krş. not LXIV.6.]
tünür b. LXIV.6.

bütüg PWTWK, bütün, tam; (bir yaradan söz ederken) kapanmış, iyileşmiş.
[Krş. not A.4. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 719.]
bir közi yarudı b. tolu boltı A.4.

çäviş C'VYŞ, oyun, kurnazlık, numara, çare, hile.
[← **çäv-* "dönmek, geriye dönmek" + *-'ş* soyut ve genel anlamda ek? *al çäviş* konusunda krş. *TT* VI, not 20. Sadece Uygurcada tanıklanmıştır.]
al ç. ayu bergä men LXXV.2.

çıġarı (*cıġrı*?), CXRY, dokuma çıkrığı.
[krş. not II.3. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1076.]
ç. äŋirär II.3.

çıġay CYX'Y, yoksul, sefil.
["MT Long Vowels", s. 163'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
yoḳ ç. V.5, VI.1, XLVIII.1, LXVII.4.

çımbudvip CYMPWDVYP, Hindistan'ı kapsayan efsanevi kıta, Jambudvīpa.
bu ç. yer suvdaḳı baranas uluştaḳı XLIV.1.
çımbudvı(?) XLIV.üst.

çıŋratġu CYNKR'TXW, küçük çan, çıngırak.
[← *çıŋrat-* "çınlatmak, çınlamak" + *-ġu* gelecek zaman ortacı anlamında. krş. not LXXIX.5. *TMEN*, No. 1537' deki *ḳoŋraġu* vb. ile karşılaştırılabilir.]
birär ç. asıŋ LXXIX.6.

çintämäni (*çıntamanı*?) CYNT'M'NY, CYT'M'NY, Skr. *cintāmaṇi* "düşüncenin mücevheri".
bulunçusuz çitämäni ärdini bulsar XIV.7.

ç. ärdini bulsar bar XXI.3.
bu muntuda yegräk ç. ärdini XXXV.1.
ç. ärdini XLVIII.3, L.8, LI.3.
ç. XXIX.iç. ve .üst.

ˌçoḳ- CWX-, kesmek, öldürmek.
[*çoḳ-*, yanısıma bir sözcük olup *soḳ-* ve *toḳ-*'la eş değerlidir? Ayrıca krş. *çoḳmar / çoḳmaḳ / çoḳman* "topuz, sopa" (*Wb*, III, 2011).]
yunt ud ç.-ar III.1.

çomur- CWMWR-, (bir şeyi suyun içine) daldırmak.
[← *çom-* "(suya) girmek, dalmak" + *-'r-* ettirgenlik eki.]
kemi suvḳa ç.-ur XVII.8.

çor CWR, Türk unvanı.
küsän ç. biti- XLIV.dış., XLVI.dış.

çulvu CWLVW, küfür, hakaret, sövgü.
[Sözcük kökeni? krş. *Eski*, s. 310 ve "ManBeicht", s. 195.]
amtaġ ç. sav A.14.

eçi 'YCY, ''CY, 'CY, ağabey.
[krş. not LVI.8. Son ünlü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 264 ve "MT Long Vowels", s. 163. *TMEN*, No. 432.]
e.-m tegin- XXVIII.8, XXIX.7, LVI.8.
e.-m XXIX.2, LVII.2, XXX.iç.
e.-si tegin- LIV.7.
öz e.-ŋäz erti LIX.5.

ediz 'YDYZ, yüksek, geniş.
[krş. not LXI.5. ← **ädi-* "yüksek olmak"? krş. "Windgott", s. 252-253, not 9.]
yüksäk e. orunluḳın ḳodı LXI.5.

egid- 'YKYD-, beslemek, büyütmek, bakımını yapmak, bakmak.
[*KB*'deki *ägid-* (krş. S. Ye. Malov, *PDP*, s. 363, *ägid-* ile) yüzünden *egid-* okumak gerekir. ← *yeg* "daha iyi" + *-'d-* addan eylem yapan ek (*AG*, 86) = "daha iyi kılmak", *yegäd-*'in varyantı? veya *ye-* "yemek" eyleminin (pekiştirmeli bir biçimi olan **yeg-* aracılığıyla) *-'t-* (*AG*, 165) ile ettirgen türevi? Ayrıca krş. *TT* VIII, s. 44, E not 8.]
öz e.-ür III.5.
ḳoy yılḳı e.-sär XIII.5.
öz e.-äyin LXX.2.
beş yüz koltġuçı tegin anta e.-ti LXXII.3.

egr(ä)kş(ä)l- 'YKRKŞL-, (su) dalgalanmak, fır fır dönmek, her yandan burgaçlar oluşturmak (yapmak).
[krş. not XVIII.1.]
suv e.-ür ursuḳuşur XVIII.1.

ekki 'YKY, || (2 rakamı: krş. not VI.7-8), iki.
[Runik yazıda *(ä)ki*, bazı Uygurca metinlerdeki *äki*, Käşğarî'deki *ikki / iki* ve *CC* vb.ndeki *ekki / eki*'den dolayı *iki*'den ziyade *ekki* okumak gerekir. ← Toharca? krş. Toh. A *wiki* "20", B *ikäm* ← **yikäm* "20", B *ikante* "yirminci" (krş. *TochEI I*, s. 63, 160 ve 161). "MT Long Vowels", s. 159 ve 163'e göre son ünlü de ilki gibi uzun olmalıdır.]
ayadaḳı yençü || (2) monçuḳ VI.8.
e. köz- XXIV.5, LVII.5, LXV.8, LVIII.1, .5.
e. arıġ ḳızlar XLI.1.
e. ḳadaş LII.7.
e. ḳanuş LVII.8.

ekkiġü 'YKYKW, ikisi, ikisi birlikte.
[*ekki* + *-gü* addan topluluk, büyütme bildiren, ad yapan ek (*AG*, 60). "MT Long Vowels", s. 169'a göre son ünlü uzun olmalıdır.]
tegin ... avıçka birlä e. ḳalnlar XXXVI.1.

ekkilāyü 'YKYL'YW, bir kez daha, ikinci kez, yeniden.
[← *ekki* + *-lā-* addan eylem yapan ek + *-yü* ulaç eki (← *ulayu*; krş. not III.2). K, II, s. 244'teki *ikilā* "ikinci bir kez", belki de *ikilāyü*'nün kısaltılmış biçimidir.]
e. silärni körüşmägäy LXXVI.3.

ekkinti 'YKYNTY, ikinci.
[Toharca A'da sıra sayılar *-nt / -nci*, Toharca B'de *-nte* ile oluşturulur. Toh. B'de, *ikante* = yirminci. *TMEN*, No. 650.]
e. XVII.4.

el (*il*?) 'YL, imparatorluk, devlet, hükümdarlık; kişi adı.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 262 ve "TüMisz", s. 15. *TMEN*. No. 653.]
e.-ig törüg aġı barım tutar IX.1.

CamScanner ile tarandı

e. sävi mäçül tutar biz IX.3.
memiş e.-dä kıngsınım XVI.4.
e. töşdi biz LXIII.iç.
e. tıŋ LXXIX.iç.

elig, elig-, 'LK-, "LK-, 'LYK, el.
[Bazı Uygurca metinlerde 'Y- yazılmış olması nedeniyle kapalı *e* ile.]
e.-i XLI.2.
e.-in tutar XLVI.1.
e.-in adokın bäklägü LXIII.6.
e.-im ätözi LXX.1.
'e.-i kopsuz etözi LXXI.1.
memiş e.-dä ursuŋ LXXX.3.

elt-, ält- 'YLYT-, 'YLT-, ilerletmek, götürmek, yanına alıp götürmek.
[← *il* "önünde, önce" + *-l-* veya *-ō-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85) = **ili-* / **ilä-* "ilerlemek" + *-t-* ettirgenlik eki = *ilt-* / *ilät-* / *ilt-* "ilerletmek". Ru. *lt-* / *ilt-*, Man. 'YLT- / 'LYT- (krş. *TT* IX, 26 ve *M* III, s. 6.3), Bc. *elt-* / *ält-* (krş. *TT* VIII, s. 89) ve *CC elt-* kapalı *-e-*'yi varsayıyorlar. Kâşgarî'de Osmanlıcadaki gibi *ilät-* / *ilt-* vardır (krş. K, I, s. 214 ve II, s. 263.21; *TTarSöz I*, s. 373).]
sözlärni küçäp e.-mäz men XXXII.5.
ülär kalıtı e.-ti LII.3.
yerçülüp e.-gäy men LX.2.
övinä e.-(t)i LXVII.6.
bu ärig e.-äyin LXXIII.2.
teginig e.-gäli sözlädi LXXIII.5.
-nta e.-iŋ LXXV.1.
e.-äyin LXXV.5.

ellig, elläg 'YLYK, 'YL'K, hükümdar, kral, devlet başkanı.
[← *el* "imparatorluk, devlet, hükümdarlık, siyasi yönetim" + *-lig* ait olma, elde etme bildiren addan ad yapan ek (*AG*, 53) = "devleti elinde bulunduran, hükümdarlıkla donatılmış kişi". *TMEN*, No. 661.]
maharıl e. IV.2.
kaŋı e. VI.5.
kaŋım e. XII.1.
kaŋı e.-kä XV.4.
e. kan LXIV.4.

en- 'YN-, inmek.
[*ey-* "aşağıya doğru sıkıştırmak" eyleminin *-n-* ile dönüşlü biçimi? krş. not XXXVIII.4. Ru. *n-* / *in-* (krş. R. Giraud, *L'Inscription de Bain Tsokto*, 26. ve 45. satırlar ile 143. s.), *CC en-* ve diğer çoğu lehçedeki (krş. *Wb.* I, 727 ve 728) *ān-* veya *en-*'den dolayı kapalı *e-*. Ünlüsü uzun: krş. "TüMisz", s. 16.]
munta e.-iŋ XLIX.5.

† **entür-** (*endür-*?) 'YNTWR-, araştırmak, araştırmak, peşine düşmek.
[krş. not LXXVII.4.]

er- 'R-, olmak, imek.
atlanturdı e.-ti I.2.
körür e.-ti I.3.
bu nä ämgäklig yer e.-miş IV.8.
önmiş e.-dim V.5.
tüšä täginmägäy e.-timiz VIII.1.
kalır e.-ti X.7.
bulmaz e.-ti X.4.
ağıçı e.-sär X.8.
siziŋ e.-mäz mü XVI.5.
ada ol e.-ür XVII.1.
oduğ e.-kän XVII.2.
kim ... kemiçi bar e.-sär XXII.5.
bar e.-ti XXIII.8, XLIX.2.
kälmiş e.-ti XXIV.3.
karı e.-ti XXIV.5.
körmäz e.-ti XXIV.6.
aḳlayur e.-ti XXIX.1.
sevmäz e.-ti XXX.5, LVI.1.
taŋ taŋlayur e.-kän XXXI.7.
näçä ... bar e.-sär LXXII.1.
yaŋılım e.-sär A.1.
yok. e.-sär A.3.
är e.-miş siz A.9.
ḳal muntuz e.-miş siz A.14.
men e.-ür men A.17.

erinç 'RYNC, 'YRYNC, *er-* "olmak, imek" eyleminden ad olup varsayım bildirir: "denilebilir ki, herhâlde" vb.
[← *er-* "olmak, imek" + *-'nç* (*AG*, 125).]
bilingäy e. X.1.
yarlıġadı e. XI.3.
ol bodısavat e. XLV.5.

esän, asan (*äsän*?) 'YS'N, "S'N, sağ, salim, sağlıklı, iyi durumda.
[← YF *äsän* "kolay, mutlu"; krş. Bang, "TurkBr III", s. 394, not 2 ve H. Junker, "Np äsān 'leicht' usw.", *UJb*, V, s. 411-415. *TMEN*, No. 478.]
e. tükäl kälür- XXII.6, XXV.6.
e. tükäl käl- XXIV.3.
e. tükäl täg- XL.5.
e. tükäl kavış- LII.7.
e. täg- LIII.6.

esirkä- 'YSYRK'-, merhamet duymak, merhamet etmek, yüreği yanmak, acımak.
[krş. not LXXI.3.]
e.-yü ıġlayu LXXI.3.]

eş 'YŞ, eş, arkadaş.
[Ru. *(ä)ş*, Br. *eş*, *KB äş*, vb. kapalı *e*'yi düşündürüyor. "MT Long Vowels", s. 160 ve Ligeti, "VoyLong", s. 189'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, No. 645.]
teginkä e. boluŋlar XXII.3.
e.-iŋ tuşuŋ LIII.4.

eşid- 'YŞYD-, dinlemek, işitmek.
buyrukları e.-ip VIII.8.
ötüg sav e.-ip XV.7.
yarlıġ e.-ip XVIII.8, XXII.8.
yarlığın e.-ip XXXII.7.
sav e.-ip LXI.3.
savaġ e.-ip LXXVII.2.

etiz- bk. *'ätiz-*.

ḫumaru (*ḳumaru*?) XWM'RW, teselli, son öğütler, vasiyet, miras.
[← Soğd. *ḫwm'r* "iyi söz, teselli"? krş. not LXXVI.2. "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü ile son ünlü uzun olmalı.]
ḫ. sav ḳodtı LXXVI.2.

ıd- 'YD-, yollamak, göndermek, bırakmak, terk etmek, gitmesine izin vermek.
[← *ıy-* "gitmek veya dışarıya, aşağıya doğru ivedi davranmak" + *-d-* eylemden eylem yapan ek (*AG*, 153)? krş. not XXXVIII.4.]
ögükünüzni ölüm yerinä ı.-ur siz XXVI.4.
ärksiz ı.-ur men XXVII.4.
teginig uzatı öntürüp taluyka ı.-tılar XXXI.3.
yantru ı.-tı XXXV.7.
alkuka berip ı.-tımız XLIX.3.

ıdı (*idi*?) 'YDY, tamamen, bütünüyle; (olumsuzluk ile:) hiç, kesinlikle.
[*id-* "gitmesine izin vermek, yollamak, terk etmek" eyleminin *-ı* ile ulaç biçimi? krş. "BioHts", not 70 ve *Eski*, s. 329. *TT* VI, Index, s. 176'da alıntılanan *KB*'nin Herat nüshasındaki *ädi* varyantı belki de yanlıştır. "MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalıdır.]
men ı. kartgünmäz men A.21.

ıġla-, yıġla- 'YXL'-, YYXL'-, hıçkırmak, ağlamak, ağlayıp sızlamak.
[Kâşgarî *ıġla-* ve *yıġla-* biçimleri de verilen Kâşgarî, I, s. 37'de betimlenen *ık* "hıçkırık" yansıma sözünden?]
ı.-yu balık-ka kirdi IV.1.
inçä tep ötünti ı.-yu IV.7.
ı.-yu buşuşluğ kältiŋ V.2.
körüp ı.-dim V.6.
y.-yu barsar X.5.
ı.-yu kalır erti X.6.
ı.-yu yerdä yatıp XIX.5.
ı.-yu busanu XX.4.
ol avıçka är ı.-yu XXV.8.
ı.-yu sıktayu XXX.8.
busantı ı.-dı LIV.4.
tep ı.-dı sıktadı LVIII.6.
ı.-maŋ LX.1.
busontı ı.-dılar LXII.4.
esirkäyü ı.-yu LXXI.4.

ıġlaş- 'YXL'Ş-, ağlaşmak, birlikte ağlamak.
ı.-tı örü sıktaştılar LIII.1.

ınal 'YN'L, unvan.
[← **ına-* "bir şeyi birine emanet etmek, güvenmek" + *-l* eylemden ad yapan ek? krş. *AG*, 117. *ınal* unvanı genellikle kişi adından önce gelir.]
ı. taş XXII.üst.
ı. toġmış LVII.iç.

ınanç 'YNNC, "güvenilir kişi, sadık dost, bakan" anlamında unvan.
[← **ına-* "bir şeyi birine emanet etmek, güvenmek" + *-'nç* / *-'nçu* eylemden ad yapan ek. *TMEN*, No. 669.]
ı.-ları buyrukları VIII.7.

ınaru 'YN'RW, arkasına doğru, aşağıya doğru.
[← *ıyın* / *iyin* "arkadaki" + *-garu* "-e doğru". krş. not XXXVIII. 4. Ru. ›НЯЯ

CamScanner ile tarandı

iligRu (Şine-Usu yazıtının kuzey yüzü 10. satırında).]
muntadu i. XXXVII.5.
uraḳ "YR'Q, uzak, mak.
[← *ıra-* "uzaklaşmak, uzak olmak" + *-ḳ* soruş veya bitmişlik (kusursuzluk) bildiren anlamında. krş. not XXXVIII.4.]
i.-tın arıḳlayu közünür XXXVIII.4.
ırla- bk. **yırla-**.
ırşı "YRŞY, Skr. *ṛṣi* "bilge, aziz, ermiş".
[*U II*, s. 53.1'deki *arzılarka*; "Uigÿt", A.26'daki ve *Suv.*, s. 206.7'deki *arzılar*'dan dolayı **art** ünlülü okumak gerekir.]
ol yer suv i. töŋri bar LIX.1.
ışıḳ "YŞYX, ışık, halat.
[krş. not XXXIII.4.]
temir i. yoruḳ XXXIII.4.
birär i. baŋ LXXX.1.
ḳamaḳ i. başın birgärü bap LXXX.1.
i.-ıḳ tortğı LXXX.4.
ıt "YT, köpek, it; kişi adı.
[Runik yazıda ve Kâşgarî'de art ünlülüdür. *TMEN*, No. 633.]
i. arslan IX.iç., LXXIV.iç.
ḳul i... LV.iç.
ıta, ıtta (*ı-?*) "YT', "YTT', yitim, ne yazık, boşu boşuna.
[← ***ıt-* / *yıt-* "yitip gitmek, yitmek" + *-a* ulaç eki. krş. not XIX.6, XXXVIII.4 ve LVII.3.]
men özüm i. sansız yer körü yorımış kärgäk LVII.3.
† **ıtız-** bk. **'ätiz-**.
iç "YC, iç.
ḳaç kün i.-intä XXXIII.7.
yetti ḳat ḳaram i.-intä XXXIX.5.
taluy i.-intä LIII.8.
içgärü "YCK'RW, içeriye doğru, içeriye; hükümdara doğru, saraya, saray.
[krş. not XV.4; *TT I*, not 217 ve K. Grønbech, *Sprachbau*, s. 49.]
i. ḳanı elligkä ötüg berdi XV.4.
i. ötüg berdilär. XXIII.2.
i. ḳanı ḳan tapa kigürdi XXV.2. *i. balïkka kirgäy* XXXIX.8.
i. kir- XLII.7, XLIV.7, XLV.7.
i. inçä ötüg berdi XLIII.7.
i. közüngäli XLIV.4.
i.-lüg ädgü yemişig LXXII.7.
içgä (*içkü?*) "YCKW, içecek.
[← *iç-* "içmek" + *-gü* eylemden gelecek zaman ortacı yapan ek, "yapılacak, yapmak için, yapmaya yönelik (şey)". *M* III, s. 38.12'de Mani yazısı ile kanıtlanan *içgü* varyantı, ötümlü gırtlakaille okunmadan yana.]
aş i. LXXI.6.
ilinçü "YLYNCW, eğlence.
[← *il-* "sarkmak, aşağıya eğilmek" + *-'nçü* (*AG*, 125). *il-*'in anlamı için krş. not XXXVIII.4 ve *KomWört*, s. 105. *eğlence* "eğlence" ve *eğlen-* "eğlenmek" ← *eğil-* "bükülmek" ile karşılaştırılabilir. *ilinçülâyti*, *U* II, s. 26.6'da *oynayu* ile birlikte ikileme olarak bulunur.]
taşğaru i.-kä atlanturdı I.1.
taştın i.-kä önmiş V.4.
inçä (*ençä? inçä?*) "YNC', şöyle, şöylece, şu şekilde, aşağıdaki gibi, şunun gibi.
[← *ıyın* / *iyin* / *eyin* "-e göre" + *-çä* eşitlik durumu eki. krş. not XXXVIII.4.]
i. tep IV.4, 7, V.1, .3, .7, A.5, .8 ve değişik birçok sayfalarında.
i. sevär VI.7.
i. yarlıḳadı IX.5, XI.2.
i. tep tedi XIX.6.
i. ötüg berdi XLIII.7.
sizni ölzün tep i. ḳılu LIX.7.
näglülük i. irinç yarlıg boltuŋuz LXVI.6.
i. tedi A.19.
inçip (*inçıp?*) "YNCYP, ve / ama şu şekilde ..., ve / ama şöyle ki, ve / ama böylece, ve / ama arkası şöyle geldi.
[← *inçä ärtip?* krş. not XV.1.]
i. tegin alkunı taplamadı XV.1.
i. säkiz on yaşayur ḳarı erti XXIV.4.
i. avınçka arukı yetti XXXVI.8.
i. ḳayu kün burhan kutın bulsar XL.6.
ini "YNY, küçük erkek kardeş.
["UzVok", s. 264 ve "MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalıdır. *TMEN*, No. 674.]
i.-sİ XXVIII.7, LII.6, LIII.7, LV.4.
i.-sIŋ LV.8.
i.-sin okıyu LVIII.3.

i.-m LVIII.4, LXVII.2.
inäk 'YNK'K, inek.
buzaguşın ïtırmiş i. töz LXXVII.4.
inlä- 'YNKL'-, döndürerek çevire çevire ezmek veya çiğnemek.
[krş. not LXV.6.]
tört adakın i.-yü kölitdi LXV.5.
irinç (*erinç?*) 'YRYNC, zavallı, sefil, acınacak, tiksindirici.
[← *yer-* / *er-* / *ir-* "nefret etmek, tiksinmek, kınamak; canı sıkılmış, üzülmüş olmak" (krş. *M* II, s. 12.3. *irin-* "sıkıntısı olmak" ve K, I, s. 196: *iril-* "üzüntülü olmak") + *-'nç* / *-'ncu* eylemden ad yapan ek. *irinç* ile ilgili bütün örnekler R. Arat tarafından *Eski*, s. 315-316'da toplanmıştır.]
bizni i. kılgay siz XVIII.6.
i. yarlıg XLVIII.1, LXVI.7, LXXI.1.
bizni i. yarlıg kılıp LXXVII.7.
iş 'YŞ, çalışma, iş.
[***i.ş.* krş. K. ış, Trkm. *i.ş* ("TüMisz", s. 16 ve "MT Long Vowels", s. 160).]
uz i.-in işläyür II.6.
işlä- 'YŞL'-, çalışmak, bir işi tamamlamak.
uz işin i.-yür II.6.
itür- 'Y{Y}TWR-, yitirmek, kaybetmek.
[krş. not LXXVII.4.]
buzaguşın i.-miş inäk täg LXXVII.4.
ḳaç Q'C, X'C, soru ve belirsizlik adılı: kaç, birkaç.
[← ***ḳa* soru + *-ça* eşitlik durumu eki? veya ← Toh. *kos* "kaç"?]
ḳ. ḳata taluyḳa kirip XXIII.8.
ḳ. kün içintä XXXIII.6.
ḳ. kärüklig yemiş sögüt üzä LXXIX.4.
ḳaçan Q'C'N, ne zaman, -ise (?).
[Sözcük kökü? krş. *MatMorph*, s. 45.]
siz ḳ. burhan ḳutın bulsar siz LI.5.
ḳ. burhan ḳutın bulsa men LXXVI.4.
ḳadaş Q'D'Ş, X'D'Ş, erkek kardeş, akraba.
[← Çin. *jiā* 家 ***ka* "aile" + *-daş*? K, I, s. 407'ye göre ← *ḳa* "zarf, kap" + *-dāš* = "aynı zara (döl yatağına) yatmış iki kişi" (?). *-dāš* uzun ünlülüdür: krş. "UzVok", s. 265 ve "MT Long Vowels", s. 163. Ayrıca bk. *TMEN*, No. 1173, *dāš* ve No. 1471, *karindāš*.]
ḳ.-ı ayıḳ ögli teginiz XXXV.5.
ekki ḳ. LII.7.
amraḳ ḳ.-ım LIII.4.
siz maŋa ḳ. boltuŋuz LXIX.4.
ḳadın Q'D'YN, kaynata.
[krş. not LXIV.3. Trkm. vb.ne göre *kädin*: krş. "TüMisz", s. 9 ve "MT Long Vowels", s. 160; ayrıca *TMEN*, No. 1613.]
öz ḳ.-ı yerigä LXIV.3.
ḳ.-ı ḳan borluḳçuı LXXII.5.
ḳadığu Q'DXW, kaygı, sıkıntı.
[← ***ḳad-* "belini bükmek, bükmek, pes ettirmek" (?) + *-ğu* "-e özgü, -e elverişli" anlamında bir gelecek zaman ortacı eki. krş. K'de *ḳadır-* "boynu eğdirmek, pes ettirmek, geri çevirmek" ve *ḳadır* "sert, katı, çetin, güç". *ḳadır* konusunda krş. *TMEN*, No. 1381.]
buşuşluğ ḳ.-lug III.8.
ḳal Q'L, deli, kudurmuş
[bk. *UygSöz*, s. 128'deki *ḳal* ile ilgili göndermeler.]
ärtiŋü ḳ. muntuz ermiş siz A.13.
ḳal- X'L-, Q'L-, kalmak, bırakılmış olmak.
[← *ḳa-* "yığmak, koymak" + *-l-* edilgenlik eki = "konulmak, bırakılmış olmak, kalmak"? krş. not XV.4. Trkm., Yak. vb.ne göre *käl-*: krş. "UzVok", s. 261 ve "TüMisz", s. 9.]
aŋı barım azkına ḳ.-tı VII.6.
ıglayu ḳ.-ır erti X.4.
näglük ḳ.-ır men XXX.1.
ekkigü ḳ.-tılar XXXVI.1.
yalŋuz-kıya ḳ.-ır siz XL.3.
ḳalın X'LYN, yoğun, kalın, çok.
[← *kal-* "bırakılmış, yığılmış, istif edilmiş olmak" + *-'n* (*AG*, 124 ve 147)? krş. not XV.4.]
ḳ. kovraḡ LXX.5.
ḳalıt- X'LYT-, sıçratmak, yükseltmek, yukarı kaldırmak. [*ḳalı-* "havaya kalkmak, sıçramak" eyleminin *-t-* ile ettirgen biçimi. krş. Ru. ve K'deki *kalı-*, K ve *Wb*'deki *kalıt-*.]
lölär ḳ.-t elitti LII.3.
ḳaltı X'LTY, Q'LTY, nasıl, nasıl ... ise öyle, -diği zaman, şöyle ki, özellikle.

CamScanner ile tarandı

[← Toh. *kyoalte* "zira, öyleyse, şöyle ki, gerçi"? (Toh. *kyoal* "niçin" + *-te* enclitique soru ilgecinin türevi (*enclitique*: hemen önündeki sözcüğe takılan)). K *kalı* "eğer, nasıl, nasıl da, gerçi, ise", *kalu*'nun kısaltılmış biçimi olabilir. *kalu / kalı*'nın kullanışları konusunda krş. Grønbech, *Sprachbau*, 60. "MT Long Vowels", s. 163'e göre *kalı*'nın son ünlüsü uzun olmalı.]
k. alu kün ärtip bardı XX.1.
k. taluy ögüzkä tägip XXXI.3.
ançulayu közünür k. lenḫwa sayu tütün tütärçä XXXVIII.5.
k. anta tägdäkrä LII.5.
k. ... olurur erkän LXIV.7.
k. tegin uḳtı LXVIII.4.
sıḳtadılar k. buzağusın ittürmiş inäk täg LXXVII.3.

ḳamağ X'M'X, Q'M'X, hepsi, bütün, bütünüyle.
[Bang, "ManErz", s. 21'e göre ← OF *hamāg*.]
k. yertünçüdäki tınlığlarnıŋ küsüşin XIV.8.
k. tınlığlarḳa XXI.5, XXXIV.6.
avıçka k. taplamış XXVII.8.
k. tınlığlar XLVII.6.
ud k. öntüktä LXV.7.
k. ışığ başın birgärü bap LXXX.1.

ḳamağun, ḳamuğun X'M'XYN, Q'MWXWN, hep birlikte.
[*ḳamağ*'ın *-gu* ile büyütmeli veya üleştirmeli türevi olan *ḳamağu*'nun *-n* ile araç durumu biçimi? krş. "BioHts", not 143 ve Grønbech, *Sprachbau*, 15. Bang, "ManErz", s. 22'ye göre *ḳamağ* + *kün* "topluluk, insanlar" (?).]
k. ... barır biz XXIII.2.
ol beş yüz är k. ... ötüntilär XXIV.7.

ḳamıl- Q'MYL-, uzanmış olmak, yatmak, boylu boyunca yere yatmış olmak, bir çul gibi boylu boyunca yere uzanmak.
[← *ḳam-* "öldüresiye dövmek" (K) + *-'l-* edilgenlik ekı = "ölesiye dövülmüş gibi olmak, bir çul gibi yere uzanmış olmak"? K, *ḳamul-* "yan yatmak" eylemini veriyor.]
ölüg täg k.-u tüşti LXI.7.

ḳamış Q'MYŞ, kamış.
[krş. *TMEN*, No. 1530.]
ekki k. sış kıyıp LVII.8.

ḳan X'N, kan.
[Eskiden ünlü uzunmuş: *ḳān*.]
k. öguz III.4.
'ätin k. -ın satar III.4.

ḳan X'N, Q'N, han, büyük hükümdar, imparator.
[*ḳān* veya *ḫān* herhâlde *ḳağan*'ın kısaltılmış biçimini gösteriyor; Pulleyblank, "The Consonantal System of Old Chinese", s. 261'e göre *ḳağan* Xiōng Nú 匈奴 unvanına kadar uzanıyor; bu Xiōng Nú unvanı, *Hàn shū*'da 漢書 *hù yú* 護于 M. *fiou fiịou* ← **fiwax fiwā* yani **γʷaγʷā* biçiminde tanıklanmıştır. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1161'deki *ḫān* üzerine uzun not.]
ḳanı k.-ḳa IV.6.
ḳanı k. V.1, V.7, VIII.2, IX.5, vb.
k.-ḳa VII.7, VIII.8, XXV.8.
ḳanım k. XI.1.
ḳanı k.-ta XVIII.8.
lö k.-larınta XXI.2.
lö k.-ı XXXIX.2, XLV.1, .7, XLVI.7, XLVIII.5, L.7,
lö k.-ıŋa XL.1, XLVI.3.
lölär k.-ı qunçuyı XLIII.4.
lölär k.-ı L.6.
k. udçısı LXV.1.
ḳadını k. borlukçısı LXXII.5.
ḳ-a-n-ḳ-a a-y-zun XXIII.iç.
ellig k. LXIV.4.
el k. kızı A.9.
baranas uluş-taḳa k. A.16.

ḳança Q'NC', X'NC', nereye.
[← *ḳan-* soru adılı + *-ça* "-e kadar" = "nereye kadar"?]
ärän k. bardı LIII.6.
bu k. barğay LVII.6.
k. barır siz LXXVIII.1.

ḳanta Q'NT', **ḳa* soru adılının bulunma-ayrılma durumu: nerede, hangi yerde, nereden, hangi yerden.
k. sen LVIII.4.

ḳantur- X'NTWR-, doyurmak, tatmin etmek, kandırmak.

[*kān-* "doymuş olmak, kanmak" eyleminin *-tur-* ile ettirgen biçimi. *kān-*'ın uzun ünlüsü konusunda krş. "UzVok", s. 261 ve "TüMisz", s. 9. *ḳa-* (*ḳā-*?) "üst üste yığmak, biriktirmek, eklemek" eyleminden *ḳān-* konusunda krş. not XV.4.]
küsüşin k.-ğalı saḳınsar XIV.6.

ḳaŋ Q'NK, X'NK, baba.
k.-ı ḳanḳa IV.6.
k.-ı ḳan V.1, .6, VIII.2, IX.4, XV.6, vb.
k.-ım ḳutı VI.4.
k.-ı ellig VI.5, XV.4.
k. VIII.3.
k.-ım ḳan XX.1.
ög k. XI.4, .5, .8.
ögi k.-ı XX.2, .5.
k.-ım ellig XII.1.
ögüm k.-ım XXVIII.8, LVI.7.
k.-ı oğul ... sevmäz XXX.4.
ögsüz ögi k.-sız k.-ı LXXVII.6.

ḳapağ Q'P'X, kapı.
[*TMEN*, No. 1368.]
k.-da XLI.1, XLII.8, XLIV.4.
öŋtün k.-ḳa tägdi XLII.1.
bu k. közädü XLII.3.
ordu k.-ḳa XLII.7.
ordu k. közätçi XLIII.5.
balık k.-da LXIV.7.

ḳapağçı, ḳapığçı X'P'XCY, Q'P'XCY, X'P'X-CY, X'PYXCY, kapıcı, bekçi, muhafız.
[*TMEN*, No. 1369.]
k. biz XLI.5.
k. karkın XLII.5.
ol k. kırkınlar XLIV.6.
k. är LXVI.1.

ḳara XR', kara, siyah; kişi adı.
[*TMEN*, No. 1440. "UzVok", s. 263 ve "MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalı.]
k. buḳa IX.ant

ḳaraçuḳ (*ḫaraçuḳ?*) X'R'CWQ, kişi adı, Sır Derya ile Talas arasındaki Kara-Tau'ların (Kara Dağ) ve Türkistan'ın kuzeybatısında Sır Derya üzerindeki bir kentin eski adı.
[krş. not LII.dış.]
bägi taş k. LII.dış.

ḳaram Q'R'M, (bir hisarın) savunma hendeği.
[← *kar-* "gırtlağında su olmak, taşmak" (K) + *-'m*? krş. XXXIX.5. Pelliot'nun daha önce belirttiği gibi *ḳarım* "hendek" Teleütçede tesbit edilmiştir (krş. *Wb*, II, 183).]
yetti ḳat k. içintä XXXIX.5.

ḳarı X'RY, yaşlı adam, ihtiyar.
["MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalı.]
säkiz on yaşayur k. erti XXIV.5.

ḳars Q'RS, yün veya kıl kumaş.
[← Çin. *hè zī* 褐子 ← **ɦât tsɨə*. krş. not II.4. *TMEN*, No. 1457.]
böz batatu k. toḳayur II.4.

ḳat X'T, katman, kıvrım, kat, sıra.
[← *ḳa-* "katmak, üst üste yığmak" + *-t* (*AG*, 131). krş. not XV.4. *TMEN*, No. 1429.]
yetti k. karam içintä XXXIX.5

ḳata Q'T, XT', kez, defa.
[← *ḳat-* "katmak" + *-a* ulaç ekı?]
ḳaç k. XXIV.1.
[*on*] *k. tedi* XXII.iç.

ḳatağlan- X'T'XL'N-, gayret etmek, çabalamak.
[**katığla-* "sert davranmak, sertliğe başvurmak" eyleminin *-'n-* ile dönüşlü biçimi. *-ı-*'nın *-a-* ile benzeşmesi sonucu *ḳatağlan-*. Ayrıca krş. Ru., K ve *CC* (*ḳatulan-*).]
amtı siz k.-ıŋ birlä barıŋ XXVII.5.

ḳavış- Q'VYŞ-, buluşmak, kavuşmak.
[*ḳa-v-* eyleminin *-'ş-* ile işteş çatısı: krş. not XV.4.]
birlä k.-tı LII.6.
esän tülkäl k.-ıp öpişti LII.8.

ḳayu X'YW, soru veya belirsizlik adılı, sıfatı: kim, ne, hangi, herhangi biri, herhangi bir kimse.
["MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalı.]
k.-sıŋa ämgäktä ozğurğay sen VI.2.
k. kişi XI.4.
barayın kim k. tınlığlarḳa ... ḳılu usar men XXXV.3.
k. kün ... bulsar XL.6.

CamScanner ile tarandı

ḳazġan- Q'ZX'N-, X'ZX'N-, kazanmak, elde etmek.
[← **kazığ* "toprağı güçlükle kazarak (*kaz-*) elde edilen mallar" + *-a-* addan eylem yapan ek + *-n-* dönüşlülük eki.]
kaŋ k.-sar VIII.3.
aġı barım ḳ.-sar XII.7.
tavar ḳ.-mak näŋ XIV.4.

ḳazġanç X'ZX'NC, kazanç, gelir.
[**ḳazġa-* "kazanmak, güçlükle elde etmek" eyleminden *-nç* (*AG*, 125) ile türemiştir?]
öz k.-ın üzä XII.2.
k. ḳılmak XIII.1.
k. näŋ XIII.2.
meniŋ eltä k.-ım XVI.4.

käl- K'L-, KL-, gelmek.
buşuşluġ k.-tiŋiz IV.6.
ığlayu buşuşluġ k.-tiŋ V.3.
koltġuçılar k.-sär X.3.
k.-zün XXII.6.
k.-sär birlä k.-ir biz XXIII.5.
esän tükäl k.-miş erti XXIV.3.
tegin k.-ip XLIV.3.
bu yerkä k.-tiŋiz XLVII.4.
poşıka k.-tim XLVIII.4.
poşıka k.-mişi bar XLIX.1.
oġrı k.-ip LVIII.5.
k.-tüküm bu LXI.1.
közünü k.-sä XXV.üst.
takı [*kä*]*lmäz* A.17.

kälür- K'LWR-, getirmek.
teginig esän tükäl k.-zünlär XXII.7.
asan tükäl k.-tüŋ XXV.6.
ärdini k.-sär XXIX.3.
maŋa amtı bir ḳuŋkayu tiläp k.-tüŋ LXIX.7.
bir kuŋkau tiläp k.-dı berdı LXX.3.
aş içgü k.-üp LXXI.6.

kämiş- K'MYŞ-, atmak, fırlatmak, yere atmak, geri fırlatmak, aşağı atmak.
orunluktın ḳodı öz k.-tı LXI.6.

käntü KNTW, kendisi, kendi, kişisel olarak, bizzat.
[← **ki / kä* "iç" + *-n* + *-tü* bulunma durumu eki? krş. not XIII. 7.]
adruk uzlar k. k. uz işin işläyür II.6.
k. bilingäy X.1.
biz k.-kä ädgü-kä ötläyür biz XX.6.
k. ölgäy LVII.7.
k.-niŋ kutı ülügi LXIV.1.

käräkdig KR'KLYK, gerekli, elverişli.
[*kärgäklig*'in iç sesi düşmüş biçimi: krş. not LXXIX. 4.]
kaç k. yemiş sögüt üzä LXXIX.4.

kärgäk, KRK'K, gerekli, gereklilik, gereksinim, uygun olan şey, gerekli olan şey, olması gereken şey, zorunlu olan şey.
[← *kärgä-* "eksik olmak, uygun olmak" + *-k* sonuç bildiren anlamında (*AG*, 127). *kärgä-*, hem "eksik olmak" (krş. *Khuastuanift*, 203, 333 ve not 41) hem de "uygun olmak" (krş. K, I, s. 362.24) anlamında tanıklanıyor. Belki de *kärgä-* eylemi, *kär-* "germek, iyice germek" + *-'g* şimdiki zaman ortacı anlamında + *-ä-* addan eylem yapan ek olarak çözümlenebilir ya da *-g-* pekiştireç olarak eylemden eylem yapan ek (krş. *AG*, 160) olarak açıklanabilir: "iyice germek, güçlü bir gerilime tabi tutmak" ki zorunluluk, gereksinim, gereklilik, eksiklik gibi kavramlar bundan ileri geliyor. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1631. "UzVok", s. 265 ve "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
nä k.-in barça bergäy XXII.3.
nä k.-in alku tükäti berip XXVIII.4.
nä k. boltı XLVII.2.
ıtta sansız yer körü yorımış k. LVII.4.

***ke** KY, sonra, arka, geri, iç; batı.
[krş. not XIII.7. *ki:n*, *kēç*, *ki:z*, *ki:r-* vb. türevleri ünlünün eskiden uzun olduğunu varsaydırıyor: **kē*.]
öŋtün k.-din XIII.7.

keç KYC, geç, gecikerek, çok sonra.
[← **ke* "sonra, sonraki" + *-ç* küçültme eki. krş. not XIII.7. ve LXII.1. Trkm. Yak. vb.ne göre ünlüsü uzun, *kēç*.]
ür k. timin öglänti LXII.1.

kemi KMY, K'MY, gemi.
[Türkmenceye göre, eskiden ünlüsü uzunmuş, *kēmi*. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1703.]
alkunı k. birlä siŋürür XVII.3.
k. soḳup sınur XVII.5.

k. suvka çomurur XVII.7.
k. aktarılur XVIII.3.
k. yaratı XXXI.5.
yetti temir sua k. solap XXXI.6.
yençü k.-kä tükägüçä urup XXXIV.2.
k. tutuzup XXXV.7.
bir kemi sıyukın LIV.6.

kemiçi KYMYCY, gemici, denizci.
[krş. *TMEN*, No. 1704.]
kim yerçi suvçı k. bar ersär XXII.5.

ken KYN, sonra, daha sonra, gelecek, sonradan.
[← **ke* "sonra, arka" + *-n* araç durumu eki. Bang, "K-Osm I", s. 7, not 3'te *ken* için verilen karmaşık açıklama gerçeğe çok yakınmış gibi görünmüyor: *kı.n* ← *klyin* ← *kidın* "arka" ← **kä / *ki* + *-din* ayrılma durumu eki "arkadan" (?).]
anta k. LXVIII.2.

kentir KYNTYR, kenevir.
[krş. *H II*, I.122'deki *käntir*. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1647.]
k. äŋirär II.4.

kenrän- KYNKR'N-, homurdanmak, mırıldanmak.
[krş. not LXVIII.3.]
k.-ü aş berür LXVIII.3.

kertgün- (*kertkün-*?) KYRTKWN-, inanmak, doğru saymak.
[← *kertü* "doğru, gerçek" + *-k-* (*AG*, 91) + *-'n-* dönüşlülük eki? Man. *kertkiin-* ama Br. *kertgün-*.]
k.-tüŋüz mü A.6.
k.-tüm A.7.
k.-mätin A.12.
men ıdı k.-mäz men A.21.

keyikçi K'YYK[CY], avcı, büyük av hayvanı avcısı.
[Ru. *kiyik*.]
kuşçı keyik[*çi*] *balıkçı avçı* I.7.

ḳıdıġ XYDYX, QYDYX, sınır, kenar.
[← *ḳıd-* "sınıra ulaşmak" (?) + *-'g* şimdiki zaman ortacı anlamında. Anlamı kesin olmayan *kıd-* diye bir eylem Kül Tigin Yazıtının güney yüzü 6. ve kuzey yüzü 8. satırlarında bulunuyor ama krş. K'de *ḳıdış-* "birlikte kenar çekmek, birlikte bir kenar süsü dikmek" ve *ḳıdut-* "kenar çektirmek, bir kenar süsü diktirmek".]
k.-ıŋa tägürdi LII.4.
k.-ınalı LXXIII.6, .7.

ḳıl- XYL-, QYL-, yapmak gerçekleştirmek, kılmak, üretmek, sağlamak.
ḳılınç k.-ur II.1.
ḳılınç k.-mışın körüp III.7.
ḳılınç k.-ayın XII.3.
ḳazġanç k.-mak XIII.1.
bizni irinç k.-ġay siz XVIII.6.
tı(n)lıġlarka asıġ tusu k.-ur XXI.6.
asıġ tusu k.-u u- XXXIV.7, XXXV.4
asaġ tusu k.-ġalı XLVIII.3.
asaġ tusu k.-ıŋ L.1.
sizni ölzün tep inçä k.-tı LIX.7.
koltġuçı-laraġ aşın suvın tonı 'ütüki kopı tükäti k.-tı LXXVI.1.
bizni irinç yarlıġ k.-ıp LXXVIII.1.

ḳılınç XYLYNC, QYLYNC, eylem, davranış.
ayıġ k. II.1.
ayıġ k.-lıġ (?) *kılmışın* III.7.
ädgü k. XII.3.
k.-ı yavlak üçün XXX.4
ayıġ k.-lıġ LXII.5.

ḳın (*ḳıyın*?) QYN, işkence, ceza.
[Ru. *kay(i)n*, Uyg. *ḳıyın* ve *ḳın*, K *kın*(*-a-*), Bt. *kan* ve *CC kın* ama *kıyn*(*-a-*). ← *kıy-* "yanlamasına kesmek, doğramak, öldürmek" + *-'n* ulaç anlamında eylemden ad yapan ek? krş. *TMEN*, No. 1609. Uzun ünlü konusunda krş. "TüMisz", s. 13 ve "MT Long Vowels", s. 161.]
turkaru k.-ka tägirür / tägir LXXIII.1.

ḳınlıḳ QYNLYQ, hapishane, cezaevi, ceza verilen yer.
[← *ḳın / ḳıyın* "ceza, işkence" + *-lık* somut anlam bildiren veya yer gösteren ek. Bu sözcük hakkında ayrıca krş. *TT* VI, not 109.]
k.-ta yatzun LXIII.4.
k.-ta urdılar LXIII.6.

ḳırḳın QYRQYN, kızlar, cariyeler, nikâhsız karılar.
[← *ḳız* "kız" + *-ḳun* topluluk bildiren ek: krş. not XLII.2.]
tört körklä ḳ. XLII.2.

CamScanner ile tarandı

kıpıçgıy k. XLII.5.
kıpıçgıy k.-lar XLIV.6.

kıy- QYY-, ucu sivri biçimde kesmek, yanlamasına kesmek.
[*kıy-*'ın anlamları için krş. K. "ucu sivri biçimde, yanlamasına kesmek; sözünden caymak". krş. not LVII.8.]
turup ekki kamış sıŋ k.-ıp LVII.8.

kız QYZ, XYZ, XYZ, kız.
[Tikm., Yak. vb.nde ünlüsü uzun: *kïz*. *TMEN*, No. 1601. "NegVerb", s. 114, not 3'te Bang; *korkın* ve *kïz*'ı *kır-* "kırmak, yıkmak" eyleminden getirmeyi düşünüyordu (?).]
oğul k.-ka sanmaz XI.7.
ekki arığ k.-lar XLI.2.
ol k.-lar XLI.5.
säkiz körklä taŋ arığ k.-lar XLIII.1.
ellig kan k.-ın LXIV.4.
men el kan k.-ı A.10.

kiçig KYCYK, küçük.
[← *kiç-* / *keç-* "gecikmek, geç olmak, sonra olmak" + *-'g* şimdiki zaman ortacı anlamında = "daha sonra gelen, sonra gelen, sonradan gelecekler, küçükler, küçük"? krş. not XIII.7. Ayrıca bk. *TMEN*, No. 1664.]
uluğ k.-kä tutuztı LXVII.8.

kiginç KYKYNC, yanıt.
[← **ki* "sonra, arka, iç" + *-g-* addan eylem yapan ek (*AG*, 91) + *-'nç*? krş. not XIII.7.]
näŋ k. berü umadı XV.8.

kigür- KYKWR-, içine sokmak, girdirmek.
[← **kig-* "arkaya veya içeri gitmek, girmek" + *-'r-* ettirgenlik eki. krş. not XIII.7.]
uluğ tägzinç (k)-kä k.-ür XVIII. 1.
içgärü kaŋı kan tapa k.-di XXV.3.
elgin tuta k.-üp XLVI.2.

kim KYM, soru adılı (kim?); belirsizlik adılı (her kim, kim olursa olsun) veya olumsuzluk adılı (hiç kimse); ilgi adılı (ki); bir neden (çünkü, mademki) veya amaç (-mesi için) ilişkisi anlatan yan cümle bağlacı.
[*kim*'in çeşitli kullanışları hakkında krş. not XXVI.1, XXXII.8 ve XXXV.2-4. *TMEN*, No. 1702.]
tarımakda ädgü yok k. XIII.3.
ärdini bar k. ulüglüg ... kişi ol ärdini bulsar XXI.3.
kan yarlığ yarlığkadı k. taluyka barayın tesär kirinlär XXII.1.
k. yerçi ... bar ersär yemä kälzün XXII.4.
nä muŋ tok boltı k. antağ ... ögükünüzni ... udur siz XXVI.2.
k. ölüm adaka korksar aşnurak yorıŋlar XXXII.3.
yarlığın eşidip k. näŋ un(a)madılar (ün[tä]mädilär?) XXXII. 7.
yarlığ yarlığkap kim näŋ üntämäsär XXXIII.2.
ärdini algalı barayın k. kayu tınlığlarka ... tusu kılu usar men XXXV.2.
k. sizlär tep ayıttı XLI.4.
nä kärgäk boltı k. ança ämgänip ... kältiniz XLVII.3.
öz kadını yerinä tägdi k. kaŋı kan ol ellig kan kızın ... kolmış erti LXIV.3.
köŋlünüzni k. bertdi LXIX.1.
yalgan köni sözünüzni [*k.*?] *bilir* A.21.

kir- KYR-, girmek, (saraya) gelmek, (denize) gitmek.
[← **ki* "iç, arka" + *-r-* addan eylem yapan ek. krş. not XIII. 7. "denizde gitmek" anlamı hakkında krş. not XIV.5. Türkmence, Yakutça, vb.ne göre eskiden ünlüsü uzunmuş, *ki:r-*.]
balıkka k.-di IV.1.
ellig tilkä k.-mäzün XII.2.
toluy öğüzkä k.-ip XIV.5.
taluy öğüzkä k.-mişig XV.3.
talu öğüzkä k.-äyin XV.6.
adaka k.-ip XVIII.5.
k.-inlär XXII.2.
taluyka k.-ip XXIV.1.
taluy öğüzkä k.-ür sizlär XXXII.3.
içgärü balıkka k.-gäy siy XXXIX.8.
balık içinä k.-di XLI.7,
içgärü k.-di XLII.7, XLV.7.
içgärü k.-ip XLIV.7.
k.-zk-ün XLV.6.
köŋlinä yäk saŋınçı k.-di LVI.5.

taluyka k.-di A.15.

kirigsä- KYRYKS'-, girmek istemek, (denize) gitmek istemek.
[*-'g* ile eylem adı + *-sa-* "saymak, istemek" eyleminden oluştuğu sanılan *kir-*'in istek bildiren biçimi. krş not LXVIII.8.]
toluyka k.-yür men XXI.7

kişi KYŞY, insan, kişi.
["UzVok", s. 264 ve "MT Long Vowels", s. 164'e göre son ünlü uzun olmalı.]
kayu k. XI.4.
k. alku ölür XVII.6.
tilüglüg kutluğ k. XXI.4.
k.-dä adruk bägräk är LXVI.4.
üküş bilgä k.-lär LXXIV.4.
közsüz k. LXXIV.5, .7.

kizlä- KYZL'-, saklamak, gizlemek, gizli tutmak, kapamak.
[← *kiz* "sandık, misk kutusu" (K) + *-lä-* addan eylem yapan ek. *kiz* sözü **ki* "iç" adından türemiş olmalı: krş. not XIII.7. *kizlä-*'nin *i* ünlüsü uzundu, *ki:zlä-*; krş. M. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 17.]
bökrü k.-p tut LVI.1.

kod- QWD-, koymak, yere bırakmak, bırakmak, bir işi tamamlamak (yardımcı eylem olarak).
[*ko-*'nun *-d-* ile pekiştirmeli biçimi? K, *kod-* ve *koy-*'u aynı anlamda veriyor.]
sışın alıp k.-tı LXVI.1.
barçaka humaru sav k.-tı LXXVI.3.

kodı QWDY, aşağıya doğru, aşağıda, tamamıyla, tamamen.
[← *kod-* "koymak, yere bırakmak, tamamıyla yapmak" + *-ı* ulaç eki. krş. "BioHt", not 287.]
ediz orunluktın k. öz kämişti LXI.5.

kol XWL, kol.
[*TMEN*, No. 1571.]
k.-ın yetip XXV.1, XXXVI.3.

kol- XWL-, QWL-, dilemek, istemek.
ağlık k.-tı VII.4.
ärdini k.-u XLVIII.4.
kut k.-tı LI.2.
kızın ... teginkä k.-miş erti LXIV.5.

kolguçı QWLXWCY, dilenci, yalvar yakar isteyen, bir şey isteyen.
[← *kol-* "dilemek" + *-gu-çı* eylemden eyleyici adı yapan ek.]
küniŋä k.-lar üzülmädi VII.3.

kolğuçı XWLTXWCY, XWR(=L)TXWCY, QWLTXWCY dilenci, yalvar yakar isteyen, bir şey isteyen.
[← **kolt-*, *kol-* "dilemek, istemek" eyleminin *-t-* ile pekiştirmeli varyantı (?) + *-gu-çı* eylemden eyleyici adı yapan ek.]
k.-r(=l)ar kälsär X.3.
kor(=l)tğuçılar yığlayu barsar X.5
iriŋ yarlığ k.-lar LXXII.1.
beş yüz k. LXXII.2.
ol beş yüz k.-larağ LXXV.7.
ol beş yüz k.-lar LXXVII.1.

kon- QWN-, XWN-, konmak, yerleşmek.
[← *ko-* "bırakmak, koymak" + *-n-* dönüşlülük eki. *TMEN*, No. 1539.]
kuş kuzgun k.-sa LXXX.4.
kuşlar k.-magı LXXX.6.

kop QWP, hepsi, tamamı.
toni 'ätüki k.-ı tükäti LXXVI.1.

kopuz (*kobuz*?) XWPWZ, QWPWZ, kopuz, bir çeşit gitar.
[← *kop-* "çınlamak (bir sesten söz ederken)" + *-'z* (*AG*, 135). krş. not LXX.7.]
tegin k.-ka ärtürü uz erti LXX.7.
'elgi k. ıtızu LXXI.1.

kork- XWRX-, QWRQ-, korkmak.
[*kork-*'un nesnesi kimi kez verilme durumunda kimi kez de ayrılma durumundadır: krş. K, III, s. 421 vb. *TMEN*'e göre (krş. No. 1558'de), *kork-* ← *kor-* "savunmak, korumak" + *-k-* pekiştirme eki = "yoğun bir biçimde kendini korumak, yoğun bir biçimde kendini savunma gereksinimi duymak (?).]
bodun tilinä k.-up XI.2.
kim ölüm adaka k.-sar XXXII.4.
k.-maŋ busanmaŋ XL.4.

korkınç XWRXYNC, korku, ürküntü, dehşet.
k. XVIII.dış.

korkınçığ QWRXYNCYX, QWRQYNCYX, korkunç, ürkütücü, dehşet verici.

CamScanner ile tarandı

kapaġçı k. XLII.5.
kapaġçı k.-lar XLIV.6.

kıy- QYY-, ucu sivri biçimde kesmek, yanlamasına kesmek.
[*kıy-*'ın anlamları için krş. K: "ucu sivri biçimde, yanlamasına kesmek; sözünden caymak". krş. not LVII.8.]
turup ekki kamış sıŋ k.-ıp LVII.8.

kız QYZ, XYZ, XYZ, kız.
[Trkm., Yak. vb.nde ünlüsü uzun: *kïz*. *TMEN*, No. 1601. "NegVerb", s. 114, not 3'te Bang; *kırkın* ve *kïz*'ı *kır-* "kırmak, yıkmak" eyleminden getirmeyi düşünüyordu (?).]
oġul k.-ka sanmaz XI.7.
ekki arıġ k.-lar XLI.2.
ol k.-lar XLI.5.
säkiz körklä taŋ arıġ k.-lar XLIII.1.
ellig ḳan k.-ın LXIV.4.
men el ḳan k.-ı A.10.

kiçig KYCYK, küçük.
[← *kiç-* / *keç-* "gecikmek, geç olmak, sonra olmak" + *-'g* şimdiki zaman ortacı anlamında = "daha sonra gelen, sonra gelen, sonradan gelecekler, küçükler, küçük"? krş. not XIII.7. Ayrıca bk. *TMEN*, No. 1664.]
uluġ k.-kä tutuzı LXVII.8.

kiginç KYKYNC, yarın.
[← **ki* "sonra, arka, iç" + *-g-* addan eylem yapan ek (*AG*, 91) + *-'nç*? krş. not XIII.7.]
näŋ k. berü umadı XV.8.

kigür- KYKWR-, içine sokmak, girdirmek.
[← **kig-* "arkaya veya içeri gitmek, girmek" + *-'r-* ettirgenlik eki. krş. not XIII.7.]
uluġ tözünç (ḳ)-kä k.-ür XVIII. 1.
içgärü ḳanı ḳan tapa k.-di XXV.3.
elgin tuta k.-üp XLVI.2.

kim KYM, soru adılı (kim?); belirsizlik adılı (her kim, kim olursa olsun) veya olumsuzluk adılı (hiç kimse); ilgi adılı (ki); bir neden (çünkü, mademki) veya amaç (-meni için) ilişkisi anlatan yan cümle bağlacı.
[*kim*'in çeşitli kullanışları hakkında krş. not XXVI.1, XXXII.8 ve XXXV.2-4. *TMEN*, No. 1702.]
tarumakda ädgü yoḳ k. XIII.3.
ärdini bar k. ülüglüg ... kişi ol ärdini bulsar XXI.3.
ḳan yarlıġ yarlıġḳadı k. taluyḳa barayın tesär kirinlär XXII.1.
k. yerçi ... bar ersär yemä kälzün XXII.4.
nä muŋ tak boltı k. antaġ ... ögükünüzni ... udur siz XXVI.2.
k. ölüm adaḳa ḳorḳsar aşnurak yorınlar XXXII.3.
yarlıġın eşidip k. näŋ un(a)madılar (ün[tä]mädilär?) XXXII. 7.
yarlıġ yarlıġḳap kim näŋ üntämäsär XXXIII.2.
ärdini algalı barayın k. ḳayu tınlıġlarḳa ... tuzu kılu usar men XXXV.2.
k. sizlär tep ayıttı XLI.4.
nä kärgäk boltı k. ança ämgänip ... kältiniz XLVII.3.
öz kadını yerinä tägdi k. ḳanı ḳan ol ellig ḳan kızın ... ḳolmış erti LXIV.3.
köŋlünüzni k. bertdi LXIX.1.
yalgan köni sözünüzni [k.?] bilir A.21.

kir- KYR-, girmek, (saraya) gelmek, (denize) gitmek.
[← **ki* "iç, arka" + *-r-* addan eylem yapan ek. krş. not XIII. 7. "denizde gitmek" anlamı hakkında krş. not XIV.5. Türkmence, Yakutça, vb.ne göre eskiden ünlüsü uzunmuş, *ki:r-*.]
balıḳḳa k.-di IV.1.
ellig tilkä k.-mäzün XII.2.
toluy öġüzkä k.-ip XIV.5.
taluy öġüzkä k.-miş ig XV.3.
talu öġüzkä k.-äyin XV.6.
adaḳa k.-ip XVIII.5.
k.-inlär XXII.2.
taluyḳa k.-ip XXIV.1.
taluy öġüzkä k.-tür sizlär XXXII.3.
içgärü balıḳḳa k.-gäy siy XXXIX.8.
balıḳ içinä k.-di XLI.7,
içgärü k.-di XLII.7, XLV.7.
içgärü k.-ip XLIV.7.
k.-zk-ün XLV.6.
köŋlinä yäk saḳınçı k.-di LVI.5.

taluyḳa k.-di A.16.

kirigsä- KYRYKS'-, girmek istemek, (denize) gitmek istemek.
[*-'g* ile eylem adı + *sa-* "saymak, istemek" eyleminden oluştuğu samian *kir-*'in istek bildiren biçimi. krş. not LXVIII.8.]
taluyḳa k.-yür men XXI.7.

kişi KYŞY, insan, kişi.
["UzVok", s. 264 ve "MT Long Vowels", s. 164'e göre son ünlü uzun olmalı.]
ḳayu k. XI.4.
k. alku ölür XVII.6.
ülüglüg ḳutluġ k. XXI.4.
k.-dä adruk bägrük är LXVI.4.
üküş bilgä k.-lär LXXIV.4.
közsüz k. LXXIV.5, .7.

kızlä- KYZL'-, saklamak, gizlemek, gizli tutmak, kapamak.
[← *kïz* "sandık, misk kutusu" (K) + *-lä-* addan eylem yapan ek. *kïz* sözü **ki* "iç" adından türemiş olmalı: krş. not XIII.7. *kızlä-*'nin *ï* ünlüsü uzundu, *kï:zlä-*; krş. M. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 17.]
bäkrü k.-p tut LVI.1.

ḳod- QWD-, koymak, yere bırakmak, bırakmak, bir işi tamamlamak (yardımcı eylem olarak).
[*ḳo-*'nun *-d-* ile pekiştirmeli biçimi? K, *ḳod-* ve *ḳoy-*'u aynı anlamda veriyor.]
sıŋın alıp ḳ.-tı LXVI.1.
barçaḳa ḫumaru sav ḳ.-tı LXXVI.3.

ḳodı QWDY, aşağıya doğru, aşağıda, tamamıyla, tamamen.
[← *ḳod-* "koymak, yere bırakmak, tamamıyla yapmak" + *-ı* ulaç eki. krş. "BioHt", not 287.]
ediz orunluḳtın ḳ. öz kämişti LXI.5.

ḳol XWL, kol.
[*TMEN*, No. 1571.]
ḳ.-ın yetip XXV.1, XXXVI.3.

ḳol- XWL-, QWL-, dilemek, istemek.
aġlıḳ ḳ.-tı VII.4.
ärdini ḳ.-u XLVIII.4.
ḳut ḳ.-tı LI.2.
ḳızın ... teginkä k.-miş erti LXIV.5.

ḳolġuçı QWLXWCY, dilenci, yalvar yakar isteyen, bir şey isteyen.
[← *ḳol-* "dilemek" + *-gu-çı* eylemden eyleyici adı yapan ek.]
kiniŋä k.-lar üzülmädi VII.3.

ḳoltguçı XWLTXWCY, XWR(=L)TXWCY, QWLTXWCY dilenci, yalvar yakar isteyen, bir şey isteyen.
[← **ḳolt-*, *ḳol-* "dilemek, istemek" eyleminin *-t-* ile pekiştirmeli varyantı (?) + *-gu-çı* eylemden eyleyici adı yapan ek.]
ḳ.-r(=l)ar kälsär X.3.
kor(=l)ıġuçılar yıglayu barsar X.5.
iriŋ yarlıġ ḳ.-lar LXXII.1.
beş yüz ḳ. LXXII.2.
ol beş yüz k.-larag LXXV.7.
ol beş yüz k.-lar LXXVII.1.

ḳon- QWN-, XWN-, konmak, yerleşmek.
[← *ḳo-* "bırakmak, koymak" + *-n-* dönüşlülük eki. *TMEN*, No. 1539.]
kuş ḳuzgun ḳ.-sa LXXX.4.
ḳuşlar ḳ.-maġı LXXX.6.

ḳop QWP, hepsi, tamamı.
toŋ 'dükü k.-ı tükäti LXXVI.1.

ḳopuz (*kobuz*?) XWPWZ, QWPWZ, kopuz, bir çeşit gitar.
[← *ḳop-* "çınlamak (bir sesten söz ederken)" + *-'z* (*AG*, 135). krş. not LXX.7.]
tegin ḳ.-ka ärtiŋü uz erti LXX.7.
'elgi k. ünzu LXXI.1.

ḳork- XWRX-, QWRQ-, korkmak.
[*ḳork-*'un nesnesi kimi kez verme durumunda kimi kez de ayrılma durumundadır: krş. K, III, s. 421 vb. *TMEN*'e göre (krş. No. 1558'de), *ḳork-* ← *ḳor-* "savunmak, korumak" + *-ḳ-* pekiştirme eki = "yoğun bir biçimde kendini korumak, yoğun bir biçimde kendini savunma gereksinimi duymak (?).]
bodun tiliŋä ḳ.-up XI.2.
kim ölüm adaḳa k.-sar XXXII.4.
ḳ.-maŋ busanmaŋ XL.4.

ḳorḳunç XWRXYNC, korku, ürküntü, dehşet.
ḳ. XVIII.dış.

ḳorḳınçıġ QWRXYNCYX, QWRQYNCYX, korkunç, ürkütücü, dehşet verici.

CamScanner ile tarandı

[← *korkuş* "korku, ürküntü, dehşet" + *-ıg* "-e benzer, -e benzeyen anlamında" addan sıfat yapan ek (*AG*, 80).]
k. yel turur XVIII.3.
bu munça k. adaku kirip XVIII.5.
örtinü k. adalıg XXVI.5.

ḳovı XWVY, talihsiz, mutsuz, boş, içi oyuk (ağaç vb.).
[← *ḳov-* "kovmak"? *kovı*, *kovuk* vb.nin anlamları konusunda krş. K. Niçin "talihsiz" (itibarlı bir hanın bir ağaç oyuğundan doğması)? *kıv* / *kov* (*kıv*? K) "talih" ile ilgisi var mı? krş. Trkm. *gov* "uğurlu, iyi". Ayrıca krş. Bombaci, "Qutlug Bolsun", s. 29, not 64; Marquart, "Über das Volkstum der Komanen", s. 159-161. = Mo. *gobi* "çöl" ve *gobil* "kof" ama ayrıca Mo. *ḫoguṡun* "boş" ve *ḫubi* "kader, alın yazısı" ile karşılaştırınız (*TMEN*, No. 294)? Ayrıca bk. Tü. *kabuk* "kof ağaç", *TMEN*, No. 1423.]
kutsuz k.-lar üçün LIV.1.

ḳovra- (*ḳavra-*?) QWVR'-, bir araya gelmek, yığılmak, toplanmak.
[*ḳavra-* "sıkıştırmak, birini ötekine karşı sıkıştırmak" eyleminin dudaksıllaşmış eşili? krş. not. XV.4. Kovrat / Kuvrat eski Bulgarca bir addır. Ru.'da *kovrat-* ama *kovra-* sadece burada doğrulanıyor. Br., *ḳavrag*'ı veriyor. Ramstedt, "Zwei uigurische Runeninschr.", s. 44'te *kobrat-*'ı *kop* "hepsi" sözcüğünden getiriyor (?). "UigSt", not 16'ya göre, *ḳavra-* ve *ḳavrat-*, *kurat-* ve *ḳura-*'ya dönüşmüş olabilir (K ve *CC*'de *ḳur-*'un "bir araya getirmek" anlamına gelebildiği sanılıyor).]
uluṡ bodun alku ḳ.-dı LXXI.3.
alku anta k.-dı LXXII.2.

ḳovrag (*ḳuvrag*?) QWVR'X, toplanma, toplantı, topluluk, meclis, kalabalık.
[← *ḳovra-* "toplanmak" + *-g* şimdiki zaman ortacı anlamındaki ek.]
kalın ḳ. ara LXX.6.

ḳoy XWY, koyun.
[Bu sözcüğün *ḳoy*, *ḳoyn*, *ḳoyın* vb. gibi değişik biçimleri konusunda krş. *TMEN*, No. 1590.]
ḳ. lagzın ulatı III.1.
ḳ. yılkı egidsär XIII.5.

kök KWYK, mavi veya yeşil (krş. Çin. *qīng* 青), gök, gökyüzü.
[← **kö-* "yükselmek, yüksek olmak"? krş. not X.üst. Eskiden ünlüsü uzundu: *kök*. *TMEN*, No. 1677.]
k. lenḫua XXXVIII.1.
k. täŋri LVII.2, LXI.4.

kölit- KWYLYT-, gömmek, toprağa sokmak veya koymak.
[Anadolu Türkçesinde *gölü-* biçiminde tanıklanan, K'nin verdiği *köli-*'nin ettirgen veya pekiştirmeli biçimi. krş. not LXV.6. Eskiden *ö* uzundu: krş. Trkm. *göle-*.]
tört adakın inlәyü k.-di LXV.6.

kölük KWYLWK, yük hayvanı.
[← *köl-* "bağlamak" + *-'k* edilgenlik veya sonuç bildiren ek. krş. not XXVIII.3.]
ärän-niŋ aṡı sıvı k.-i ... berip XXVIII.3.

köni KWYNY, gerçek, tam, doğru, gerçeğe uygun.
[← *kön-* "doğrulmak, doğru olmak, dikelmek, düzelmek; itiraf etmek, doğruyu söylemek" (K) + *-i* ulaç eki. "MT Long Vowels", s. 164'e göre son ünlü uzun olmalı.]
ädgü k. yolçı yerçi XL.8.
k. savlıg LV.2.
yalgan k. sözüŋüz A.20.

köŋül, köŋl- KWYNKWL, KWNKWL, KWYNKL-, gönül, duygular, vicdan, dilek.
k.-çä berdı VII.1.
k.-üg berzün k.-in bertmäŋlär VIII.4.
ögüküm k.-in näçük bertäyin men IX.6.
k.-in bert- VIII.5. XI.5 ve .8.
k.-täki küsüṡin XIV.5.
k.-çä alıŋ XVI.5.
uluġ ögrünçülüg k.-in XLVI.6.
k.-iŋä yäk saḳınçı kirdi LVI.4.
k.-i yerinti LXVIII.5.
k.-üŋüzni kim bertdi LXVIII.8.
maŋa k.-i boltı LXIX.iç.
kunçuyuŋa k. bermädi LXIX.alt.

kör- KWR-, KWYR-, görmek, bakmak.
k.-ür erti I.3.

[tak]ı yemä k.-di II.8.
kılmışın k.-üp III.8.
teginig buṡuṡluġ k.-üp IV.3.
tınlıġarağ k.-üp V.6.
iki közi k.-mäz erti XXIV.6.
ol k.-mäz yerçikä XXIV.7.
k.-üg XXXVII.7.
lenḫua k.-gäy siz XXXVIII.2.
k.-ü yorımış LVII.4.
ämgäkin k.-ü umatın LIX.3.
munuŋ yüzin yemä k.-mäyin LXIII.2.
udçı ör k.-üp LXVI.3.
teginig k.-üp LXXII.6.
kün k.-üŋ A.3.

körk KWYRK, güzellik, görünüş.
[← *kör-* "görmek" + *-k* sonuç bildiren, eylemden ad yapan ek.]
k.-lärin taŋlap XLIII.3.

körklä KWYRKL', güzel.
[← *körk* "güzellik" + *-lä* addan sıfat yapan ek. *körtlä*'nin eşili. *CC*'de *körklü* ve *körkli* "güzel".]
k. ḳırḳın XLII.2.
k. taŋ arıġ kızlar XLII.8.

körüṡ- KWYRWṠ-, görüşmek, birbirini görmek, birbiriyle karşılaşmak.
silärni k.-mägäy men LXXVI.3.

köt KWYT, yüksek, yükseklik, seçkin; kişi adı.
[krş. not X.üst.]
kün toġmış k. toġmış X.üst., XXVI.üst.

köz KWYZ, göz.
["MT Long Vowels", s. 160'a göre ünlüsü uzun.]
k.-däki /// VI.8.
ekki k.-i körmäz erti XXIV.5.
munı ekki k. täglärip sançayın LVII.5.
ekki k.-iŋä sançıp LVIII.1.
ekki k.-ümin täglärü sançtı LVIII.5.
ekki k.-intäki sıṡın LXV.8.
k.-süz kişi LXXIV.5, .7.
k.-üŋüz ança aŋ bolzun A.1.
bir k.-üŋüz yaruzun A.3.
bir k.-i yarudı A.4.

közäd- (*küzäd-*?) KWYZ'D-, gözetmek, beklemek.
[< *közä-* "közü karıştırmak" + *-t-* / *-d-* ettirgenlik veya pekiştirme eki? krş. not XLII.4. Acaba [ilk] ünlüsü uzun mu? krş. Trkm. *kŏs* "göz" ve *kŏzä-* "göz olmak".]
kapag k.-ü tururlar XLII.4.
borlukumın k.-zün LXXIII.3.

közätçi KWYZ'TCY, bekçi, nöbetçi.
[< *közä-* "közü karıştırmak" + *-t* eylemden ad yapan ek (*AG*, 131) = "uyanıklık, gözetleme" + *-çi* eyleyici adı yapan ek. krş. not XLII.4.]
ordu kapag k. XLIII.5.

közün- KWYZWN-, gözükmek, görünmek, görünür olmak, güncel olmak.
[*kör-* "görmek" eyleminin varyantı "köz-'ün *-'n-* ile dönüşlü biçimi?]
k.-ür ät burḫan XI.3.
k.-ür mü XXXVII.6.
tını ırakın ançulayu közünür XXXVIII.5.
lö kanıŋa k.-gäy siz XL.1.
içgärü k.-gäli tep XLIV.5.
bägrāk ör k.-ür siz LXVI.5.
yaruk k.-ü kälsä XXV.üst.

ḳuçuṡ- QWCWṠ-, kucaklaşmak.
[*ḳuç-* "kucaklamak" eyleminin *-'ṡ-* ile işteş biçimi. krş. K'de *koç-* ile. Huart ve Pelliot, ayrıca *UAJ*'te Müller *koç-* / *koçuç-* yazarlar ama krş. Br. *ḳuçul-* ve *CC* *ḳuç-*, ayrıca *Wb*, II, 1007, *ḳuçak* (Alt., Tel., Şor., Sag., Tar.). Bunun dışında krş. *TMEN*, No. 1432'deki *ḳuçak*.]
öpüşti k.-ti LII.8.

ḳul XWL, QWL, köle, kul, kişi adı.
[krş. *TMEN*, No. 1519 ve No. 1572.]
ḳ. ıt LV.iç.
el togdı ḳ. LXIII.iç.

ḳulḳaḳ QWLQ'Q, kulak.
[Bang, "K-Osm IV", s. 8, not 2'ye göre: ← *ḳul* "köle" + *-kak* küçültme eki (*AG*, 59) = "küçük köle" (?). "UzVok", s. 265 ve "MT Long Vowels", s. 163'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
ḳ.-ıntakı çintämäni ärdini L.7.

ḳulluḳ QWLWQ, hizmet, hizmetkârlar, muhafız, kölelik.
[krş. not XXIII.2-5. Bu sözcüğün başka dillerdeki çeşitli anlamları için krş. *TMEN*, No. 1580.]
teginkä ḳ. barır biz XXIII.3.

kum QWM, kum.

CamScanner ile tarandı

[krş. *TMEN*, No. 1525.]
yeri ḳ.-ı alku kümüş XXXVI.7.

ḳunçuy QWNCWY, XWNCWY, prenses, Çin imparatorunun kızı, Uygur hakanının eşi.
[← Çin. *gōng zhǔ* 公主 M **kuŋ cjou* "imparater kızı". *-jou* = *-uy* uyumu belki Çin'in kuzeybatısındaki Ortaçağ [Çin] lehçelerinin bir özelliği olarak açıklanabilir (krş. özellikle Csongor, "Chinese in the Uighur Script", s. 99). *TMEN*, No. 1585.]
lōlār ḳanı ḳ.-ı XLIII.4.
kunç[u]y LXVIII.iç.
ḳ.-ı-ŋa köŋül bermädi LXIX. iç.

ḳuŋḳayu, ḳuŋḳau QWNKQ'YW, QWNKQ'W, bir tür kopuz, gitar, ut veya gitarın (kitara) bir türü. Çince *kōng hóu*.
[← Çin. *kōng hóu* 箜篌 M. **kʰuŋ-ɦɑu* (*ɦu*, Táng 唐 Dönemi'nde *ɦɑu*'ya dönüşmüştür): krş. Pulleyblank, "The Consonantal System", s. 85). Belki de Han 漢 Hanedanı Dönemi'nde Türkçe **kopɣuz*'un bir yazı çevirimi söz konusudur: krş. not LXX.7.]
bir ḳ. tilāp kälür- LXIX.7, LXX.3.

ḳuruɣ QWRWX, XWRWX, kuru, boş.
[Trkm., Yak. vb.ne göre eskiden *küruɣ*]
ḳ. yerig suvayu I.3.
aglık ḳ. bolɣalır VII.8.

ḳuş XWŞ, QWŞ, kuş.
[krş. *TMEN*, No. 1561.]
ḳ. ḳuzɣun I.4.
yemişig ḳ.-lar artatır LXXII.8.
yemişiŋin ḳ. ḳuzɣun artatmaɣay LXXV.3.
ḳ. ḳuzɣun ḳonsa LXXX.3.
ḳ.-lar ḳonmaɣı LXXX.6.
ḳ. aş (?) XVIII.iç.

ḳuşçı XWŞCY, kuşbaz, kuş avcısı, doğan avcısı.
[krş. not I.7. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1564.]
ḳ. keyik[çi] balıkçı avçı I.7.

ḳut XWT, QWT, kut, yaşam sıvısı, yaşam suyu, yararlı güç; kurtuluş; talih; yücelik, saygınlık; büyük mutluluk; koruyucu melek, kozmik unsur; kişi adı.
[← **ku-* "dökmek, sızmak, yayılmak + *-t* eylemden ad yapan ek? krş. not LI.7. = Çin. *qi* 氣, *fu* 福 ve *ji* 吉; Soğd. *frn* ve eski İr. *hvarənah*.]
ḳuŋım ḳ.-ı VI.4.
tegin ḳ.-ı ülügi üçün XXXIII.5.
burḫan ḳ.-ın bul- XL.7, LI.6, LXXVI.5.
burḫan ḳ.-ın tilāyü XLVII.7.
ḳ. ḳoltı LI.2.
ḳ.-uŋuzta ... ozalım LI.8.
ḳ.-suz kovılar üçün LIV.1.
käntü-niŋ ḳ.-ı ülügi üçün LXIV.1.
ḳ.-ı waḫşiki LXIV.2.
kutadmış ḳ. bulmış XLVIII.dış.
ḳ. bulmış XLIX.iç.
ḳ. berzün LVIII.iç.

ḳutad- XWT'D-, mutlu olmak, çok mutlu, talihli olmak; kişi adı.
[← *kut* "mutluluk, baht, kurtuluş" + *-ad-* "durum değiştirmek" anlamında addan eylem yapan ek. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
ḳ.-mış ḳut bulmış XLVIII.dış.

ḳutɣar-, ḳutar- XWTX'R-, XWT'R-, kurtarmak, özgürlüğüne kavuşturmak.
[← *kut* "selamet, kurtuluş" + *-gar-* bir şeyi başka bir şeye eklemek anlamında: krş. not LI.7.]
meni titmäŋ ḳ.-ıŋ LI.7.
silärni barça anta ḳuttarɣa men LXXVI.6.

ḳutluɣ QWTLWX, XWTLWX, *ḳut* "hayati güç, yararlı güç, kutsal öz; kurtuluş, talih vb." ile donanmış.
[*kutluɣ* konusunda, krş. A. Bombaci, "Qutlug Bolzun", I ve II; ayrıca *TMEN*, No. 1568.]
ülüglüg ḳ. kişi XXI.4.
uluɣ küçlüg ḳ. bodısavatlar XLV.2.
ḳ. toɣdı VII.iç., LX.üst.
ḳ. XI.1/2.

ḳuzɣun QWZXWN, XWẔXWN, kuzgun, karga.
[*TMEN*, No. 1480.]
ḳuş ḳ. suḳar I.4.
yemişiŋin ḳuş ḳ. artatmaɣay LXXV.3.
ḳuş ḳ. ḳonsa LXXX.3.

kü KW, ün, söylenti, haber.

[O. N. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 160'a göre *kū*'nün ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1986'da *kūlūk*.]
ol ädgü k. at VII.1.

küç KWYC, güç, kuvvet.
[Trkm., Yak., vb.ndeki biçimlerine göre *küç*'ün ünlüsü uzun. *TMEN*, No. 1662.]
k.-i alaŋudı XXXVII.2.

küçä- KWYC'-, zorlamak.
sizlärni k.-p elitmäz XXXII.5.

küçlüg KWYCLWK, güçlü, kuvvetli.
uluɣ k. ḳutluɣ bodısavatlar XLV.2.

küdän KWYD'N, davetli, konuk, düğün.
[*küdägü* "yeni evli erkek, güvey" gibi *küd-* "gözlemek, beklemek" + *-'n*'den türemiştir (*AG*, 124)? krş. not LXIX.3. Sözcüğün yapısı için *bul-* "bulmak" eyleminden *bulun* "tutuklu, savaş esiri" ile karşılaştırın.]
k. ür tursar LXIX.3.

kümüş KWYMWŞ, gümüş.
k.-lüg otruḳka taɣka XXXVI.5.
yeri ḳumı alku k. XXXVI.7.
yürüŋ kümüş yıp XLII.3.

kün KWYN, KWN, güneş, gün; kişi adı.
[Büyük bir olasılıkla aynı anlamdaki Toharca A *koṃ*, B *kauṃ*'dan ödünçlenmiştir. *küniŋä* için, krş. not VII.2. *TMEN*, No. 1688.]
k.-iŋä ḳolɣuçılar üzülmädi VII.2.
k.-iŋä ayıŋa munçulayu berip VII.4.
k.-iŋä tıdıɣsız berdi VIII.6.
altı k. ärtip bardı XX.1.
yetti k. XXXI.4, XXXIII.8, XXXVI.4, XLIX.4, L.4.
yettinç k. XXXI.7, XXXIII.3, XXXIV.1, L.1, .6.
k.-iŋä XXXII.8, LXXI.5.
ḳaç k. içintä XXXIII.6.
ḳayu k. XL.6.
k. toɣmış X.üst., XIX.üst., XXVI.üst., XXXVIII.üst., XLVII.iç., LXII.dış., üst., LXVII.iç., LXXVII.iç., LXXVIII. iç.
k. täŋri XXV.üst.
k. körüŋ A.3.

küsän KWYS(=Ş)'N, Kuça'nın Türkçe adı.
[W. Winter, "Tocharians and Turks", s. 240'a göre *Küsän*, Kuşanaların adının Türkçede aldığı biçim olmalı. *Küsän* biçimi de Uygur, Mani (*TT IX*) ve Arap yazısıyla (K) yazılmış başka metinlerde tanıklanmıştır.]
k. çor bitiyü XLIV.dış.
k. çor bitidim XLVI.dış.

küsüş KWYSWŞ, istek.
[← *küsä-* "istemek". Br. ve *CC*'de *küsä-*; Osm.'da *kösä-*.]
köŋültäki k.-in ḳanturɣalı XIV.5.
tınlıɣlarnıŋ k.-in (...?) inçip XV.1.
uluɣ k.-in ärdini alıp LI.3.

küvrüg KWYVRWK, davul.
[Br. *küvrüg*. Başlıca anlamları "gevşek, boş, oyuk" imiş gibi görünen *küv- / käv-, küvür, küvrä-* vb. sözcükler dizisine bağlanabilir.]
uluɣ k. tokıtıp XXXI.8.
k. tokıp XXXIII.1.

laɣzın L'XZYN, domuz.
[L. Ligeti, "Histoire du lexique des langues turques", s. 86'ya göre, belki de bir eski (Paleo-) Asya dilinden ödünçleme.]
koy l. ulatı III.2.

lenḫua LYNXW', lotus çiçeği.
[← Çin. *lián huā* 蓮華, M **ljen hwo* "lotus çiçeği".]
kök l. XXXVIII.2.
ol l. sayu birär aguluɣ yılan bar XXXVIII.3.
l. sayu XXXVIII.6.
ol l. yoluɣ yoɣuru XXXIX.1.

lō LWW, LW, ejderha.
[← Çin. *lóng* 龍 M **ljoŋ* "ejderha". krş. not XXI.2.]
l. ḳanlarınta XXI.2.
l. ḳanı XXXIX.2, XLV.7, .1, XLVI.7, XLVIII.5, L.7.
l. ḳanıŋa XXXIX.8.
alku aguluɣ l.-lär yılanlar XXXIX.6.
l.-lär ḳanı ḳunçuyı XLIII.3.
ärklig l. ḳanıŋa XLVI.3.
l.-lär L.4, LII.3.
l.-lär ḳanı L.6.

maḫarıt (*maḫayaṛ?*) MX'RYT (M'X'YT?), Benares kralının adı.

CamScanner ile tarandı

[krş. not IV.2.]
m. olläg IV.2.

† **maḫayana** MXY'N', *mahâyâna*, Büyük Taşıt.

maŋa M'NK', birinci tekil kişi adılı *men*'in verme durumu: bana, benim için, bana karşı.
m. berip LV.6.
siz m. kadaş boltuŋuz LXIX.5.
m. ädgü sakınçıŋız bar ersär m. amtı bir kuŋkayu tiläp kältürüŋ LXIX.5.
m. köŋli boltı LXIX.iç.

maŋra- M'NKR'-, bağırmak.
[Bir çığlığın ses taklidi *baŋ / maŋ*'dan ileri gelen yansıma sözcük: krş. K, III, 355.2'de *baŋ* ve Osmanlıcada *bangır bangır*.]
inäsin olayu m.-dı LVIII.4.

mäŋilig M'NKY LYK, mutlu, çok mutlu.
alku m. boltılar LXXII.4.

men MN, M'N, birinci kişi adılının yalın veya mutlak durumu: ben.
toğdum m. V.1.
m. taki uçuz bolğay m. XXIX.4.
kalır m. XXX.1.
m. yemä barayın XXX.2.
m. sizlärni küçäp elitmäz m. XXX.5.
m. tutayın LV.6.
m. özüm LVII.3.
poşıçı m. LXVII.4.
m. el kan kızı A.9.
m. erür m. A.17.
m. toğa äzük sözlämäz m. A. 18.
m. ıdı kertgünmäz m. A.21.
ve değişik birçok sayfalarında.

meni MYNY, MNY, kişi adılı *men*'in yükleme durumu: beni.
m. sevär mü siz VI.4.
m. aklayur XXIX.1.
m. titmäŋ XL.7, LI.6.
m. sevmäz LVI.7.

meniŋ M'NYNK, MYNYNK, kişi adılı *men*'in tamlayan durumu: benim.
ağıçı ersär m. ol XI.1.
m. eltä kazgançım XVI.4.
m. eligdä LXXX.2.

miŋ MYNK, bin.
m. tümän bulur XIII.4.

monçuk (*munçuk*?) MWNCWX, inciğ boncuk, taş vb nden boncuk.
[Türkmencede ilk ünlü uzundur (krş. *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, s. 448).]
avadakı yençü 2 m. täg közdäki (...) VI.8.

mşyḫa MŞYX', İsa, Mesih.
amrak täŋri m. kut berzün LVIII.iç.

mu / mü MW, soru ilgeci.
sevär m. siz VI.5.
ermäz m. XVI.5.
barsar yarağay m. XXVI.8.
közünür m. XXXVII.6.
kunçuyı m. sizlär XLIII.4.
esän tägdi m. LIII.7.
bultuŋuz m. LV.1.
kertgüntüŋüz m. A.6.

munça MWNC', *bu* işaret adılının eşitlik durumu: bunun kadar, bunun gibi, bunca.
bu m. korkınçıg adaka XVIII.4.

munçulayu MWNCWL'YW, bu kadar, böylece, böyle yaparak.
[← *munça ulayu* "bu kadar katarak"? krş. not III.2.]
m. berip VII.5.
küniŋä m. kıvrüg tokıp XXXIII.1.
m. ... kälmişi XLVIII.7.

munı MWNY, *bu* "bu" işaret adılının yükleme durumu.
m. ekki köz täglärip LVII.5.

munta MWNT', *bu* işaret adılının bulunma-ayrılma durumu: burada, bu yerde, bu yerden.
[Ayrıca krş. *muntuda* ve not XXXIV.8.]
m. eniŋ XLIX.4.

muntuda MWNTWD', *munta* "burada" sözcüğünün varyantı *muntu*'nun bulunma-ayrılma durumu.
[krş. not XXXIV.8.]
bu m. yegräk çintämäni ärdini XXXIV.8.
m. ınaru XXXVII.4.

muntuz MWN(=Y?)TWZ, geri zekâlı, aptal, şaşkın.
[Bang, "ManBeicht", s. 180'e göre: ← **mun-ut-uz* (*mun-* "yolunu şaşırmak, yanılmak" + *-'t-* ettirgenlik-pekiştirme eki + *-'z* eylemden ad yapan ek) = "yolunu şaşıran, yanılan, saçmalayan". Krş. *M II*, s. 13.7'deki *muntrumuntuz* ve K ve *CC*'deki *munduz*.]
ärtiŋü kal m. ermiş A.14.

munuŋ MWNWNK, *bu* "bu" işaret adılının tamlayan durumu.
m. yüzün LXIII.1.

muŋ MWNK, kaygı, sıkıntı, güçlük, derin üzüntü, mutsuzluk, üzüntü, çöküntü.
[krş. not XXVI.1.]
nä m. tak boltı XXVI.1.

narata N'R'T', ejderhalar hanının adı = Skr. Nārada (?).
[krş. not L.6.]
n. atlıg lö kamı L.6.

nä N', soru veya belirsizlik adılı veya sıfatı: ne, hangi, ne olursa, hangisi olursa.
[Türkmence vb.nde *nä*'nin ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262.]
bu n. ämgäkliğ yer ermiş IV.6.
tususı n. bar XXI.1.
n. kärgäkin XXII.3, XXVIII.4.
n. muŋ tak boltı XXVI.1.
n. kärgäk XLVII.2.

nä üçün N' 'WYCWN, niçin.
n. ü. IV.5, XVI.7.

näçä, N'C', soru veya belirsizlik belirteci, *nä*'nin eşitlik durumu: ne kadar, ... olduğu kadar, ... kadar çok.
n. irinç ... bar ersär LXXI.8.

näçük N'CWK, nasıl, nasıl olur, nasıl öyleyse, niçin.
[Belki de *näçä* + *ök*'ten oluşmuştur: krş. *AG*, 345. *näçükin*, bunun araç durumu olmalıdır.]
el törü n. tutar IX.3.
köŋlin n. bertäyin men IX.6.
n.-in ağı barım kazgansar XII.6.
sen n. oztuŋ LIV.4.
n. antağ çulvu sav ağzınızta ünär A.14.
n. men erür men ter siz A.17.

nägü, N'KW, ne?
[← *nä* + *-gü* büyütme eki (*AG*, 60). Tekin, "MT Long Vowels", s. 164'e göre ünlüleri uzun.]
oğrı tep tedüküŋüz n. ol LIX.5.

näglük N'KLWK, niçin, neden dolayı, ne nedenle?
[*näglük*, *näglülük*'ün iç sesi düşmüş bir varyantı olmalı. Aynı biçim *TT* X, 265. satırda yer alıyor. *TT* VIII'de iki kez *-k* ile *näglülük* geçiyor. ← *nägü* "ne" + *-lük* addan ad yapan ek (*AG*, 54), özellikle soyut şeyleri oluşturmak veya bir şeye özgü yeri belirtmek için kullanılan genişletici anlamında. *nälük* "niçin" de aynı biçimde ama sadece *nä*'ye dayalı olarak yapılmıştır.]
n. toğdum IV.8.
n. kalır men XXX.1.
n. inçä irinç yarlığ boltuŋuz LXVI.6.
n. barıgsadıŋaz LXVIII.7.

näkä N'K', ne yüzden, neden, niye?
[*nä*'nin verme durumu.]
n. ıglayu ... kältiŋ V.2.

näŋ N'NK, herhangi bir şey, azıcık bir şey, (olumsuz anlamda) hiçbir şey, hiç.
[← *nä* + *ay* "olmayış, boşluk, yokluk, hiç, eksik" = "azıcık bir şey, daha az bir şey, vb."? krş. not A.2. ama ayrıca krş. *MatMorph*, s. 47. Grønbech, *Sprachbau*, s. 107'ye göre *näŋ* sözü *-niŋ* tamlayan durumunun kökündür.]
kazğanç n. XIII.3.
kazganmak n. XIV.4.
n. kiginç berü umadı XV.8.
n. uname-adı XX.4.
kim n. unmadılar XXXII.8.
kim n. üntämäsär XXXIII.2.
bu yerkä n. tägmägäy erti XLV.4

nom NWM, dinsel kural, kutsal yasa.
[← Soğd. *nwm*.]
bir bilgä n. bilir är XIV.2.
tanglıg soğançıg n. XLVI.4.
n. nomlaŋ XLIX.5.

nomla- NWML'-, (dini) öğretmek, vaaz etmek.
nom n.-dı XLVI.5.
asğı n.-dı XLVI.7.
nom n.-ıŋ XLIX.6.

oduğ 'WDWX, uyanık.
[← **od-* "uyanık olmak" + *-'g* "uyanık, uyanıkken" anlamında eylemden ad yapan ek, şimdiki zaman ortacı. Başlangıçta **ôd-* "uyanık olmak", *ûd-* "uyumak" (*ü* "uyku" sözcüğünün türevi) eyleminden hem tınısı bakımından

CamScanner ile tarandı

(günümüz lehçelerinin çoğunda *o*) hem de ilk ünlünün uzunluğu bakımından ayrılıyordu; "izlemek, uymak" eylemi ise *üd-* biçimindeydi. Bk.'de *oduğ* ve *odun-* ama *CC*'de *uyaḫ* ve *uyan-*.]
balık o. erkän XVII.2.

oğul, oğl- 'WXWL, 'WXL-, evlat, oğul.
[← **oğ- / yoğ-* "yoğunlaşmak" + *-l* eylemden ad yapan ek? krş. not LXVII.1. *TMEN*, No. 502.]
amrak o.-um IV.5.
o. kız XI.6.
o.-ı üçün VIII.4.
o.-ı teginkä XVI.2.
o.-um teginkä XXII.2.
bir käyä amrak o.-umın siziŋä tutuzur men XXV.5.
kaŋı o. ... sevmäz XXX.4.
o.-um XXXVIII.4.
kan o.-ı XLIV.3, A.16.
ak o.-ın inçä tep sakıntı LXII.6.

oğrı 'WXRY, hırsız.
[Sözcük kökeni? *oğrı*'nın eşili olarak *oğur* vardır; *oğrı*, başlangıçta belki de *oğur*'un iyelik ekli biçimi idi (?) veya göçüşme sonucu ortaya çıkmıştı. *oğrı*'nın ilk anlamı "gizli, saklı" olabilir. *yoḳ* ve *yod-* oluşturmuş olan **yo-* "yitmek, kaybolmak" eyleminin türevi? *TMEN*, No. 497.]
o. almazun LVI.2.
o. kälip LVIII.5.
o. tep tedükünüz LIX.5.

oğuş 'WXWŞ, kuşak, oymak, aşiret.
[← **oğ- / yoğ-* "yoğunlaşmak, biçimlenmek" + *-ş* genel ve soyut anlamda ad oluşturan ek.]
tözümin o.-umın LXVII.1.

oḳı- 'WQY-, okumak, ezbere okumak, çağırmak.
[← *oḳ* "ok"? mesaj olarak gönderilen kertikli oktan dolayı, buradan "belirtmek, davet etmek, çağırmak, okumak, ezbere okumak" vb.]
inisin o.-yu manradı LVIII.3.

ol 'WL, üçüncü kişi adılı; işaret adılı ve sıfatı; koşaç: "o; şu; -dır". [*TMEN*, No. 515.]
ol ödün IV.2, VII.7 ve değişik birçok sayfalarında.
ol tınlıġ XI.6.
ol ädgü kü at VII.1.
aġıçı ersär meniŋ ol XI.1.
bir ada ol erür XVII.1.
ol beş yüz är ḳamuġun ol körmäz yerçikä ötüntilär XXIV.6.
ol avıçka XXV.7.
ol taluy suvı ... adalıġ ol XXVI.4.
ol ersär XXXVIII.7.
nägü ol LIX.5.
ol ellig ḳan kazın LXIV.4.
ol udçı är LXX.2.
ol uluşta LXXI.7.
törüsi antağ ol LXXVIII.4.

olġur- 'WLXWR-, oturtmak.
[**ol-* eyleminden *-ġur-* ile ettirgen biçimi.]
orunluḳ üzä o.-tı XLVI.3.
yolta öŋi o.-tı LXVI.3.
ḳovrag ara o.-tı LXX.6.

olur- 'WLWR-, oturmak, oturuyor olmak.
[Başka türlü tanıklanmamış olan **ol-* eyleminin *-r-* ile ettirgen veya pekiştirmeli biçimi. *olur-* = *oltur-* K ve *CC*'de.]
ḳapaġda o.-ur erkän LXV.1.
yırlayu o.-dı LXXI.2.

on 'WN, on.
[Ünlüsü uzun: krş. Ligeti, "Voy-Long", s. 190; "UzVok", s. 262; "TüMisz", s. 11. *TMEN*, No. 626.]
säkiz o. yaşayur ḳarı XXIV.4.
o. (ḳata) LIX.iç.

ordu 'WRDW, başkent, hükümdar sarayı.
[← **or* "merkezî yer" + *-du / -tu* Ortak Altaycada bulunma durumu eki? krş. not XIII.7 ve *TT III*, not 75. *ordu* ve *ortu* eşil olmalı. Ayrıca bk. *TMEN*, No. 452.]
ärdinilig balıḳḳa o.-ḳa täggäy XXXIX.3.
o. ḳapaġ-ka XLII.7.
o. ḳapaġ XLIII.5.

ortu 'WRTW, merkez, orta.
[← **or* "merkezî yer"? krş. *ordu*, *orun*, *ortun*, *orta* vb.]
balık o.-sınta LXX.5.

orunluḳ 'WRWNLWQ, taht.
[*orun* "yer, oturulacak yer" + *-luḳ* yer adı oluşturan addan ad yapan ek. krş. *TMEN*, No. 43'te *örän*.]
ärdinilig o. üzä olġurtı XLVI.2.
yüksäk ediz o.-tın ḳodı LXI.5.

otruḳ 'WTRWQ, ada.
[Bu sözcüğün farklı biçimleri için krş. *TT* V, B not 91. K, L, s. 176'da "biçmek veya kesmek (saç, giysi vb.)" anlamında verilen *utur-* (*otur-* okunalı?) eyleminin sonuç bildiren *-k* ile türetilmiş biçimi ?]
ärdinilig o.-ka tägdilär XXXIII.7.
kümüşlüg o.-ka tagka XXXVI.6.

oz- 'WZ-, kaçmak, kurtulmuş olmak, öne geçmek; önce davranmak.
[krş. K: öne geçmek, bir yarışta önde olmak.]
ät'özdä o.-alım LII.1
sen näçük o.-tuŋ LIV.5.
tirig o.-tum LXI.1.

ozġur- 'WZXWR-, kurtarmak, kaçırmak; öne geçirmek.
ḳayusıŋa ämgäktä o.-gay sen VI.2.

ö- 'WY-, düşünmek, düşünceye dalmak, hatırlamak.
ädgü ögli tegin IV.3, XXIII.3, XXXI.1, .8, XXXVI.2, XLIV.3, L.3 ve değişik birçok sayfalarında
ayıġ ögli tegin XXVIII.6, XXXV.6, LIII.7, LVI.4.

öd 'WYD, vakit, zaman.
ol ödün IV.2, A.7 ve değişik birçok sayfalarında.
birär ödün IX.8.

ög 'WYK, anne.
ö.-üm ḳanın XXVIII.8, LVI.6.
ö. ḳaŋ XI.4, .5, .8.
ögi ḳaŋı XX.2, .5.
ögsüz ögi ḳaŋsız ḳaŋı LXXVII.6.

öglän- 'WYKL'N-, aklı yerine gelmek, bilincine kavuşmak.
[← *ög* "bilinç, düşünce" + *-lā-* + *-n-* dönüşlülük eki. krş. Br. *öglän-* (*TT* VIII, G 12) ve K *öglän-* (I, s. 259, *öklen-* ile). Ayrıca krş. not LXII.1.]
ür keç timin ö.-ti LXII.1.

ögrünçülüg 'WYKRWNCWLWK, neşeli, sevinçli.
[← *ögür-* "sevinmek" + *-'inçü* eylemden ad yapan ek = "sevinç" + *-lüg* ait olma bildiren addan sıfat yapan ek.]
uluġ ö. köŋlin XLVI.5.

ögsirä- 'WYK SR'-, bayılmak, kendinden geçmek.
[← *ög* "bilinç, bilme" + *-sirä-* yoksunluk bildiren ek. krş. not LXI.6.]
ö.-di talı LXI.6.

ögük (*ügük?*) 'WYKWK, sevgili, sevgili çocuk.
[Bang, "TurkBr IV", s. 39'a göre — *ög* "anne" + *-'k* küçültme eki. Şöyle de düşünülebilir: *ög* "düşünce" veya *ög-* "övmek, övgüde bulunmak" + *-'k* sonuç bildiren ek. *ögük (sav)* varyantı "övgü" (sözü) anlamına gelebilir krş. *M* I, s. 15.2, *M* III, s. 31.5, "TurkBr IV", s. 39 ve "ManBeicht", s. 236-237. Ayrıca bk. not LV.3.]
omraḳ ö.-üm V.8, VI.6, IX.6, XVI.3
täŋri täg ärdini täg ö.-üŋüzni XXVI.3
ö.-tükün VI.3

ögür- 'WYKWR-, sevinmek.
[← *ög-* "övmek, coşturmak" + *-'r-* ettirgenlik veya pekiştirme eki = övdürmek veya coşturmak veya coşmak; buradan "sevinmek"?]
yenä ö.-dilär sevintilär LIII.2.

öğüz 'WYKWZ, ırmak.
[*TMEN*, No. 613.]
kan ö. aḳtır III.4.
toluy ö.-kä kirip XIV.4.
taluy ö.-kä kir- XV.3, XXXII.2.
talu ö.-kä kiräyin XV.5.
taluy ö.-kä täġip XXXI.3.
taluy ö.-kä kıdıguça täġürdi LII.4.

öl 'WYL, nemli.
[Ünlüsü uzun: krş. "Voy-Long", s. 191; "UzVok", s. 262 ve "TüMisz", s. 17.]
ö. yerig I.4.

öl- 'WYL-, ölmek.
kişi alḳu ö.-ür XVII.6.
kemi aktarılur ö.-ür XVIII.4.
ö.-gäy XVIII.5, XIX.8, LVII.7, LXVII.3.
ö.-sär birlä ö.-ür bu XXIII.4.

CamScanner ile tarandı

tınlığlar barıp ö.-ügli XXVI.7.
ö.-ür men XL.2.
alku ö.-tilär LIV.3.
sizni ö.-zün tep inçä kılı LIX.6.
ö.-ti ersär LXII.7.

ölüg 'WYLWK, ölü.
[*TMEN*, No. 621.]
ö. täg kamılu tüşti LXI.7.

ölüm 'WYLWM, ölüm.
ö. yerkä barır XVI.7, XXIX.8.
ö. yerinä idur XXVI.3.
ö. adaka XXXII.3.

ölür- 'WYLWR-, öldürmek.
[krş. *TMEN*, No. 528.]
özlüg ö.-ür I.6.
tınlığlarağ ö.-ür II.2.

ön- (*ün-*?) 'WYN-, doğmak, sökmek, ilerlemek, bitmek, dışarı çıkmak, öne doğru gitmek.
[Br.'de *ün-* ama *ör-* "kalkmak, yükselmek" ve *öŋ* "ön"; *Wb*'de (Kzk.) *ön-* ama (Tar.) *ün-*; *CC*'de *ön-*; Türkmencede *ön-* ve *ör-* ama Yakutçada *ün-*. Ayrıca krş. "TüMisz", s. 17.]
taştın ilinçükä ö.-miş erdim V.4.
utru ö.-ti XLVI.1.
sıyukın tuta ö.-tüm LIV.6.
sürä ö.-ti LXV.2.
ud kamağ ö.-tüktä LXV.7.
sav ağzınızta ö.-är A.15.

öntür- 'WYNTWR-, yolculamak, göndermek, uğurlamak.
[*ön-* "ilerlemek, dışarı çıkmak" eyleminin *-tür-* ile ettirgen biçimi.]
uzatıp ö.-di XXVIII.5.
teginig uzatı ö.-üp XXXI.2.

öŋ "WYNK, renk; güzel görünüş.
sıv ö.-lüg tağlar XVII.4.

öŋ (ve *ögʔ*) 'WYNK, 'WYK, ön (= doğu).
[← *ön-* "ilerlemek, dışarı çıkmak" + *-'g* eylemden ad ve sıfat yapan ek. krş. not XIII.7 ve XXXVII.5.]
öŋtün kedin XIII.7.
ögtün yınak XXXVII.5.
öŋtün kapağka XLI.7.

öŋi 'WYNKY, dışarıda, dışında, ayrı, başka yerde, farklı.
[← *öŋ* "önde, dışta" + *-i* iyelik ve tamlayan eki = "dışarıda, dışında, -dan başka". krş. not IX.8 ve XIII.1.]
ö. barzun IX.8.
ö. ö. kazğanç kılmak XIII.1.
yolta ö. LXVI.2.

öŋrä 'WYNKR', önce, eskiden.
[← *öŋ* "ön" + *-rä* "-e doğru, yönünde uzaklaşarak" (← *(t)ra-* "uzaklaşmak, uzaklaşmış olmak": krş. not XXXVIII.4.).
ö. ... bar erti XLVIII.6.

öpiş- 'WYPYŞ-, öpüşmek.
[Dudakların çıkardığı sesin taklidiyle oluşan *öp-* eyleminin *-'ş-* ile karşılıklılık biçimi. krş. Kâşğarî, I, s. 163: *öp-* "öpmek" ve *öp- / op-* "(çorba vs.) gürültüyle (sesli sesli) içmek" (K, I, s. 172 ve III, s. 122.3).]
kavışıp ö.-ti kuçuştı LII.8.

ötüg 'WYTWK, rica, dilek, istek.
[← *öt-* "arasından geçmek, içinden geçerek ulaşmak" + *-'g* = ulaştırılan rica veya dilek? *öt-* eylemi, bir sipariş, bir dilek, bir ileti vb.nden söz ederken "ulaştırmış veya yollamış olmak" anlamına geliyor olmalı (krş. K: *ötgür-* "yollamak", *ötgürüş-* "birbirine mektup yollamak") veya ← *öt-* "ötmek" (kuşlardan söz ederken)? veya ← **öt-* "düşündürmek", *ö-* "düşünmek" eyleminin *-t-* ile ettirgen biçimi? *TMEN*, No. 574.]
ö. berdi XV.5, XLIII.7.
bu ö. sav XV.7.
ö. berdilär XXIII.2.

ötün- 'WYTWN-, 'WYTW[N?]-, alçak gönüllülükle kendini ifade etmek, rica etmek, bir dilekte bulunmak.
[*öt-* "ötmek (kuşlardan söz ederken)" eyleminden ziyade belki de "arasından geçmek, iletmiş olmak" (= "bir dileği sunmayı başarmak"?) anlamında olan *öt-* eyleminin veya "düşündürmek" anlamında olan **öt-* eyleminin *-'n-* ile dönüşlü veya orta çatı biçimi.]
inçä tep ö.-ti IV.7, V.3. XXXVII.4 ve değişik birçok sayfada.
inçä tep ötü(n?)ti VI.4.

inçä ö.-ti VII.8.
inçä tep ö.-tilör IX.1, LXXVII.5.
tep ö.-ti XIX.2 ve değişik birçok sayfada.
yerçikä ö.-tilär XXIV.8.
kirip ö.-tilär XLIV.7.

ötkür- 'WYTKWR-, delmek, içine girmek, içinden geçmek, arasından geçmek, çözmek, bir çözüme ulaşmak.
[krş. Br. *ötkürü* ve *Wb* (Tel., Kır. vb.) *ötkür-*. ← *öt-* "arasından geçmek, içinden geçerek ulaşmak" + *-kür-* ettirgenlik eki: "(bir şeyi) delmek veya çözmek". krş. not LXXIV.3.]
bilgälärkä ayıtıp kim yemä ö.-ü umadılar LXXIV.3.

ötlä- 'WYTL'-, 'WYTL-, öğütlemek, öğüt vermek, teşvik etmek.
[← *öt* "öğüt" (Runik yazıyla Uygur yazısında tanıklanmıştır) + *-lä-*.]
biz käntü-kä ädgü-kä ö.-yür biz XX.7.
teginig ö.-p XXXV.6.

ötrü, ötürü 'WYTRW, 'WYTWRW, daha sonra, sonar; bunun üzerine; o zaman.
[*ötür-* "delmek, arasından geçmek" eyleminin *-ü* ile ulaç biçimi.]
ö. VIII.5, X.7, XV.4, XVI.1, XIX.2, .4, XXII.7, A.4, .12 vb.
anta ö. ken X.2.
anta ö. XII.4.
ö. ol ödün LXII.2, LXXVI.7.

öz 'WYZ, kendi, kişilik, öz, has.
[*öz*, Mo. *övär, ö'är* vb.ne tekabül ediyor gibidir: krş. Pelliot, *JA*, 1925, s. 231, not 1 ve Ligeti, *JA*, 1938, s. 196-201. Öyleyse *öz*, Bang'ın "NegVerb", s. 115'te ileri sürdüğü gibi *ö-* "düşünmek" eyleminden gelmemektedir. *TMEN*, No. 595.]
ö. egidür III.5.
öz kazğançım XII.2.
tegin özi barıp XXV.1.
men özüm LVII.3.
öz eçiŋäz LIX.5.
öz kämişti LXI.6.
öz kadını LXIV.2.
öz äviŋä LXVII.6.
öz egidäyin LXX.2.
özü ... A.10.

özlüg 'WYZLWK, yaratık, insan, "bir kişiliği, bir beni olan".
sansız tümän ö. I.6.

poşı PWŞY, bağış, sadaka.
[← Çin. *bù shī* 佈施 aynı anlamda. Pulleyblank'a göre ilk ideogramın Orta Çincedeki söylenişi M **pou* olduğu için *puşı* yerine *poşı* yazıyorum (krş. *AM*, IX, s. 84).]
barça p. berip XVI.6.
p. ber- XLVI.6, LI.4.
p.-ka käl- XLVIII.4, XLIX.1.

poşı-çı PWŞY CY, sadaka isteyen, dilenci.
toğa yok çığay p. men LXVII.4.

sakın- S'XYN-, S'QYN-, üzerinde düşünmek, düşünmek, düşünceye dalmak.
[*sa-* "saymak, sanmak, düşünmek, istemek" eyleminin *-k-* ile pekiştirmeli biçimi olan **sak-*'ın dönüşlü biçimi: krş. Bang, "NegVerb", s. 118. Türkmence, Yakutça vb.nde *sâkın-*'da uzun *ā* var: krş. Tekin, "MT Long Vowels", s. 160 ve Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261. Ayrıca bk. *TMEN*, No. 1217.]
tep s.-ti X.8, XII.4, XXVIII.7, XXIX.5, LVII.7, LXXII.7.
kanturğalı s.-sar XIV.6.
tınturğalı s.-ti XXXVI.8.
inçä tep sakınç s.-ti XLV.2, LVI.6, LXVI.8.

sakınç S'XYNC, S'QYNC, düşünce.
tep s. sakıntı XLV.1, LVI.6, LXVI.8.
yäk s.-ı LVI.5.
maŋa ädgü s.-ınaz bar LXIX.5.

sakłan- S'XL'N-, dikkat etmek.
[← *sa-* "saymak" + *-k* (*AG*, 127) = "dikkat, dikkatli" (krş. K, Dizin, s. 483) + *-la-* addan eylem yapan ek + *-n-* dönüşlülük eki = "dikkatli davranmak, tetikte olmak".]
s.-madın tuşar XVII.2.

san S'N, sayı, hesaplama, tahmin, hesap.
[*sān*'ın ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261 ve Tekin "MT Long Vowels", s. 160. ← *sa-* "saymak" + *-n* eylemden ad yapan ek (*AG*, 127). Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1219 ve 1220.]
s.-sız tümän özlüg I.5.
s.-sız yer LVII.4.

CamScanner ile tarandı

san- S'N-, ... olarak sayılmak, kendini ... saymak, ... gibi düşünülmek.
[*sa-* "saymak, sanmak" eyleminin dönüşlü biçimi.]
oğul kızka s.-maz XI.7.
sanç- S'NC-, SNC-, saplamak, delmek.
["TüMisz", s. 10'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, No. 1268 ve 1269.]
ekki köz tüğlärüp s.-uyan LVII.6.
sıŋ ... ekki közinä sançıp LVIII.1.
közümün tüğlärü sançtı LVIII.6.
sarıg S'RYX, sarı.
[İlk ünlü uzundur: krş. Ligeti, "Les Voyelles longues en turc", s. 188 ve Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1207.]
s. altun yıp XLIII.1.
sat- S'T-, satmak.
[Bang, "NegVerb", s. 117'ye göre ← *sa-* "saymak" + *-t-* ettirgenlik eki.]
'ätin kamın s.-ar III.5.
satığ S'TYX, satış.
s.-ka yulugka barsar XIII.7.
satığçı S'TYXCY, tüccar, satıcı.
beş yüz s. äränlär XXIII.1.
s. äränlär XXIII.üst.
sav S'V, SV-, söz, haber, atasözü.
[Tekin, "MT Long Vowels", s. 160'a göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1215.]
ötüg s. eşidip XV.7.
köni s.-lıg üçün LV.2.
bu s. eşidip LXI.3.
oğlum s.-ı LXIII.2.
barçaka ḫumaru s. kodtı LXXVI.2.
bu s.-ağ eşidip LXXVII.2.
yemä s.-d XIX.iç.
çulvu s. ağzınızta ünär A.15.
sayu S'YW, her, her bir, her biri.
[← *sa-* "saymak" + *-(y)u* ulaç eki.]
ol lenḫua s. birär ağuluğ yılan bar XXXVIII.3.
lenḫua s. tütün tütärçä XXXVIII.6.
säkiz (*säkkiz*?) S'KYZ, sekiz.
[Arap yazısında çift ünsüzlü *säkkiz* biçimine sık rastlanır. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1254.]
s. on yaşayur ḳarı XXIV.5.
s. ... ḳızlar XLII.8.
säp- S'P-, bir çeyiz / bir malzeme sağlamak, ayrıca vermek.
[krş. not XXVIII.2.]
ḳan teginkä s.-ti XXVIII.2.
säşil- S'ŞL-, çözülmek, ayrılmak, bölünmek.
[krş. K, Dizin, s. 507 ve II, s. 124. Ayrıca krş. not LXXVIII. 6.]
sevig yemä s.-ür LXXVIII.6.
sen S'N, SYN, SN, ikinci tekil kişi adılının yalın veya mutlak durumu: sen.
[*TMEN*, No. 1266.]
ozgurgay s. VI.3.
barmağay s. XIX.3.
s. näçük oztuŋ LIV.4
seni SYNY, ikinci tekil kişi adılının yükleme durumu: seni.
s. inçä sevär men VI.7.
sev- S'V-, SV-, SYV-, sevmek.
[krş. *TMEN*, No. 1319.]
meni s.-är mü siz VI.4.
seni inçä s.-är men VI.7.
teginkä s.-är XXIX.1, LVI.8.
kaŋı ... s.-mäz erti XXX.5.
meni s.-mäz erti LVI.7.
sevig S'VYK, sevgi dolu, sevilen, sevgili; kişi adı.
[Mani yazısında *svig* (*M* III, s. 34.17); K'de *sävüg* (I, s. 94. 2.).]
s. yemä säşilür LXXVIII.5.
sevin- S'VYN-, sevinmek.
ärtiŋü s.-ti süzülti XLVII.1.
ögürdilär s.-tilär LIII.2.
sevinç S'VYNC, sevinç, takdir, minnet.
[krş. not A.9.]
artıŋü s.-siz är A.9.
sezin- SYZYN-, kuşkulanmak, şüphe etmek, şüphelenmek.
[krş. not LXII.6. ← *sez-* "sezmek, ayırt etmek, önceden sezmek" + *-'n-* dönüşlülük veya orta çatı eki. Br., *CC* ve *Wb*, IV, 489 ve devamı nedeniyle *siz-* yerine *sez-* okumak daha iyidir.]
ak oğlın inçä tep s.-ti LXII.6.
sıḳta- SYQT'-, SYXT'-, hıçkıra hıçkıra ağlamak, inilti çığlıkları atmak.
[← *sıġıt* "hıçkırık, inilti" + *-a-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85). Runik yazıda: *sıġta-*; K'de: *sıġta-* ve *sıḫta-*.]

ıglayu s.-yu ... teginig uzatı örtürüp XXX.8.
ıgladı s.-dı LVIII.7.
ulıdı s.-dı LXI.4.
ulıdılar s.-dılar LXXVII.3.
sıḳtaş- SYXT'Ş-, birlikte hıçkıra hıçkıra ağlamak, ağlaşmak, birlikte inilti çığlıkları atmak.
ıglaştı örtü s.-tılar LIII.1.
sın- SYN-, kırılmak.
[← *sı-* "kırmak" + *-n-* dönüşlülük eki. Tekin, "MT Long Vowels", s. 160 ve Räsänen, "TüMisz", s. 13'e göre Türkmence ve Orta Türkçede ünlüsü uzun.]
tağlar bar kemi susup s.-ur XVII.5.
sıŋ SYŞ, şiş, sivri uç.
[*M* III, s. 29.12'de ve K'de *sıŋ*. Belki ünlüsü uzun: krş. Trkm. *çi:ŋ*. *TMEN*, No. 1328.]
ekki kamış s. kıyıp LVII.8.
közintäki s.-ın alıp kodtı LXV.8.
sıyuḳ SYWQ, kırıntı, kırık, enkaz.
[← *sı-* "kırmak" + *-'k* eylemden ad yapan ek (*AG*, 127). krş. not LIV.6.]
kemi s.-ın tuta LIV.6.
siŋür- SYNKWR-, yutmak, sindirmek.
[← *siŋ-* "sinmek, emilmek, yutulmak, sindirilmek, saklanmak" + *-'r-* ettirgenlik eki. Bu biçimler için krş. K, Dizin, s. 523-524 ve III, s. 392.]
alḳunı kemi birlä s.-ür XVII.3.
siz, siy SYZ, SYY, SYZ, ikinci çoğul kişi adılının (saygı için tekil olarak da kullanılan) yalın veya mutlak durumu: siz.
[*siy* ve *silär* varyantları için krş. not XXXIX.8 ve LXXVI. 3.]
sevär mü s. VI.5.
barır s. XVI.8.
amtı s. ḳatağlanıŋ XXVII.5.
kirgäy s. XXXIX.8.
ḳanıŋa közüngäy s. XL.1.
s. yalŋuz-ḳıya ḳalır s. XL.3.
s. ... bulsar s. LI.6.
s. aruḳ s. LV.4.
ḳaŋsız ḳarı s. boltuŋuz LXXVII.7.
ermiş s. A.9, .14.
ter s. A.17. ve değişik birçok sayfalarda.
sizin SYZYNK, SYZYNK, *siz* "siz" adılının tamlayan durumu.
s. ermäz mü XVI.5
s. yalğan köni sözüŋüzni A.20.
sizinä SYZYNK', *siz* "siz" adılının verme durumu.
oğlumın s. tutuzur XXV.5.
s. yemä bergäy biz XLIX.3.
s. paşı berür men LI.4.
s. kutuŋuzta bu suyluğ ät'özdä ozalım LI.7.
sizni SYZNY, *siz* "siz" adılının yükleme durumu.
s. ölzün tep inçä kılın LIX.6.
s. bodunka tägürgäy men LX.3.
sizlär SYZL'R, SYZL'R, *siz* "siz" çoğulluk / topluluk adılının yalın veya mutlak durumu.
kirür s. XXXII.3.
s. barıglar XXXIV.8.
kim s. XLI.4.
s. lölär kanı kunçuyı mu s. XLIII.3.
sizlärni, silärni SYZL'RNY, SYL'R NY, çoğul *sizlär* veya *silär* "siz" adılının yükleme durumu.
[*silärni* varyantı için krş. not LXXVI.3.]
s. küçäp elitmäz XXXII.5.
s. körüşmägäy men LXXVI.3.
s. borça anta kutarğa men LXXVI.5.
soğançığ SWX'NCYX, yumuşak, iyi, hoş.
[Bang, "TurkBr V", s. 16 ve *TT VI*, not 25'e göre ← *soğan* "soğan" + *-sığ* / *-çığ* (*AG*, 80).]
tatığlığ s. nom XLVI.4.
† **soḳuş-** (*sulaş-*?) SWXWŞ-, çarpışmak (karışmak, iç içe girmek?).
[*sok-* veya *suk-*'un işteş çatısı. *Wb*'ye göre Doğu lehçelerinin çoğunda *sok-* "vurmak, (maden) dövmek" ve *suk-* "girdirmek, içine sokmak" vardır, oysa Osmanlıcada sadece *sok-* "girdirmek, sokmak, içine sokmak" vardır. Demek ki iki ayrı eylem var ama *CC*'de *soḫ-*, hem "içine sokmak" hem de "vurmak, (maden) dövmek" anlamınadır. Runik yazıda *sokuş- / sukuş-*, "karşılaşmak" anlamında (krş. "Stein MssRunic", s. 225) ve Çağataycada "dövüşmek" anla-

CamScanner ile tarandı

munda (krş. *Wb*, IV, 522) tanıklanmıştır. Ayrıca krş. not I.5.]

sola-, SWL'-, zincirle bağlamak.
[← Çin. *suǒ* 鎖, M **swá*, "zincir" + *-la-* addan eylem yapan ek. krş. not XXXI.5.]
yetti temir sua kemi s.-p turğurdı XXXI.6.

soy-(?) SWR(=Y?)-, soymak, yüzmek.
[krş. not III.3. Bu örnek dışında *soy-*, ilk olarak K, III, s. 244'te tanıklanmıştır.]
tärisin s.-ar III.3.

sö (*sü*?) SWY-, uzun zaman, uzun süre.
[krş. not LVI.7]
s.-ndä bärü meni sevmäz erti LVI.7.

sögüt SWYKWT, söğüt, ağaç.
[krş. not LXXIX.5.]
kaç käräklig yemiş s. üzä LXXIX.5.
s. täprägäy LXXX.5.

sök- SWYK-, sökmek, çıkarmak.
ärdini alıp s.-üp L.8.

söz SWYZ, söz, sözcük.
[L. Ligeti, "Les Voyelles longues en turc", s. 191 ve Tekin, "MT Long Vowels", s. 160'a göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1290 - 1293.]
sizin yalğan köni s.-ünüzni [*kim*?] *bilir* A.20.

sözlä- SWYZL'-, açıklamak, söylemek.
oğuşumın bälgürti s.-sär LXVII.2.
teginig elitgäli s.-di LXXIII.5.
äzük s.-mäz men A.19.

sua SW', zincir.
[← Çin. *suǒ* 鎖 M **swá* "zincir". krş. not XXXI.5.]
yetti temir s. kemi solap turğurdı XXXI.5.
temir s. açtı temir ışığ yorıdı XXXIII.3.

suḳ- SWQ-, gagalamak; sokmak.
[krş. not I.5.]
ḳuş ḳuzğun s.-ar yulıyur I.5.

sus- SWS-, (gemi) su almak, su çekmek.
[Krş. not XVII.5.]
kemi s.-up sınur XVII.5.

suv SWV, su.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263'e göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 1278.]
s.-da s. öŋlüg tağlar bar XVII.4.
s.-da yäklär urup kemi s.-ka çomurur XVII.6.
s. egr(ä)kş(ä)lür ursukuşur XVIII.1.
ol taluy s.-ı XXVI.5.
ärännin aşı s.-ı XXVIII.3.
boğuzça s.-da yorıp XXXVI.5.
bu çımbudvıp yer s.-dakı XLIV.1.
ol yer s. ırşı täŋri bar LIX.1.
aşın s.-ın LXXV.7.
s. XXXIX.iç.

suva- SWV'-, sulamak.
s.-yu I.3.

suvçı SWVCY, gemi kılavuzu.
[*suçı* ← *sıvçı* sözünün "sakı" anlamı da vardı: krş. *TMEN*, No. 1280.]
yerçi s. kemiçi XXII.5.
alp yerçi s. XXIII.8.

suyluğ SWYLWX, suç, günah.
[← Çin. *zuì* 罪, M **dzuei* aynı anlamda + *-luğ* sıfat yapan ek.]
bu s. ät'öz LI.8.

sür- SWYR-, sürmek, önünde yürütmek, önüne sürmek, bir sürüyü gütmek.
[krş. *TMEN*, No. 1283 - 1285.]
udçısı beş yüz ud s.-ä önti LXV.2.

sürüg SWYRWK, sürü.
[krş. *TMEN*, No. 1244.]
s. ud LXV.6.

süzül- SWYZWL-, süzülmek, arınmış olmak.
ḳanı ärtiŋü sevinti s.-ti XLVII.1.

taġ T'X, dağ.
[Orta Türkçe, Türkmence, Yakutça vb.nde ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261; Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 7. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 859.]
suv öŋlüg t.-lar bar XVII.5.
kümüşlüg otruḳḳa t.-ḳa XXXVI.6.
altun t. bar XXXVII.6.
ol altun t.-ḳa XXXVIII.1.

taḳ T'Q, sıkıntı, üzüntü.
[krş. not XXVI.1.]
nä muŋ t. boltı XXVI.1.

takı T'XY, T'QY, ve, üstelik, ayrıca, daha da.
[← *taḳ-* "takmak, eklemek" + *-ı* ulaç eki: krş. Deny, *Grammaire*, not 406. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
t. yemä II.5, 8.
t. adın ağlık koltı VII.3.
aşı suvı kölüki t. nä kärgäkin XXVIII.3.
t. ağırlığ bolgay, men t. uçuz bolgay men XXIX.3.
ötrü t. içgärü kirdi XLII.6.
t. LXXI.7.
t. kälmäz A.16.

tal- T'L-, (bayılıp) düşmek, bayılmak.
[krş. *U IV*, C not 171. Türkmencede *däl-* "dalmak", uzun ünlülü olmalı: krş. Bazin, "Le Turkmène", s. 312.]
ögsirädi t.-tı LXI.6.

talım T'LYM, yırtıcılık, yağma, saldırı, yırtma [vahşi, yırtıcı, canavar].
[← **talı-* ~ *tala-* "saldırmak, ısırmak, yırtmak, yağmalamak, talan etmek" + *-'m* eylemden ad yapan ek (*AG*, 118). Türkmencede *tāla-* / *dāla-*; Yakutçada *talā-*. Uygurcada *talağuluḳ* biçiminde tanıklanmıştır. ("BioHts", 118). Ayrıca krş. *TMEN*, No. 923 ve 926. *talım ḳara ḳuş* = Skr. *garuda* hakkında krş. *U* II, s. 81; "SteinMssRunic", s. 209; ve *TT* VI, not 431.]
t. balıḳ XVII.1.

taluy, toluy, talu T'LWY, TWLWY, T'LW, TLWY, deniz, okyanus.
[krş. not XIV.5. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 196.]
t. ögüzkä kir- XIV.4, XV.3, XV.5, XXXII.2.
t.-ḳa kirigsäyür XXI.6.
t.-ḳa barayın XXII.1.
t.-ḳa kir- XXIV.1.
ol t. suvı XXVI.4.
t.-ḳa barıp XXIX.2.
t.-ḳa ıdtılar XXXI.2.
t. ögüzkä tägip XXXI.3.
t. ögüzkä ḳıdığına tägürdi LII.4.
t. içintä LIII.8.
ḳan oğlı t.-ḳa kirdi A.16.

tamu T'MW, cehennem.
[← Soğd. *tm-w* "cehennem". *TMEN*, No. 936.]
ol tınlığ t.-luğ bolur XI.6.

taŋ T'NK, tan, tan vakti.
t. taŋlayur erkän XXXI.7.

taŋ T'NK, olağanüstü, şaşırtıcı.
[krş. not XXXIV.1. Türkmencede ünlüsü uzun.]
t. adınçığ ärdini yençü XXXIV.1.
körklä t. arığ kızlar XLIII.1.
t. adınçığ tatağlığ aş içkü LXXI.5.

taŋla- T'NKL'-, doğmak (günden söz ederken).
taŋ t.-yur erkän XXXI.7.

taŋla- T'NKL'-, hayran olmak, olağanüstü veya şaşırtıcı bulmak.
körklärin t-p XLIII.3.
yırığ t.-yu esirkäyü LXXI.3.

tapa T'P', yönüne, -e doğru.
[← *tap-* "bulmak, elde etmek, kazanmak" eyleminin *-a* ile ulaç biçimi? Acaba *tap* "istenilen, uygun olan, yerinde olan" adı, *tap-* "bulmak veya kazanmak" (yani "bir isteği yerine getirmek, bir gereksinimi karşılamak, bir isteğe cevap vermek") ve *tap-* "hizmet etmek → tapmak" (yani "birini tatmin etmek, birine istediğini / kendine uygun olanı sağmak") eylemlerinin kaynağı değil midir? *tap-* "bulmak" konusunda krş. *TMEN*, No. 847.]
içgärü ḳayı ḳan t. kigürdi XXV.3.
kök täŋri t. ulıdı LXI.4.

tapağ T'P'X, tapma, hizmet.
[← *tap-* "tapmak, hizmet etmek". krş. *TMEN*, No. 849 ve not XLIX.6.]
t.-ın uduğın aşadı L.4.

tapın- T'PYN-, saygı göstermek, tapmak, tapınmak.
[← *tap-* "tapmak, hizmet etmek" + *-'n-* orta çatı eki: krş. not XLIX.6.]
t.-alım udunalım XLIX.6.
t.-urlar erti LXXI.7.

tapla- T'PL'-, onaylamak, onay vermek, kabul edilebilir bulmak.
[← *tap* "istenilen, uygun olan, yerinde olan, yeterli olan" + *-la-* (krş. not III.2).]
alkunı t.-madı XV.2.
kirmişig t.-dı XV.4.
avıḳa ḳamağ t.-mış üçün XXVII.8.

tarı- T'RY-, dağıtmak, ekmek, (bir tarlayı) işlemek.

CamScanner ile tarandı

[Tekin, "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı: *tarı-* "tohum dağıtmak, ekmek" ile *tara-* "taramak, saçları vb.ni dağıtmak; tırmıklamak" eylemleri, *tar-* "dağıtmak" eyleminin pekiştirmeli türevleri imiş gibi görünüyor (krş. K, III, s. 180, 260 ve 262.).]

öl yerig t.-yu I.4.
tarıg t.-yu I.6.
tarıg t.-makda XIII.3.
bir t.-sar XIII.4.

tarıg T'RYX, tohum, tohum ekilmiş yer (tarla).
t. tarıyu I.6.
t. tarımakda XIII.3.

tarıgçı T'RYXCY, çiftçi, tarımcı.
t.-larag körür I.2.

tart- T'RT-, çekmek.
[*TMEN*, No. 854.]
ışıgağ t.-gı men LXXX.4.

taş (*taš*?) T'Ş(=S), kişi adı (= "taş"?).
[krş. not LII.dış.]
ınal t. XXII.üst.
bägi t. karaçuk LII.dış.

taş T'Ş, dış, dışarı.
[*TMEN*, No. 904.]
balık t.-tın I.2.
t.-tın ilinçükä önmiş V.4.

taşgaru (*taşkaru*?) T'ŞX'RW, dışarıya doğru, dışarıya.
[*taş* "dış" + *-karu / -garu* yön bildirme eki "-e doğru". *taşgaru* yazımı Mani yazısında (*M* I, s. 7.16) ve Br.'de tanıklanmıştır; *taşkaru* yazımı ise Uygur yazısında (*TT X, Suv.*) ve Arap yazısında (krş. *LeksTefs*, s. 290) tanıklanmıştır.]
t. ilinçükä atlanturdı I.1.

tatağlığ, tatığlığ T'T'XLX, T'TYXLYX, tatlı, nefis.
[← *tatığ / tatağ* "tat, lezzet" + *-lığ* sıfat yapan ek. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261 ve Tekin, "MT Long Vowels", s. 161'e göre ilk ünlü uzundur.]
t. soğançığ nom XLVI.4.
taŋ adınçığ t. aş içkü LXXI.6.

tavar T'VR, mülk, mal.
[← *tav-* "sahip olmak" (krş. K, I, s. 519.6) + *-r* (*AG*, 128).]
t. kazganmak XIV.3.

tăg T'K, ilgeç: -e benzer, -e benzeyen, gibi.
[Bu sözcük konusunda, krş. Jean Deny, *Grammaire*, 889 ve 930; burada *tăg* (ve *tăk* "bir tek") sözcüğünün *tăŋ* "bir yükün yarısı, denkleştirme ağırlığı, eşit" sözcüğünden geldiği savunuluyor (ayrıca krş. *Fundamenta* I, s. 205). Bang, "NegVerb", s. 124'e göre *tăg, tă-* "demek" eyleminin *-g* ile türevi olabilir. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 941.]
2 monçuk t. VI.8.
tăŋri t. ärdini t. ögükünüzni XXVI.2.
ölüg t. LXI.7.
kaltı buzağusın iturmiş inäk t. LXXVII.4.

tăg- T'K-, erişmek, -e varmak, değmek, karşılaşmak, maruz kalmak.
kaltı taluy ögüzkä t.-ip XXXI.4.
otrukka t.-dilär XXXIII.8.
otrukka tağka t.-di XXXVI.6.
tağka t.-sär siz XXXVIII.1.
balıkka orduka t.-gäy siz XXXIX.4.
esän tükäl t.-gäy siz XL.5.
/inä t.-di XLI.1.
kapağka t.-di XLII.1, .8.
kaltı anta t.-düktä LII.5.
esän t.-di mü LIII.7.
ärdini birlä t.-düktä LVII.2.
bodunka t.-di LX.7.
turkaru kınka (...) *t.-ir üçün* LXXIV.1.
borlukta t.-mištä LXXIX.2.

tägin- T'KYN-, alçak gönüllülük ile yapmak; -e varmak, karşılaşmak, maruz kalmak, uğramak.
[← *tăg-* "değmek vb." + *-'n-* orta çatı eki.]
yazukka tüşä t.-mägäy ertimiz VIII.1.
kurtulmak yolka t.-älim LII.2.
turkaru kınka t.-ür men LXXIII.2.
t.-tim XLIII.iç.

tăglär- T'KL'R-, kör etmek.
[← *tăgil-* "erişilmek, dokunulmak" + *-'r-* ettirgenlik eki: krş. not LVII.5.]
munı ekki köz t.-ip sançayın LVII.5.
ekki közümin t.-tİ sançtı LVIII.6.

tăgrä T'KR', çevresinde.
[← *tăgür-* "değdirmek, ulaştırmak" + *-ä* ulaç eki.]

ol balık t. XXXIX.4.
t. tolı tururlar LXXI.4.

tăgür- T'KWR-, ulaştırmak, eriştirmek.
ögüzkä kıdığına t.-di LII.5.
sizni bodunka t.-gäy men LX.3.

tăgzinç T'KZYNC, anafor, burma, burulma, burgaç, dalga; merdane.
[← *tăgzin-* "kıvrılmak, çevresinde dönmek" + *-ç* eylemden ad yapan ek (*AG*, 125; = *-ş*, *AG*, 130?). K'de *tăzgin- / tăzginç*.]
uluğ t.-kä kigürür XVII.8.

täk T'K, bir tek, tek, iki veya birçok veya herkese karşı tek.
[Türkmencede ünlüsü uzun. Bu sözcük hakkında, krş. J. Deny, *Fundamenta* I, s. 204-205; burada sözcük *deng (täŋ)* "bir yükün yarısı" sözcüğünden getiriliyor. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 860 ve No. 941.]
tegin alkını taplamadı täk ... kirmişig tapladı XV.2.

täŋri TNKRY, tanrı, gök.
[*TMEN*, No. 944. Pulleyblank, "The Consonantal System...", s. 241'e göre, daha önce, Yenisey dillerinden olduğu sanılan Xiōng Nú özüz'ların dilinde bu sözcük tanıklanmıştır.]
yer t. törümiştä V.8.
t. tupırar XVIII.2.
t. täg ärdini täg ögükünüzni XXVI.2.
kök t.-kä yoldağay LVII.2.
ol yer suv ırşı t. LIX.2.
t.-si LX.6.
kök t. tapa LXI.4.
kün t. XXV.üst.
amrak t. mşyha LVIII.iç.

täŋrim TNKRYM, çok önemli bir kişiye veya tapınılan birine seslenmek için kullanılan san, sözcüğü sözcüğüne "Tanrı'm": Beyefendi, Efendi'm, Haşmetli.
VII.8, VIII.2, IX.1, .4, XXVI.1, XXX.1, XL.4.

täprä- T'PR'-, kımıldamak, kıpırdamak.
[*täp* ayak veya tekme sesi taklidi? → *täp-* "tekme atmak, adım atmak" + *-r-* ettirgenlik ve pekiştirme eki? Bu türemeden, *CC*'deki *tepret-*'ten ve Osmanlıcadaki [*-p-'l*] biçiminden dolayı *AG*'deki gibi *-b-*'li okuyuş yerine *-p-* ile *täprä-* okuyorum.]
t.-yü yoryu umadı XXXVII.2.
sögüt t.-gäy LXXX.5.

tärİ T'RY, deri.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 264'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
t.-sin soy(=r?)ar III.3.

täz- T'Z-, T'Z-, kaçmak.
közinä sançıp t.-ti LVIII.1.
t.-ip bardı LIX.7.

te- TY-, demek.
[Runik yazımları (krş. Giraud, *L'Inscription de Bain Tsokto*, s. 37) ve çeşitli lehçelerdeki söylenişi nedeniyle kapalı *e* ile yazıyorum. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161'e göre ünlüsü uzun.]
t.-p değişik birçok sayfalarında.
inçä t.-p t.-di XIV.3, vb.
inçä t.-p yarlığadı IV.4, V.7, vb.
inçä t.-p ötünti IV.7, vb.
oglı üçun t.-mäz mü VIII.4.
t.-p sakıntı X.8, XII.4.
t.-p ayıttı XII.6.
ötüg berdi ... kirâyin t.-p XV.6.
kim ... barayın t.-sär XXII.2.
kälir biz t.-p ötüg berdilär XXIII.5.
ötünti ... bulalım t.-p XXX.3.
kırkın biz t.-dilär XLII.6.
közätçi biz t.-p t.-dilär XLIII.6.
kapağda turur içgärü közüngäli t.-p XLIV.5.
inçä t.-p sakınç sakıntı XLV.1.
näçük oztuŋ t.-p t.-sär LIV.5.
oğrı t.-p t.-dükünüz LIX.4.
sizni ölzün t.-p inçä kılu LIX.6.
tutuztı ... açınınlar t.-p LXVIII.1.
inçä t.-dilär LXXIV.5.
[*on*] *kata t.-di* XXII.üst.
kertgüntüm t.-p t.-di A.7.
yalğan t.-p kertgünmätin A.12.
t.-r siz A.17.

tegin TYKYN, prens, veliaht.
[krş. *TMEN*, No. 922. Büyük bir olasılıkla Xiōng 匈奴'ların *tú qí* 屠耆 **dah-gē(ð)*: sanına kadar giden İlk-Türkçe bir san söz konusudur: krş

CamScanner ile tarandı

Pulleyblank, "The Consonantal System ...", s. 257.]
t. IV.6, V.3, VI.3, X.6, .7, XV.2, XIX.4, XXI.1, XXXIV.3, XXXV.8 ve değişik birçok sayfalarında.
t.-kā XVI.2, XXII.2, XXIII.3, XXXVII.3, LIII.iç., A.8, A.13.
bodısavat t. III.6, XVIII.7, XLVII.5.
ādgü ögli t.-ig IV.3, XXXI.1.
ādgü ögli t. XXXI.8, XXXVI.2, XLIV.3, L.3, LV.7, LXXX.iç.
ādgü ögli t.-kā LXIV.5.
t.-ig esän tükäl kälürzünlär XXII.6.
t. özi barıp XXV.1.
t. üçün XXVII.1.
t.-kā säpti XXVIII.2.
ayıg ögli t. inisi XXVIII.6.
ayıg ögli t.-ig XXXV.6.
t.-ig LXV.3, LXXII.5.
eçim t.-kā sevär XXVIII.8.
eçim t. XXIX.8.
eçisi t.-kā LIV.7.
t. kutı ülügi üçün XXXIII.5.
t.-ig elitgäli sözlädi LXXIII.5.
t. 'ätizmişin LXVIII.1-2.
t. ukı LXIX.iç.
t.-niŋ bir közi A.4.

temir TYMYR, TMYR, T'MYR, demir; kişi adı.
[krş. *TMEN*, No. 1012.]
t. sua XXXI.5, XXXIII.3.
t. ışıg XXXIII.4.
t. tirädi ça... LXXV.iç.

teril- TYRYL-, bir araya gelmek, toplanmak.
[İlk ünlünün farklı yazı türlerinde *ä* veya *i* ile nöbetleşen yazımı, kapalı bir *e*'yi düşünmemizi varsaydırıyor (Runik yazı için krş. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 37). Bu ünlü Türkmencede uzundur.]
äränlär t.-ip XXIII.1, XXIII.üst.

tet- TYT-, dedirmek veya adını verdirmek, denilmek veya adlandırılmak.
[← *te-* "demek" + *-t-* ettirgenlik veya pekiştirme eki.]
közünür 'ät burhan ög kaŋ t.-ir XI.4.
ärtiŋü alp ada t.-ir XXXVIII.8.
ol közsüz kişi ayıg bilgä t.-ir LXXIV.6.

tıd- TYD-, önlemek, engellemek, engel olmak.
[Poppe, *Vergl. Gram.*, I, s. 15'te Mo. *çida-* "yetenekli olmak, yenmek" ile ve s. 115'te de Yak. *tīt-* "parça parça yırtmak" ile *tıd-*'ı karşılaştırıyor (?). Ayrıca krş. *TMEN*, No. 188 ve No. 996.]
t.-mazun barayın XIX.1.
t.-u umadam XXVII.3.

tıdıg TYDYX, engel.
t.-sız berdi VIII.6.

tın TYN, soluk, nefes, can.
[Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 13'e göre Orta Türkçe, Türkmence, Yakutça, vb.nde ünlüsü uzun.]
aġu t.-ı XXXVIII.4.

tın- TYN-, dinlenmek, soluk almak.
[Türkmencede ünlüsü uzun (krş. *Türkmen Dilinin Sözlügi*, s. 284.).]
anta t.-tılar XXXIV.1.

tınlıg TYNLX, TYNLYX, TYLX, canlı varlık, yaratık.
ämäri t.-larıg I.7.
t.-laraġ ölürür II.1.
ämäri t.-lar II.2, II.8.
t.-larıg ölürür III.2.
ämgäklig t.-laraġ körüp V.6.
ol t. XI.6.
yertünçüdäki t.-larnıŋ küsüşin XV.1.
ķamaġ tı(n)lıġ-larķa XXI.5.
ükiş t.-lar barıp ölügli XXVI.6.
ķamaġ t.-larga XXXIV.6.
ķayu t.-larķa XXXV.3.
ķamaġ t.-lar XLVII.6.
irinç yarlıġ t.-larķa XLVIII.2.

tıntur- TYNTWR-, soluk aldurmak, dinlendirmek.
t.-ġalı saķıntı XXXVI.8.

til TYL, dil, sözler, eleştiriler.
[Runik yazıda ve Kāşġarî'de tanıklanan art ünlülü *tıl* varyantı ilk biçim olmalı. krş. *TMEN*, No. 925, *tīlāq* ve No. 1010, *tīlmāčī*.]
bodun t.-iŋä ķorkup XI.2.
ellig t.-kä kirmäzün XII.2.
t.-in yalġap LXV.7.

tilä- TYL'-, TYL(')-, çok istemek, dilemek, aramak, istemek.

[T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
burhan kutın t.-yü XLVIII.1.
bir kunkayu t.-p kälür- LXIX.7, LXX.3.

timin (*temin*?) TYMYN, o sırada, o anda, gerçekten de, tam da, hemen.
[krş. not LXII.1.]
ür keç t. öglänti LXII.1.
amtı t. kertgüntüm A.6.

tirä- TYR'-, payanda vurmak, desteklemek.
[Türkmencede ilk ünlü uzundur. krş. *TMEN*, No. 997.]
temir t.-di ça... LXXV.iç.

tirig TYRYK, diri, canlı.
[Türkmencede ilk ünlü uzundur (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 17). Edilgen biçimi *tiril-* "dirilmek, diri olmak" iyi tanıklanmış olan **tir-* "yaşamak" eyleminden *-ŋ* ile türemiştir.]
t. oztum LXI.1.

tit- TYT-, bırakmak, geri sürmek, geri atmak.
[Öyle görünüyor ki *tıd-* ile *tit-*'i tek bir eylem olarak birbirine karıştıran Huart'ın (éd., s. 55) ardından kimi kez TYT- art ünlülü olarak yazılmıştır ama yazım ayırt etme olanağı verdiği zamanlarda hep ön ünlülü olarak *tit-* yazılmıştır. Bu sözcüğe yalnızca Uygur ve Brāhmi yazılarında rastlıyorum.]
meni t.-mäŋ XL.7, LI.6.

toġ- TWX-, doğmak.
[Brāhmi: yazısında (*TT* VIII, s. 100) ve kimi lehçelerde (*Wb*, III, 1430: DT., Tar.) ünlü *o*'dan ziyade *u*'dur; Doerfer, Tacikçe *tugulmiş* (krş. *TLTa*, No. 305) örneğinden hareketle eski biçimin *tuġ-* olduğu sonucunu çıkarır. *toġa* konusunda krş. not LXVII.3.]
näglük t.-dum men V.1.
t.-a yoķ çıġay poşıçı men LXVII.3.
men t.-a äzük sözlämäz men A.19.

toġdı TWXDY, kişi adı: "doğdu" (?).
[Kişi adı olarak Toġdı'nın başka örnekleri için krş. özellikle Houtsma, *Glossar*, s. 34: Ay-Toġdı, Kün-Toġdı, El-Toġdı vb.]
ķutluġ t. VII.iç., IX.üst.
el t. kul LXIII.iç.

toġmış TWXMYŞ, TWXMŞ, kişi adı: "doğmuş".
[XII. yy. Bizans belgelerinin birisinde kişi adı olarak Kün Toğmış örneği ve Houtsma'nın sözlüğündeki Kün-Doğmış, Ay-Toğmış, Arslan-Toğmış ve El-Toğmış adları konusunda krş. not IV.iç. Ayrıca *ZweiPfahl*, s. 23'te Kutluğ Toğmış tegin ve Ay Toğmış sarıun'u görüyorum. Ayrıca krş. *Les Ouïghours*, s. 157.]
kün t. X.üst., XIX.üst., XXVI. üst., XXXVIII.üst., XLVII.iç., LXII dış., .üst., LXVII.iç., LXXVII.iç., LXXVIII. iç.
köt t. X.iç., XXVI.üst.
ınal t. LVII.iç.

tokı- TWQ-, TWXY-, vurmak, dövmek, tıklatmak, dokunmak, atkı atmak (= mekik atmak).
[Eski Çağ'da iki anlamıyla "dövmek" ve "dokunmak" olarak Pelliot, ed., s. 271'deki gibi *toku-* değil, sadece *tokı-* biçimi tanıklanmıştır. krş. özellikle K. III, s. 268. *TMEN*, No. 977. "UzVok", s. 266 ve "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
kars t.-yur II.5.
kävrüg t.-p XXXIII.1.

tokıt- TWQYT-, dövdürmek.
[*tokı-* + *-t-* ettirgenlik eki.]
tegin uluġ kävrüg t.-ıp XXXII.1.

tol- TWL-, dolmak, doluşmak, doldurmak.
[Türkmence, Yakutça, vb.nde ünlüsü uzun (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 11). *tol-ı* sözü *tol-*'dan ulaç ekli biçimken *tolu* aynı eylemden sıfat gibi görünüyor (krş. *AG*, 232).]
tägrä t.-ı tururlar erti LXXI.4.

tolu TWLW, dolu, tam.
bütüg t. A.5.

ton TWN, giysi.
[← Sakaca *thauna* (krş. H. Lüders, "Textilien im alten Turkistan", s. 21-24; P. Pelliot, *Orientalistische Literaturzeitung*, 1938, No. 3, 185'teki yazı). Ünlüsü uzun: krş. L. Ligeti, "Les Voyelles longues en

CamScanner ile tarandı

turc", s. 191 ve Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262. Ayrıca krş. *TMEN*, No. 990.]
t.-ı ʾāniki LXXVI.1.

† **topın-** (*tobın-*?) TWPYN-, delinmek, delik açılmak, yırtılmak.
[krş. not XVIII.2.]

torçı TWRCY, kapanla kuş tutmayı meslek edinmiş kişi.
[krş. not I.8 ve *TMEN*, No. 954.]
t. tuzakçı I.8.

totoḳ TWTWX, Çince *dū dū* 都督 (M **tou-tok*) "vali-general" sözcüğünden ödünçlenmiş san.
[Bu san hakkında krş. benim çalışmam *Les Ouïghours ... Cinq Dynasties*, s. 65 ve *TMEN*, No. 874. Pulleyblank'ın M **tou-tok* rekonstrüksiyonu; Japonca *to-toku*, Tibetçe *to-dog*, Hotanca *ttät-tähä* vb. nedenlerden dolayı her iki hecede de *o* ile okuyorum. Mani yazısında son ünsüz ötümlü *-g* ünsüzü ile verilmiştir (krş. *Mahrnâmag*, s. 9).]
an t. LXXVI.alt.

tönit- (*tünit-*?) TWYNKYT-, eğmek, (başı) eğmek.
[krş. K, Dizin, s. 671-672: *tünit- / tünüt-* ve *tünüş-* "(başı) eğmek". Ayrıca krş. not XIX. 4.]
tegin başın t.-ip XIX.4.

törlüg (*türlüg*?) TWYRLWK, tür, türlü, çeşit.
[Brâhmî yazısında ilk ünlü *ö*'dür. *tür* "görünüm, renk, çeşit" sözcüğünden *-lüg* ile türemiştir (krş. *Wb*, III, 1555: Alt., Tel., Tar.; *AG*, s. 345'te de verilmiş)? ← *töl*, *törü-*, vb.ni vermiş olan **tö-* "oluşturmak, yaratmak"? Belki de **tör* sözü *tör* "şeref yeri" ile karıştırılmasını önlemek için *tür* biçimine sokulmuştur?]
beş t. ada XVI.8.

tört TWYRT, dört.
[Türkmence, Yakutça, vb.nde ünlüsü uzun (krş. L. Ligeti, "Les Voyelles longues en turc", s. 191). *TMEN*, No. 956. Toharcadan ödünçleme? krş. Toh. (A/B) *śtwar / śtwer* "dört" ve *śtärt / śtarte* "dördüncü". Öte yandan, Toh. *śtwarāk / śtwärka* "kırk" sözü de *kırk*'ı andırıyor.]
t. buluṇda VII.2.
t.-ünç XVII.8.
t. körklä karkın XLII.1.
t. adaḳın LXV.5.

törü TWYRW, kurumlar; gelenek ve görenekler, davranış kuralları, yasa, kamu düzeni, töre.
[← *törü-* (veya **tör-*?) "yaratılmak, oluşturulmak" + *-ü* eylemden ad yapan ek. Son ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 264 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164.]
elig t.-g aġı barım tutar IX.1.
el t. näçük tutar biz IX.3.
bu yertinçü t.-si LXXVIII.4.

törü- TWYRW-, yaratılmak, oluşturulmak, türemek; biçimlenmek.
yer täŋri t.-mištä V.8.

töz TWYZ, kök, köken, esas.
[krş. *TMEN*, No. 961.]
t.-ümin oġuşumın LXVII.1.

tuda TWD', tehlike; engel, güçlük (?).
[← *tu-* "tıkamak" + *-d-* pekiştirme eki (*AG*, 153) + *-a* ulaç eki?]
adasız t.-sız ... tägdilär XXXIII.6.

tur- TWR-, durmak, ayakta durmak; kalkmak, kalmak.
yel t.-ur XVIII.3.
yoḳḳaru t.-ġalı XIX.5.
bu yerdä yoḳḳaru t.-maz men XIX.8.
yetti kün t.-up XXXI.4.
ḳapaġda ekki arıg kızlar t.-ur XLI.2.
közädü t.-urlar XLII.4.
ḳapaġda t.-ur XLIV.4.
ötrü t.-up LVII.8.
t.-uŋ LX.1.
yoḳḳaru t.-dı LX.6.
kölitdi t.-dı LXV.6.
küdän ür t.-sar LXIX.3.
tägrä tolı t.-urlar erti LXXI.4.

turġur- TWRXWR-, kaldırmak, bırakmak, durdurmak.
[← *tur-* "durmak, kalkmak" + *-ġur-* ettirgenlik eki.]
t.-up näŋ unama-adı XX.4.
temir sua kemi solap t.-dı XXXI.6.
t.-up ... olġurtı LXVI.2.

turḳaru TWRQ'RW, sürekli olarak, durmadan.
[Bu biçim, *tur-* "durmak, devam etmek" eyleminin *-k-* (*AG*, 160) + *-'r-* (*AG*, 161) ile pekiştirilmiş veya ettirgen bir biçim olan **turkar-* eyleminden *-u* ile ulaç biçimi olarak açıklanabilir veya K, I, s. 349'da verilen *turk* "uzunluk" sözcüğünden *-kar- / -ġar-* ile bir addan türemiş bir eylemin ulaç biçimi olarak açıklanabilir. "Uzunlamasına / uzunluğu yönünde gitmek" anlamındaki *turḳaru*'nun *turkuru* varyantı vardır (krş. *TT* VI, 391 ve 394).]
t. ḳınka tägimür men LXXIII.1.

tusu, tuzu TWSW, TWZW, yarar, çıkar, fayda.
[Orta Türkçe'de ikinci ünlü uzun olmalı: krş. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164.]
asıġı tuzusı nä bar XXI.1.
tınlıġlarḳa asıġ t. ḳılur XXI.6.
asıġ t. ḳılu XXXIV.7, XXXV.4.
asaġ t. ḳıl- XLVIII.3, XLIX.7.

tuş TWŞ, arkadaş, benzer, eş, denk.
[Türkmence, Yakutça, vb.nde ünlüsü uzun (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 12). *tüş* ile *tüş-* "karşılaşmak" eylemi arasında kuşkusuz bir ilişki var.]
eşiŋ t.-uŋ LIII.5.

tuş- TWŞ-, karşılaşmak, rastlaşmak.
[Türkmence, Yakutça, vb.nde ünlüsü uzun (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 12). *tu-* "kapamak, tıkamak" eyleminin *-ş-* ile işteş çatısı (krş. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161)? Ayrıca krş. kemer tokası anlamındaki *tuş* (K, III, s. 125).]
saḳlanmadın t.-ar XVII.3.

tut- TWT-, tutmak.
[Belki de eylemden eylem yapan ek olan *-r-*'nin (*AG*, 161) yardımı ile *tur-* "durmak, kımıldamamak" eylemini veren aynı **tu-* eyleminin *-t-* ile ettirgen biçimi.]
elig törüg aġı barım t.-ar IX.2.
el törü näçük t.-ar biz IX.3.
elgin t.-a kigürüp XLVI.1.
kemi suyuḳın t.-a öntüm LIV.6.
ärdini ... men t.-ayın LV.6.
bäkrü kızläp t. LVI.1.

tutuz- TWTWZ-, emanet etmek, bırakmak.
[← *tut-* "tutmak" + *-'z-* ettirgenlik eki (*AG*, 167) = "tuttırmak".]
oğlumın sizinä t.-ur men XXV.5.
kemi t.-up XXXV.7.
uluġ kiçiġkä t.-tı LXVII.8.

tuzaḳçı TWZ'ḲCY, tuzakla kuş tutan.
[krş. *TMEN*, No. 962. Acaba *tuzak* "tuzak, ağ, kapan" sözü *tor* "ağ" sözcüğünden türemiş olabilir mi?]
torçı t. I.8.

tükä- TWYK'-, tam olmak, bitmiş olmak, sonuna ulaşmak; tükenmek; yeterli olmak, yetmek.
[krş. not XXXIV.3.]
ärkim t.-mädi XXVII.4.
ärdini yençü kemikä t.-güçä urup XXXIV.3.

tükäl TWYK'L, tam, bütün; sağlam, zarar görmemiş, hiçbir zarara uğramamış, bozulmamış.
[← *tükä-* "tam olmak, yeterli olmak" + *-l* eylemden ad yapan ek (*AG*, 117). Tuna, "Uzun Vokaller", s. 265'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
teginig esän t. kälürzünlär XXII.7.
esän t. kälmiş erti XXIV.3.
esän t. kälürüŋ XXV.6.
esän t. täggäy siz XL.5.
ekki kadaş esän t. kavışıp LII.7.

tükäti TWYK'TY, tamamen, tamamıyla, bütünüyle, yetene dek.
[← *tükät-* "tam / yeterli kılmak, tüketmek" + *-i* ulaç eki. Bu belirteç hakkında krş. Grønbech, *Sprachbau*, s. 41.]
nä kärgäkin alku t. berip XXVIII.4.
tüzü t. asıġ tusu kalu XXXV.4.
kopı t. kalın LXXVI.1.

tümän TWYM'N, on bin.
[Belki de aynı anlamdaki Toharca *tmāṃ* (A) veya *tumane* (B) sözcüğünden ödünçlenmiştir. krş. *TMEN*, No. 983'teki kanıtlar.]
sansız t. I.5.
miŋ t. bulur XIII.4.

CamScanner ile tarandı

tüğär TWYNKWR, dünür, evlilik yoluyla akraba.
[*tüŋ(ä)r*, Runik yazılı bir mezar yazıtında geçiyor (krş. Radloff, *Die alttürkischen Inschriften*, s. 316 ve 371, Radloff buna "şaman davulu" anlamını vermekle açıkça yanılmıştır; ayrıca krş. *ETY*, III, s. 72 ve IV, s. 120). Bu terim hakkında ayrıca bk. *TT* VI, not 308, oysa burada tuhaf bir biçimde ilk anlamının "şaman davulu" olabileceği kabul edilmiş gibi görünüyor. *tüŋür*, Kâşğarî'de "karısının akrabası, evlenme yoluyla akraba" anlamında veriliyor (K, Dizin, s. 671-672); aynı sözcük, Yakutçada *tüŋür, tügür* ve *tümür*'dür ve Anadolu ağızlarında *düğür*'dür (krş. *SözDDer*, s. 481). Belki de *tüŋür / tügür / dünür / düğür, tügün / düğün* "düğüm, düğün" gibi *tüg-* "düğüm atmak, düğümlemek" eyleminden türemiştir.]
t. büşük LXIV.6.
tŋpir- TWPYR'R, gök rüzgârlanır.
täŋri t.-ar XVIII.2.
tüş- TWYŞ-, düşmek.
yazukka t.-ä tägünmägäy ertimiz VIII.1.
ḳamılu t.-ti LXI.7.
tüt- TWYT-, tütmek.
ançulayu közünür ḳaltı ... tütün t.-ärçä XXXVIII.6.
tütün TWYTWN, duman, tütün, yayıntı, buhar.
[krş. *TMEN*, No. 953.]
lenḫua sayu t. tütärçä XXXVIII.6.
tüzü TWYZW, tamamıyla, eşit ve tam olarak, bütün.
[← *tüz-* "düzene sokmak, düzleştirmek" + *-ü* ulaç eki? *TMEN*, No. 963.]
t. tükäti XXXV.3.
u- 'W-, -ebilmek, -mek gücünde olmak, muktedir olmak.
berü umadı XV.8.
ıtdu umadam XXVII.3.
ḳılu umaġay meŋ XXXIV.7.
ḳılu usar men XXXV.4.
täpräyü yorıyu umadı XXXVII.3.
yoġuru usar XXXIX.2, .7.
körü umatın LIX.3.
ötkürü umadılar LXXIV.3.
uçuz 'WCWZ, değersiz, ucuz, küçümsenen.
["MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
taḳı u. bolġay men XXIX.4.
ud 'WD, sığır.
[*TMEN*, No. 584.]
yıŋıt ud çokar III.1.
beş yüz ud LXV.2.
sürüg ud LXV.6.
altın .. ud LXXI.iç.
udçı 'WDCY, sığırtmaç.
ḳan u.-sı LXV.1.
u. är LXVII.6, LXVIII.7, LXX.2, LXVIII.iç.
u. ärkä LXVIII.6.
udı- 'WDY-, uyumak.
[İlk ünlü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 263; "MT Long Vowels", s. 161; ve Trkm. *ūḳı*.]
az u.-ŋ LV.5.
u.-dı LVI.3.
uduğ 'WDWX, büyük saygı.
[← *ud-* "izinde olmak, kendini uyarlamak"?]
tapaġın u.-ın aşadı L.5.
udun- 'WDWN-, büyük bir saygı göstermek.
[*ud-* "izinde olmak, uymak" eyleminin *-'n* ile dönüşlül veya orta çatılı biçimi? krş. not XLIX.6.]
tapınalım u.-alım XLIX.6.
uduz- 'WDWZ-, yanına alıp götürmek; izletmek, takip ettirmek.
[← *ud-* "izlemek" + *-'z-* ettirgenlik eki (*AG*, 167).]
waḫşiki u.-up LXIV.2.
anta u.-up LXX.4.
uḳ- 'WQ-, anlamak.
ḳaltı tegin u.-tı LXVIII.5.
tegin u.-tı LXIX.iç.
ulatı 'WLTY, ve başkaları, ve diğerleri.
[← *ula-* "birleştirmek, bitiştirmek, bağlamak, irtibatını sağlamak" + *-t-* ettirgenlik veya pekiştirme eki + *-ı* ulaç eki. krş. not III.2. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
ḳoy laġzın u. tınlıġlarıġ III.2.

ulı- 'WLY-, ulumak, inleyerek çığlık atmak.
[Kurtlar için "ulumak" ya da insanlar için "inlemek" anlamları konusunda krş. K, III, s. 255. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
kök täŋri tapa u.-dı sıḳtadı LXI.4.
u.-dılar sıḳtadılar ḳaltı ... iŋäk täg LXXVII.2.
u.-yu lnçä tep ötüntilär LXXVII.5.
uluġ (*uluġ?*) 'WLWX, büyük, yüksek; üst, başkan.
[← *ul* "zemin, temel" + *luġ*? krş. not III.2. *TMEN*, No. 536.]
aġıçı u.-ı VII.7.
u. tägzinçkä XVII.8.
u. kövrüg XXXI.8.
u. küçlüg ḳutluġ bodısavatlar XLV.2.
u. ögrünçülüg köŋlin XLVI.5.
u. küsüşin LI.2.
u. kiçigkä LXVII.7.
uluş 'WLWŞ, ülke, bölge, il.
[← *ul* "zemin, temel" + *-'ş* genişletme eki? = "topraklar bütünü, bölge". *TMEN*, No. 54.]
bu u. bodun III.6.
baranas u.-ta XXIII.7.
u. barça busanur XXVII.1.
u. bodun XXX.8, LXXI.2.
baranas u.-taḳı XLIV.2, A.15.
baranas u. bodunı LXII.3.
ol u.-ta LXXI.7.
balık u.-ta LXXIV.2.
una- 'WN'-, 'WN-(?), rıza göstermek, kabul etmek.
['WN- konusunda krş. not XXXII.8. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
turġalı aş aşlaġalı u.-madı XIX.6.
turġurup näŋ u.-ma-adı XX.4.
u.-masar XX.7.
yarlıġın eşidip kim näŋ un(a)madılar XXXII.8.
ur- 'WR-, vurmak, saldırmak; yerleştirmek, koymak, atmak, yüklemek.
[*ur-* eminin "koymak", "yerleştirmek" ve "vurmak" anlamları için krş. K, I, s. 164-165.]
suvda yäklär u.-up XVII.7.
ärdini yençü kemikä tükägüçi u.-up XXXIV.3.
kınlıkta u.-dılar LXIII.6.
meniŋ eligdä u.-uŋ LXXX.3.
ursuḳuş- 'WRSWXWŞ-, parçalanmak, (gemi) dağılmak.
suv egr(ä)kş(ä)lür u.-ur XVIII.2.
utru 'WTRW, tersine, birini karşılamaya, karşı koyarak, zıtlaşarak.
[← *ut-* "kazanmak (bir oyunda veya yarışta), galip çıkmak" eyleminin *-'r-* ile ettirgen veya pekiştirmeli biçimi olması gereken **utur-* "karşı koymak, karşı durmak" eyleminin *-u* ile ulaç biçimi. krş. not XLVI.1. Ayrıca krş. Bang, "K-Osm I", s. 46 ve Grønbech, *KomWört*, s. 41.]
ḳanı u. önti XLVI.1.
uvat- (?) *'WT*-, azaltmak, ufaltmak, parçalamak, küçük parçalara ayırmak.
[krş. K *uv-, uvul-, uvun-, uvşat-* vb.; *CC uv-*; *TTarSöz I*, s. 732: *uvat-*; *Wb*, I, 1784 ve 1785: *ufat-* (Osm.) ve *uvat-* (Tar.).]
aġı barım alkınsar uvatsar VII.9.
uz 'WZ, mahir, usta, zanaatkâr.
[Türkmence ve Yakutçada ünlüsü uzun. *AG*, 135'e göre ← *u-* "yapabilmek" (?). krş. *TMEN II*, No. 593.]
adruḳ uzlar II.5.
uz işin II.6.
ḳopuzka ärtinü uz erti LXX.7.
uzat- 'WZ'T-, götürmek, eşlik etmek.
[← *uza-* "uzamak, uzunlamasına yayılmak" (krş. *Wb*, I, 1755) + *-t-* ettirgenlik eki. krş. *CC uzat-* "eşlik etmek, götürmek" ve *TMEN II*, No. 594. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
tükäti berip u.-ıp öntürdi XXVIII.5.
teginig u.-t öntürüp XXXI.1.
üç 'WYC, üç.
["Voy-Long", s. 192'ye göre ünlüsü uzun. *TMEN*, No. 577.]
üçünç XVII.6.
üçün 'WYCWN, yüzünden, için, çünkü.
nä ü. IV.5, XVI.7.
oġlı ü. VIII.4.
anı ü. XXI.6.

CamScanner ile tarandı

tegin ü. busanur XXVII.1.
taplamış ü. XXVII.8.
kılınçı yavlak ü. XXX.5.
kut ülügi ü. XXXIII.5, LXIV.1.
tınlığlar ü. XLVII.7.
kutsuz kınılar ü. LIV.2.
köni savlığ ü. LV.2.
artatır ü. LXXIII.1.
kınıkı tägir ü. LXXIV.1.

ükü̧ş 'WYKWŞ, çok.
[← *ük- / yük-* "üst üste yığmak, yığmak, biriktirmek" + *-ş* genel veya soyut anlamda. Bu konusunda krş. not LXI.5'teki *yüksäk*.]
ü. yok çığay tınlığlarag V.5.
ü. bulur XII.7.
ü. tınlığlar XXVI.6.
ü. bilgä kişilär LXXIV.4.

ülüg 'WYLWK, talih, pay, kader.
[*ä*'nin *ü*'ye benzeşimiyle *ülä-* "paylaşmak, paylara bölmek" eyleminin *-g* ile türevi veya aynı anlamdaki **ül-* ya da **ülä-* eyleminin türevi (?)]
ü.-lüg kutluğ kişi XXI.4.
kutı ü.-i üçün XXXIII.5, LXIV.1.

üntä- 'WYNT'-, bağırmak, sesini yükseltmek.
[← *ün* "ses" + *-tä-*. krş. *AG*, 102. *ün*'ün ünlüsü Türkmencede uzundur (*Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, s. 682).]
kim näŋ ün(tä?)mädi-lär XXXII.8.
kim näŋ ü.-mäsär XXXIII.2.
täŋrisi ü.-yü yol ayu berdi LX.6.

ür (*ör?*), 'WYR, uzun zaman.
[Br.'de ve *Wb*'de *ür* ama Yakutçada *ör*. krş. "ManBeicht", s. 232. ← **ü-* "gerinmek, gevşemek"? krş. not LXI.5. ve not LXII.1. *ürlük, ür, ürük, ürä-* vb. hakkında bk. *Eski*, s. 334-336.]
ür keç timin öglänti LXII.1.
küdän ür tursar LXIX.3.

üzä 'WYZ', üzerine, üzerinde; ile, vasıtasıyla.
[← *üz- / yüz-* "yüzmek, su yüzüne çıkmak" + *-ä* ulaç eki. *üz- / yüz-* eyleminin ad dengi *üz / yüz* "yüz, yüzey" = *üs-tün* ve *üs-t* "üstünde, üst" sözcüklerindeki *üs-*. Br. *üzä*. *CC*'de *özä* ama *ayag üz-i* "ağım, ayağın üzeri". "Kalkmak, yukarı çıkmak, büyümek" anlamındaki *ör-, ön-, ös-* eylemleriyle ilişkisi mümkün? Yakutçada *üsä*. krş. Böhtlingk, *Jak.-Deutsches Wörterbuch*, s. 51. "UzVok", s. 263 ve "MT Long Vowels", s. 164'e göre son ünlü uzun olmalı.]
öz kazgançım ü. XII.3.
orunluk ü. olgurtı XLVI.3.
sögüt ü. birär çıŋratğu asıŋ LXXIX.5.
bir ü. birär ışığ baŋ LXXIX.6.

üzül- 'WYZWL-, kesilmek, koparılmak.
[*üz-* "kesmek, koparmak (ip, iplikten şeyler vb. için)" eyleminin *-l-* ile edilgen biçimi.]
küniŋä kolguçılar ü.-mädi VII.3.

wahşik W'XŞYK, ruh, peri, koruyucu melek.
[← Soğdca *w'ẖşyk* "ruhsal, ruh". krş. not LXIV.2.]
kutı w.-i uduzup LXIV.2.

yadıl- Y'DYL-, yayılmak, saçılmak.
kü at tört buluŋdu y.-tı VII.2.

yalğa- Y'LX'-, yalamak.
[Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 8'e göre Türkmencede ilk ünlü uzun olmalı, öte yandan 'amzayev'in Türkmence sözlüğünün 842. sayfasında aynı sözcük kısa ünlüyledir.]
tilin y.-p LXV.7.

yalğan Y'LX'N, yalan.
y. tep kertgünmätin A.12.
y. köni sözüŋüzni A.20.

yalŋus (*yalaŋus*) Y'LNKWS, yalnız, yalnızca.
[← *yalıŋ / yalaŋ* "yalın, çıplak" + *-s* veya *-z* addan ad yapan ek (?).]
siz y.-kıya kalır XL.3.

yantru (*yanturu*?) Y'NTRW, geri döndürerek, yeniden, yine.
[← *yan-* "geri dönmek" + *-tur-* ettirgenlik eki + *-u* ulaç eki. İç sesi düşmüş biçimi, Käşğarî'de (III, s. 406.4) ve *Kutadgu Bilig*'de (krş. *Wb*, III, 95) olduğu gibi Runik yazıyla Kül Tigin Yazıtının kuzey 11. satırında da (krş. *Inscr. Orkhon*, s. 113; *Wb*, III, 95) çoktan tanıklanmıştır.]
y. ıdtı XXXV.7.

yaŋı Y'NKY, yeni.

[*aŋ* "kusur, eksiklik" (krş. not A.2) ile? veya **yaŋ-* → *yaŋıl-* "yanılmak" eylemi ile? ilişki kurulabilir. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 165'e göre son ünlü uzun olmalı.]
men y. ağduk IV.iç., XXXIV üst., LXVI.iç.
y. LXIII.üst.

yaŋıl- Y'NKYL-, yanılmak, yanılgı içinde olmak.
[*aŋ* "kusur, eksiklik" ile karşılaştırılabilir"? krş. not A.2.]
yaztım y.-tım ersär A.1.

yara- Y'R'-, uygun olmak, yaraşmak.
["MT Long Vowels", s. 166 ve "UzVok", s. 266'ya göre ikinci ünlü uzundu.]
bir barsar y.-gay mu XXVI.8.
y.-gay XLVIII.6.
küdän ür tursar y.-maz LXIX.4.

yarat- Y'R'T-, hazırlamak, gerektiği gibi yapmak.
[← *yara-* "uygun olmak, gerektiği gibi olmak" + *-ı-* ettirgenlik eki = "gerektiği gibi yapmak, hazırlamak"?]
kemi y.-tı XXXI.5.

yaru- Y'RW-, parlamak, ışıl ışıl olmak.
[T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzundur.]
közüŋüz y.-zun A.3.
közi y.-dı A.4.

yaruk YRWX, ışık.
kün täŋri y. közünü kälsä XXV.üst.

yarlığ YRLX, acınası, zavallı, yürekler acısı.
[← *yar* "tükürük" + *-lığ*?]
irinç y. XLVIII.2, LXVI.7, LXXI.8, LXXVIII.1.

yarlığ YRLX, YRLYX, emir, bir üstün açıklaması, izin.
[← *yarıl-* "yarılmış, açılmış, kesilmiş (= karara bağlanmış?) olmak" + *-ğ* eylemden ad yapan ek = "kesinleştirilmiş veya kararlaştırılmış olan şey"?]
bu y. eşidip XVIII.8, XXII.8.
y. bolzun XIX.1.
y. bolmaz ersär XIX.7.
y. yarlığkadı XXI.8.
y.-ın eşidip XXXII.7.
y. yarlığkap XXXIII.2.
y. boltı LXIII.5.

yarlığka- YRLX'-, YRLQ'-, YRLYX'-, YRLYX Q'-, Y'RLYX X'-, YRLYX X'-, buyurmak, açıklamak (bir üst söz konusu olduğunda), izin vermek; her yerde kullanılan onurlandırıcı eylem: söylemek, düşünmek, yapmak vb.
inçä tep y.-dı IV.4, V.7, VI.6, VIII.3, XVI.3, LXXVIII.3 vb.
inçä y.-dı IX.5, XI.2.
tep y.-dı X.2.
kan y.-madı XIX.3.
yarlığ y.-dı XXI.8.
yarlığ y.-p XXXIII.2.
kirzk-ün tep y.-dı XLV.6.

[yar]sı- ['K]SY-, boğulmak, çürümek.
yermätin [y] -matın A.10.

yaşa- Y'Ş'-, ... yaşında olmak, yaşamak.
[← *yaş* "nem, yeşillik, insanın yaşı" + *-a-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85). *yaş*'ın ünlüsü uzundu: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261; T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161 ve Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 8. Eylem hakkında, T. Tekin (*age*., s. 166) Orta Türkçe için *yaşā-*'yı gösteriyor; Räsänen ise Türkmence için (yukarıda zikredilen yerde), 'amzayev'in sözlüğünün 859 sayfasında olduğu gibi *yāşa-*'yı gösterirken Tuna (*age*., s. 266) *yāşā-*'yı gösteriyor.]
säkiz on y.-yur karı XXIV.4.

yat- Y'T-, yatmak, yatmış durumda olmak.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261'e göre ünlüsü uzun.]
yerdä y.-ıp XIX.5.
karam içintä alku ... yılanlar y.-ur XXXIX.7.
kınlıkta y.-zun LXIII.4.

yatğur- Y'TXWR-, yatırmak.
[← *yat-* "yatmak" + *-gur-* ettirgenlik eki.]
teginig yumburu y.-up LXV.4.

yavlak YVL'Q, YVL'X, YVLQ, kötü.
[*yavlak* sözcüğü, *yavız*, *yavgan* ve *yaman* ile aynı kökten geliyor olabilir:

CamScanner ile tarandı

krş. Bang, "Man Hymn", s. 35-36 ve *TT* X, not 13.]
ädgü y. XXX.2, LXIII.3.
külüg y. açsun XXX.5.

yaz- Y'Z-, hata işlemek, yanılmak.
[*az-* "yanılmak, yoldan çıkmak" eylemının eşitli. Eski ve Orta Türkçe, Türkmence vb.nde ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261; T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161 ve *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, s. 837.]
ärkli y.-tım yapılım A.1.

yazuk Y'ZWQ, Y'ZWQ, Y'ZWX, hata, yanlış, günah.
[← *yaz-* "yanılmak" + *-'k* eylemden ad yapan ek (*AG*, 127).]
y.-ka tüşä tägingmägäy VIII.1.
y. XLIII.iç.
y.-um yok A.2.

yäk Y'K, şeytan, doğaüstü varlık. Skr. *yakṣa*
[*yäk*, büyük bir olasılıkla Toh. A *yakäṣ* = Skr. *yakṣa*'dan gelen, kurallara uygun olarak Türkçeye geçmiş bir biçimdir ama ayrıca krş. *TT* VI, not 131 ve *TT* VII, s. 65, burada *yäk*'in *içkäk* "içici, vampir" örneğine bakılarak **yi-gäk* "obur" (*ye-* "yemek" eyleminden) sözcüğünden getirilmesi öneriliyor.]
suvda y.-lär urup XVII.7.
y. sakınçı LVI.5.

yegän YK'N, yeğen, kişi adı.
[Sözcük, Runik yazıda *yig(ä)n* (krş. Ramstedt, "Zwei uigurische Runeninschriften", s. 37'deki Şine-Usu Yazıtının batı yüzü 8. satır), Mani ve Uygur yazılarında YK'N (krş. *Mahrnâmag*, 48. ve 137. satırlar ve benim çalışmam *Les Ouïghours*, s. 160-161), Osmanlıcada ise *yiğen / yağan* biçimlerinde tanıklanmıştır.]
y.-bitiyü XLV.iç.

yegräk YYKR'K, daha iyi, çok daha iyi, kat kat daha iyi.
[← *yeg* "daha iyi" + *-räk* pekiştirme eki. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262 ve 273'e göre, hem *yeg (yi:g)* hem de *-räk* uzun ünlülü idi (*-räk* hakkında ayrıca krş. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 169).]
bu muntuda y. çintämäni ärdini XXXV.1.

yel YYL, yel, rüzgâr.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162'ye göre ünlüsü uzun. Uygurcada ve K'de YYL ama Br., *CC*, Osm., vb.'de *yel* olarak yazılmıştır.]
korkınçığ y. turur XVIII.3.

yemä YM', dahi, aynı şekilde, ve, hem ... hem, yeniden, yine, oysa, öyle ise, bununla birlikte.
[Sözcük kökü? Kâşgarî, I, s. 51'de verilen *ävät*, *ämät* ve *yämät* biçimleri (← *äv-* "dönmek"?) ile karşılaştırılabilir. T. Tekin, *age.*, s. 165'e göre son ünlü uzun olmalı.]
takı y. II.5, .8.
y. III.5, VIII.2, XIV.2, XXVII.2, XXX.4.
bay y. bar yok çıgay y. bar VI.2.
y. berdi VII.4.
tegin y. X.6.
y. kälzün XXII.5.
men y. barayın XXX.2.
ol balıkta y. yetti kat karam içintä XXXIX.5.
siziŋa y. XLIX.3.
yüzin y. körmäyin LXIII.1.
anta ken y. agruk bultı LXVIII.3.
amrak y. adrılur sevig y. säşilür LXXVIII.5.
y. savd XIX.iç.

yemiş YYMYŞ, yemiş, meyve.
[Orta Türkçe, Türkmence, Yakutça vb.nde ilk ünlü uzundur: krş. T. Tekin, *age.*, s. 161 ve Räsänen, *age.*, s. 15. ← *ye-* "yemek" + *-miş* eylemden ad yapan ek? *yem* "besin, yiyecek" + *-'ş* büyültme anlamında addan ad yapan ek biçiminde de düşünülebilir.]
ädgü y.-ig kuşlar artatır LXXII.8.
yemişiŋin kuş kuzgun artatmagay LXXV.3.
y. sögüt LXXIX.4.
y.-iŋäz artamagay LXXX.6.

yemişlikçi YYMYŞLYKCY, meyve bahçesi görevlisi.
[*yemişlik* sözcüğü, *M* III, s. 25 yukarı, 11. satırda da geçiyor. Ayrıca krş. not LXXV.5.]
y. är LXXV.4.

yenä (*yana ~ yenä*') Y'N', YYN', yine, yeniden, ve, ayrıca.
[← *yan-* "dönmek, geri dönmek" + *-a* ulaç eki. *yana* sözcüğü, *yänä*, *yenä* ve *yinä* biçimlerinde *y-*'nin etkisiyle damaksıllaştırılmış olabilir. *yana*, Runik yazıda geçiyor (Kül Tigin Yazıtının doğu yüzü 10. satır; krş. *Inscr Orkhon*, s. 100), *CC*'de hem *yana* hem *yenä* (veya *yänä*) var. bk. Bang - Rachmati, "Die Legende von Oyuz Qavan", s. 24 notta; Grønbech, *Sprachbau*, s. 41 ve *TT* X, s. 54.]
y. XXIV.5, A.5.
sıktaştılar y. ögurdilär sevintilär LIII.2.

yençü YYNCW, inci.
[Çin. *zhēn zhū* 珍珠] M **cjin cjou* "gerçek inci" sözcüğünden bir ödünçleme söz konusu olabilir. Runik yazıda *y(ä)nçü* veya *y(e)nçü* biçiminde yazıldığı için kapalı *e* ile yazıyorum (krş. *ETY*, I, s. 24 ve 138; ve Giraud, *L'inscription de Baïn Tsokto*, s. 37 ve 107, I.44).]
oyadakı y. 2 monçuk täg VI.8.
taŋ adınçığ ärdini y. XXXIV.2.

yer YYR, YR, yer, toprak,ülke.
kuruğ y.-ig suvayu öl y.-ig tarıyu I.3.
ämgäklig y. IV.8.
y. täŋri törümiştä V.8.
ölüm y.-kä barır XVI.8, XXIX.8.
y.-dä yatıp XIX.5.
bu y.-dä yokkaru turmaz XIX.7.
ölüm y.-iŋä ıdur XXVI.4.
y.-i kumı XXXVI.6.
bu y.-kä näŋ tägmägäy XLV.4.
bu çımbudvıp y. suvdakı XLIV.1.
bu y.-kä kältiŋiz XLVII.4.
sansız y. LVII.4.
ol y. suv ırşı täŋri bar LIX.1.
öz kadını y.-iŋä tägdi LXIV.3.

yer- YYR-, tiksinmek; surat asmak; kınamak.
[*yer-* ve *yerin-* hakkında krş. *TT* VI, not 452. *CC*, Osm. vb.nde ünlü *ä* veya *e*'dir.]
y.-mätin [yar]ısmatın A.10.

yerin- YYRYN-, üzülmek, dertlenmek, üzüntü hissetmek.
köŋli y.-ti LXVIII.5.

yerçi YYRCY, kılavuz.
kim y. sıvçı kemiçi bar ersär XXII.4.
alp y. sıvçı XXIII.8.
ol körmäz y.-kä XXXIV.7.
y. boluŋ XXVII.6.
y. bolti XXVII.8.
y. avıçka XXXV.8, XXXVI.2.
ädgü käni yolçı y. bolup XL.8.

yerçilä- YYRCY-L'-, kılavuzluk etmek, rehberlik yapmak.
men y.-p elitgäy men LX.2.

yertünçü, yertinçü YYRTWNCW, YYRTYNCW, yer, dünya.
[krş. not XIV.8.]
kamag y.-däki tınlıglarnıŋ XIV.8.
bu y.-dä kamag tınlıglar XLVII.6.
bu y. törüsi LXXVIII.3.

yet- YYT-, alıp götürmek, yanına alıp götürmek.
[Trkm. (*ı.t-*), Yak. (*siät-*) vb.nde ünlüsü uzun: krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 16. Ayrıca bk. Bang, "Neg Verb", s. 120.]
kolın y.-ip XXV.2, XXXVI.3.

yet- YYT-, yetişmek, erişmek, yetmek.
avınçka arukı y.-ti XXXVII.1.

yetti (*yeti?*) YYTY, yedi.
[krş. *CC*'de *yetti* ve *yeti*, birçok lehçede *yätti / yetti* ve Yakutçada *sette*. Toharca gibi bir Hint-Avrupa dilinden ödünçlenmiştir? krş. Toh. A *śäpta*, B *śukt* (Poucha, *Thesaurus*, I, s. 151). *yençü*'de ise Çin. **cjin*'in *tsi-* (*c-*) ünsüzü Türkçe'de *y-*'ye dönüşmüş olmalı?]
y. kün XXXI.4, XXXIII.8, XXXVI.3, XLIX.4, L.4.
y.-nç kün XXXI.6, XXXIII.3, XXXIV.1, L.1, .5.
y. kat karam XXXIX.5.
y. temir sua XXXI.5.

yığla- bk. **ığla-**.

yıl YYL, yıl.

CamScanner ile tarandı

y.-ıŋa aşılur XIII.6

yılan YYL'N, yılan.
[Bang, "Einiger Grosskatzen", s. 127'ye göre *yıl-* "kaynak, sürünmek" + *-an* eylemden ad yapan ekle türediği sanılan bu sözcük, *arslan, kaplan, sırtlan, bulan, kulan* vb. gibi çok sayıda hayvan adındaki *-lan* ekini ortaya çıkarmış olmalı (?).]
birär aġuluġ y. XXXVIII.4.
lölär y.-lar yotur XXXIX.6.

yılkı YYLXY, büyükbaş hayvan.
[← *yıl* "yıl" + *-kı* addan ad yapan ek (*AG*, 49 ve 74) = "bir yaşındaki"?]
koy y. egidsär XIII.5.

yınaḳ YYNK'Q, yan, yön.
[← *yan* "yan" + *-ġak* küçültme veya pekiştirme anlamında addan ad yapan ek (*AG*, 59)? krş. K, Dizin, s. 741'deki *yaŋaḳ* varyantı.]
öġtün y. XXXVII.5.

yıp (*yip*?) YYP, iplik, ip.
[Osmanlıca ve öteki günümüz lehçelerinde ön ünlülü olarak geçen *yıp* sözü Kāşġarī'de art ünlüyledir (krş. K, II, s. 180.19 ve 336.20).]
ärdinilig y. äŋirär XLI.3.
yürüŋ kümüş y. äŋirär XLII.3.
sarıġ altun y. äŋirärlär XLIII.2.

yır YYR, şarkı.
[*yır / ır* hakkında bk. Arat, *Eski*, s. XV.]
y.-ıġ taŋlayu LXXI.3.

yırla-, ırla- YYRL'-, 'YRL'-, şarkı söylemek.
aġzım y.-yu LXX.2.
aġzı y.-yu olurdı LXXI.1.
tegin 'ätizmişin a ı.-maşın LXVIII.iç.

yoġur- YWXWR-, yoğurmak, daha yoğun hâle getirmek; (çamur vb.) yoğurarak yürümek, ayaklarıyla çiğnemek, bir yol açmak.
[krş. not XXXIX.1. ← *yoġ-* "kalın olmak, yoğun olmak" + *-'r-* ettirgenlik eki = "yoğun, kalın hâle getirmek, koyulaştırmak".]
ol lenḫua yoluġ y.-u usar siz XXXIX.1.
anı y.-u usar XXXIX.7.

yoḳ YWX, YWQ, yok, var olmayan, yoksun.
[Eski ve Orta Türkçede, Türkmence, Yakutça vb.nde ünlüsü uzun: krş. Tuna, *age.*, s. 262 ve Räsänen, *age.*, s. 12. *yoḳ*, eylem türevi olarak *yod-* "yok etmek" bulunan **yo-* eyleminin ad türevi olabilir: krş. *AG*, 127.]
y. çıġay V.5, VI.1, XLVIII.1, LXVII.4.
tarımaḳda ädgü y. kim XIII.3.
yazuḳum y. ersär A.2.

yoḳad- YWX'D-, varlığı sona ermek, ölmek, yok olmak.
taluy içintä y.-tı LIV.1.
alku y.-tı LIV.2.

yoḳḳaru YWQ'RW, yukarıya doğru, yukarıya, yukarı.
[Kuşkusuz *yoḳ* "yükseklik, yüksek, yükselen" (krş. K, III, 4.16: *yoḳ yer*) + *-ḳaru* "-e doğru" anlamındaki yön gösteren ekten oluşmuştur. Ayrıca krş. Schinkewitsch, "Rabγūzī's Syntax", 69. *Wb*, III, 401, burada *yoḳḳarı / yoḳġarı* biçimleri geçiyor. Ekin ünlüleri uzun olmalı: krş. T. Tekin, *age.*, s. 165 ve 170.]
y. turġalı XIX.5.
bu yerdä y. y. turmaz men
y. turdı LX.5.

yoḳla- YWQL'-, yükselmek, yukarı çıkmak.
[← *yoḳ* "yüksek, yükseklik" (*yoḳ-ḳaru*'num) + *-la-* addan eylem yapan ek.]
kök täŋrikä y.-ġay LVII.3.

yol YWL, yol.
[Ünlüsü uzun: krş. Ligeti, "Les Voyelles longues", s. 190; Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 11 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162.]
ol lenḫua y.-uġ yoġuru XXXIX.1.
ḳurtulmak y.-ḳa tägināälim LII.2.
y.-ta öŋi olġurtı LXVI.2.

yolçı YWLCY, kılavuz, çok tecrübeli kişi.
ädgü köni y. yerçi bolup XL.8.

yorı- YWRY-, yürümek, gitmek, dolaşmak, serbestçe gezmek.
[İkinci ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 266 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 166.]
ḳorḳsar aşnurak y.-ŋlar XXXII.5.
suvda y.-p XXXVI.5.

täpräyü y.-yu umadı XXXVII.2.
sansız yer körü y.-mış kärgäk LVII.4.

yorı- YWRY-, çözmek, sökmek.
[*yor-* "çözmek" eyleminin *-ı-* ile pekiştirmeli varyantı (krş. *MatMorph*, s. 152). krş. not XXXIII.4.]
temir ışıġ y.-dı XXXIII.4.

yuḫ- YWLY-, çekmek, koparmak.
ḳızġun sukar y.-yur I.5.

yuluġ YWLWX, satın alma, satın alış.
[Br. *yuluġ CC*'de *yul-* "yolmak, alıp götürmek, bir kurtulmalık ödeyerek tutsaklıktan kurtarmak, kurtarmak".]
satıġka y.-ḳa barsar XIV.1.

yumburu YWMPWRW, top hâlinde, top biçiminde, yumru, top gibi sıkıştırılmış.
[← **yumbur-, yumur-* "top biçiminde sıkıştırmış" eyleminin genişletilmiş varyantı + *-u* ulaç eki. krş. not LXV.4.]
teginig y. yatġurup LXV.4.

yunt YWNT, at.
[Br. *yunt* ve Tib. *yun* (krş. Pelliot, tibétain 1283, 91. satırdaki *Ha-la-yun-log*, bu kısmın çevirisi için bak. J. Bacot, *JA*, CCXLIV, 1956, s. 147 ve 152). Samoyedcede at adı, Türkçeden ödünçlendiği sanılan asıl **yunta* (krş. A. Joki, *Die Lehnwörter des Sajansamoyedischen*, s. 138) sözcüğüne kadar gidiyormuş gibi görünüyor. Bununla birlikte D. Sinor, "Notes on the equine terminology", s. 309-312'de bu sözcüğün köken olarak Türkçe de Altayca da olmadığının doğrulanabileceğini düşünüyor. Toharca A *yuk* "at" ile bir ilişkisi olabilir mi? *yont, yund* ve *yunt* söylenişleri Anadolu ağızlarında tanıklanmaktadır (krş. *SözDDer*, s. 1538, 1552 ve 1553).]
y. ud çoḳar III.1.

yuŋ YWNK, yün.
[Art ünlülü *yuŋ* okunuşu belki de *yüŋ*'den daha eskidir. krş. özellikle K'de *yuŋlamak* ve *yuŋlatmak*; Küerik ve Tarançide *yuŋ* (*Wb*, III, 543) ve Mo. *uŋgasun*. K, III, s. 361.1'e göre *yuŋ* sözü Argu, Yağma ve Karluk lehçelerinde "pamuk" anlamına geliyormuş.]
y. äŋirär II.3.

yüksäk YWKS'K, yüksek, uzamış.
[← *yüksä-* "yükselmek, uzamak" + *-k* eylemden sıfat yapan ek. krş. not LXI.5.]
y. ediz orunluḳın kodı LXI.5.

yürüŋ (veya *yörüŋ*?) YWRWNK, beyaz (süt renginde veya gümüş renginde).
y. kümüş yıp XLII.2.

yüz YWZ, yüz, çehre, yüzey, görkem, yüksek toplumsal mevki.
[T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162'ye göre ünlüsü uzun. ← **yü- / ü-* "yayılmak" + *-z* eylemden ad yapan ek? krş. not LXI.5.]
atlıg y.-lüġkä XII.5.
atlıgı y.-lüġü XX.3.
munuŋ y.-in yemä körmäyin LXIII.1.

yüz YWZ, yüz (100).
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263'e göre ünlüsü uzun.]
beş y. satıgçı XXII.3.
beşär y. ärün XXIV.2.
ol beş y. är XXIV.6.
beş y. äränniŋ XXVIII.2.
beş y. ärän LIII.5.
beş y. ud LXV.2.
beş y. koltġuçı LXXII.2.
ol beş y. koltġuçılarıġ LXXV.6.
ol beş y. koltġuçılar LXXVII.1.

CamScanner ile tarandı

HARF ÇEVİRİMLERİNİN KARŞILIKLARI ÇİZELGESİ

Yazmalarda birden fazla yazımı görülen sözcüklerde, seyrek geçen biçimler yazı çeviriminden sonra konulan ayraçlarla (sık geçen biçime) gönderilmiştir. Harf çevirimi işaretlerinin sırası şöyledir: ', P, C, D, X, Q, K, L, M, N, R, S, Ş, T, V, Y, W, Z ve Ż.

"C- = aç-
"CY = eçi LVI.8
"CYN- = açın-
"D' = ada
"D'X = adaḳ LXV.5
"D'Q = adaḳ
"DRYL- = adrıl-
"DRWQ = adruḳ
"DYN = adın
"DYNCYX = adınçıġ
"XDWX = aġduḳ
"XLYX = aġılıḳ
"XN'- = aġna-
"XRLX = aġırlıġ
"XRWQ = aġruḳ
"XY = aġı
"XYCY = aġıçı
"XYT- = aḳıt-
"XW = aġu
"XZ = aġız (aġz-) A.15
"XŻ = aġız (aġz-)
"Q = aḳ
"QL'- = aḳla-
"QT'RYL- = aḳtarıl-
"L = al
"L- = al-
"LXYN- = alḳın-
"LXW = alḳu
"LQW = alḳu XXVIII.4, XLIX.2, LXXI.2, LXXII.1 ve .3
"LK- = elg- (elig) LXXI.1
"LNKW- = alŋu-
"LTY = altı
"LTWN = altun
"MK'K = ämgäk V.5, VI.2
"MR'X = amraḳ
"MR'Q = amraḳ LXII.7
"MRX = amraḳ LVIII.iç.
"MTY = amtı
"N = an
"NC' = ança
"NCWL'YW = ançulayu
"NK' = aŋa
"NT' = anta
"NT'X = antaġ
"NY = anı
"NYN = anın
"R' = ara
"RT'- = arta-
"RT'T- = artat-
"RTWQ = artuḳ
"RYX = arıġ
"RWXL'- = aruḳla-
"RWQ = aruḳ
"S(=Ş?)- = as-
"S'X = asaġ XLVIII.2
"S'N = esän (asan?) XXV.6
"SX = asaġ (asıġ?)
"Ş = aş
"Ş'- = aşa-
"Ş'N- = aşan-
"ŞL'- = aşla- (?)
"ŞNW = aşnu
"Ş(=S)YL- = aşıl- (asıl-?)
"T = at
"TL'NTWR- = atlantur-
"TYZ- = 'ätiz-
"TWK = ätük ('ätük?)
"V(=Y?)' = aya
"VCY = avçı
"VCX' = avıçḳa
"VCQ' = avıçḳa XXXVII.7
"V(=Y?)YX = ayıġ XXXV.5
"VYNCX' = avıçḳa (avınçḳa?) XXXVII.1
"Y = ay
"Y- = ay-
"Y(=V)' = aya
"Y'X = ayaġ LVI.4
"YX = ayaġ (aġıġ?) III.7, LXXIV.5
"YT- = ayıt- (ayt-?) V.2, XII.6
"YYX = ayıġ
"Y(=V)YX = ayıġ XXXV.5
"YYT- = ayıt-
"Ż = az
'CY = eçi XXX.iç.
'DKW = ädgü

'LP = alp
'LXW = alḳu XVII.6
'LK- = elg- (elig)
'LYK = elig LXXX.3
'M'RY = ämärı
'MK'K = ämgäk
'MK'N- = ämgän-
'MR'Q = amraḳ IX.5, XXV.4, LIII.4, LXXVIII.5
'MTY = amtı XVI.5, A.5
'N'Ç'N- = änäç<I>än-
'NK ("NK?) = aŋ (äŋ?)
'NKYR- = äŋır-
'R = är
'R- = er-
'RDNY = ärdini (ärdäni?)
'RDYNY = ärdini XIV.7, XXI.3
'RK = ärk
'RSL'N = arslan
'RT- = ärt-
'RTYNKW = ärtiŋü
'RTWNKW = ärtüŋü III.8
'RYNC = erinç
'T'WYZ = ät'öz
'V = äv
'YC = iç
'YCK'RW = içgärü
'YCKW = içgü (içkü?)
'YCY = eçi
'YD- = ıd-
'YDY = ıdı (idi?)
'YDYŻ = ediz
'YXL'- = ıġla-
'YXL'Ş- = ıġlaş-
'YKRKŞL- = egr(ä)kş(ä)l-
'YKY = ekki
'YKYD- = egid-
'YKYKW = ekkigü
'YKYL'YW = ekkiläyü
'YKYNTY = ekkinti
'YL = el (il?)
'YL'K = elläg (ellig?) IV.2
'YLT- = elt- (elit-?) LII.3, LXVII.6, LXXV.1, LXXV.5
'YLYK = ellig
'YLYNCW = ilinçü
'YLYT- = elit-
'YN- = en-
'YN'L = ınal
'YN'RW = marı
'YNC' = inçä
'YNCYP = inçip
'YNK'K = ıŋäk
'YNKL'- = iŋlä-
'YNNC = ınanç
'YNY = ini
'YR'Q = ıraḳ
'YRL'- = ırla- (krş. yırla-) LXVIII.iç.
'YRŞY = ırşı
'YRYNC = erinç X.1 ve irinç
'YS'N = esän
'YSYRK'- = esirkä-
'YŞ = eş ve iş (tş?)
'YŞL'- = işlä- (ışla-?)
'YŞYD- = eşid-
'YŞYX = ışıġ
'YT = ıt
'YTT' = ıtta (krş. ıta) LVII.3
'YTYZ- = ıtız- veya etiz- (krş. atız-) LXXI.1
'YYTWR- = itür-
'W- = u-
'WCWZ = uçuz
'WD = ud
'WDCY = udçı
'WDY- = udı-
'WDWX = oduġ ve uduġ
'WDWN- = udun-
'WDWŻ- = uduz-
'WXL- = oġl- (krş. oġul)
'WXRY = oğrı
'WXWL = oğul
'WXWŞ = oğuş
'WQ- = uk-
'WQY- = oḳı-
'WL = ol
'WLXWR- = olgur-
'WLTY = ulatı
'WLY- = ulı-
'WLWX = uluġ
'WLWR- = olur-
'WLWŞ = uluş
'WN = on
'WN- = una- (?) XXXII.8
'WN'- = una-
'WR- = ur-
'WRDW = ordu
'WRTW = ortu

CamScanner ile tarandı

'WRSWXWŞ- = ursuḳuş-
'WRWNLWQ = orunluḳ
'WTRW = utru
'WTRWQ = otruḳ
'WV'T- = uvat-
'WY- = ö-
'WYPYŞ- = öpiş-
'WYC = üç
'WYCWN = üçün
'WYD = öd
'WYK = ög
'WYK = öŋ (ög?) XXXVII.5
'WYKL'N- = öglän-
'WYKRWNCWLWK = ögrünçülüg
'WYK SR'- = ögsirā-
'WYKWK = ögük
'WYKWR- = ögür-
'WYKWŞ = üküş
'WYKWZ = ögüz
'WYL = öl
'WYL- = öl-
'WYLWK = ölüg ve ülüg
'WYLWM = ölüm
'WYLWR- = ölür-
'WYN- = ön- (ün-?)
'WYNK = öŋ
'WYNKR' =öŋrā
'WYNKY = öŋi
'WYNT'- = üntä-
'WYNTWR- = öntür-
'WYR = ür (ör?)
'WYTKWR- = ötkür-
'WYTL- = ötlä– XXXV.6
'WYTL'- = ötlä-
'WYTRW = ötrü
'WYTWK = ötüg
'WYTWN- = ötün-
'WYTWRW = ötürü (krş. ötrü)
'WYZ = öz
'WYZ' = üzä
'WYZLWK = özlüg
'WYZWL- = üzül-
'WZ = uz
'WZ- = oz-
'WZ'T- = uzat-
'WZXWR- = ozġur-
'ZWK = äzük (äzüg?)
P'- = ba-
P'KL'- = bäklä-
P'KR'K = bägrāk
P'KRW = bäkrü
P'KY = bägi (bäki?)
P'LKWR- = balgür-
P'LTYR = bältir
P'LYX = balıḳ "kent" ve balıḳ "balık" XVII.2
P'LYXCY = balıḳçı
P'LYQ = balıḳ "kent" XXXIX.3, LXX.4, LXXIV.1 ve "balık" LVIII.7
P'R = bar
P'R- = bar-
P'R'N'S = baranas
P'RC' = barça
P'RT- = bert-
P'RYX S'- = barıġ-sa-
P'RYM = barım
P'RW = bärü
P'Ş = baş
P'ŞCY = başçı
PT'TW = batatu
P'Y = bay
PRT- = bert- XI.5
PYL = bel
PYL- = bil-
PYLK' = bilgä
PYLYN- = bilin-
PYR = bir
PYR- = ber-
PYR'R = birär
PYRK'RW = birgärü
PYRKW = bergü
PYRL' = birlä
PYRT- = bert- LXIX.1
PYRWK = birök
PYŞ = beş
PYTK'CY = bitkäçi
PYTY- = biti-
PYZ = biz
PW = bu
PWDV(=Y?)SVT = bodısavat XLV.3
PWDYSVT = bodısavat
PWDWN = bodun
PWXWZ = boġuz
PWQ' = buḳa
PWL- = bol- ve bul-
PWLWNCWSWZ = bulunçusuz
PWLWNK = buluŋ
PWR- = bol- VII.8 ve bul- X.5

PWRX'N = burxan
PWRLWX = borluḳ LXXIX.2
PWRLWXCY = borluḳçı LXXIV.7 ve LXXVIII.7
PWRLWQ = borluḳ
PWRLWQCY = borluḳçı
PWS'N- = busan-
PWŞY = poşı
PWŞY CY = poşıçı
PWŞWK = büşük
PWŞ(=S)WŞ = buşuş (busuş?)
PWTWK = bütüg
PWYRWX = buyruḳ
PWZ = böz
PWZ'XW = buzaġu
C'VYŞ = çäviş
CXRY = çıġarı (çıġrı?)
CYX'Y = çıġay
CYMPWDVYP = çımbudvıp
CYNKR'TXW = çıŋratġu
CYNT'M'NY = çintämäni
CYT'M'NY = çintämäni (?) XIV.7
CWX- = çoḳ-
CWLVW = çulvu
CWMWR- = çomur-
ÇWR = çor
X'P'XCY = ḳapaġçı
X'PYXCY = ḳapıġçı LXVI.1
X'C = ḳaç
X'D'Ş = ḳadaş LII.7, LIII.4
X'L- = ḳal-
X'LTY = ḳaltı
X'LYN = ḳalın
X'LYT- = ḳalıt-
X'M'X = ḳamaġ XIV.8
X'M'XYN = ḳamaġın XXIII.2
X'N = ḳan "kan" ve ḳan "han"
X'NC' = ḳança LXXVIII.1
X'NK = ḳaŋ
X'NTWR- = ḳantur-
X'R'CWQ = ḳaraçuḳ (xaraçuḳ?)
X'RY = ḳarı
X'T = ḳat
X'T'XL'N- = ḳataġlan-
X'YW = ḳayu
X'ZX'NC = ḳazġanç
X'ZX'N- = ḳazġan-
XR' = ḳara
XT' = ḳata XXII.iç.
XYDYX = ḳıdıġ
XYL- = ḳıl-
XYLYNC = ḳılınç
XYZ = ḳız
XYZ = ḳız XI.7 ve XLI.5
XWPWZ = ḳopuz LXX.7
XWL = ḳol ve ḳul LXIII.iç.
XWL- = ḳol- VII.4 ve LI.2
XWLTXWCY = ḳoltġuçı
XWM'RW = xumaru (ḳumaru?)
XWN- = ḳon- LXXX.6
XWNCWY = ḳunçuy
XWRX- = ḳork- XI.2
XWRXYNC = ḳorkınç
XWRTXWCY = ḳoltġuçı X.5
XWRWX = ḳuruġ VII.8
XWŞ = ḳuş
XWŞCY = ḳuşçı
XWT = ḳut VI.4, XXXIII.5, LXXVI.5, XLVIII.dış., XLIX. iç. ve LVIII.iç.
XWT'D- = ḳutad-
XWT'R- = ḳutar- (krş. ḳutġar-) LXXVI.6
XWTX'R- = ḳutġar-
XWTLWX = ḳutluġ
XWVR'X = ḳovrag
XWVY = ḳovı
XWY = ḳoy
XWZXWN = ḳuzgun
Q'P'X = ḳapag
Q'P'XCY = ḳapaġçı XLII.5
Q'C = ḳaç XXIII.8
Q'C'N = ḳaçan
Q'D'Ş = ḳadaş
Q'DXW = ḳadġu
Q'DYN = ḳadın
Q'L = ḳal
Q'L- = ḳal- XXXVI.1
Q'LTY = ḳaltı LXVIII.4
Q'M'X = ḳamaġ
Q'MYL- = ḳamıl-
Q'MYŞ = ḳamış
Q'MWXWN = ḳamuġun XXIV.7
Q'N = ḳan IV.6, XLIII.4, XLVI.3 ve .7
Q'NC' = ḳança
Q'NK = ḳaŋ V.1, VIII.3, XX.2 ve .5, XXVIII.8, LVI.7 ve LXXVII.8
Q'NT' = ḳanta
Q'R'M = ḳaram
Q'RS = ḳars

CamScanner ile tarandı

Q'T' = kata XXIV.1
Q'VYŞ- = kavış-
Q'ZX'N- = kazğan- VIII.3
QYDYX = kadığ LXXIII.6
QYL- = kal- XLVIII.3
QYLYNC = kalınç LXII.5
QYN = kın
QYNLYQ = kınlık
QYRQYN = kırkın
QYY- = kıy-
QYZ = kız LXIV.4
QWP = kop
QWPWZ = kopuz LXXI.1
QWCWŞ- = kuşuş-
QWD- = kod-
QWDY = kodı
QWL = kul LV.iç.
QWL- = kol-
QWLXWCY = kolguçı
QWLQ'Q = kulkak
QWLTXWCY = koltğuçı LXXII.2
QWLWQ = kulluk
QWM = kum
QWN- = kon-
QWNCWY = kunçuy XLIII.4
QWNKQ'YW = kuŋkayu LXIX.7
QWNKQ'W = kuŋkau LXX.3
QWRXYNCYX = korkınçığ
QWRQ- = kork-
QWRQYNCYX = korkınçığ XXVI.5
QWRWX = kuruğ I.3
QWŞ = kuş LXXII.8 ve LXXV.3
QWT = kut
QWTLWX = kutluğ XXI.4 ve XLV.2
QWVR'- = kovra-
QWZXWN = kuzğun I.4
K'L- = käl-
K'LWR- = kälür-
K'MY = kemi XXXIV.2
K'MYŞ- = kämiş-
K'YYK[CY] = keyikçi
KL- = käl- XXV.üst.
KMY = kemi
KNTW = käntü
KR'KLYK = käräklig
KRK'K = kärgäk
KY = *ke
KYC = keç
KYCYK = kiçig
KYKYNC = kiginç
KYKWR- = kigür-
KYM = kim
KYMYCY = kemiçi
KYN = ken
KYNKR'N- = keŋrän-
KYNTYR = kentir
KYR- = kir-
KYRTKWN- = kertgün-
KYRYKS'- = kirigsä-
KYŞY = kişi
KYZL'- = kizlä-
KW = kü
KWN = kün VII.4
KWNKWL = köŋül XIV.5 ve LXIX.alt.
KWR- = kör- III.8, IV.3 ve A.3
KWYC = küç
KWYC'- = küçä-
KWYCLWK = küçlüg
KWYD'N = küdän
KWYK = kök
KWYLYT- = kölit-
KWYLWK = kölük
KWYMWŞ = kümüş
KWYN = kün
KWYNKL- = köŋl-
KWYNKWL = köŋül
KWYNY = köni
KWYR- = kör-
KWYRK = körk
KWYRKL' = körklä
KWYRWŞ- = körüş-
KWYS(=Ş)'N = küsän
KWYSWŞ = küsüş
KWYT = köt
KWYVRWK = küvrüg
KWYZ = köz
KWYZ'D- = közäd-
KWYZ'TCY = közätçi
KWYZWN- = közün-
L'XZYN = laġzın
LYNXW' = lenxua
LW = lö
LWW = lö
M'X'YT (?) = maxayat (? krş. maxarıt)
M'N = men XI.7 ve A.21
M'NK' = maŋa
M'NKR'- = maŋra-
M'NKY LYK = mäŋilig

M'NYNK = meniŋ
MX'RYT (?) = maxarıt (?)
MXY'N' = maxayana
MN = men
MNY = meni VI.4
MYNK = miŋ
MYNYNK = meniŋ LXXX.2
MW = mu/mü
MWNC' = munça
MWNCWX = monçuk
MWNCWL'YW = munçulayu
MWNK = muŋ
MWNT' = munta
MWNTWD' = muntuda
MWN(=Y?)TWZ = munıuz
MWNY = muni
MWNWNK = munuŋ
N' = nä
N' 'WYCWN = nä üçün
N'C' = näçä
N'CWK = näçük
N'K' = näkä
N'KLWK = näglük
N'KW = nägü
N'NK = näŋ
N'R'T' = narata (?)
NWM = nom
NWML'- = nomla-
S'P- = säp-
S'XL'N- = saklan-
S'XYN- = sakın- XII.4 ve XIV.6
S'XYNC = sakınç LXVI.8
S'QYN- = sakın-
S'QYNC = sakınç
S'KYZ = säkiz
S'N = san
S'N = sen VI.3
S'N- = san-
S'NC- = sanç-
S'RYX = sarığ
S'ŞL- = säşil-
S'T- = sat-
S'TYX = satığ
S'TYXCY = satığçı
S'YW = sayu
S'V = sav
S'V- = sev-
S'VYK = sevig
S'VYN- = sevin-
S'VYNC = sevinç
SN = sen LIV.4
SNC- = sanç- LVIII.1
SV = sav LV.2
SV- = sev- XXX.5
SYV- = sev- LVI.7
SYXT'- = sıkta- LVIII.7
SYXT'Ş- = sıktaş-
SYQT'- = sıkta-
SYL'R NY = silärni (krş. sizlärni)
SYN = sen XIX.3
SYN- = sin-
SYNY = seni
SYNKWR- = sigür-
SYŞ = sış
SYY = siy XXXIX.8 (krş. siz)
SYWQ = sıyuk
SYZ = siz XL.1, LI.5, LI.6, LV.4, A.9, .14 ve .17
SYZL'R = sizlär
SYZL'RNY = sizlärni XXXII.5
SYZYNK = sizin A.20
SYZYNK' = sizigä
SYZ = siz
SYZL'R = sizlär XLI.4
SYZNY = sizni
SYZYN- = sezin-
SYZYNK = sizin XVI.5
SW' = sua
SWX'NCYX = sogançığ
SWQ- = suk-
SWL'- = sola-
SWR(=Y?)- = soy- (?)
SWS- = sus-
SWV = suv
SWV'- = suva-
SWVCY = suvçı
SWY- = sö- (sü-?)
SWYK- = sök-
SWYKWT = sögüt
SWYLWX = suylug
SWYR- = sür-
SWYRWK = sürüg
SWYZ = söz
SWYZL'- = sözlä-
SWYZWL- = süzül-
T'P' = tapa
T'P'X = tapağ
T'PL'- = tapla-

CamScanner ile tarandı

T'PR'- = täprä-
T'PYN- = tapın-
T'X = tağ
T'XY = takı VII.3
T'Q = taḳ
T'QY = taḳı
T'K = täg ve täk
T'K- = täg-
T'KL'R- = täglär-
T'KR' = tägrä
T'KYN- = tägin-
T'KWR- = tägür-
T'KZYNC = tägzinç
T'L- = tal-
T'LYM = talım
T'LW = talu XV.5 (krş. taluy)
T'LWY = taluy
T'MYR = temir
T'MW = tamu
T'NK = taŋ "tan" ve "şaşılacak"
T'NKL'- = taŋla- "tan sökmek" ve "hayret etmek"
T'RT- = tart-
T'RY = tări
T'RY = tarı-
T'RYX = tarığ
T'RYXCY = tarığçı
T'Ş(=S?) = taş (tas?), kişi adı
T'Ş = taş
T'ŞX'RW = taşġaru
T'T'XLX = tataġlıġ LXXI.6
T'TYXLYX = tatığlıġ XLVI.4
T'VR = tavar
T'Z- = täz-
T'Ẓ- = täz- LIX.7
TLWY = taluy XXIV.1
TMYR = temir XXXIII.3
TNKRY = täŋri
TNKRYM = täŋrim
TY- = te-
TYD- = tıd-
TYDYX = tıdığ
TYKYN = tegin
TYL = til
TYL- = tilä- LXIX.7.
TYL'- = tilä-
TYLX = tı(n)lığ XXI.5
TYMYN = timin
TYMYR = temir XXXI.5
TYN = tın
TYN- = tın-
TYNLX = tınlığ I.7, II.2, .8, XXVI.6, XXXV.3 ve XLVII.6
TYNLYX = tınlığ
TYNTWR- = tıntur-
TYR'- = türä-
TYRYK = türig
TYRYL- = teril-
TYT- = tet- ve tit-
TWPYR- = tupir-
TWD' = tuda
TWX- = toġ-
TWXDY = toġdı
TWXMŞ = toġmış XXVI.üst. ve LXII.üst.
TWXMYŞ = toġmış
TWXY- = toḳı- XXXIII.1
TWQY- = toḳı- II.5
TWQYT- = toḳıt-
TWL- = tol-
TWLW = tolu
TWLWY = toluy (krş. taluy)
TWN = ton
TWR- = tur-
TWRCY = torçı
TWRXWR- = turġur-
TWRQ'RW = turḳaru
TWSW = tusu
TWŞ = tuş
TWŞ- = tuş-
TWT- = tut-
TWTWX = totoḳ
TWTWZ- = tutuz-
TWYK'- = tükä-
TWYK'L = tükäl
TWYK'TY = tükäti
TWYM'N = tümän
TWYNKYT- = töŋit-
TWYNKWR = tüŋür
TWYRLWK = törlüg
TWYRT = tört
TWYRW = törü
TWYRW- = törü-
TWYŞ = tüş-
TWYT- = tüt-
TWYTWN = tütün
TWYZ = töz
TWYZW = tüzü
TWZ'XCY = tuzaḳçı

TWZW = tuzu XXI.1 (krş. tusu)
Y'DYL- = yadıl-
Y'K = yäk
Y'LX'- = yalġa-
Y'LX'N = yalġan
Y'LNKWS = yalınus
Y'N' = yenä A.5
Y'NKY = yanı
Y 'NKYL- = yanıl-
Y'NTRW = yantru
Y'R'- = yara-
Y'R'T- = yarat-
Y'RLYX X'- = yarlıġḳa- IV.4, V.7
[Y'R]SY- = yarsı-
Y'RW- = yaru-
Y'Ş'- = yaşa-
Y'T- = yat-
Y'TXWR- = yatġur-
Y'Z- = yaz-
Y'ZWX = yazuḳ XLIII.iç.
Y'ZWQ = yazuḳ A.2
Y'ẒWQ = yazuḳ VIII.1.
YK'N = yegän
YM' = yemä
YR = yer XVI.8
YRLX = yarlıġ "acınacak" ve "buyruk"
YRLX'- = yarlıġḳa- XXI.8
YRLQ'- = yarlıġḳa- X.2, XXXIII.2, XLV.6 ve LXXVIII.3
YRLYX = yarlıġ XIX.7
YRLYX'- = yarlıġḳa- VIII.3
YRLYX X'- = yarlıġḳa- VI.6, XVI.3, IX.5, XI.2
YRLYX Q'- = yarlıġḳa- XIX.3
YVL'X = yavlaḳ LXIII.3
YVL'Q = yavlaḳ XXX.5
YVLQ = yavlaḳ XXX.2
YYP = yıp
YYXL'- = yıġla- X.5 (krş. ıġla-)
YYKR'K = yegräk
YYL = yel ve yıl
YYL'N = yılan
YYLXY = yılkı
YYMYŞ = yemiş
YYMYŞLYKCY = yemişlikçi
YYN' = yenä
YYNCW = yençü
YYNK'Q =yınaḳ
YYR = yer ve yır
YYR- = yer-
YYRCY = yerçi
YYRCY L'- = yerçilä-
YYRTYNCW = yertinçü (krş. yertünçü)
YYRTWNCW = yertünçü XIV.8
YYRYN- = yerin-
YYT- = yet- "alıp götürmek" ve "yetişmek"
YYTY = yetti
YWX = yoḳ V.5, VI.1 ve XIII.3
YWX'D- = yoḳad-
YWXWR- = yoġur-
YWQ = yoḳ
YWQ'RW = yoḳḳaru
YWQL'- = yoḳla-
YWKS'K = yüksäk
YWL = yol
YWLCY = yolçı
YWLWX = yulug
YWLY- = yulı-
YWMPWRW = yumburu
YWNK = yuŋ
YWNT = yunt
YWRY- = yorı- "yürümek" ve "çözmek"
YWRWNK = yürüŋ
YWẒ = yüz "yüz, çehre" ve "yüz, 100"
W'XŞYK = waxşik

CamScanner ile tarandı

KİMİ EKLER

-a- / -ā- ~ -ä- / -ı- ~ -u- / -o- Pekiştirme anlamı veren, eylemden eylem türeten ek.
[krş. *MatMorph*, s. 152. Addan eylem türeten ekte olduğu gibi, burada da ünlünün uzun olduğu sanılıyor: krş. "UzVok", s. 266 ve "MT Long Vowels", s. 165.]
bk. *ağna-/ağına-* (?), *arta-* (?), *tokı-*, *yorı-* (not XXXIII.4).

-ad- / -ād- Sözcük kökünün belirttiği duruma gelmek, nitelikte olmak, nitelik kazanmak kavramını anlatan, addan eylem türeten ek.
[← ***ad-* "başka olmak, farklı olmak, durum değiştirmek", W. Bang, "TurkBr III", s. 410'a göre. *AG*, 86; *MatMorph*, s. 144. Bu ekin ünlüsü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 266 ve "MT Long Vowels", s. 166.]
bk. *kutad-*.

-ar / -ār Asıl sayılara eklenen üleştirme eki.
[krş. *MatMorph*, s. 86. Batı Toharcasında (B) da üleştirme eki *-ār*'dır (krş. *TochEl I*, s. 161).]
bk. *birār*, *beşār yüz*.

-ç / -'ç Küçültme anlamı veren, addan ad türeten ek.
[Krş. *AG*, 44 ve *MatMorph*, s. 92]
Bak. *keç*, *känç*.

-ça / -çā Eşitlik anlamı veren, addan ad türetim eki: -e eşit, ... kadar, ... gibi, -e kadar, -e göre.
[Bu ek veya edat, eylemin ortaç vb. gibi değişik biçimlerine de eklenir (krş. daha sonraki *-gınça*). *AG*, *Äquativ* altında s. 196; *MatMorph*, s. 70. "MT Long Vowels", s. 170'e göre ekin ünlüsü uzun olmalı.]
bk. *ançа*, *ançulayu*, *inçä (inçäk, inçip)*, *barça*, *belçā*, *boğuzça*, *ḳança*, *keçä* (? krş. not XIII.7), *köŋülçä*, *munça*, *munçulayu*, *näçä (näçük)*, *tükägüçä*, *tutarça*.

-çaḳ / -çāk ~ -çuḳ / -çūk ~ -çıḳ / -çik Küçültme anlamı veren, addan ad türeten ek.
[← *-ç + -'k*? krş. *MatMorph*, s. 93; *AG*, 46.]
bk. *monçuḳ* (?).

-çı / -çi (-ğuçı vb.) "Bir mesleği icra eden, bir göreve sahip olan, bir işi yapan ya da yapacak olan kişi" anlamı veren, addan ve eylemden ad türeten ek.
[Bu ek *-ğu*, *-ma* ve *-ta / -da* (bunun oluşumunun anlaşılması güçtür: krş. Bang, "Studien II", s. 919) gibi eylem biçimlerine, hatta eylem köklerine de eklenebilir. bk. *AG*, 47, 222, 115 ve 132; *MatMorph*, s. 94, 119, 120 ve 129. "UzVok", s. 271 ve "MT Long Vowels", s. 169'a göre ünlü uzun olmalı; "bir şeye sahip olan" anlamındaki TocharcaB *-tstse* (*-cci* vb.) eki ile ilgili olabilir (krş. *TochEl* I, 222-224)?]
bk. *avçı*, *ağıçı*, *udçı*, *balıkçı*, *borluḳçı*, *kapağçı*, *kolğuçı / ḳoltğuçı*, *ḳuşçı*, *keyikçi*, *kemiçi*, *közätçi*, *satığçı*, *suvçı*, *torçı*, *tuzakçı*, *yerçi*, *yolçı*.

-çıġ / -çig krş. **-sıġ / -sig**.

-daş / -taş ~ -däş / -täş "Arkadaş, meslektaş, aynı duyguyu veya aynı etkinliği paylaşan, birlikte olanlar vb." anlamı veren, addan ad türeten ek.
[krş. *TMEN*, No. 1173; *MatMorph*, s. 96 ve *AG*, 68. Kāşğarî'nin (I, s. 406), köken açıklamasına uygun olan ← *-ta / -da* bulunma durumu eki + *eş* "eş" = "bir yerde, bir alanda, bir etkinlikte veya bir konuda *eş*" açıklamalarına da bk. "Uz Vok", s. 265 ve "MT Long Vowels", s. 163'e göre *kadaş*'taki *-daş*'ın ünlüsü uzun olmalı.]
bk. *qadaş* ve *adaş* (not LXIV.6).

-du / -dū krş. **-tu / -tū**.

-duḳ / -tuḳ ~ -dūk / -tük Bitmişlik, tamamlanmışlık bildiren eylem adları oluşturan eylemden ad yapım eki.

[krş. *AG*, 108, 136 ve 224; *MatMorph*, s. 121.]
bk. *öntüktä*, *kältükim*, *tedükünüz*.

-ğ- / -g- krş. **-ḳ- / -k-**.

-ğ'n / -g'n ~ -ḳ'n / -k'n Topluluk bildiren addan ad türeten ek.
[krş. *AG*, 50; *MatMorph*, s. 54 ve Bang, "Man-Erz", s. 22. Bu ek *kün* "insanlar, halk" sözcüğüne denk düşebilir ama hem ekin hem de sözcüğün kökeninde Çince *qún* 群 M **gjuən* "sürü, kalabalık, grup, topluluk, sınıf" sözcüğünü görebiliyorum. krş. not XLII.2.]
bk. *alkuğun*, *kamağın / kamuğun*, *ḳarkın*, *kuzğun* (?).

-ğ'r- / -g'r- krş. **-ḳ'r- / -k'r-**.

-ğa- / -gā- krş. **-ḳa- / -kā-**.

-ğalır / -gälir (~ **-ḳalır / -kälir**?) "-e başlamak, bir eylemi yapmak üzere olmak" anlamı veren, geniş zaman oluşturan, eylemlere gelen türetme ekı.
[Bu ekin kökeninde kuşkusuz *käl-* "gelmek, -e gelmek" eylemini görmek gerekir; eylemlere gelen bu *-galı / -gäli* eki de doğal olarak aynı eylemin ulaçlı biçimini gösteriyor. bk. not VII.8. *-g- / -ğ-* yerine *-k- / -k-* ile *-kalır / -kälir*'in okunuşunu kesinleştirecek yazı örneklerini bulamadım. *AG*, 259 ve not; *MatMorph*, s. 180.]
bk. *bolgalır* (not VII.8).

-ğar- / -gär- krş. **-ḳar- / -kär-**.

-ğaru / -gärü krş. **-ḳaru / -kärü**.

-ğay / -gäy ~ -ğa / -gä ~ -ğı / -gi Eylemlerde gelecek zamanı oluşturan ama kimi kez olasılık, yeterlilik veya gerçekleşemezlik ifade eden ek.
[krş. *AG*, 220 ve not 263, 264 vb.; *MatMorph*, s. 215 ve 216; Deny, *Grammaire*, s. 931. Ayrıca krş. not LXXV.2 ve LXXX.4.]
bk. *artatmagay*, *elitgäy*, *ozgurğay*, *bergä*, *kutarğa*, *konmagı*, *tartgı*, *tägmägäy erti*, *täginmägäy ertimiz*, *bilingäy erinç*, *yaragay* vb.

-ğınça / -ginçā ~ -ḳınça / -kinçä "-dikçe, -inceye dek" anlamı veren ulaç ekı.
[krş. *MatMorph*, s. 190; *AG*, 236. "UzVok", s. 272 ve "MT Long Vowels", s. 168'e göre son ünlü uzun olmalı. *-gınça*'nın *-ğın-*'ını *-'n*'li ulacın (*MatMorph*, s. 187) pekiştirilmiş boğazsıl ile tıpatıp aynı bir biçimi olarak açıklamak gerekmez mi?]
bk. *bälgürginçä*.

-'ğlı / -'gli Birlikme veya sık sık yinelenme anlamı vererek şimdiki zaman ortacı oluşturan, eylemlere gelen türetme ekı: "sürekli yapan, durmadan yapan vb."
[Şimdiki zaman ortacı oluşturan *-'g / -'ğ* ile birlikme veya sık sık yinelenme bildiren *-lı / -li* ekinden oluşan bir ek söz konusu olmalı. krş. *MatMorph*, s. 123; *AG*, 111 ve 139; Bang, "NegVerb", s. 123. "Beitr'Wortfor", s. 538'de Bang, *-'ğlı*'nın *-a / -ı / -u* ile ulaç + *ḳal-* "yapmak" eyleminin ulacından gelmesi gerektiğini öneriyordu: *ölügli* ← **öl-ü qıl-ı* (?). Ayrıca krş. not XXVI.6. "UzVok", s. 270 ve "MT Long Vowels", s. 169'a göre son ünlü uzun olmalı.]
bk. *ögli*, *ölügli* (not XXVI.6).

-ğsa- / -gsā- İstek bildiren eylemden eylem türeten ek: "bir eylemi yapmak istemek".
[Anlam olarak şimdiki zaman ortacına aşağı yukarı denk olan, eylem ekı *-'g / -'ğ + -sa- / -sä-* istek ekinden oluşmuş bir ek söz konusu olmalı. Kāşğari (I, s. 28), istek bildiren *-sa- / -sā-* ekini *sa-* "saymak" eylemiyle özdeşleştirir. krş. not LXVIII.8; Bang, "NegVerb", s. 119; Deny, *Grammaire*, s. 1116-1118; *AG*, 154 ve *MatMorph*, s. 150.]
bk. *barığ-sa-*, *kirig-sā-*.

-ğu / -gū (-a-ğu / -ä-gū) ~ -ḳu / -kū Adlara bir genişleme veya pekiştirme anlamı katan, addan ad türeten ek. Sayı adlarına eklenince topluluk adı oluşturur.

CamScanner ile tarandı

[krş. *AG*, 60 ve 205; *MatMorph*, s. 104 ve 84. Kimi kez ad ile *-gu / -gü* arasına giren *-a- / -ä-* (*birägü*, *adınağu* vb.nde), *MatMorph*, s. 91'de belirtildiği gibi tumturaklılık edatı veya pekiştirme eki olarak anlaşılmalı. Grønbech, *Sprachbau*, s. 29'da *-a-* addan eylem türeten ek + *-gu* eylemden ad türeten ek görülüyor. "MT Long Vowels", s. 169'a göre *-āgü*'nün ünlüleri uzun olmalı.]
bk. *ädgü*, *nägü*, *ekligü*, *kamuğun*.

-gu / -gü "Yapacak, yapmaya yönelik, yapmak için" anlamı veren gelecek zaman ortacı veya *nomen futuri* oluşturan, eylemlere gelen türetim eki.
[krş. *MatMorph*, s. 128; *AG*, 115 ve 141.]
bk. *ärtinü*, *içgü*, *ohşağu* (not LXVII.1), *bergü*, *çıpratğu*, *mäŋü / bäŋü* (not LXIII.6), *tükägü,ä* (not XXXIV.3).

-ı / -i ~ -sı / -si Belirtilik gösteren, 3. kişi iyelik eki.
[krş. *AG*, 360, not LXV.3. "MT Long Vowels", s. 169'a göre ünlü uzun olmalı.]
bk. *bukası*, *ulugı*.

-ırkä- / -irkä- ~ -ʿrqa- / -ʿrkä- Bir duygu veya nitelikle dolu olmak anlamı veren, adlardan eylem türeten ek.
[← *irk-* "biriktirmek, yığmak" + *-ä-* pekiştirme eki? krş. not LXXI.3. "UzVok", s. 267 ve "MT Long Vowels", s. 167'ye göre *a / ä* ünlüleri uzun olmalı.]
bk. *esirkä-*.

-ʿk / -ʿk Pekiştirmeli veya küçültmeli bir anlam veren, adlardan ad türeten ek.
[*AG*, 57; *MatMorph*, s. 100. *-k- / -k-* eylem eki ile aynı nitelikte?]
bk. *ögük*, *ögükük*.

-k- / -k- ~ -g- / -g- Kökün anlamını güçlendiren veya genişleten, addan veya eylemden eylem türeten ek.
[krş. *AG*, 91 ve 160; *MatMorph*, s. 146 ve 155. *Uygur*, *Salgır*, *Uturgur*, *ötkür*, *toygur* ve *toymağur*, *uçkur*, *pilgir* vb. gibi biçimler belki bu boğazsıl ekle güçlendirilen eylemlerin geniş zamanları olarak sayılmalıdır (krş. Deny, *Grammaire*, s. 931). Ayrıca bk. *-kʿr- / -kʿr- ~ -gʿr- / -gʿr-*.]
bk. *alkın-*, *sakın-*, *egid-* (?), *kigür-* (*kik- / *kig-*: krş. not XIII.7), *sök-* (?), *yük-* (not LXI.5).

-kʿn / -kʿn krş. **-gʿn / -gʿn**.

-kʿr- / -kʿr- ~ -gʿr- / -gʿr- Ettirgenlik bildiren eylemden eylem türeten ek.
[krş. *AG*, 155; *MatMorph*, s.157. Belki de güçlendirme boğazsılı + *-ʿr-* ettirgenlik eki söz konusudur.]
bk. *olgur-*, *ozgur-*, *ötkür-*, *turkaru* (?), *turgur-*, *yatgur-*.

-ka- / -kä- ~ -ga- / -gä- Adlardan eylem türeten bu ek; sözcüğe, kökün gösterdiği şeyi veya düşünceyi "vermek, getirmek, eklemek vb." anlamlarını kazandırır.
[*AG*, 92; *MatMorph*, s. 146. *ka-* "eklemek" eylemi söz konusu olmalı. krş. not XV.4. "MT Long Vowels", s. 167'ye göre ünlü uzun olmalı.]
bk. *yarlıgka-*.

-kar- / -kär- ~ -gar- / -gär- Kökün belirttiği şeye "eklemek, getirmek, -e doğru gitmek" anlamları katıp addan eylem türeten ek.
[*AG*, 87; *MatMorph*, s. 146. Burada *ka-*'nın *-r-* ile ettirgen ya da pekiştirilmiş biçimi olan (yukarıdaki *-ka-* ile krş.) *kar-* "eklemek, katmak, karmak" eylemi söz konusu olmalı. krş. not XV.4 ve XXXIX.5.]
bk. *kutgar-*.

-karu / -kärü ~ -garu / -gärü Yönelme bildiren, addan ad türeten ek: "-e doğru, -e yönünde vb.".

[Ayrıca *kar-ış-* "karşılamaya gitmek, karşılaşmak" ve *karşı / karşu* "karşı" sözcüklerini de vermiş olan *kar-* (krş. yukarıdaki *-ka-* eki) eyleminin ulacı söz konusu olmalı. krş. not XV.4, *MatMorph*, s. 65 ve 14, *AG*, 186. *-karu / -garu* eki, kimi durumlarda *-gar*'a indirgenmiş olabilir (krş. *MatMorph*, s. 65. *magar* ← *"man-garu*) ama bence öteki durumlarda da *-aru* ve *-ru*'ya indirgenmiş olabilir (krş. özellikle *maru*, *baru*, *keru*). *-karu / -garu* ekinin her iki ünlüsü de uzunmuş gibi görünüyor: krş. "UzVok", s. 272 ve "MT Long Vowels", s. 170.]
bk. *içgärü*, *taşgaru*, *maru* (not XXXVIII.4), *baru*, *birgärü*, *keru* (not XIII.7), *yokkaru*, *yügärü* (not LXI.5).

-kı / -ki Zaman ya da mekânla ilgili sıfatlık ya da konum bildiren, addan ad türeten ek. "-e ait olan (şey), ... olan (şey), bulunan (şey) vb." Bu ek aşağı yukarı bir ilgi adılı ile aynı rolü oynar.
[krş. *AG*, 49, 74 ile 410; *MatMorph*, s. 102 ve not IX.7. Büyük bir olasılıkla İran dilinden bir ödünçleme söz konusudur. krş. Soğdca ilgi adılı *ky* (*GRM*, 1503). Türkçede ilgi ve soru adılı, aynı zamanda bağlılık bildiren bağlaç olan *kim* de belki aynı köktendir (Partça *kym* sözcüğü, *ky* "kim" + *-m* 1. tekil kişi adılını gösteren ekten oluşan soru adılıdır; krş. M. Boyce, *Manichaean Hymn Cycles in Parthian*, s. 190). "UzVok", s. 272 ve "MT Long Vowels", s. 169'a göre *-kı / -ki*'nin ünlüsü uzun olmalı.]
bk. † *barça-kı*, *yer suvda-kı*, *uluşta-kı*.

-kıya / -kiyä ~ -kına / -kinä Pekiştirme veya küçültme bildiren edat veya addan ad türeten ek.
[krş. *AG*, 351; *MatMorph*, s. 103. Bu ek *kıy-* "yontmak, doğramak, kıymak" eyleminin orta çatısı olan *kıyın- / *kıyn-*'ın ulacından geliyor olabilir: krş. not VII.6, tabii *-kıya*, *kıy-*'dan ve *-kına* da *kıyın-*'dan gelmiyorsa. "MT Long Vowels", s. 169'a göre son ünlü uzun olmalı.]
bk. *az-kına*, *ötürü-kiyä*, *bir-kiyä*, *yalnuz-kıya*.

-la / -lä Özellikle belirteç ve sıfat oluşturan, birliktelik anlamı veren, addan ad türetim eki.
[krş. *MatMorph*, s. 66 ve 104. Bu ek, büyük bir olasılıkla *il-* "takılı, bağlı olmak" eyleminin *-ä* ile ulacından geliyor: Uygurca *birlä* ← *bir ila*, tıpkı Osmanlıcadaki *-le* ← *ilä* gibi. krş. not IV.2 *elläg* üzerine. "MT Long Vowels", s. 169'a göre ünlüsü uzun.]
bk. *körklü*, *birlä*.

-la- / -lä- "Katmak, eklemek, kendine vermek, -e dönüştürmek, sağlamak vb." anlamı veren addan eylem türetim eki.
[krş. *AG*, 89; *MatMorph*, s. 147. ← *ula-* "katmak, birleştirmek". krş. not III.2. *-la- / -lä-*'nin ünlüsü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 267; "MT Long Vowels", s. 167.]
bk. *atlantur-*, *ançuluyu*, *akla-*, *aşla-*, *ekkilâyü*, *ığla-*, *ığlaş-*, † *egrikşät(ä)-*, *nomla-*, *saΔlan-*, *sola-*, *sözlä-*, *tanla-*, *tapla-*, *yırla-*, *yokla-* vb.

-lar / -lär Eylemin çekimli biçimlerine de eklenen, topluluk veya çokluk bildiren, addan ad türetim eki. Bir saygı anlamı da ifade edebilir.
[krş. *AG*, 168, 173 ve 174; *MatMorph*, s. 52. ← *ula-* + *-r* geniş zaman eki, "birleşmiş olan, toplanmış olan": krş. not III.2. "UzVok", s. 273 ve MT Long Vowels", s. 169'a göre *-lar / -lär*'in ünlüsü uzun olmalı.]
bk. *äränlär*, *uzlar*, *berdilär*, *bertmänlär*, *bilgälär*, *bodısavatlar*, *inançları*, *kırkınlar*, *kızlar*, *sizlär*, *tağlar*, *yılanlar* vb.

-lı...-lı / -li...-li Çiftler veya diziler hâlinde belirtmek için kullanılan, birikme veya bağlaç anlamında addan ad türeten ek.
[*MatMorph*, s. 104. Bu ek *il-* "takılı, bağlı, bağlanmış olmak" eyleminin *ili* ulacından geliyor olmalı. krş. not IV.2 ve XXVI.6. *-ğ / -g* ile yapılan ortaca eklenince *-ğlı / -gli*

CamScanner ile tarandı

ekini de vermiş olmalı. "UzVok", s. 273 ve "MT Long Vowels", s. 169'a göre ünlü uzun olmalı.]

-lıġ / -lig ~ -laġ / -läg ~ -luġ / -lüg "-lı / -li, ... ile donatılmış, -e ait, -e bağlı, ... kökenli vb." anlamı veren addan ad türeten ek.

[krş. *AG*, 53 ve 77; *MatMorph*, s. 105. ← *il-* "takılı, bağlı, asılı olmak" + *-'g*: krş. not IV.2'deki *ellāg*.]

bk. *atlıġ, ämgäklig, ärdinilig, buşuşluġ, ellig, kutluġ, tınlıġ*, vb.

-lık / -lik ~ -luk / -lük Genelleştirme bildiren, addan ad türeten ek. Soyut adlar yaptığı gibi bir şeyin bulunduğu yeri gösteren adlar, yer adları da yapar.

[krş. *AG*, 54; *MatMorph*, s. 105. ← *il-* "takılı, bağlı, asılı olmak" + *-'k*: krş. not IV.2 *ellāg* üzerine.]

bk. *ağılık, orunluk, yemişlik*.

-'n Vücuttaki organ adlarını gösteren ad yapım eki.

[krş. not XIII.7. Not XIII.7'de verilmiş olan *boyun, burun, erin, yagrın*, vb. gibi *-'n*'li vücut bölümleri adları listesine 𐰴𐰺∑𐰉Dün-Huáng'ın Hotanca-Türkçe bir el yazmasında verilen liste eklenebilir (krş. H. W. Bailey, "A Turkish-Khotanese Vocabulary", s. 294): *alın, ägin, özän, özün, bıkın, boğun, buğun, çikin, karın, yarın* ve *yan*. Ayrıca krş. *MatMorph*, s. 107.]

bk. *kin* (not XIII.7).

-'n Çoğulluk veya topluluk bildiren addan ad türeten ek.

[krş. *AG*, 56; *MatMorph*, s. 54. İran dilindeki *-ān* çoğul ekinden ödünçlenmiş (krş. Lazard, *La Langue des Plus Anciens Monuments de la Prose Persane*, 149)? Ayrıca krş. Grønbech, *Sprachbau*, s. 58 ve 66.]

bk. *ärän* (ve *oğlan*), *bodun* (?).

-'nç ~ -'nçu Soyut adlar oluşturan eylemden ad türeten ek.

[krş. *AG*, 125; *MatMorph*, s. 117. Bang, "TurkBr V", s. 16-18'e göre *-'nç, -n* dönüşlülük eki + *-ş* soyut ad türeten ekten geliyor olabilir: **kork-ın-ış → korkınç*. Ancak *-'nçu*'lu çok sayıdaki ikili biçim nasıl açıklanabilir?]

bk. *enç* ve *ıyınç* (not XXXVIII.4), *ınanç* (*ınançu*), *erinç, ilinçü, irinç* (*irinçü*), *ögrünçülüg, kazğanç, kılınç, korkınç, kiginç, saķınç, sevinç, tägzinç, yertünçü* (krş. not XIV.8).

-'nç(u)suz ~ -'nçsiz "Yapılması olanaksız, -emez" anlamı veren eylemden ad türeten ek.

[*AG*, 125 ve 148. Ayrıca krş. Bang, "TurkBr III", s. 396'daki *adunçsuz* "değişmez, bozulmaz", *unçsuz* "çaresiz, olanaksız, yardım edilmesi olanaksız" ve *särinçsiz* "dayanılmaz".]

bk. *bulunçsuz* (krş. not XIV. 7).

-'nç ~ -'nti Asıl sayılardan sıra sayıları oluşturan, addan ad türeten ek.

[krş. *MatMorph*, s. 82; *AG*, 203. Bang'a göre ("Studien II", s. 917; "TurkBr V", s. 18), sıra sayılarının *-'nç*'si eylemden yapılan soyut adların (*ögrünç*, vb.) *-'nç*'si ile aynı ek olabilir, *üçünç* ise "üçlü, üç tane olan şeyin özelliği" olabilir. Öte yandan *-'nci* ve *-'nti*'nin Toharcada sıra sayı son ekleri olduğunu belirtmeliyim (krş. özellikle *ikante* "yirminci"; bk. *TochEl* I, s. 161.]

bk. *ekkinti, üçünç, beşinç, törtünç, yettinç*.

-'ŋ Anlam olarak *-'g / -'g* ile yapılan şimdiki zaman ortacına benzeyen, eylemden ad türeten ek.

[krş. *MatMorph*, s. 138. Belki de eylemlere gelen *-'g / -'g* eylemden türetme ekinin bir varyantı söz konusudur; ötümlü boğazsıllar ile genizsiller arasındaki nöbetleşmeler konusunda krş. *MatLaut*, s. 195 ve devamı ve *AG*, 30.]

bk. *aġ / aŋ* (krş. not A.2), *alaŋ* (krş. not XXXVII.2), *atsaŋ* (krş. not LXX.1).

-oķ / -ök ~ -ķ / -k Güçlendirme ve ısrar bildiren edat veya ad eki.

[*-'ķ / -'k* ve *-ķ- / -k-* ile aynı? Toharcada da yoğunluk ve ısrar belirtmek için *enclitique* bir son ek veya edat *-ayını -k* (← *ok'*)- vardı (krş. Poucha, *Thesaurus Toch A*, s. 42 ve 50; Thomas, *TochEl* II, s. 86 ve 88). (**enclitique**: Kendisinden önceki sözcüğe dayanarak onunla tek bir vurgu birliği oluşturan sözcük.)]

bk. *birök, inçäk, näçük, näçükin*.

-ra / -rā Yönelme anlamı veren, addan ad türeten ek: "-e doğru, -e".

[bk. *AG*, s. 187, 394 ve not, 429. ← *ıra-* "uzaklaşmak, -e doğru çekip gitmek" (bu eylem hakkında, krş. not XXXVIII. 4).]

bk. *öğrā*.

-rak / -rāk Kökün anlamını güçlendiren, addan ad türeten ek: "daha ..., çok ..., en ...".

[krş. *MatMorph*, s. 108; *AG*, 346. Burada *enclitique* olarak kullanılan *ırak* "uzak, ırak" sözcüğü söz konusu olmalı (krş. not XXXVIII.4). *-rak / -rāk* uzun ünlülü olmalı: krş. "UzVok", s. 273; "MT Long Vowels", s. 169. Yakutça ve Türkmencede *ırak / yırak*'ın *a*'sı da uzundur: krş. *MatLaut*, s. 73. (*enclitique* için bk. *-oķ / -ök*.)]

bk. *aşnurak, yegrāk, bägrāk*.

-ru / -rü Yönelme anlamı veren, addan ad türeten ek: "-e doğru, yönünde".

[krş. *AG*, 187 ve 429. Yukarıdaki *-karu* ekinin kısa biçimi söz konusu olmalı. "MT Long Vowels", s. 170'e göre son ünlü uzun olmalı.]

bk. *kerü* (krş. not XIII.7), *bärü*.

-sa- / -sā- Ettirgenlik, yineleme veya dönüşlülük bildiren, eylemden eylem türeten ek (?).

[krş. *MatMorph*, s. 160; Bang, "Studien III", s. 1254 ve not LXI.5. Bu eylemden eylem yapan ek, genellikle addan eylem türeten istek bildiren *-sa- / -sā-* ekinden farklı gibi görünüyor (ama *Kāşğarī*, *atsa-, ursa-* vb. gibi istek bildiren *-sa- / -sā-*'nin eylemden eylem türetişine pek çok örnek veriyor).]

bk. *yüksäk, aḫsa-* (krş. not IV.iç).

-sar / -sār ~ -sa / -sā İstek veya dilek bildirir. Bu ek, eylemlere gelerek soru ya da belirsizlik adılıyla varsayım, şart bildiren sözcükler türetir.

[krş. *MatMorph*, s. 214; *AG*, 260-261 ve 448-449. Kökeninde *sa-* "saymak, sanmak, düşünmek, istemek" + *-r* geniş zaman eki söz konusuydu herhâlde: krş. Bang, "NegVerb", s. 117. Ayrıca krş. not XII.7, XXX.6, XXXV.2, LXXVI.5. Kāşğarī, istek eki *-sa- / -sā-*'nin eylemden türetme kullanımının pek çok örneğini veriyor (krş. özellikle K, I, ss. 275-280); bununla birlikte *AG*'de (krş. 97) ve *MatMorph*'ta (krş. s. 150 ve 168) bu ek, yalnızca addan eylem türeten ek olarak tanımlanıyor. Varsayım eki *-sar / -sār*, tıpkı istek eki *-sa- / -sā-* ve *sā-* "saymak" gibi uzun ünlülü olmalı: krş. "UzVok", s. 267-269; "MT Long Vowels", s. 168 ve s. 150.]

bk. *ersär, usar, barsar, bulsa, kazğansar, konsa, kım ... korkşar*, vb.

-sıg / -sig ~ (-ç + -s-) -çıġ / -çig "-e benzeyen, gibi" anlamı veren, addan ad türeten ek.

[krş. *AG*, 80; *MatMorph*, s. 111; Deny, *Grammaire*, s. 325 ve 595. Bang, önceleri ("Studien III", s. 1240) ← *as-* "asmak" + *-'g*'yı önermiş ama daha sonra ("TurkBr VII", s. 210) ← kökeni tam belirlenmemiş olan "-e benzemek" anlamındaki eylem eki *-sı- / -si- + -'g / -'g*'yi önermiştir.]

bk. *adınçıġ* ve *adınsıġ* (not XXXIV.1), *korkınçıġ, soğançıġ*.

-sıra- / -sirā- "-siz olmak, -den yoksun olmak" anlamına gelen addan eylem türeten ek.

[krş. Thomsen, *Inscr. Orkhon*, s. 32; *AG*, 99 ve *MatMorph*, s. 152. Yoksunluk eki *-sır* (= *-siz*) ile addan eylem türeten *-a-* söz konusu olmalı: krş. not LXI.6. Bang, "TurkBr IV", s. 40'a göre yoksunluk bildiren *-sız* eki, *sı-* "kırmak, yıkmak" eyleminin *-z* ile bir ad türevi olabilir.]

bk. *ögsirä-*.

CamScanner ile tarandı

-ˀş Çokluk, büyüklük bildiren, addan ad türeten ek, büyültme eki.
[krş. *AG*, 64; *MatMorph*, s. 112.]
bk. *keş* (? krş. not XXII.7), *uluş*, *yemiş*.

-ˀş Soyut adlar oluşturan, eylemden ad türeten ek.
[krş. *AG*, 130; *MatMorph*, s. 118.]
bk. *ükiş*, *oġuş*, *buşuş*, *çäviş*.

-tı / -ti Anlamla nitelik belirteci özelliği katan enclitique edat.
[*AG*, 382 ve 422; *MatMorph*, 245. Kökeni? Belki Sanskritçe *iti*'ye denk düşen, Toharca B *te* "böylece, bu yolla" sözcüğünden bir ödünçleme düşünülebilir ya da Türkçe bir eylemin yine tam olarak tanımlanması gereken *-ti*'li ulacından ön ses düşmesi olabilir (?).]
bk. *ädgüti*, *kedirti* (not XIII.7).

-tu / -tü ~ -du / -dü Bulunma durumu anlamı veren, addan ad türeten ek.
[Belki Moğolca *-du / -tu* bulunma-verme durumu eki ile karşılaştırılabilir (krş. Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, s. 196). Ayrıca krş. not XIII.7; *MatMorph*, s. 96.]
bk. *ordu*, *ortu*, *käntü* (ve not XIII.7).

-tuḳ / -tük krş. **-duḳ / -dük**.

-tˀn / -dˀn "Tarafından, falanca yerden, oradan" anlamına gelen, addan ad türeten ek.
[krş. *AG*, 70, 84, 183, 387, 408 ve not; *MatMorph*, s. 62. Eski dönemde ayrılma durumu anlamı taşıyan, "falanca taraftan" anlamı ağır basmıyordu. En çok kabul gören varsayıma göre, *-t'n* bir bulunma durumu eki *-t* (veya *-ta*?) + araç durumu eki *-in*'den oluşmuş olabilir.]
bk. *intin* (krş. not XXXVIII. 4), *öṇtün*, *kedin*, *taştın*.

-tur- / -tür- ~ -dur- / -dür- Ettirgenlik bildiren, eylemden eylem yapan ek.
[krş. *AG*, 166 ve 155'in notu; *MatMorph*, s. 158. Bu ekin kökeni açık değil (← *tur-* "kalkmak, durmak"? ← *-t-* + *ur-* "vurmak, koymak, yüklemek"?). Her ne olursa olsun *-tur-*, kısalarak bazen ettirgen *-t-*, bazen ettirgen *-ˀr-*'yi vermiş gibi görünüyor.]
bk. *atlantur-*, *intürü* (krş. not XXXVIII.4), *öntür-*, *ḳantur-*, *tıntur-*, *yantru*.

-ˀz İkil, çoğul veya büyültme kavramı ifade eden, addan ad türeten ek (?).
[krş. *AG*, 71; *MatMorph*, s. 113 ve Bang, "BeitrWortfor", s. 307-310; "K-Osm I", 4; "K-Osm IV", 8-11.]
bk. *aġız*, *biz*, *siz*, *kiz* (not XIII.7), *yalŋus / yalŋuz*.

-ˀz Geniş zaman eki *-ˀr* ile aynı anlamda, eylemden ad türeten ek: "alışıldığı gibi yapan (şey)".
[krş. *AG*, 135; *MatMorph*, s. 142. Bu ek, büyük bir olasılıkla *-ˀr* ad ekinin basit bir varyantıdır.]
bk. *ediz*, *yüz* (not LXI.5), *iz* (not XXXVIII.4), *öz* (?), *uz*, *köz* (krş. not XLII.4).

KAYNAKLAR

AALTO, Pentti, "G. J. Ramstedt's archäologische Aufzeichnungen und Itinerarkarten aus der Mongolei vom Jahre 1912", *JSFO*, LXVII, 1966, s. 1-19.

_____, "The Suffixes *-lar*, *-nar*, *-lär*", *StOr*, XVII: 7, 1952, s. 10-17.

ARAT, Reşid Rahmeti, *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki: Atebetü'l-Hakayık*, TDK Yayınlarından C. II. 32, 163 + CLXXIII sayfa, İstanbul 1951.

_____, *Eski Türk Şiiri*, TTK Yayınlarından VII. Dizi, Sayı 45[b], XXIII + 438 sayfa, Ankara 1965.

_____, *Kutadgu Bilig*, I, *Metin*, TDK Yayınlarından, LIX + 656 sayfa, İstanbul 1947; II, *Tercüme*, TTK Yayınlarından II. Dizi, Sayı 20[c], XXVIII + 477 sayfa, Ankara 1959.

_____, "Über die Orientations-Bezeichnungen im Türkischen", *Aspects of Altaic Civilization*, Uralic and Altaic Series, Cilt 23, s. 177-195, Bloomington, Indiana, 1963. bk. Dr. G. R. RACHMATI.

ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it-Türk*, Cilt I-III, Tercümesi; *Tıpkıbasımı*; ve *Dizini*, TDK Yayınlarından, Ankara 1939-1943.

BACOT, Jacques, "Reconnaissance en Haute Asie septentrionale", *JA*, CCXLIV, 1956, s. 137-153.

BAILEY, H. W., "A Turkish-Khotanese Vocabulary", *BSOAS*, XI, s. 290-296.

BANG, W., "Beiträge zur türkischen Wortforschung", *Turan*, 1918, s. 289-310 ve 516-540.

_____, Paul PELLIOT'nun "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara" adlı makalesi hakkındaki tanıtma yazısı, *Keleti Szemle*, XVII, 1916, s. 195-199.

_____, "Vom Köktürkischen zum Osmanischen", 1. Mitteilung, *APAW*, Jahrgang 1917, No. 6, s. 1-62; 2.-3. Mitteilung, *APAW*, Jahrgang 1919, No. 5, s. 1-79; 4. Mitteilung, *APAW*, Jahrgang 1921, No. 2, s. 1-26.

_____, "Manichäische Erzähler", *Le Muséon*, XLIV, 1931, s. 1-36.

_____, "Manichaeische Hymnen", *Le Muséon*, XXXVIII, 1925, s. 1-55.

_____, "Manichaeische Laien-Beichtspiegel", *Le Muséon*, XXXVI, 1923, s. 137-242.

_____, "Das negative Verbum der Türksprachen", *SPAW*, 1923, s. 114-131.

_____, "Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen", I, *SPAW*, 1916, s. 522-535; II, *SPAW*, 1916, s. 910-928; III, *SPAW*, 1916, s. 1236-1254.

_____, "Türkische Bruchstücke einer nestorianischen Georgspassion", *Le Muséon*, XXXIX, 1926, s. 41-75.

_____, "Über die türkischen Namen einiger Grosskatzen", *Keleti Szemle*, XVII, s. 112-146.

_____, "Zu den türkischen Zeitbestimmungen", *Turan*, 1918, s. 91-96.

_____, "Turkologische Briefe aus den Berliner Ungarischen Institut", I, *UJb*, V, 1925, s. 1-49; II, *UJb*, V, 1925, s. 231-251; III, *UJb*, V, 1925, s. 392-410; IV, *UJb*, VII, 1927, s. 36-45; V, *UJb*, X, 1930, s. 16-26; VI, *UJb*, XII, 1932, s. 90-104; VII, *UJb*, XIV, 1934, s. 193-214.

BANG, W. - A. VON GABAIN, "Türkische Turfan-Texte", I, *SPAW*, 1928, XV, s. 241-268; II, *SPAW*, 1929, XXII, s. 411-430; III, *SPAW*, 1930, XIII, s. 183-211; IV, *SPAW*, 1930, XXIV, s. 432-450; V, *SPAW*, 1931, XIV, s. 323-356; "Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte", 1931, XVII, s. 461-517.

CamScanner ile tarandı

_____, "Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott", *UJb*, VIII, 1928, s. 248-256.

_____, "Uigurische Studien", *UJb*, X, 1930, s. 193-210.

BANG, W. - A. VON GABAIN - G. R. RACHMATI, "Türkische Turfantexte VI, Das buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk", *SPAW*, 1934, X, s. 93-192.

BANG, W. - G. R. RACHMATI, "Die Legende von Oyuz Qayan", s. 1-44 (*SPAW*, 1932, XXV, s. 683-724'ün ayrıbasımı).

BARTHOLOMAE, Christian, *Altiranisches Wörterbuch*, değiştirilmemiş 2. baskı, s. XXXII + sütun 1-1980, Berlin 1961.

BAZIN, Louis, "Le Nom propre d'homme 'Qorqut': Discussion étymologique", *UAJ*, XXXVI, 1965, s. 278-283.

_____, "Remarques sur les noms turcs des 'Douze Animaux' du calendrier dans l'usage persan", *Mélanges Massé*'den ayrıbasım, s. 1-10, Tahran 1963.

_____, "Le Turkmène", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, s. 308-317.

BENVENISTE, É., *Textes Sogdiens, édités, traduits et commentés*, Mission Pelliot en Asie Centrale, Série in-quarto, III, IX + 284 sayfa, Paris 1940.

BOMBACI, Alessio, "Qutluγ Bolzun!", Part 1, *UAJ*, XXXVI, 1965, s. 284-291; Part 2, *UAJ*, XXXVIII, 1966, s. 13-43.

BOROVKOV, A. K., *Leksika sredneaziatskogo tefsira, XII-XIII vv.*, s. 1-368, Moskva 1963.

BOYCE, Mary, *The Manichaean Hymn Cycles in Parthian*, London 1954.

BOYLE, John Andrew, "The Journey of Het'um I, King of Little Armenia, to the court of the great Khan Möngke", *CAJ*, IX, 1964, s. 175-189.

BÖHTLINGK, O., *Über die Sprache der Jakuten*, 7 + LIV + 397 sayfa, (bunun içinde *Jakutisch-deutsches Wörterbuch*, s. 1-184 var), St. Petersburg 1851 (Photomechanischer Nachdruck, Uralic and Altaic Series, cilt 35, The Hague 1964'e göre).

BUDAGOV, L., *Sravnitel'nyy slovar' turetsko-tatarskih nareçiy*, I, X + 810 + 6 + 2 sayfa, St. Petersburg 1869; II, s. 1-415, St. Petersburg 1871.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Uygur Sözlüğü*, XV + 240 sayfa, İstanbul 1934.

CHAVANNES, Édouard, *Cinq cents contes et apologues extraits du Tripiṭaka chinois*, C. II, s. 1-451, Paris 1911 ve C. IV, Bibliothèque de l'Institut des Hautes Études Chinoises, Cilt I, IX + 345 sayfa, Paris 1934.

_____, "Une Version chinoise du conte bouddhique de Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara", *TP*, XV, 1914, s. 469-500.

Pavet DE COURTEILLE, *Dictionnaire turk-oriental*, XIV + 562 sayfa, Paris 1870.

CSONGOR, B., "Chinese in the Uighur script of the T'ang-period", *AO(H)*, II, 1952, s. 73-121.

_____, "Some more Chinese Glosses in Uighur Script", *AO(H)*, IV, s. 251-257.

CZEGLÉDY, K., "Čoγay-quzï, Qara-qum, Kök-öng", *AO(H)*, XV, 1962, s. 55-69.

ÇAĞATAY, Saadet, *Altun Yaruktan iki parça*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı 46, s. 1-197, Ankara 1945.

Dà fāng biàn fó bào ēn jīng 大方便佛報恩经, yedi kitap (卷 *juàn*) ve dokuz bölüm (品 *pǐn*) hâlinde Çince bir sūtra olup Taishō'nun Buddhacı Çin Kanonu baskısı (yani 大正新脩大藏經) içinde No. 156, C. 3, s. 124-166.

DSCHI, Hüan-lin, "Parallelversionen zur tocharischen Rezension des Punyavanta-Jātaka", *ZDMG*, XCVII, 2, 1943, s. 284-324.

DENY, J., *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*, Bibliothèque de l'École des Langues Orientales Vivantes, C. V, XXX + 1218 sayfa + 1 harita, Paris 1921.

DOERFER, Gerhard, *Türkische Lehnwörter im Tadschikischen, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, XXXVII, 3, 101 sayfa, Wiesbaden 1967.

_____, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Cilt I, *Mongolische Elemente im Neupersischen, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der orientalischen Kommission*, XVI, XLVIII + 557 sayfa, Wiesbaden 1963; Cilt II, *Türkische Elemente im Neupersischen, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der orientalischen Kommission*, XIX, s. 1-671, Wiesbaden 1965; Cilt III, *Türkische Elem. im Neupersischen, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der orientalischen Kommission*, XX, s. 1-670, Wiesbaden 1967.

FUJIEDA, Akira, "The Turfuang Manuscripts", I, *Zinbun*, No. 9, Kyōto (京都) 1966, s. 1-32.

GABAIN, A. VON, *Alttürkische Grammatik*, Porta Linguarum Orientalium, XXIII, XVIII + 357 + 16 (Nachträge) sayfa, Leipzig 1950.

_____, "Briefe der uigurischen Hüen-tsang Biographie", *SPAW*, 1938, XXIX, s. 371-415.

_____, *Özbekische Grammatik*, Porta Linguarum Orientalium, XXV, XVI + 278 sayfa, Leipzig ve Wien 1945.

_____, *Türkische Turfan-Texte VIII, ADAW*, Jahrgang 1952, No. 7, s. 1-108, Berlin 1954.

_____, *Türkische Turfantexte X, Das Avadāna des Dämons Āṭavaka bearbeitet von Tadeusz Kowalski, ADAW*, Jahrgang 1958, No., 1, s. 1-60, Berlin 1959.

_____, "Über Ortsbezeichnungen im Alttürkischen", *StOr*, XIV: 5, 1950, s. 1-15.

_____, "Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs, I, Bruchstücke des 5. Kapitels", *SPAW*, 1935, VII, s. 152-180.

GABAIN, A. VON - Werner WINTER, *Türkische Turfantexte IX, Ein Hymnus an den Vater Mani auf „Tocharisch" B mit alttürkischer Übersetzung, ADAW*, Jahrgang 1956, No. 2, s. 1-46, Berlin 1958.

Gēn běn shuō yī qiè yǒu bù pí nài yē pó sēng shi 根本說一切有部毘奈耶破僧事 Mūlasarvāstivādin'in *Vinaya*'sı, (Çinceye çeviren: Yi-jing), yirmi kitap (卷 *juàn*) hâlinde, Taishō'nun Buddhacı Çin Kanonu baskısı (yani 大正新脩大藏經) içinde No. 1450, C. XXIV, s. 99-206.

GERSHEVITCH, Ilya, *A Grammar of Manichean Sogdian*, XIV + 308 sayfa, Oxford 1954.

GIRAUD, René, *L'Empire des Turcs célestes. Les Règnes d'Elterich, Qapghan et Bilgā (680-734)*, s. 1-219, Paris 1960.

_____, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 1-166, Paris 1961.

GRØNBECH, K., *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, s. 1-315, Kopenhagen 1942.

_____, *Der türkische Sprachbau, I*, s. 1-182, Kopenhagen 1936.

HAMILTON, James Russell, *Les Ouïghours à l'époque des Cinq Dynasties d'après les Documents chinois, Bibliothèque de l'Institut des Hautes Études Chinoises*, Cilt X, 201 sayfa, Paris 1955.

HAMILTON, James "Toquz-Oyuz et On-Uyγur", *JA*, CCL, 1962, s. 23-63.

CamScanner ile tarandı

HAMILTON, James - Nicoară BELDICEANU, "Recherches autour de *qars*, nom d'une étoffe de poil", *BSOAS*, XXXI, 2, 1968, s. 330-346.

HAMZAYEV, M. Ya., *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, Türkmenistan Bilimler Akademisi Yayını, s. 1-866, Aşhabad 1962.

HANSEN, Olaf, *Berliner soghdische Texte. I. Bruchstücke einer soghdischen Version der Georgspassion (C I)*, *APAW*, Jahrgang 1941, No. 10, s. 1-38.

HENNING, W. B., *Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch*, *APAW*, Jahrgang 1936, No. 10, s. 1-143.

HOUTSMA, Th., *Ein türkisch-arabisches Glossar, nach der Leidener Handschrift*, 114 + 57 sayfa, Leiden 1894.

HUART, Cl., "Le Conte bouddhique des deux frères, en langue turque et en caractères ouïgours", *JA*, XI. Dizi, III, Ocak-Şubat 1914, s. 5-57.

JOKI, Aulis J., *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*, *MSFOu*, CIII, 1952.

KARLGREN, Bernhard, *Grammata Serica Recensa*, *The Museum of Far Eastern Antiquities Bulletin*, 29, s. 1-332'den yeniden ve aynen yapılan baskı, Stockholm 1957.

KÉLÉKIAN, Diran, *Dictionnaire turc-français*, 16 + 1371 sayfa, Constantinople 1911.

KRAUSE, Wolfgang - Werner THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch, I, Grammatik*, s. 1-270, Heidelberg 1960. krş. W. THOMAS.

KRUEGER, John R., *Chuvash Manual*, Uralic and Altaic Series, Cilt 7, XIV + 271 sayfa, Blommington, Indiana 1961.

LAMOTTE, Étienne, *'Le Traité de la Grande Vertu de Sagesse' de Nāgārjuna (Mahāprajñāpāramitā śāstra)*, Cilt II, Bölüm XVI-XXX [*Bibliothèque du Muséon*, Cilt 18], Louvain 1949.

LAZARD, Gilbert, *La langue des plus anciens monuments de la prose persane, Études linguistiques*, II, 535 sayfa (dizin, deyimcelik), Paris 1963.

LE COQ, A. VON "Dr. Stein's Turkish Khuastuanift from Tun-huang", *JRAS*, 1911, s. 277-314.

_____, "Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan", *SPAW*, XLVIII, 1909, s. 1202-1218.

_____, *Türkische Manichaica aus Chotscho, I*, *APAW*, 1912, s. 1-61; *II*, *APAW*, 1919, s. 1-15; *III*, *APAW*, 1922, s. 1-49.

LESSING, Ferdinand D., *Mongolian-English dictionary*, XV + 1217 sayfa, Berkeley ve Los Angeles 1960.

LIGETI, Louis, "Histoire du lexique des langues turques", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII (1951-1952), s. 80-91.

_____, "Les Voyelles longues en turc", *JA*, CCXXX (1938), s. 177-204.

LIVSHITS, V. A., "The Sogdian Letters from Mt. Mugh", *XXV International Congress of Orientalists, Papers presented by the USSR Delegation*, s. 1-26, Moskva 1960.

Maitrisimit, Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāšika-Schule, Yayımlayan: Annemarie VON GABAIN ve Helmuth SCHEEL, 8*, 69 sayfalık bir broşür ile birlikte 113 levha, Wiesbaden 1957.

MALOV, S. Ye., *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti*, SSCB Bilimler Akademisi, Dil Bilimi Enstitüsü, 451 sayfa, Moskva 1951.

_____, "Uygurskiye rukopisnıye dokumenti ekspeditsii S. F. Oldenburga", *Zapiski Instituta Vostokov. Akad. Nauk*, I, 1932, Leningrad, s. 129-149.

MARQUART, J., *Über das Volkstum der Komanen, (Osttürkische Dialektstudien'de)*, *Abhandlungen der Königlicher Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, XIII, 1, Berlin 1914, s. 25-238.

MINORSKY, V., *Hudud al-'Alam, "The Regions of the World", a Persian Geography, 372 A. H. - 982 A. D.*, Yayımlayan ve Açıklayan: V. MINORSKY, XX + 524 sayfa, London 1937.

MIRONOV, N. D., "Kuchean Studies", *Rocznik Orjentalistyczny*, VI, s. 89-169, Lwów 1929.

MONIER-WILLIAMS, Sir Monier, *A Sanskrit-English dictionary*, XXXV + 1333 sayfa, Oxford 1960.

MORAVCSIK, Gyula, *Byzantinoturcica, I, Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, *XXVIII* + 609 sayfa; *II, Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, *XXV* + 376 sayfa; ikinci baskı, Berlin 1958.

MORI, Masao, "*Sīzi* to shishi 四至", 和田博士古稀記念東洋史論 *Wada hakase koki kinen tōyōshi ronsō* (*Dr. Wada'nın 70. doğum yılı dolayısıyla Doğu tarihi üzerine makaleler derlemesi* [Wada Armağanı]), s. 959-970, Tōkyō (東京) 1961.

MOROHASHI, Tetsujiro, 大漢和辭典 *Dai Kan-Wa jiten* ("Cinco-Japonca Büyük Sözlük"), 13 cilt, Japonya 1955-1960.

MÜLLER, F. W. K., *Ein Doppelblatt aus einen manichäischen Hymnenbuch (Mahrnâmag)*, *APAW*, Jahrgang 1912, s. 1-40.

_____, "Reste einer soghdischen Übersetzung des Padmacintāmaṇi-dhāraṇi.-sūtra", *SPAW*, 1926, ayrı basım, s. 2-6.

_____, *Soghdische Texte, I*, *APAW*, 1913, s. 1-111.

_____, *Uigurica*, I, *APAW*, 1908, s. 1-66; II, *APAW*, 1911, s. 1-110; III, *APAW*, 1922, s. 1-93; IV, Yayımlayan: A. von GABAIN, *SPAW*, 1931, s. 1-55.

_____, *Zwei Pfahlinschriften aus der Turfanfunden*, *APAW*, 1915, s. 1-38.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıları*, TDK, *I*, s. 1-192, İstanbul 1936; *II*, s. 1-218, İstanbul 1938; *III*, s. 1-320, İstanbul 1940; *IV*, XXII + 210 sayfa, İstanbul 1941.

_____, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesinin Uygurcası*, TDK, s. 1-118, İstanbul 1940.

PELLIOT, Paul, "Kao-tch'ang, Qočo, Houo-tcheou et Qarâ-khodja", *JA*, 1912, s. 579-603.

_____, "Le „空磎 *k'ong-heou* et le *qobuz*", 支那史論學*Shina-gaku Ronsō* (Sinoloji üzerine makaleler kitabı; Profesör NAITŌ Torajirō'ya sunulan seçmeler cildi), s. 207-210, Kyōto 京都) 1926.

_____, "Neuf Notes sur des questions d'Asie Centrale", *TP*, XXVI, 1929, s. 201-265.

_____, *Notes on Marco Polo*, I, XII + 611 sayfa, Paris 1959; II, s. 613-885, Paris 1963.

_____, *Notes sur l'Histoire de la Horde d'Or*, bu kısım *Quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en "ar"* arkasındadır, Paul PELLIOT'un ölümünden sonra yayımlanmış eserleri, II, s. 1-292, Paris 1949.

_____, "Notes sur le '*Turkestan*' de M. W. Barthold", *TP*, XXVI, 1929, s. 12-56.

_____, "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara", *TP*, XV, 1914, s. 225-272.

Philologiae Turcicae Fundamenta, I, XXIII + 810 sayfa + 1 harita, Wiesbaden 1959.

POPPE, Nicholas, *Grammar of Written Mongolian*, Porta Linguarum Orientalium, Yeni Dizi I, XIV + 195 sayfa, Wiesbaden 1964.

CamScanner ile tarandı

_____, *Introduction to Altaic Linguistics*, Uralaltaische Bibliothek, XIV, XIII + 212 sayfa, Wiesbaden 1965.

_____, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, *MSFOu*, CX, s. 1-300, Helsinki 1955.

_____, "The Primary Long Vowels in Mongolian", *JSFO*, 63, 1962, s. 1-19.

_____, *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen, Teil I, Vergleichende Lautlehre*, Porta Linguarum Orientalium, Yeni Seri IV, IX + 188 sayfa, Wiesbaden 1960.

POUCHA, Pavel, *Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A, Institutiones Linguae Tocharicae, Pars I, Monografie Archivu Orientalniho*, Cilt XV, XIV + 466 sayfa, Prag 1955.

PULLEYBLANK, E. G., "The Consonantal System of Old Chinese", Part I, *Asia Major*, Yeni Dizi IX, s. 58-144; Part II, *Asia Major*, IX, s. 206-265, 1962-1963.

RACHMATI, Dr. G. R., *Türkische Turfan-Texte VII*, *APAW*, No. 12, s. 1-124, Berlin 1936.

_____, "Zur Heilkunde der Uiguren", I, *SPAW*, 1930, s. 451-473 + 2 levha; II, *SPAW*, 1932, s. 401-448. bk Reşid Rahmeti ARAT.

RADLOFF, W., *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*, XI + 460 sayfa, St. Petersburg 1895.

_____, *Uygurca Sözlük*, (özellikle Leningrad'daki SSCB Bilimler Akademisi Arşivi'nde bulunan) eksik kalmış, deneme hâlinde yayımlanmamış bir yapıttır. PELLİOT, kendi notlarında sürekli olarak bu yapıta gönderme yapıyor.

_____, *Kuan-ši-im Pusar*, Bibliotheca Buddhica, XIV, VIII + 119 sayfa, St. Petersburg 1911.

_____, *Uigurische Sprachdenkmäler*, Malzemeleri Yayımlayan: S. MALOV, SSCB Bilimler Akademisi, VIII + 305 sayfa, Leningrad 1928.

_____, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Cilt I-IV, St. Petersburg 1893-1911.

RADLOV, V. V. - S. YE. MALOV, *Suvarṇaprabhāsa, Tekst uygurskoy redaktsii*, Bibliotheca Buddhica, XVII, 4 fasikül, XV + 723 sayfa, St. Petersburg 1913-1917.

RAHDER, J., "Old Turkish and Mongolian *Burxan (Burqan)*", 金倉博士古稀記念印度学仏教学論集 *Kanakura hakushi koki kinen, Indogaku Bukkyōgaku ronshū* (Dr. KANAKURA'nın 70. doğum yılı dolayısıyla İndoloji ve Buddhizm bilimi üzerine makaleler derlemesi), Kyōto (京都) 1966, s. 111-119.

_____, "The Old Turkish Earth-Deity", 鈴木学術財團研究年報 *Suzuki Gakujutsu Zaidan Kenkyū Nempō* (*Suzuki Bilim Vakfı Araştırmalar Yıllığı*), Cilt 3, Tōkyō (東京), Şubat 1968, s. 85-86.

RAMSTEDT, G. J., "Zwei uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei", *JSFO*, XXX, 3, 1913, 63 sayfa + 3 levha.

RAQUETTE, G., "Eine kaschgarische Wakf-Urkunde aus Der Khodscha-Zeit Ost-Turkestans", (*Lunds Universitels Arsskrifl*, N. F. Avd. I, Bd. 26, No. 2: s. 1-24'ten ayrıbasım, Lund 1930.

RÄSÄNEN, Martti, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, *StOr*, XV, s. 1-249, Helsinki 1949.

_____, *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*, *StOr*, XXI, s. 1-256, Helsinki 1957.

_____, "Türkische Miszellen", *StOr*, XXV: 1, s. 1-22, Helsinki 1960.

REDHOUSE, Sir James W., *A Turkish and English Lexicon*, New Impression, VIII + 2224 sayfa, Constantinople 1921.

REICHELT, Hans, *Die soghdischen Handschriftenreste des Britischen Museums, I. Teil, die buddhistischen Texte*, s. 1-72, Heidelberg 1928; *II. Teil, die nicht-buddhistischen Texte*, VII + 80 sayfa, Heidelberg 1931.

SCHAEDER, Hans Heinrich, "Die islamische Lehre vom vollkommenen Menschen, ihre Herkunft und ihre dichterische Gestaltung", *ZDMG*, LXXIX, 1925, s. 192-268.

SCHINKEWITSCH, Jacob, "Rabγūzī's Syntax", *MSOS*, XXIX, 1926, s. 130-172.

SCHMIDT, I. J., *'Jaŋs-blun oder der Weise und der Thor*, II, St. Petersburg 1845.

SCHÜTZ, B., "*Tangsux* in Armenia", *AO(H)*, XVII, 1964, s. 105-112.

SINOR, Denis, "Notes on the Equine Terminlogy of the Altaic Peoples", *CAJ*, X, 1965, s. 307-315.

Tanıklarıyle Tarama Sözlüğü, TDK, *I*, XXIV + 862 sayfa, İstanbul 1943; *II (A-İ)*, XXIII + 557 sayfa, İstanbul 1945; *III*, XVIII + 840 sayfa, Ankara 1954.

Tarama Sözlüğü, TDK Yayınlarından, Sayı 212, *I, A-B*, XLI + 746 sayfa, Ankara 1963; *II, C-D*, s. LXXII + 747-1381, Ankara 1965.

TEKİN, Talât, "Determination of Middle-Turkic Long Vowels through *'Arūḍ*", *AO(H)*, *XX*, 1967, s. 151-170.

THOMAS, Werner, *Tocharisches Elementorbuch, II, Texte und Glossar*, s. 1-264, Heidelberg 1964. Ayrıca krş. W. KRAUSE.

THOMSEN, V., "Ein Blatt in türkischer 'Runen' Schrift aus Turfan", *SPAW*, 1910, s. 296-306.

_____, "Dr. M. A. Stein's Manuscripts in Turkish 'Runic' Script from Miran and Tun-huang", *JRAS*, 1912, s. 181-227.

_____, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*, *MSFOu*, V, 1894-1896, s. 1-224.

_____, *Turcica*, *MSFOu*, XXXVII, 1916, s. 1-107.

TROUBETZKOY, N. S., *Principes de Phonologie*, Çeviren: J. CANTINEAU, XXXIV + 396 sayfa, Paris 1949.

TUNA, Osman Nedim, "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960*, TDK Yayınlarından, Sayı 183, s. 213-282.

Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, TDK, 3 cilt hâlinde s. 1-1580, İstanbul, 1939, 1941 ve 1947.

WINTER, Werner, "Tocharians and Turks", *Aspects of Altaic Civilazation*, *The Uralic and Altaic Series*'in 23. cildi, s. 239-251, Bloomington, Indiana 1963.

WOU K'i-yu, "Touen-houang pen kou Tch'en Tseu-ngang tsi ts'an kiuan yen kieou", *Ki nien louen wen tsi* (Hong Kong Üniversitesi'nin 50. yıldönümü dolayısıyla Sinoloji üzerine makaleler kitabı, 1911-1961), Hong Kong 1966, s. 241-303.

Xián yú jīng 賢愚經,"Bilgenin ve Delinin Sūtrası", on üç kitap (卷 *juàn*) halinde, Taishō'nun Çince kutsal Buddhizm kitabı baskısı (yani 大正新脩大藏經) içinde No. 202 , C. IV. s. 349-445.

YUDAHİN, K. K., *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, s. 1-973, Moskva 1965.

ZAJĄCZKOWSKI, Ananiasz, "Sur Quelques Termes turcs des modes d'orientation d'après un monument littéraire de la Horde d'Or", *Aspects of Altaic Civilization*, Bloomington ve Lahay 1963, s. 261-263.

CamScanner ile tarandı